

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓

ตอนที่ ๑

พระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ

เสวกเอก พระยานครราชสีมา

(เสหัด สิงหเสนี)

ที่เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

TUCC

01/00/2524

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระคลังมหาสมบัติ

สารบัญเรื่อง

คำนำ	หน้า ๑
ประวัติเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) แผนที่ลำดับสกุล	" (ก)
ประวัติพระยานครราชสีมา (สหัส สิงหเสนี)	" ก
จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓	" ๑
มูลเหตุสงครามไทยกับญวน	" ๑
ฉบับที่ ๑ ตราตอบเมืองปราจีนบุรี ให้จัดซื้อ ข้าวเตรียมไว้ ๕๐๐ เกวียน	" ๕
ฉบับที่ ๒ ตราตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เรื่องพระยาพิบูลย์ ยกมาติดตามพระยาสังคโลก	" ๗
เหตุการณ์ในปีมะเสง พ.ศ. ๒๓๓๖	" ๑๒
ฉบับที่ ๑ ตราถึงเจ้าเมืองมุกดาหาร ตอบ เรื่องรับพลเรือ สิบ บ้านโอบ ตาม จำนวนเกณฑ์ และขแข็งข้อราชการบ้าง เล็กน้อย	" ๑๔
ฉบับที่ ๒ ตราสั่งหัวเมืองเรื่องให้เจ้าพระยา ธรรมา (สมบุญ) เป็นแม่ทัพ	" ๑๖
ฉบับที่ ๓ ตราถึงพระยาน่าน, พระยาแพร์	" ๒๔

ฉบับที่ ๔ ธรรมเนียมเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)	หน้า ๓๐
เหตุการณ์ในปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๗๓	" ๓๒
ฉบับที่ ๑ ตราตอบเจ้าพระยาธรรม (สมบุญ) เรื่องกวาดต้อนเมืองพวน	" ๓๔
ฉบับที่ ๒ หนังสือยุวนเกลยกล่อมชาวไทย ภาคอีสาน	" ๓๕
ฉบับที่ ๓ หนังสือหลวงวษาเสนา มหาตไทย ถึงพระยานครเสียมราบ	" ๓๖
ฉบับที่ ๔ หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ถึงเจ้าพระยา นครราชสีมา (ทองอิน อินทรกำแหง)	" ๔๐
ฉบับที่ ๕ หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ถึงเจ้าองค์อม เจ้าองค์ดวง พระองค์แก้ว	" ๔๒
ฉบับที่ ๖ หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ถึงพระยาราชนิกูล พระยาพิชัยสงคราม	" ๔๓
ฉบับที่ ๗ หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ถึงพระยาจำแลน พระยาณรงค์พิชัย พระยาปราบบุรี	" ๔๕

ฉบับที่ ๘ ไบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)	หน้า ๔๖
ฉบับที่ ๙ หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ถึงพระยาสุรสีห์เทพ	" ๔๗
ฉบับที่ ๑๐ หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ถึงพระยานรราช มนตรี	" ๔๘
ฉบับที่ ๑๑ หนังสืออุปฮาดเมืองหลวงมุลอง มาถึงเจ้าเมืองหลวงมุลอง พระนคร พนม ท้าววรบุตร	" ๔๙
ฉบับที่ ๑๒ ไบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)	" ๕๐
ฉบับที่ ๑๓ ไบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)	" ๖๐
ฉบับที่ ๑๔ ไบบอกเมืองสระบุรี ขอเรือ ลำเลียงกองทัพลงมากรุงเทพฯ ฯ	" ๖๑
ฉบับที่ ๑๕ ตราตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เรื่องถอยทัพ จากเมืองโจดก	" ๖๒
ฉบับที่ ๑๖ ราชทานของพระยาราชนิกูล เสนอมแม่ทัพใหญ่	" ๖๕

ฉบับที่ ๑๗	คำให้การหมั้นโชอันซิด	หน้า ๗๕
ฉบับที่ ๑๘	คำให้การนายสุข	๗๖
ฉบับที่ ๑๙	รายงานพระสุนทรราชวงศา เสนอแม่ทัพใหญ่	๗๗
ฉบับที่ ๒๐	ระยะทางเรือไปเมืองญวน	๘๑
เหตุการณ์ในปีมะแม พ.ศ. ๒๓๗๘		๘๕
ฉบับที่ ๑	ตราถึงพระยานครชัยศรี	๘๖
ฉบับที่ ๒	คำให้การนักชวน ให้แก่หมื่นพิทักษ์ ปสาขเดนม	๘๗
ฉบับที่ ๓	หนังสือเจ้าพระยาธรรมมาธิบดี แม่ทัพ ใหญ่ถึงเจ้าเมืองหัวพันห้าทั้งหก	๑๑๓
เหตุการณ์ในปีวอก พ.ศ. ๒๓๗๙		๑๒๒
ฉบับที่ ๑	ตราถึงเมืองสุวรรณภูมิ เรื่องตั้งให้อุปฮาด เมืองร้อยเอ็จเป็นท้าวพระรัตนวงศา	๑๒๓
ฉบับที่ ๒	ข้อสุภอักษรเจ้านครจำปาศักดิ์	๑๒๘
ฉบับที่ ๓	สุภอักษรเจ้านครจำปาศักดิ์	๑๒๙
ฉบับที่ ๔	ใบบอกเมืองอุบลราชธานี เรื่องแต่ง ท้าวเพี้ยไปรักษาราชการทางเมืองมุกดาหาร	๑๓๓
เหตุการณ์ในปีระกา พ.ศ. ๒๓๘๐		๑๓๔
ฉบับที่ ๑	ตราถึงข้าหลวงและเจ้าเมืองหนองคาย เจ้าเมืองหนองหาร	๑๓๕

- ฉบับที่ ๒ บันทึกจำนวนคนกรุงเทพฯ และหัว
เมืองเกณฑ์ทำเมืองพัทลุง พ.ศ. ๒๓๘๐ หน้า ๑๔๔
- ฉบับที่ ๓ บันทึกการบอกขนาดเมืองพัทลุง
เป็นต้น „ ๑๔๗
- เหตุการณ์ในปัจจุ พ.ศ. ๒๓๘๑ „ ๑๔๘
- ฉบับที่ ๑ คราสั่งให้เมืองละเซิงเกาะรักษาเวียง
และกระบือของเจ้าองค์ด้วง „ ๑๔๙
- ฉบับที่ ๒ คราสั่งเจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) เรื่องให้จัดส่งเครื่องยศ
เจ้าองค์ด้วงไว้กับเมืองพัทลุง „ ๑๕๐
- ฉบับที่ ๓ คราสั่งข้าหลวงและกรมการเมืองปรำจัน
บุรี สั่งจ่ายเกลือ ๖๐๐ ถังส่งไปเมืองพัทลุง „ ๑๕๒
- ฉบับที่ ๔ จำนวนครัวทางภาคอีสานที่อพยพเข้ามา
พึ่งพระบรมโพธิสมภาร ซึ่งแยกย้ายไปอยู่
ต่างเมืองตามใจสมัคร „ ๑๕๔
- เหตุการณ์ในปีกุน พ.ศ. ๒๔๘๒ „ ๑๕๖
- ฉบับที่ ๑ ย่อความใบบอกต่าง ๆ „ ๑๕๗
- ฉบับที่ ๒ บัญชีกองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) เมื่อยกไปเมืองพัทลุง „ ๑๗๔

ฉบับที่ ๓ ตราตั้งเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เรื่องให้พระราชทาน เสื่อผ้าแก่นายทัพนายกอง	หน้า ๑๕๐
ฉบับที่ ๔ ตราตั้งกรมการเมืองปราจีนบุรี และกระบินทรบุรี	” ๑๕๑
ฉบับที่ ๕ คำให้การนายถ่อญวน	” ๑๕๒
ฉบับที่ ๖ ตราตั้งเมืองกาฬสินธุ์, ไซยบุรี, สกลนคร ให้ไปกวาดต้อนครอบครัวญวน ที่ค่ายนาขหนองม้า	” ๑๕๘
ฉบับที่ ๗ ราชการเสื่อที่พระราชทานนายทัพ นายกอง	” ๒๐๒
ฉบับที่ ๘ ย่อความไบบอกร่าง ๆ	” ๒๐๖

สารบัญรูป

๑. รูปเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

รูปยืน อยู่ข้างหน้าประวัติ

รูปนั่ง ระหว่างหน้า (๓)–(๔)

๒. รูปพระยานครราชสีมา (สหัส สิงหเสนี)

อยู่หน้าประวัติ

๓. ภาพแสดงการตำเลียงกองทัพ

กองข้างและกองเดินเท้า ระหว่างหน้า ๘–๙

กองข้าง

” ๑๒–๑๓

กองข้างและล้อเลื่อน

” ๓๒–๓๓

กองข้างและโคตั้ง

” ๑๔๔–๑๔๕

กองเรือ

” ๑๗๖–๑๗๗

คำนำ

กรมศิลปากรกำลังรวบรวมจดหมายรายงานทัพ, ไบบอก, ท้องตรา, หมายรับสั่ง ฯลฯ ซึ่งเป็นจดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมร และญวน ในสมัยรัชกาลที่ ๓ จัดเข้าเรื่องตามลำดับปี แล้วทำคำอธิบายเหตุการณ์โดยย่อเป็นปีๆ ไป สำหรับนำทางให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องได้ง่าย บรรดาเอกสารซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ กรมศิลปากรเก็บรวบรวมไว้มาก จะเป็นเครื่องมือสำคัญของนักประวัติศาสตร์ ในกาลต่อไป ถ้าได้พิมพ์ขึ้นให้แพร่หลาย จะเป็นประโยชน์หาใช้อย่างไม่

ในระหว่างที่กรมศิลปากรกำลังรวบรวมเอกสารเหล่านี้อยู่ที่พอดิศัยคุณหญิงเจือ นครราชสีมา เจ้าภาพในงานพระราชทานเพลิงศพเสวกเอก พระยานครราชสีมา (สหัส สิงหเสนี) ให้ นายอรุณ สิงหเสนี และ นายกระเจิน สิงหเสนี มาขอรับเรื่องไปตีพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานนั้น กรมศิลปากรเห็นว่า ถ้าได้พิมพ์จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓ ที่รวบรวมไว้นี้จะสมควรอย่างยิ่ง เพราะว่า เรื่องราวที่ปรากฏในจดหมายเหตุนั้น เกี่ยวเนื่องด้วยประวัติท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ซึ่งเป็นต้นสกุลสิงหเสนี ที่มีอยู่หลายประการ และเวลานี้ความสนใจในทางประวัติศาสตร์สยาม เจริญมากกว่าแต่ก่อน ย่อมต้องการสอบสวนข้อความประกอบความรู้ทางประวัติศาสตร์ ให้

(๒)

แนชตยงชน กรมศิลปากรจึงแนะนำให้พิมพ์จดหมายเหตุเรื่อง
ก็เป็นที่พอใจของเจ้าภาพ

บรรดาจดหมายเหตุเกี่ยวกับเรื่องนี้ เท่าที่รวบรวมได้มา
อาจแบ่งพิมพ์ได้เป็นตอนๆ ตามความประสงค์ของเจ้าภาพ เพราะ
ฉะนั้นในงานนี้จึงจัดพิมพ์เป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๗ ตอน
ที่ ๑ คือเหตุการณ์ตั้งแต่ปีมะโรง พ. ศ. ๒๓๓๕ จนถึงปี
พ. ศ. ๒๓๘๒ รวม ๘ ปี

นายอรุณ สิงหเสนี ได้ส่งภาพการลั่นเลียงกองทัพสมัย
ก่อน ซึ่งให้ช่างเขียนไว้เป็นที่ระลึกถึงงานของเจ้าพระยาบดินทร
เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) มาให้กรมศิลปากรพิจารณา กรม
ศิลปากรเห็นว่า ถ้าได้พิมพ์ภาพเหล่านั้นแทรกลงในท้องเรื่อง จะ
ช่วยจูงใจให้ผู้อ่านนึกเห็นความจริงของเรื่องได้ง่ายขึ้น จึงอนุมัติ
ให้พิมพ์ประกอบไว้ด้วย ๕ ภาพ

อนึ่ง เจ้าภาพได้ส่งประวัติเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์
สิงหเสนี) และประวัติเสวกเอก พระยานครราชสีมา (สหัส
สิงหเสนี) มาตีพิมพ์ไว้ข้างต้น กรมศิลปากรได้ช่วยแก้ไขเพิ่ม
เติมประวัติเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ให้บางแห่ง
เท่าที่จะหาหลักฐานสอบสวนได้เป็นแน่นอน จากพงศาวดารบ้าง
เอกสารอื่นๆ บ้าง ส่วนที่ยังไม่พบหลักฐานประกอบโดยแน่นอน
เหล่านั้น ก็สมควรจะได้รับการพิจารณาต่อไป เพราะเจ้าพระยา
บดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งของสยาม

ซึ่งได้บันทึกนั้นทำประโยชน์อันใหญ่ยิ่งให้แก่ประเทศเป็นอันมาก
จึงสมควรที่คนภายหลังจะพึงสำนึกในประวัติของท่าน ในทาง
ที่เป็นบรรทัดฐานของการบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาติ อย่างที่เอา
ชีวิตเข้าแลกด้วยความรอบคอบและกล้าหาญ

กรมศิลปากรขอโมทนากุศล ที่เจ้าภาพได้พยายามบำเพ็ญ
เป็นปฏิการคุณตลอดมา จนให้พิมพ์หนังสือเล่มนี้แจกเป็นวิทยา-
ทาน เพิ่มพูนบุญราษีอันพึงสำเร็จโดยฐานนิยม แก่เสวกเอก
พระยานครราชเสนี (สหัต สิงหเสนี) ยิ่งๆขึ้นไป เทอญ

กรมศิลปากร

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๑

เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

สมุหนายกในรัชกาลที่ ๓

แม่ทัพใหญ่ผู้สำเร็จราชการคราวบ็องกัน เขมร จาก ฉนวน

ประวัติสังเขป

เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

ตามทางสืบสวนได้ความว่า บรรพบุรุษของท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) เป็นพรหมณ์ ชื่อสิริวัฒน์ะ รัชมการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ อยู่ในตำแหน่งราชปโรหิต มีบุตรได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณ จนเป็นที่พระมหाराชครู พระราชปโรหิตาจารย์ ราชสุภาวดี ศรีบรมหงส์ องค์บุรีโสคม พรหมทิวาจารย์

พระมหाराชครูมีบุตรปรากฏนามต่อมา ๒ คน คือ เจ้าพระยาพิศณุโลก (เมฆ) และเจ้าพระยามหาสมบัติ (ผล)

เจ้าพระยาพิศณุโลก (เมฆ) มีบุตรปรากฏนามต่อมา ๓ คน คือ (๑) เจ้าพระยาเรนทรภักข์ (บุญเกิด) (๒) เจ้าพระยาสุรินทรภักดี (บุญมี) (๓) เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ (อู่) ได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดเป็นเจ้าพระยามหาอุปราช เป็นต้นสกุลสิริวัฒน์กุล, จันทโรจวงศ์, บรมศิริ, สุจริตกุล, ภูมรัตน์, ชัชกุล รวม ๖ สกุล

เจ้าพระยามหาสมบัติ (ผล) มีบุตรอีกปรากฏนามต่อมา ๖ คน คือ (๑) ญ. เลื่อน (๒) เจ้าพระยาพลเทพ (ทองอิน) ต้นสกุลทองอินและอินทรพลเป็นต้น (๓) กรมหมื่นนรินทร์

(๖)

พิทักษ์ (มุก) ภัสดากรมหลวงนรินทร์เทวี (ถุ) ต้นสกุลนรินทร์
กุล (๔) ท้าวทรงกันดาล (ทองศรี) (๕) ญ. ทองเกา ไปอยู่
ประเทศพม่า เพราะถูกกวาดต้อนเมื่อคราวไทยเสียกรุงศรีอยุธยา
พ.ศ. ๒๓๑๐ ว่าเป็นพระราชมารดาพระเจ้าธิบอ (๖) เจ้าพระยา
อภัยราชา (ปิ่น)

เจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น) มีบุตรธิดาปรากฏนามต่อมา
๔ คน คือ (๑) เจ้าจอมปรีก ในรัชกาลที่ ๑ (๒) จมื่นเต็ก
ชายหัวหมั้นมหาตเล็ก ในกรมพระราชวังบวรรัชกาลที่ ๑ (แดงโม)
(๓) เจ้าจอมปราง ในรัชกาลที่ ๒ (๔) เจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์) (๕) หลวงรามรณวงศ์ (โต) (๖) พระยาพิชัยสงคราม
(ไต้) (๗) หลวงมหาใจภักดี (เจริญ) (๘) หลวงพิพิธ (ม่วง)
(๙) คุณหญิงบุญนาค กิมแห่งสงคราม (ทองอิน อินทรกำแหง)

บุตรคนที่ ๔ คือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) นั้นเกิด
แต่ท่านผู้หญิงพิก เมื่อประสูติ พ.ศ. ๒๓๒๐ เป็นปีที่ ๑๐ ใน
สมัยกรุงธนบุรี ที่บ้านริมคลองรอบกรุงธนบุรีด้านตะวันออก ซึ่ง
บัดนี้เป็นเขตต์จังหวัดพระนคร ตอนเชิงสะพานช้างโรงสี หน้า
กระทรวงมหาดไทยทุกวันนี้

ต่อมาในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าพระยาอภัยราชา
(ปิ่น) นำนายสิงห์ บุตรชายขึ้นถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ในสมเด็จพระ
พระเจ้าตากเธอ ๐๑/๐๑/๒๕๕๔ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร

นายสิงห์ ตั้งใจรับราชการสนองพระเดชพระคุณด้วยความ

อุตสาหะพาลเพ็ชรสม้าเสมอ ได้รับพระราชทานยศโดยลำดับ
จนเป็นจมื่นเสมอใจราช

เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๑ แล้ว โปรดให้ย้ายไปรับราชการที่วังหน้า
ต่อมาได้รับพระราชทานยศเป็นพระนายเสมอใจ

ในระหว่างที่เป็นพระนายเสมอใจนี้เอง เคยต้องโทษครั้ง
หนึ่ง เพราะต้องทว่าพายเรือตัดหน้างาน ตามเรื่องมว่าตอนเช้า
วันนั้น เจ้าพนักงานได้จัดเทียบเรือพระที่นั่ง และเรือกระบวนไว้
พร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยังมีได้
เสด็จลง หมอกลงกำลังจัด พระนายเสมอใจราช (สิงห์) มีธุระ
ผ่านเรือไปทางนั้นในระยะไม่ห่าง เพราะหมอกส่งคลุมขาวมัวไป
หมด ในที่สุดก็ถูกจับไปลงพระราชอาชญาจำอยู่ที่ทมิในพระราช
วังหลวง แต่อาศัยพระอนุเคราะห์ของพระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเวลานั้นยังดำรงพระยศเป็น พระเจ้าลูกเชอ
กรมหมื่นเจษฎาบดินทร ได้ทรงพระกรุณาช่วยให้พ้นโทษโดยเร็ว

เมื่อพระนายเสมอใจราช (สิงห์) พ้นโทษแล้ว ได้รับ
ราชการในตำแหน่งเดิมอีก ต่อมาได้รับพระราชทานบันดาศักดิ์
เป็นพระยาเกษตรรักษา ว่าการกรมหน้ายพระราชวังบวร

พระยาเกษตรรักษา (สิงห์) เป็นผู้มึนสสสัยขมกเขม้นทั้ง
ในทางราชการ และในการทางบ้าน เมื่อว่างจากราชการก็ค้ากิจการ
ค้าขาย พยายามต่อสำเภาแล่งออกไปค้าขายยังเมืองจีน สิ่งที่เขา
ได้ผลดีมากที่สุดคือเศษเหล็ก จัดหาซื้อส่งไปขายเป็นจำนวนมาก

(๗)

สถานที่ตั้งต่อสำเภา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอุตะเภา ก็คือที่
บริเวณเวตต์กทุกวันนี้ การค้าได้กำไรมาก ทางราชการก็เจริญดี
เรื่อยมาจนต้องโทษเป็นครั้งที่ ๒

ราชการสำคัญขอพระยาเกษตรรักษา (สิงห์) ที่ต้องปฏิบัติ
ในระหว่างนักก่อกรรมา ได้ออกไปควบคุมการทำนาหลวงอยู่
เนื่อง ๆ ในที่สุดต้องหาว่าไปตั้งค่ายคูอย่างทำศึก และประกอบ
กับทหารที่ชายเศษเหล็กเป็นส่วนตัวอยู่ด้วย นำระแวงว่าจะสะ
สมเหล็กทำอาวุธบ้างกระมัง จึงถูกนำตัวมาจำไว้ในพระบรมมหา
ราชวัง แต่ก็ได้อาศัยพระบารมีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่
หัวอีกเป็นครั้งที่ ๒ เหมือนกัน ซึ่งเวลานั้นยังเป็นรัชกาลที่ ๒
พระองค์อยู่ในฐานะเป็นพระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ และทรง
บัญชาราชการสำคัญหลายอย่าง ได้ทรงอนุเคราะห์พระยาเกษตร
รักษา (สิงห์) แม้จะต้องโทษถูกจำอยู่ ก็ผ่อนหนักเป็นเบา
ตลอดมาจนสิ้นรัชกาลที่ ๒

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์แล้ว
ทรงพระกรุณาให้พระยาเกษตรรักษา (สิงห์) พ้นโทษ และค่อ
มาโปรดให้มีบันดาศักดิ์เป็นพระยาราชนิกูลตั้งแต่นั้นสืบมา
ชีวิตของพระยาราชนิกูล (สิงห์) ก็เริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้นในกิจ
การสำคัญองชาติ จนปรากฏเกียรติคุณประจักษ์อยู่ในพระราช
พงศาวดารเป็นต้น

ถึง พ.ศ. ๒๓๖๕ เป็นปีที่ ๓ ในรัชกาลที่ ๓ พระเจ้าอนุวงศ์

นครเวียงจันทน์ก็คิดการกบฏ ยกกองทัพจู่โจมเข้ามายึดนครราชสีมา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมพระราชวังบวร เป็นแม่ทัพใหญ่ยกขึ้นไปทางสระบุรี แล้วโปรดให้กองทัพยกไปทางเมืองปราจีนบุรี เพื่อรุกเข้าทางช่องเรือแตกอีก ๔ ทิศ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เป็นแม่ทัพใหญ่ พระยาราชนิกูล (สิงห์) เป็นแม่ทัพหน้า

พระยาราชนิกูล (สิงห์) เดินทัพไปเมืองสุวรรณภูมิ พบกองทัพเจ้าโถง นั้ตดาพระเจ้าอนุวงศ์ซึ่งตั้งอยู่ณเมืองพิมาย ก็ยกเข้าตัดตลุมบอน ทัพเจ้าโถงรับไม่หยุดแตกกระจัดกระจายไปสิ้นเมื่อได้ชัยชนะแล้ว พระยาราชนิกูล (สิงห์) ก็เคลื่อนกองทัพไปตั้งอยู่เมืองขอนแก่น แล้วยกไปตีค่ายเวียงคุกที่เมืองบโสรแตกอีก จึงหยุดพักพลอยู่ณเมืองบโสร เพื่อสะสมกำลังสำหรับยกไปปราบนครจำปาศักดิ์ต่อไป ฝ่ายเจ้าราชบุตรซึ่งเป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ตั้งค่ายอยู่เมืองศรีสะเกษ ได้ทราบข่าวว่าพระยาราชนิกูล (สิงห์) จะยกทัพลัดตรงไปนครจำปาศักดิ์ ก็รีบยกมาตั้งรับที่เมืองอุบลราชธานี และให้เจ้าปานกับเจ้าสุวรรณอนุชาทั้งสอง ยกทัพมาตั้งรับทัพพระยาราชนิกูล (สิงห์) อยู่ที่แดนเมืองบโสร พระยาราชนิกูล (สิงห์) ก็เคลื่อนกองทัพออกตีทัพเจ้าปานกับเจ้าสุวรรณแตก แล้วตามไปตีทัพเจ้าราชบุตรณเมืองอุบลราชธานี ฝ่ายไทยกวาดเมืองอุบลราชธานีทุกเขตเข้ากองทัพเจ้าราชบุตร เมื่อทราบว่ากองทัพพระยาราชนิกูล

(๖)

(สิงห์) ยกไปถึง ก็พร้อมกันก่อการกำเริบฆ่าฟันพวกเจ้าราชบุตร ล้มตายเป็นอลหม่านขึ้นในค่าย กองทัพพระยาราชาสุภาวดี (สิงห์) ก็ตีโอบเข้ามา เจ้าราชบุตรเห็นเหลือกำลังที่จะต่อสู้ ก็พาพรรคพวกหนีไปนครจำปาศักดิ์ พระยาราชาสุภาวดี (สิงห์) รีบยกทัพตามคิดไปไม่ลดละ ฝ่ายครัวเมืองต่าง ๆ ที่เจ้าราชบุตรกวาดไปรวมไว้ในนครจำปาศักดิ์ ทราบข่าวว่ากองทัพเจ้าราชบุตรเสียที จึงพร้อมกันก่อการกำเริบ เอาไฟจุดเผาบ้านเรือนในนครจำปาศักดิ์ไหม้ขึ้นเป็นอันมาก เจ้าราชบุตรเห็นดังนั้นจะเข้าเมืองมิได้ ก็รีบหนีข้ามฟากแม่น้ำโขงไปทางตะวันออก พระยาราชาสุภาวดี (สิงห์) ก็ยกกองทัพเข้าตั้งมั่นในนครจำปาศักดิ์ และให้กองตระเวนออกสืบจับพวกเจ้าราชบุตร ได้ตัวเจ้าราชบุตร, เจ้าปาน, เจ้าสุวรรณ มาจำไว้ แล้วเดินทัพมาตั้งอยู่เมืองนครพนม พอทราบว่าทัพหลวงกรมพระราชวังบวร จะเสด็จกลับกรุงเทพฯ ฯ จึงรีบเดินทางมาเฝ้ากราบทูลข้แจ้งข้อราชการ กรมพระราชวังบวรก็โปรดให้พระยาราชาสุภาวดี (สิงห์) อยู่จัดการบ้านเมืองทางภาคอีสานจนกว่าจะสงบเรียบร้อย

ครั้นกรมพระราชวังบวรเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ ฯ ก็กราบทูลความดีความชอบของพระยาราชาสุภาวดี (สิงห์) ที่เข้มแข็งในการสงคราม สามารถปราบปรามพวกกบฏให้พ่ายแพ้ลงได้โดยรวดเร็ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้มัตราขึ้นไป ให้เลื่อนบันดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาราชาสุภาวดี ว่า

ที่สมุหนายก ใน พ.ศ. ๒๓๗๐ เวลานั้นมีอายุย่างชนปีที่ ๕๑

เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) จัดการบ้านเมืองตามท้อง
 ถิ่น ให้สงบลงตามสมควรแล้ว ให้เพี้ยเมืองจันทที่อยู่รักษา
 นครเวียงจันทน์ พร้อมด้วยท้าวเพี้ยกรมการ จึงพาเจ้าอุปราช
 ลงมาเฝ้าทูลละออง ฯ ณกรุงเทพฯ ฯ ในปลายปีนั้น พระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบางให้เจ้าพระยา
 ราชสุภาวดี (สิงห์) ผู้ว่าที่สมุหนายก เชิญไปสร้างพระวิหาร
 ประดิษฐานไว้ณวัดจักรวรรดิราชาวาส

รุ่งขึ้นปีชวด พ.ศ. ๒๓๗๑ โปรดให้เจ้าพระยาราชสุภาวดี
 (สิงห์) ผู้ว่าที่สมุหนายก ยกทัพไปนครเวียงจันทน์อีก

เมื่อไปถึงหนองบัวลำภู เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) ก็
 แต่งให้พระยาราชรองเมือง พระยาพิชัยสงคราม พระยาทูลข
 ราชฎีร์เมืองนครราชสีมา หลวงสุเรนทรวิจิตร เป็นกองหน้า
 คุ่มทหาร ๕๐๐ คนยกล่วงหน้าขึ้นไปตั้งอยู่พันพร้าวก่อน ครั้น
 กองหน้าไปถึงพันพร้าว ได้ทราบข่าวว่าท้าวเพี้ยกรมการ ที่
 ให้อยู่รักษานครเวียงจันทน์ มีกิริยาอาการผิดปกติดูอยู่บ้าง พระยา
 ราชรองเมืองไม่ไว้ใจแก่เหตุการณ์ จึงจัดให้พระยาพิชัยสงคราม
 พระยาทูลขราชฎีร์ หลวงสุเรนทรวิจิตร แบ่งกำลัง ๓๐๐ คน ยก
 ข้ามไปตั้งฟังราชการอยู่ที่นครเวียงจันทน์

ฝ่ายพระเจ้าอนุวงศ์ ทนไม่ฟังญวน ๆ อดทนและนำมาส่ง
 ยิงนครเวียงจันทน์ พร้อมทั้งมีกำลังพลในอาณาเขตต์เวียงจันทน์

(ช)

ประมาณ ๑๐๐๐ คน พวกญวนราว ๘๐ คนเศษ พระเจ้าอนุวงศ์
ทำเป็นที่ยอมรับสารภาพรับผิดชอบ แสดงไม่ลัวจิตต์กับนายทัพนาย
กองไทยเป็นอย่างดี จนนายทัพนายกองไทยหลงเชื่อว่าพระเจ้า
อนุวงศ์จะไม่เป็นปรปักษ์อีก พอรุ่งขึ้นเพลabay ๔ โมง พระเจ้า
อนุวงศ์ก็ยกพวกเข้าล้อมยิงกองพระยาพิชัยสงคราม พระยา
ทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวิชิต ซึ่งตายใจมิได้ระมัดระวังคุมเชิง
ไว้ พลทหารอยู่บ้างไม่อยู่บ้าง ในที่สุดก็แตกเสียให้แก่พระเจ้า
อนุวงศ์ ทั้งนายทัพพลถูกฆ่าตายเกือบหมด ที่พยายามหนีลง
น้ำจะว่ายข้ามฟากมา ก็ถูกพวกพระเจ้าอนุวงศ์ลงเรือตามฆ่าฟัน
ย่อยยับ ได้เหลือรอดตายว่ายน้ำหนีมาได้ คือหมื่นรักษานาเวศ
กับพลทหารเพียง ๕๐ เศษ

เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) ได้ทราบว่ายวนพาพระเจ้า
อนุวงศ์กลับมานครเวียงจันทน์ ก็รีบเดินทัพไปพอลังก่ายพันพร้าว
บาย ๓ โมง ก่อนหน้าที่พระเจ้าอนุวงศ์จะลงมือล้อมยิงกอง
พระยาพิชัยสงครามเพียงชั่วโมงเดียว เจ้าพระยาราชสุภาวดี
(สิงห์) เห็นชาวเวียงจันทน์กลุ่มรวมฆ่าฟันที่หาดทรายหน้าเมือง ก็
เข้าใจว่ากองพระยาพิชัยสงครามคงเป็นอันตราย เป็นเวลาจวนตัว
จะรีบยกกำลังข้ามไปช่วย เรือก็ไม่มี ทั้งกำลังคนก็ข้งน้อย พอ
เวลาค่ำหมื่นรักษานาเวศมารายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในตอนเย็น
เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) จะตั้งรับอยู่ที่ค่ายพันพร้าวทหาร
ก็น้อยตัว จะถอยมานครราชสีมาใกล้นัก พระยาเชิงสา

เขียนว่า เมืองยโสธรผู้คนข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ รัชชานาจะ
นำเงินทางลัด ก็ตกลงออกเดินทางจากค่ายพันพร้าวในคืนวันนั้น
มุ่งตรงไปยังเมืองยโสธรทันที

ฝ่ายพระเจ้าอนุวงศ์ เมื่อสั่งทรกองพระยาพิชัยสงคราม
รอดวายแล้ว ทราบว่าเจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) ยกไปตั้ง
อยู่ค่ายพันพร้าว ก็จัดให้เจ้าราชวงศ์รบยกกองทัพข้ามฟากมา
ล้อมจับเจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) ครั้นเจ้าราชวงศ์ยกมา
และทราบว่าเจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) ยกไปเมืองยโสธร
เสียแล้ว เจ้าราชวงศ์ เวียงจันทน์ ก็เร่งกองทัพออกตามไปโดยเร็ว

วันรุ่งขึ้นเจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) ได้ทราบข่าวว่า
เจ้าราชวงศ์ เวียงจันทน์ ยกทัพตามมา จึงรีบจัดกองทัพยกไปต่อ
สู้ กองทัพทั้งสองปะทะกันที่บกหวาน ต่างบุกบั่นสู้รบถึง
ตะลุมบอน บังเอิญม้าของเจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) เหยียบ
คันนาแพลงล้มลงทับขาเจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) ทันใดนั้น
พอดเจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์ข้ามน้ำสะอึกเข้าไปถึง จึงเอาหอกแทง
ปักตรงกลางตัวเจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) ๆ รุกข์ว้างที่อยู่ก่อน
แล้ว จึงแบ่งฝูงสงดาเจ้าราชวงศ์ เวียงจันทน์ เมื่อหอกพุ่งปราศ
ลงไป เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) แขนงว่ท้องและเอี้ยวหลบ
ปลายหอกแทงเฉียวข้าง เสียศพลีวทั้งงถูกผ่าสมรตทะเล หอก
ก็ปักตรงอยู่กับดิน เจ้าราชวงศ์ เวียงจันทน์จะลงหอกชนแหงชา
แต่เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) จับคันหอกยึดไว้ แล้วพยา-

(๗)

ขามชกมีตหมอประจำตัว จะแหงสวนขึ้นไป เจ้าราชวงศ์ เวียง
จันท์ คึงหอกไม้ได้สมประสงค์จึงชกตามที่คอม้าออก เงอจะจ้วง
พันเจ้าพระยาราชาสุภาวดี (สิงห์) ฝ่ายหลวงพิพิช (ม่วง) น้อง
ชายเจ้าพระยาราชาสุภาวดี (สิงห์) เห็นดังนั้น จึงกระโหมเข้ารบ
ตามเจ้าราชวงศ์ เวียงจันท์ เสียที่ถูกเจ้าราชวงศ์ เวียงจันท์ พัน
ชาติใจตายทันที ขณะที่เจ้าราชวงศ์ เวียงจันท์ กำลังจ้วงพันอยู่นั้น
เจ้าพระยาราชาสุภาวดี (สิงห์) ชกมีตหมอออกทัน และได้ทัก
แหงสวนขึ้นไป ถูกโดนขาเจ้าราชวงศ์ เวียงจันท์ เป็นแผลลึก
และตัวเจ้าราชวงศ์ เวียงจันท์ ก็ผงะตกจากหลังม้าเลือดสาตแดง
ฉาน พวกมหาดเล็กเข้าใจว่านายตาย รีบช่วยกันประคองเจ้า
ราชวงศ์ เวียงจันท์ จัดการหามหนีไปโดยเร็ว

ฝ่ายเจ้าพระยาราชาสุภาวดี (สิงห์) ให้จัดการบาดแผลเรียบร้อย
แล้ว เร่งทหารให้รบตามกองทัพเจ้าราชวงศ์ เวียงจันท์ ไป
ทันที ตามไปจนถึงฝั่งแม่น้ำโขงก็ไม่ทัน จึงเดินทางไปตั้งพัก
อยู่ที่พนพร้าว

การที่เจ้าราชวงศ์ต้องถอยหนีคราวนั้น เป็นผลทำให้ชาว
เวียงจันทน์เสียชยาตกองทัพเจ้าพระยาราชาสุภาวดี (สิงห์) เป็น
อันมาก แม้นพระเจ้าอนุวงศ์ก็ไม่คิดที่จะต่อสู้อีก พระเจ้า
อนุวงศ์รบจัดแจงหากันยกหนีไปจากนครเวียงจันท์ในวันรุ่งขึ้น

กองทัพเจ้าพระยาราชาสุภาวดี (สิงห์) เดินไปถึงเมืองพน
พร้าว ภายหลังเมื่อพระเจ้าอนุวงศ์หนีไปแล้ววันหนึ่ง จึงแบ่ง

กำลังให้ยกไปตามจับโดยเร็วที่สุด จับได้เจ้านายบุตรหลานพระเจ้าอนนวงศ์มาหลายองค์ ทราบว่าพระเจ้าอนนวงศ์หนีไปทางเมืองพวน ก็เร่งให้กองทัพรีบตามไปจับให้ได้ ถึงเดือนธันวาคม เมืองพวนช่วยกับเมืองหลวงพระบาง พยายามตามจับพระเจ้าอนนวงศ์ส่งมาให้ จับได้ที่น้ำโขงเชิงเขาไก่ แขวงเมืองพวน เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) จึงจัดส่งลงมากรุงเทพฯ ฯ ทั้งนี้ แล้วเจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) อยู่จัดราชการจนเรียบร้อยตลอด เห็นว่าเป็นที่วางใจได้ ก็กลับลงมาเฝ้ากรมหลวงอิสรภคารใน พ.ศ. ๒๓๓๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาสถาปนาเจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์) ขึ้นเป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก เวลานั้นท่านมีอายุย่างขึ้นปีที่ ๕๓

เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) สมุหนายก รับราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่ในพระนครเพียง ๒ ปี ถึง พ.ศ. ๒๓๓๕ ก็โปรดให้ออกไปราชการที่เมืองพัทลุง รุ่งขึ้นปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๓๖ ไทยจําเป็นต้องรบกับญวน (ดังปรากฏเหตุการณ์ตามบทกรรมศิลปากร กำปั้นที่กประจําปลงไว้ให้ทราบ มีแจ้งอยู่ในจดหมายเหตุก่อนนี้ไป) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงตั้งให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) สมุหนายก เป็นแม่ทัพใหญ่ ผู้สำเร็จราชการ ยกไปรบกับญวน จับเคียวกันมาตั้งแต่ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๓๖

ในระหว่างที่ไปบัญชาการรบอยู่ณเมืองพัทลุง พระบาท

(๑)

สหเทพ (เพ็ง ศรีเพ็ญ) แต่งให้หมื่นจงอักษร กุมเอาของกิน ๕๐
ชะลอมส่งไปให้ เป็นการแสดงไมตรีจิตต์ตามฉันทที่ผู้น้อยกับ
ผู้ใหญ่ ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) นอกจากตอบ
ขอบใจตามธรรมเนียมแล้ว ยังได้แสดงความรู้สึกอันจริงใจให้
พระยาศรีสหเทพ (เพ็ง ศรีเพ็ญ) ทราบอีกว่า การของกินนั้น
อย่าให้ส่งเสียเป็นชُر่อีกเลย ถึงจะบรรทุกเร็วขึ้นไปเท่าใดก็หา
พอไม่ ด้วยนายทัพนายกองมาก ต้องเจ้องานไปทุกแห่ง เป็น
นิสสัยไปราชการทัพ ก็ต้องอดอยากเป็นธรรมดา ให้พระยา
ศรีสหเทพตั้งใจแต่ที่ตรงราชการ กับให้บอกกระแสนพระราชดำริ
ออกไปให้รู้เนื้อง ๆ จะได้ฉลองพระเดชพระคุณให้ถูกกับพระราช
ดำริ (ดูจดหมายเหตุในเล่มนี้ หน้า ๔๗)

บางเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ได้กลับเข้ามาเฝ้า
กราบทูลขอราชการด้วยตนเองบ้าง และในระหว่างที่ยังไม่ได้
ออกไปบัญชาการทัพที่เมืองพัทลุง บางคราวก็ต้องไปทำการ
สำรวจกำลังพลตามท้องถิ่น เช่นทางภาคอีสาน จะได้ทราบ
จำนวนที่ใกล้ความจริง เป็นประโยชน์ในราชการต่อไป

เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ต้องไปตรวจคร่ำในการสู้
รบกับญวน เพื่อบ้องกันเขมรมิให้ถูกญวนถล่มเสีย ตั้งแต่ปี
มะเส็ง พ.ศ. ๒๓๗๖ จนถึงปีวอก พ.ศ. ๒๓๘๓ ในที่สุด
ญวนขอผูกไมตรีอย่างเดิม ฝ่ายไทยเห็นว่าได้ช่วยเขมรให้กลับ
มีราชวงศ์ปกครอง และมีอำนาจในการรักษาประเทศเขมรอย่าง

แต่ก่อน ไม่ต้องอยู่ไต่บั๊งกับบัญชาญวน อยู่ในลักษณะเป็น
เมืองขึ้นของไทย พังพระวาทกำหนดของพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวณกรุงเทพมหานคร เป็นแต่ถึงกำหนด ๓ ปีนำบรรณาการ
ไปออกแก่ญวนครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเห็นชอบตามลัทธิบาททูลแนะนำ ของเจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์) จึงโปรดให้รับเป็นไมตรีกับญวน และให้มีตราตั้งเจ้า
พระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ประราชข้าราชการตามสมควร แล้ว
แจ้งความรู้สึกลงส่วนพระองค์ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์)
ทราบ ว่า ทรงพระราชดำริราชการเมืองเขมร เข้าพระทัยว่าทำนอง
ญวนก็จะเหมือนกันกับทำนองแต่ก่อน ที่ไหนจะให้มา กลับ
ให้มาสมคิดสมหมายง่าย ๆ พระราชดำริผิดไปแล้ว เจ้าพระยา
บดินทรเดชา (สิงห์) กิจราชการถูก ยุตสำห้พวกเพียรจน
สำเร็จได้ตามความปรารถนา “ออกไปลำบากตรากตรำ กิจ
ราชการจะเอาเมืองเขมรคืน ตั้งแต่ปีมะเส็งเบญจศก ช้านานถึง
๑๕ ปี อุปมาเหมือนหนั่งว้ายนำอยู่กลางพระมหาสมุทรไม่เห็น
เกาะไม่เห็นฝั่ง พังมาได้ซ่อนไม้ร้อยลอยมา ได้เกาะเป็นที่
ยึดหนั่งว้ายเข้าหาฝั่ง” (ดูตราฉบับถึงวันพุธเดือน ๔ ขน ๔
กั จ.ศ. ๑๒๐๕)

เมื่อได้จัดการพิธีราชาภิเษกพระองค์ด้วง เป็นพระเจ้ากรุง
กัมพูชา ตามพระบรมราชโองการเสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าพระยา
บดินทรเดชา (สิงห์) ก็เดินทางกลับคืนมายังประเทศสยาม ณ

(๖)

วันศุกร์ที่ ๕ พฤษภาคม พ. ศ. ๒๓๕๑ บังเอิญในระหว่างนั้น
เกิดจันตวิเหี้ยก่อกบฏกำเวปซันที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เจ้าพระยา
บดินทรเดชา (สิงห์) จึงแวะช่วยทำการปราบปรามจนสงบ แล้ว
เข้ามาเฝ้าทูลละออง ฯ ณ กรุงเทพฯ ฯ

ความอ่อนแอซึ่งมีมากมาแต่ก่อนจนถึงสมัยนั้น ได้ทำความ
หนักใจให้แก่เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) เป็นอันมาก จน
ท่านต้องให้ความเลียบขาดเป็นหลักในสารบังคับบัญชา จึงได้
ผลคือทำการปราบกบฏพระเจ้าอนุวงศ์นครเวียงจันทน์ และช่วย
ป้องกันเขมรชกญวน สำเร็จตามพระราชประสงค์ของพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นำเกียรติคุณมาสู่ทหารไทยอีก
ครั้งหนึ่ง แต่ถึงกระนั้นก็ยังน่าเสียใจอยู่บ้างว่า ท่านต้องใช้
เวลานานเกินสมควร และขาดผลสำคัญที่น่าจะได้ยิ่งกว่าที่ได้
แล้วอีกด้วย ทั้งนี้เพราะความอ่อนแอของนายทัพนายกอง เป็น
เหตุให้ต้องยืดเวลาเย็นเยื้องออกไป และตัดทอนความไพบูรณ์
ของผลสำเร็จลงเสียไม่น้อยนี้เอง เนื่องจากเหตุที่กล่าวมาใน
ลักษณะตรงข้าม เป็นอันพิสูจน์ให้เห็นความมั่นคงของบ้านเมือง
ได้ประการหนึ่งว่า สยามจะยั่งยืนในเอกราชได้ ก็ต้องกำจัด
มูลรากของความอ่อนแอให้หมดไปเสีย

นอกจากทำประโยชน์อันใหญ่ยิ่งแก่บ้านเมืองแล้ว เจ้า
พระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ยังได้พยายามทะนุบำรุงการพระ
ศาสนา เช่นบูรณปฏิสังขรณ์หรือสร้างวัด แม้ในระหว่างไป

ราชการที่พกัซยังเป็นห่วงถึง บางคราวได้ขอร้องให้พระยาศรีสมเทพ
(เพ็ง ศรีเพ็ญ) ช่วยเป็นธุระให้บ้าง คัมปรากฏหลักฐานอยู่ใน
จดหมายเหตุเล่มนั้นแล้ว

รวมวัดที่เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ปฏิสังขรณ์และ
สร้างใหม่ คือ

(๑) ปฏิสังขรณ์วัดจักรวรรดิราชวาส (เดิมเรียกวัดสาม
ปลัม) และสร้างพระปรารักษ์กับวิหารพระบางที่เชิญมาจากนคร
เวียงจันทน์ (พระบางนั้นเดิมอยู่ที่นครเวียงจันทน์ ตรงกรุงธนบุรี
ทำสงครามกับนครเวียงจันทน์มีชัยชนะนะ จึงเชิญพระแก้วมรกตกับ
พระบางลงมา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้มีการสมโภช
พระพุทธรูปสำคัญ ๒ พระองค์นั้นพร้อมกับฉลองชัยชนะของบ้าน
เมือง เป็นงานมหิพารยิ่งใหญ่ เมื่อวิสาขบูชา ตรงกับวันที่ ๓๐
เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๒ ต่อมาในรัชกาลที่ ๑ กรมวัดมโกสินทร์
พระเจ้านั้นทเสน นครเวียงจันทน์ ขอพระราชทานพระบางกลับคืน
ไปนครเวียงจันทน์ ถึงรัชกาลที่ ๓ เมื่อเสร็จการปราบกบฏพระเจ้า
อนุวงศ์เวียงจันทน์แล้วจึงเชิญพระบางกลับลงมาอีก พระบาทสม
เด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์)
สร้างวิหารประดิษฐานไว้ในวัดจักรวรรดิราชวาส ครั้นต่อมาในรัช
กาลที่ ๔ พระราชทานกลับไปประดิษฐานที่นครหลวงพระบาง แล้ว
โปรดให้เชิญพระนาคจากหอพระในพระบรมมหาราชวัง ไปประ
ดิษฐานไว้ในวิหารนั้นแทนพระบางวัดจักรวรรดิสืบมาจนทุกวันนี้)

(๓)

(๒) ปฏิสังขรณ์วัดพรหมสุรินทร์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในรัชกาลที่ ๓ พระราชทานนามใหม่ว่าวัดปริณายก และทรงปฏิสังขรณ์ต่อมา

(๓) ปฏิสังขรณ์วัดช่างทอง ซึ่งเป็นวัดที่กษัตริย์ผู้หญิงพัก ผู้เป็นมารดาได้สร้างไว้ อยู่ที่เกาะเวียน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

(๔) ปฏิสังขรณ์วัดวรนาथรังสรรค์ (เขาคิน) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

(๕) สร้างวัดเทพรัตน ในคลองบางกะปิ ชาวบ้านเรียกกันว่า วัดคึกคัก วัดตึกคลองตันบึง ได้ยินว่าวัดนี้สร้างในระหว่างไปทำสงครามขบเคี้ยวกับญวน เมื่อต้องขุดคลองบางกะปิ และทำนาไปตลอดทางเพื่อสะสมเสบียงกองทัพ และเพื่อความสมบูรณ์ของบ้านเมืองในเวลาต่อมาด้วย จึงถือโอกาสให้ทหารในกองทัพ ได้ร่วมกันสร้างวัดเป็นที่ยึดหน่วงในการทำศึก และปลุกกำลังใจในการต่อสู้เพื่อรักษาพระศาสนาให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นอีก

(๖) ขุดที่มั่นถวายเป็นวัด แล้วสร้างโบสถ์วิหารการเปรียญเสนาสนะพร้อม มีชื่อว่าวัดไชยชนะสงคราม แต่ชาวบ้านมักเรียกกันว่าวัดคึกคักทุกวันนี้ อยู่ตรงข้ามกับวังนครเขมร ใกล้สี่แยกวัดคึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นอกจากนี้ยังสร้างวัดที่เมืองพิศบอง และเมืองอุตงมีชัย เป็นต้น อีกทั้งได้ช่วยทะนุบำรุงการพระศาสนาในประเทศเขมร ได้สืบต่อศาสนวงศ์มาจนสมัยปัจจุบันนี้

เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

สมุหนายกในรัชกาลที่ ๓

แม่ทัพใหญ่ผู้สำเร็จราชการคราวบ้องกัน เขมร จาก ชูวน

ปีที่กลับจากประเทศเขมรนั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) มีอายุย่างขึ้น ๗๒ แต่ก็ยังเข้มแข็งสามารถรับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อมา ถึงวันอาทิตย์ที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๕๒ ก็ถึงอสัญญกรรมด้วยโรคปัจจุบัน (อหิวาตกะโรค ซึ่งบังเกิดชุกชุมในปีนั้น) รุ่งขึ้นบ่จ่อ พ.ศ. ๒๓๕๓ พระราชทานเพลิงศพ วันอาทิตย์ที่ ๕ พฤษภาคม ที่เมรุผ้าขาว ฼วัดสระเกษ (แต่ในพงศาวดารว่าเป็นวันอังคารที่ ๒๔ พฤษภาคม)

รูปเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ซึ่งปรากฏในหนังสือนี้ ถ่ายมาจากรูปหล่อซึ่งมีอยู่ในเก๋งจีน ข้างพระปรางค์วัดจักรวรรดิราชาวาส (วัดสามปลื้ม) รูปถ่ายไม่มี ในสมัยนั้นน่าจะยังไม่มีกล้องถ่ายรูปในเมืองไทย หรืออีกอย่างหนึ่งท่านผู้ใหญ่ในครั้งโบราณมักถือกันว่า ถ้าเขียนหรือปั้นรูปไว้ในขณะที่มีชีวิตอยู่จะทำให้มีอายุสั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง และรูปที่กล่าวนี้แต่เดิมก็ไม่มีในเมืองไทย แต่ไปถ่ายอย่างมาจากเมืองเขมรอีกต่อหนึ่ง แล้วจัดการหล่อขึ้น มีเรื่องเล่ากันว่า

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ กรุงเทพฯ ฯ เมื่อบองคค์หวิรักษี (นักองคค์ค้วง) พระเจ้ากรุงกัมพูชาได้ทราบว่ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ถึงอสัญญกรรมแล้ว บองคค์หวิรักษีระลึกถึงบุญคุณ ที่เจ้าพระยาบดินทรเดชา ได้เคยช่วยเหลือปราบปรามหมุ่บัจจามิตร ทั้งช่วยจัดราชการเมืองเขมรให้ราบคาบเรียบร้อยตลอดมา จึงสั่งสร้างเก๋งขึ้นที่หน้าค่ายใหญ่ ใกล้วัดโพธารามในเมืองอูดงมีชัย

(ต)

(เมืองหลวงเก่าเขมร) แล้วให้พระภิกษุสุกชาวเขมร ช่างบนหม้อ
เขียนในยุคนั้น บันรูปเจ้าพระยาบดินทรเดชา ขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์
ด้วยปูนเพ็ชร และก่อปการกุศลมีสถาปัตยกรรมเป็นต้นปละครั้งที่
แก๊งนี้ ชาวเขมรเรียกว่า "รูปองค์บดินทร" ตลอดมาจนบัดนี้
รูปนี้สร้างขึ้นในราวปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๒

การถ่ายอย่างรูปเจ้าพระยาบดินทรเดชา มาหล่อไว้ณวัดจักร
วรรดิราชวาสน์ เนื่องด้วยพระพุฒาจารย์ (มา) เจ้าอาวาสวัด
จักรวรรดิราชวาสน์ เมื่อยังเป็นพระมงคลทิพย์มุนี ระลึกถึงอุป
การคุณที่เจ้าพระยาบดินทรเดชา ตลอดเจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น)
มิตาเจ้าพระยาบดินทรเดชา ได้บูรณปฏิสังขรณ์ให้ความเจริญเรื่อย
เรื่อยแก่วัดจักรวรรดิราชวาสน์ มาโดยเนนประการ นับว่าเป็น
อนุสาวรีย์สำคัญที่วัดจักรวรรดิราชวาสน์ ระลึกถึงคุณความดีของ
เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ซึ่งมีต่อบ้านเมืองและพระศาสนา
แล้วร่วมใจกันสร้างขึ้นไว้เป็นทำนองปฏิถารคุณโดยปริยาย ซึ่ง
ขณะที่เจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงอสัญญกรรม พระพุฒาจารย์ยัง
เป็นสามเณรอยู่ที่วัดจักรวรรดิราชวาสน์ ทันใดเห็นกิจการบูรณะ
ของท่านมาด้วยดีทุกอย่าง จึงได้ให้คนไปวาดเขียนถ่ายอย่างรูปปั้น
เจ้าพระยาบดินทรเดชาที่เมืองเขมร มาให้นายเล็กช่างหล่อจัดการ
หล่อขึ้น ขณะปั้นหุ่นรูปได้อาศัยช่างเขียน และท่านทองกรรยา
เจ้าพระยาบรมราช (แก้ว) ซึ่งมีอายุทันได้เห็นเจ้าพระยาบดินทร
เดชา ช่วยกันติชมแก้ไขจนเห็นว่าเหมือนเจ้าพระยาบดินทรเดชา

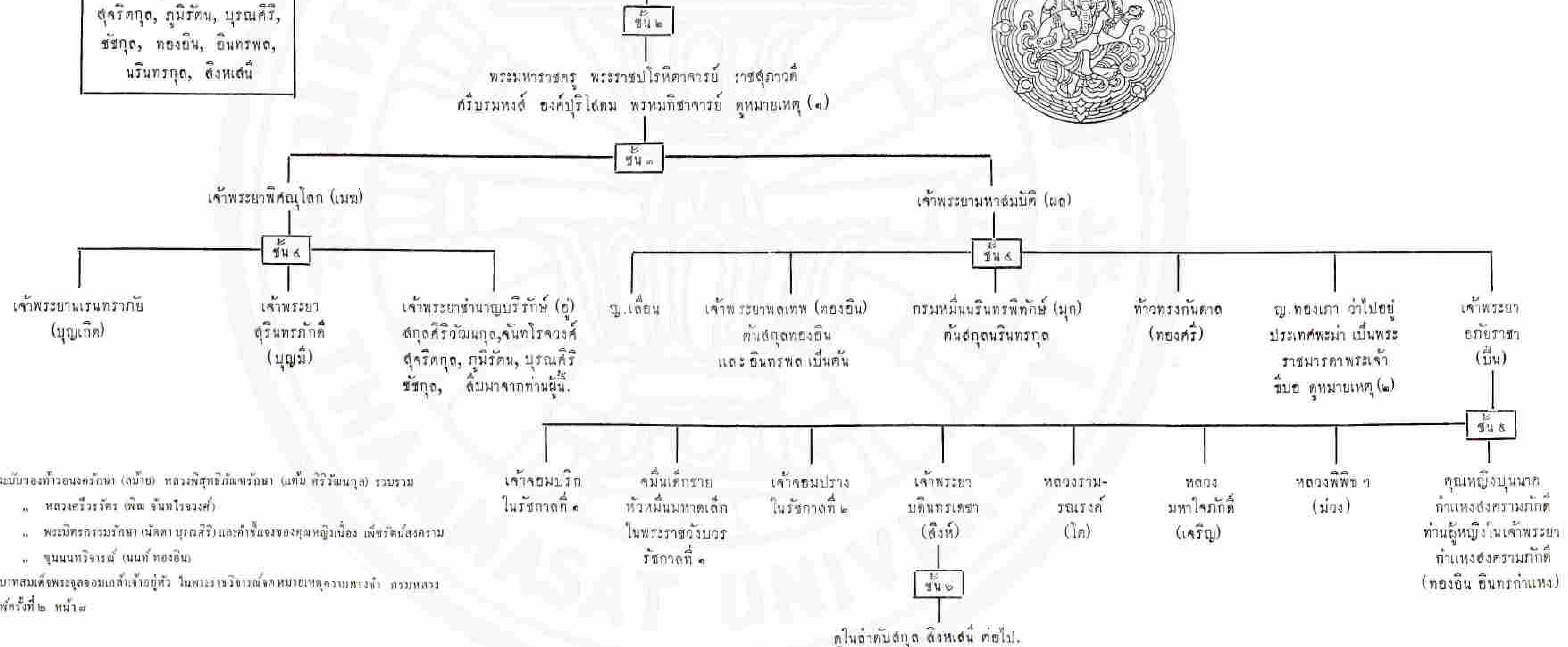
แล้ว จึงได้จัดการหล่อขึ้น ประจบกับพระพุทธรูปมีอายุครบ ๕ รอบ (๖๐ ปี) จึงได้ร่วมทำพิธีฉลองอายุในคราวเดียวกัน รูปนี้หล่อขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๗

เหตุประจบอีกอย่างหนึ่งก็คือ ขุนวิจิตรจักรวาฬ (คำ) ไวยาวัจฉกรวัตจักรวรรดิราชาวาส ขออนุญาตพระพุทธรูปสร้าง เกษนนามเจ้าพระยาบดินทรเดชาไว้เป็นที่ระลึกสักการะด้วยอักษรจีน อ่านได้ความว่าเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) สลักลงในแผ่นหินอ่อน และสร้างแท่งเงินข้างพระปรางค์ใหญ่ด้านตะวันออก ซึ่งเดิมเคยเป็นที่วางดอกไม้ชูปเทียนบูชาพระปรางค์ ผังศิลาจารึก เกษนไว้กับผนังด้านหลังภายในแท่ง แล้วเลยประดิษฐานรูปหล่อเจ้าพระยาบดินทรเดชารวมไว้ในแท่งนั้นด้วยที่เดียว เป็นที่ระลึกสักการะของผู้เคารพนับถือตลอดมาจนทุกวันนี้

เมื่อจะพิมพ์หนังสือจดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓ ตอนที่ ๑ ครั้งนี้ นายอรุณ สิงห์เสนี ได้จัดให้ช่างเขียนรูปปั้นสรวมเสื่อแม่ทัพสมัชชโบริณ เป็นที่ระลึกขึ้นอีกรูปหนึ่ง ซึ่งถ้าดับไว้ข้างหน้าประตูนี้แล้ว.

แผนที่ลำดับสกุล
 ศิริวิวัฒน์กุล, จันทโรวงษ์,
 สุจริตกุล, ภูมิรัตน, บุรณศิริ,
 ชัยกุล, ทองอิน, อินทรพด,
 นรินทรกุล, สิงห์เสน่

พราหมณ์ ศิริวิวัฒน์

หมายเหตุ

- (๑) ก. แผนที่ลำดับสกุล ฉบับของท้าวทองศรีวิวัฒน์ (สมัย) หลวงพิศณุโลกนรินทร (สมัย ศิริวิวัฒน์กุล) รวมรวม
 ข. " " " หลวงศรีวิวัฒน์ (เพ็ญ จันทโรวงษ์)
 ค. " " " พระอัครกรมวิเศษ (นิตยา บุรณศิริ) และคำชี้แจงของกรมหมื่นอภัยเจ้าพระยาสุรินทรสงคราม
 (๒) " " " ขุนนันทวิจารย์ (นนท์ ทองอิน)
- (๓) พระบรมราชโองบายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระราชวินิจฉัยกฎหมายสกุลวงเมตรวงศ์ อวตารหลวง
 นรินทรเทวี ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๘

เสด็จออก พระยานครราชสีมา
(สก๊อต สิงหนเสนีย์)

ชาติขุ พ. ศ. ๒๔๒๕

มรณขุ พ. ศ. ๒๔๘๐

TUCC

VIII (1915)

ประวัติสังเขป

ของเสวกเอก พระยานครราชสีมา
(สหัต สิงหนเสนี)

พระยานครราชสีมา เป็นบุตรชายคนใหญ่ของนายพลตรี
พระยาสิงหนเสนี ศรีสยามนทรสวามิภักดิ์ (สอาด สิงหนเสนี)
และคุณหญิงหงษ์ สิงหนเสนี เกิดณตำบลหัวลำโพง อำเภอปทุม-
วัน จังหวัดพระนคร เมื่อวันที่เสาร์เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำปีมะเมีย
ตรงกับวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๒๕

เมื่อเยาว์วัยได้ศึกษาวิชาการที่โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส
โรงเรียนวัดเทพศิรินทราวาส โรงเรียนอัสสัมชัญ โรงเรียนราช-
วิทยาลัย ครั้นมีความรู้หนังสือไทยและหนังสืออังกฤษพอสมควร
แล้ว ได้ออกไปศึกษาเพิ่มเติมในประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ.
๒๔๔๒ เริ่มต้นโรงเรียนปริ๊นเปเรตอริสกูล ณเคนซิงตัน และ
ถึงคนชอนลอนดอน สอบวิชากฎหมายได้ชั้นเนติบัณฑิตอังกฤษ
กลับจากประเทศอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๕๐ มาศึกษาในโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน (ภายหลังพระราชทานนามใหม่ว่าโรงเรียน
มหาดเล็กหลวง) เมื่อสำเร็จการเรียนในตอนนั้นแล้ว ได้ถวายตัว
เป็นมหาดเล็กพิเศษในรัชกาลที่ ๕ ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๐

พ.ศ. ๒๔๕๑ พระยานครราชสีมา ได้อุปสมบทและ
 จำพรรษาอยู่ณ วัดโสมนัสวิหาร สมเด็จพระมหาธีรวงศ์เป็น
 พระอุปัชฌายะ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส
 เมื่อดำรงสมณศักดิ์ เป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์ กับพระธรรม
 ปาโมกข์ (ถม) วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นกรรมวาจาจารย์ อยู่ใน
 สมณเพศพรรษาหนึ่ง จึงลาสิกขาบทออกมา รับราชการใน
 ตำแหน่งต่าง ๆ และได้รับพระราชทานเงินเดือนโดยลำดับดังนี้

(๑) กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นผู้ช่วยกองล่าม และฝึก
 หัตถการกองบัญชาการกระทรวงยุติธรรม เงินเดือน ๑๒๐ บาท

(๒) กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ เป็นผู้พิพากษาในกอง
 ข้าราชการพิเศษ และไปช่วยพิจารณาอรรถคดี ณศาลจังหวัด
 เพ็ชรบุรี เงินเดือน ๒๔๐ บาท

(๓) พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๑ เป็นผู้พิพากษาศาล
 ไปริสภที่ ๒

(๔) มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๑ รังตำแหน่งหัวหน้าศาล
 จังหวัดเพ็ชรบุรี

(๕) พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ไปช่วยศาลมณฑลนคร
 ชัยบุรี

(๖) สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ไปช่วยศาลจังหวัดนนทบุรี

(๗) พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นผู้พิพากษาศาล

มณฑลอิสาน เงินเดือนเพิ่มขึ้น เป็นเดือนละ ๓๐๐ บาท

(๘) พ.ศ. ๒๔๕๔ เงินเดือนเพิ่มขึ้นอีกเป็นเดือนละ ๓๒๐ บาท

(๙) พฤษจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นผู้พิพากษาศาลคดี
ต่างประเทศ

(๑๐) พ.ศ. ๒๔๕๕ เงินเดือนเพิ่มขึ้นเป็นเดือนละ ๓๔๐
บาท

(๑๑) กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ ย้ายมารับตำแหน่งตุลา
การศาลรับสั่งกระทรวงวัง

(๑๒) เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ เงินเดือนเพิ่มขึ้นเป็นเดือน
ละ ๔๐๐ บาท

(๑๓) เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๙ เงินเดือนเพิ่มขึ้นอีกเป็น
เดือนละ ๔๕๐ บาท

(๑๔) เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ เงินเดือนเพิ่มขึ้นอีกเป็น
เดือนละ ๖๐๐ บาท

(๑๕) ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ย้ายมารับตำแหน่งเจ้ากรม
กรมการเมือง กระทรวงมหาดไทย

(๑๖) ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ย้ายไปรับตำแหน่งผู้ว่า
ราชการจังหวัดนครราชสีมา

(๑๗) มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ย้ายไปรับตำแหน่งผู้ว่าราชการ
จังหวัดภูเก็ต ทรงรับพระราชทานเงินเดือนๆ ละ ๖๐๐ บาท

- (๑๘) พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ออกจากราชการ
ส่วนราชการแผนกเสื่อป่า ก็ได้รับสนองพระเดชพระคุณตั้ง
- (๑) พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นสมาชิกเสื่อป่ากองราชหลวง
รักษาพระองค์
- (๒) เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้รับพระราชทานยศเป็น
นายหมู่โท
- (๓) กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นราชองครักษ์เวร
- (๔) มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ เลื่อนยศเป็นนายกองตรี
ประจำแผนกเสนาธิการกองเสนาอำเภอรอบเบา และโปรดให้เป็น
ครูสอนวิชาพิเศษ คือ ชลมาระวางประเทศโรงเรียนผู้กำกับลูก
เสื่อด้วย เมื่อมีการซ่อมรบเสื่อป่า ณ เขตตำบลทราชนครบุรีและ
นครชัยศรีคราวใด ก็ได้รับโดยเสด็จพระราชดำเนนทำการซ่อมรบ
ด้วยทุกครั้ง
- (๕) เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔ รับตำแหน่งผู้บังคับการกรม
เสื่อป่านครราชสีมาในกองเสนาตะวันออก จนตลอดสมัยเสื่อป่า
นอกจากราชการแผ่นดินอันมีหน้าที่ประจำการ ตามตำแหน่ง
แล้ว พระยานครราชสีมาได้มีโอกาสปฏิบัติราชการส่วนพระองค์
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยใกล้ชิดอยู่เนือง ๆ
เพราะทรงรู้จักคุ้นเคยมาแต่ครั้งยังทรงศึกษาวิชาการอยู่ ณ ประเทศ
อังกฤษ เช่นเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างคูสติชานขึ้น
ด้วยพระบรมราโชบาย เพื่อให้ข้าราชการตลอดประชาชน รู้เห็น

วิธีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยทางอ้อม พระยานคร
 ราชเสนีกได้มีโอกาสนี้เป็นเจ้าหน้าทผลองพระเดชพระคุณ ใน
 ดุสิตธานีด้วยหลายอย่าง จนตลอดวสานแห่งการนี้
 ขสมันดาศักดิ์ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ได้รับพระราช
 ทานโดยลำดับดังนี้

- (๑) พฤษจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๑ เหรียญรัชมังกลาภิเชกเงิน
- (๒) พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ขสมันดาศักดิ์ ขสมมหาด
 เล็กชั้นหุ้มแพร ขสมันดาศักดิ์ นายหัตถ์บำเรอ หุ้มแพรพิเศษ
- (๓) มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๔ เข็มข้าหลวงเดิม (รัชกาล
 ที่ ๖) เหรียญบรมราชาภิเชกเงิน เหรียญราชรุจิเงิน เหรียญ
 รัตนภรณ์ชั้นที่ ๕
- (๔) ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ เหรียญดุษฎีมาลา เข็ม
 ศิลปวิทยา
- (๕) มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕ เหรียญที่ระลึกแสดงตำนาน
 เสือป่า
- (๖) พฤษจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ เหรียญ ว. มงกุฎ
- (๗) ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ เสมออักษรพระปรมาภิรัช
 ว.ป.ร. ทองลงยา
- (๘) มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ตราเบญจมาภรณ์ช้างเผือก
 ชั้นที่ ๕
- (๙) พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ เลื่อนขสมันดาศักดิ์เป็นพระ

ศรวิกรมมัทศย์

(๑๐) พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๗ เลื่อนยศเป็นเสวกโท

(๑๑) เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ เลื่อนยศเป็นเสวกเอก

(๑๒) มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๙ ตราคุณาภรณ์ช้างเผือก

ชั้นที่ ๔

(๑๓) มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ตราคริตาภรณ์มงกุฎสยาม

ชั้นที่ ๓

(๑๔) มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๑ เข็มอักษรพระปรมาภิไธย

ว.ป.ร. ทองลงยาชั้นที่ ๓

(๑๕) เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒ เลื่อนบันดาศักดิ์เป็น

พระยาราชนา

(๑๖) พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๒ ตราศิขจุลจอมเกล้า

วิเศษ ไต้ทอง กาทอง

(๑๗) ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ เปลี่ยนราชทินนามเป็น

พระยานครราชสีมา

(๑๘) พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ตราคริตาภรณ์ช้างเผือก

ชั้นที่ ๓

(๑๙) พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๕ เหรียญบรมราชาภิเษก

เงิน (ในรัชกาลที่ ๗)

พระยานครราชสีมาได้ทำการสมรสครั้งแรก กับ ธนอม

สิงหเสนี บุตรีพระเทพสมภาร (เพิ่ม สิงหเสนี) เมื่อวันที่

ที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๑ มีบุตรหญิงด้วยกันคนหนึ่ง คือ นัตตา สิงหเสนี คุณหญิงถนอม ขณะนั้นยังเป็นคุณหญิงราชเสนาได้ป่วยลงและถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๓

มาภายหลังพระยานครราชเสนีได้ทำการสมรส กับ เจือ สิงหเสนี บุตรีพระยาประเสริฐสุนทราศรัย (กระจาง สิงหเสนี)

พระยานครราชเสนี มีบุตรธิดากับภรรยาอื่นอีกคือ

๑. นายสุขเกษม สิงหเสนี
๒. นางอนุสรนทกิจ (ประสนีย์)
๓. นางสาวศรี สิงหเสนี

พระยานครราชเสนี เป็นผู้ปลาทะเลอมใสในพระพุทธรูปศาสดาอันแท้จริง นอกจากได้อุปสมบทเป็นภิกษุตามสวัทธาแล้ว ยังนิยมในสัมมาปฏิบัติ มีทานบริจาคเป็นต้น แม้สาธารณกุศลอื่น ๆ ก็ได้บำเพ็ญอยู่มิได้ขาด ยังเป็นผู้ตั้งอยู่ในความจงรักภักดีต่อ ชาติ, ศาสนา, มหากษัตริย์, นอกจากนั้นยังมีนิสัยโอบอ้อมอารี เพื่อแผ่แก่ญาติมิตรเป็นอย่างดียิ่ง แม้มิผู้เข้ามาขอความอนุเคราะห์ ก็มีได้ละเลย ได้แก่อกุลอดหนุนไปตามฐานะรูปอยู่เองนิตย์ เรียกได้ว่าเป็นผู้มีน้ำใจกว้างขวางหาได้ยาก ผู้ที่ได้สมาคมคุ้นเคยกันกับพระยานครราชเสนี บ่อมเป็นพระยานันต์ในเรื่องเช่นนั้น

พระยานครราชเสนี (เริ่มป่วยมาแต่วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๒) บวมเป็นโรคเส้นโลหิตในสมองแตก มีอาการ

หนักมากกลายเป็นอัมพาตอย่างแรง แพทย์ผู้สามารถหลายนาย
 ได้พยายามรักษาพยาบาลอยู่นาน อาการจึงค่อยทุเลาขึ้นเป็นลำดับ
 จนฟื้นอันตรวย นับว่าหายได้ตอน ๓ แต่ก็ทำให้หูไม่ได้ มือ
 แขน ขา ชักข้างขวาพิการเสียไปทั้งแถบ ไข้การไม่ได้ที่เดียว
 จะลุกเดินก็ต้องมีคนช่วยพยุง แต่อาศัยการรักษาพยาบาลเป็นอัน
 คดี ทั้งพระยานครราชสีมาชอบนั่งรถยนต์เที่ยวไปตามถนนเพื่อ
 เปลี่ยนอากาศในเวลาบ่ายเนือง ๆ ด้วย น่าจะเนื่องจากเหตุอัน
 น้อยอย่างหนึ่ง เป็นเครื่องช่วยให้มีชีวิตยืนยาวมาจนวันพฤหัสบดี
 เดือน ๑๒ แรม ๙ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐
 กล้ายวันเกิดทางจันทรคติ ในปีนี้ได้บำเพ็ญกุศลตามที่เคย
 กระทำมาทุกปี และเพื่อฉลองพระพุทธรูป ซึ่งได้หล่อขึ้น
 ในคราวนี้ เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ปางมารวิชัยหน้าตัก
 กว้าง ๒ ศอกครึ่ง สูงรักบี้ตทอง งามได้ส่วนสัดสมพุทธ
 ลักษณะ พระยานครราชสีมามีความเลื่อมใสศรัทธามาก มี
 ความจำนงอยู่ว่า เมื่อทำการฉลองเสร็จแล้วจะอัญเชิญไป
 ประดิษฐานไว้เป็นพระประธาน ในพระอุโบสถวัดหลวง
 อำเภอศรีสะเกษ จังหวัดขุขันธ์ ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ ยังไม่
 มีพระประธาน งานพิธีได้เริ่มเมื่อเย็นวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน
 พระสงฆ์ ๗ รูปเจริญพระพุทธมนต์ รุ่งขึ้นเวลา ๗.๐๐ น.
 วันที่ ๒๕ ถวายอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์มาพร้อมกันแล้ว
 พอลงมือจุดธูปเทียนบูชา พระยานครราชสีมากำลังนั่งพน้อง

พีเถระที่พระพุทธรูปอยู่ด้วยปสาทะล้อมไสอันแรงกล้า ก็
 พระเอิญบ้วยเป็นลม เส้นโลหิตในสมองแตกอีกเป็นครั้งที่ ๒ โดย
 บัจจุบันทันด่วน แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ พระสงฆ์, และบรรดา
 ญาติมิตร ที่มาชุมนุมกันณที่นั้น ได้ช่วยกันพยายามแก้ไขจนสุด
 ความสามารถอาการหาคลายไม้ เริ่มป่วยเวลา ๗.๑๕ น. ถึง ๗.๓๐
 น. รวมเวลาประมาณ ๑๕ นาทีเท่านั้น ก็ถึงอนิจกรรม

เหตุวิปโยคอันเกิดขึ้นในบัจจุบันทันด่วนทั้งนี้ บ่อมเป็น
 ที่เสวรสลดฮาลยแก่ญาติมิตร และผู้ที่คุ้นเคยอย่างยิ่ง การ
 นำเพ็ญกุศลสำหรับวันเกิดก็เลยกลาย เป็นบำเพ็ญเมื่อวันมรณะ
 ด้วย แต่ก็เป็นภาระห้สจรรยอย่างหนักที่ความมรณะของพระยา
 นครราชเสนีได้บังเกิดขึ้นณะพะหน้า พระพุทธรูป พระธรรม
 พระสงฆ์ โดยพร้อมมูล และในขณะที่มีใจส้องแล้ว เต็มไป
 ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา อันถือว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญ
 ยิ่ง ยากที่จะจักได้พบเห็น เชื่อว่าพระยานครราชเสนีคงจักได้
 บรรลุสุคติภูมิโดยแน่แท้

พระยานครราชเสนี ชาติะวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๕
 มรณะวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐ อายุครบ ๕๕ ปีบริบูรณ์
 (ทางจันทรคติ) ได้รับพระราชทานบำนาญ และทับทองลาย
 ก้านแย่งเป็นเกียรติยศ.

มูลเหตุสงครามไทยกับญวน

ในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์

ไทยกับญวนตอนใต้มีดินแดนเขมรแซงกอยู่ในระหว่างกลาง
เขมรเป็นแต่ประเทศน้อย ต้องยอมเป็นเมืองออก สังกษัตริย์
การแก่ไทยและญวนทั้งสองฝ่ายมาช้านาน แต่เขมรนับถือไทย
ยิ่งกว่าญวน เพราะถือศาสนาและมีขนบธรรมเนียมอย่างเดียวกัน
ความขุ่นขากที่เกิดขึ้นแก่เขมรเนื่อง ๆ นั้น เนื่องมาแต่เหตุที่พวก
เขมรมักประทุษร้าย และรบพุ่งกันเอง ด้วยเรื่องซึ่งอำนาจกัน
น้อย ๆ พวกเขมรมักไปขอกำลังประเทศใหญ่ อีกฝ่ายหนึ่งมา
ป้องกัน เมืองเขมรจึงคล้ายกับสมรภูมิระหว่างไทยกับญวนมา
แต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรี ไทยช่วยอุปการะให้เขมรสงบ
ราบคาบ และสมเด็จพระรามาธิบดีเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี
ก็มาขึ้นแก่ไทยแต่ฝ่ายเดียว

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ตอนต้น
ไทยช่วยหนุนบำรุงทั้งเขมรและญวน ทางไมตรีระหว่างไทยกับ
ญวนสนิทสนมดีมาก ครั้นตกมาในตอนปลายรัชกาลที่ ๑ นั้นเอง

ญวนมีอำนาจมากขึ้นอย่างเต็ม ช่วยหนุนบำรุงเขมรร่วมมือกับไทย และได้มาขอเอาเมืองพุทไธมาศของไทย ไปไว้ในอาณาจักรญวน ด้วย ไทยก็ผ่อนผันเพื่อเห็นแก่ทางพระราชไมตรี

บังเอิญเมื่อเริ่มรัชกาลที่ ๒ ไทย กับ พม่า เกิดรบกันขึ้นอีก มีท้องตราสั่งไปจากกรุงเทพฯ ฯ ให้เขมรเกณฑ์กองทัพมาช่วยรบ พม่า พวกขุนนางเขมร (ซึ่งโดยปกติปราศจากความสัมพันธ์กันอยู่แล้ว) เกิดแตกกันเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งซึ่งไทย เห็นว่าไม่ควรทำตามท้องตรา ถ้าไทยเอาผิด ก็ควรไปพึ่งญวน อีกพวกหนึ่งชอบไทย เห็นว่าควรเกณฑ์กองทัพมาช่วยตามท้องตรา สมเด็จพระอุทัยราชา (บางแห่งเรียกว่า สมเด็จพระอุทัยธราชา พระนามเดิมว่า นักร้องจันทร์) เข้าด้วยพวกซึ่งไทย ให้จับขุนนางที่เป็นหัวหน้าพวกนิยมไทยไปฆ่าเสีย สมเด็จพระมหาอุปโยราช (นักร้องอ้อม) อนุชาสมเด็จพระอุทัยราชา เป็นหัวหน้าพวกนิยมไทยอยู่ในเวลานั้น ตกในที่ลับชั้นจึงหนีเข้ามาในกรุงเทพฯ ฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรดให้เจ้าพระยาบรมราชชนกกองทัพออกไปเมืองเขมร สมเด็จพระอุทัยราชาก็หนีลงไปพึ่งญวนที่เมืองไซ่ง่อน แต่นักร้องด้วง ซึ่งเป็นอนุชาน้องเล็กของ สมเด็จพระอุทัยราชา มาเข้ากับไทย เมื่อเกิดเหตุขึ้นครั้งนั้น พระเจ้าเวียงคือนามยาลองเห็นได้ช่องก็แต่งราชทูตให้เชิญพระราชสารเข้ามายังกรุงเทพฯ ฯ ในพระราชสารใช้ถ้อยคำอ่อนหวานเป็นทางไมตรี แต่ส่วนข้อความนั้นอ้างว่า

เพราะเมืองเขมรเคยพึ่งทั้งไทยและญวนมาแต่ก่อน พระเจ้า
กรุงสยามเหมือนเป็นบิดา และพระเจ้าเวียงจันทน์เหมือนเป็น
มารดาของเจ้ากรุงกัมพูชา บัดนี้สมเด็จพระอุทัยราชามีความผิด
ต่อบิดา ไปอ่อนวอนให้มารดาช่วยขอโทษ ก็มารดาจะทอดทิ้ง
เสียได้ จึงมีพระราชสาธมาขอพระราชทานโทษ และขอให้
สมเด็จพระอุทัยราชาได้ครองกรุงกัมพูชาตามเดิม ก็ในเวลานั้น
ไทยกำลังเตรียมสู้ศึกพะม่า ไม่อยากจะให้เกิดเป็นอริชนกับ
ญวนอีกฝ่ายหนึ่ง จึงต้องจำยอมให้สมเด็จพระอุทัยราชากลับ
ขึ้นมาครองเมืองเขมรดังเก่า แต่ใน เมืองเขมรก็ไปฝากฝ่าย
อยู่กับญวน เป็นแต่สิ่งกำหนดกักส่งเครื่องราชบรรณาการเข้ามา
กรุงเทพฯ ฯ ครั้นพระเจ้าเวียงจันทน์มาสองทิวศต ถึงรัชกาล
พระเจ้าเวียงจันทน์มีนาม ราชบุตร ซึ่งได้รับรัชทายาท ญวน
ก็คิดแผ่อำนาจต่อเข้ามาในเมืองเวียงจันทน์อีกทางหนึ่ง

พอขึ้นรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ พระเจ้าอนุวงศ์
เวียงจันทน์เป็นกบฏขึ้น ด้วยญวนอุกเห่น ถึงต้องรบพุ่ง
ปราบปรามเป็นการใหญ่ ครั้นพระเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์แพ้หนี
ไปพึ่งญวน พระเจ้าเวียงจันทน์มีนามก็มีพระราชสาธเข้ามาว่ากล่าว
ขอโทษพระเจ้าอนุวงศ์ เหมือนครั้งเรื่องเมืองเขมรในหนหลัง
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขัดเคืองญวน ไม่
ยอมอนุโลมตาม โปรดให้ปราบปรามพวกกบฏเวียงจันทน์จน
ราบคาบ ทางไมตรีระหว่างไทยกับญวนก็หมองหมางกันแต่นั้นมา

ฝ่ายไทย เมื่อเสร็จการปราบกบฏเวียงจันทน์แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ที่สมุหนายก ออกไปตั้งระวางเหตุการณ์อยู่ที่เมืองพิศของเมือ พ.ศ. ๒๓๗๕ (จ.ศ. ๑๑๕๕) ต่อไปเป็นเอกสารแสดงเรื่องราวในชั้นนี้แต่บางส่วน (เพราะเอกสารที่ได้มาชำรุดบริบูรณ์)

ฉบับที่ ๑

ตราตบเมืองปราจีนบุรี ให้จัดซื้อข้าว

เตรียมไว้ ๕๐๐ เกวียน

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงพระยาประจำชีพ หลวง
 ขจรบัตร์ กรมการ เมืองปราจีน ด้วยบอกเข้าไปว่า เจ้าพระยา
 บดินทรเดชา ที่สมุหนายก สั่งให้พระยาราชนิกุล มีหนังสือ
 มาถึงพระยาภิรมย์ราชา พระยาประจำชีพ ว่าขอราชการเมือง
 ระสือซึ่งพระยาวิเศษสุนทรมีหนังสือมาแต่ก่อนว่า พระยาพิบูลย์
 ยกกองทัพมาตั้งอยู่ด่านกระพงปรักคน ๑๐๐๐ แล้วพระยามหา
 เสนา พระยานรินทร์ จะยกมาอีก จึงให้พระยาภิรมย์ราชา คุม
 เลกเมืองปราจีน เมืองกบินทรบุรี เมืองประจันตคาม เมือง
 นครนายก ๕๐๐ คน กับปืนคาบศิลา ๕๐๐ บชก ยกตาม
 เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก ออกไป ครั้นข้าหลวง
 เจ้าเมือง กรมการ แต่งให้หลวงเพ็ชรบริบาล ออกไปสืบ
 เถิงแขวงเมืองโพธิสัตว์ หาพบกองทัพพระยาพิบูลย์ และ
 กองทัพพระยาพระเชมร ยกมาไม่ พบแต่เขมรมารักษาด่านทาง
 ลาดตระเวนคน ๑๐๐ เศษ ข้าราชการสงบอยู่ ให้แต่พระยา
 ภิรมย์ราชาคุมเลกฯลฯ ขึ้นไปช่วยปลุกเรื่อนครวัดเมืองอรัญ
 ประเทศ ให้พระยาประจำชีพอยู่จัดซื้อข้าวณแขวงเมืองปราจีน
 เมืองฉะเชิงเทรา เมืองนครนายก มาตวงขนฉางไว้ณเมืองปราจีน

ให้ได้ ๕๐๐ เกวียนนั้น ได้นำเอาหนังสือบอกขุนกราบบังคมทูล
 พระกรุณาทราบฝ่าละออง ๙ แล้ว ทรงพระกรุณาตรัสเหนือ
 เก้า ๙ สั่งว่า การสะเบียงอาหารทางเมืองปราจีนนี้ จะต้องจัด
 นางเตรียมเอาเม็ดข้าวใส่ถังฉางไว้ให้มาก จะได้เจือจานเลี้ยง
 ครอบครัวเมืองโพธิสัตว์ ทั้งจะได้สำหรับเอาไว้ใช้ราชการด้วย
 ด้วยราชการทางเมืองเขมรกรุงนเืองจะไม่มี เมื่อหน้าคงจะมี
 ราชการสักครั้งหนึ่งเป็นแน่ จะไว้ใจกับการสะเบียงอาหารหา
 ได้ไม่ ให้พระยาประชาชีพเร่งรัดจัดซื้อข้าวแขวงเมืองปราจีน
 เมืองฉะเชิงเทรา เมืองนครนายก ขนถ่ายมาใส่ฉางไว้ณเมือง
 ปราจีนให้ได้จงมาก ถ้าพระยาประชาชีพ หลวงยกกระบัตร์ กรมการ
 จัดซื้อข้าวได้เท่าใด ให้บอกจำนวนข้าวเข้าไปให้แจ้ง อนึ่ง
 โปรดเกล้า ๙ ให้จมนมนเทียรพัททภัย ถ้อตราคอบออกไปถึง
 เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก ถ้าจมนมนเทียรพัททภัย
 ออกมาถึงเมืองปราจีนแล้ว ก็ให้พระยาประชาชีพ ข้าหลวง หลวง
 ยกกระบัตร์ กรมการ จัดแจงมาและคนส่งจมนมนเทียรพัททภัย
 ออกไปโดยเร็ว ถ้าสืบไปเมื่อหน้า ข้าหลวง เจ้าเมือง กรมการ
 เมืองพระตะบองจะแต่งผู้ใดถือหนังสือบอกมาแจ้งราชการณ กรุง
 เทพ ๙ และจะกลับออกไป ก็ให้พระยาประชาชีพ ข้าหลวง
 หลวงยกกระบัตร์ กรมการ จัดแจงส่งผู้ถือหนังสือบอก และผู้ถือ
 ถ้อยตราไปมาโดยเร็ว อย่าให้ค้างช้าอยู่แต่ที่มหนงโมงหนึ่งได้

หนังสือมาณวันอังคาร เดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะโรง

จัตวาสก

วันเดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาสก ได้ส่งตราให้หม่อมมณเฑียรพิทักษ์ ปลัดกรมพระตำรวจพระราชวังบวรถือไป

ฉบับที่ ๒

ตราตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

เรื่องพระยาพิบูลย์ยกมาคิดตามพระยาสังคโลก ฯ

ฯ ข้ำ ฯ พระยามหาอำมาตย์ ฯ ขอกราบเวียนมาให้ทราบด้วยอยู่ณวันเดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ หม่อมมณเฑียรพิทักษ์ถือหนังสือบอก ฯ พล ฯ สมุหนายกบอกส่งคืนหนังสือข้าหลวงเจ้าเมืองกรมการเมืองพระตะบอง คืนหนังสือพระฤทธิสงครามพระรามณรงค์ พระยาวิเศษสุนทร เข้าไปว่า พระยาวิเศษสุนทรซึ่งออกไปอยู่รักษาด่านกระพรวนมีหนังสือมาว่า แต่งให้ขุนมหาก็คดีไปลาดตระเวนพบกองตระเวนพระยาพิบูลย์ บอกว่าพระยาพิบูลย์จะยกมาตั้งกองพระยาสังคโลกอยู่ณกระพรวน ถ้าไม่ส่งพระยาสังคโลกออกไปจะขอทางเข้ามาตามพระยาสังคโลก ว่าพระยามหาเสนาจะยกมาทางสมอแครง ว่าพระยานรินทร์จะยกมาทางด่านฉนวน ว่าเจ้าเมืองศรีวงจะมาตั้งอยู่ด่านพะเนา ครั้นเพลบ่ายเห็นกองทัพพระยาพิบูลย์ยกมาประมาณ ๑๐๐๐ มาตั้งอยู่ห่างพระยาวิเศษสุนทร ๕๐ เส้นเศษ ฯ พล ฯ สมุหนายกจะยก

เลื่อนออกไปอยู่เมืองมณฑลบุรี จะจัดแจงราชการและเร่งรัด
 ครอบครวัให้เต็มเข้ามา ครั้นวันเดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ นาย
 ขจรไชยพดธมมาซึ่งคอยอยู่เมือง.....(ลบ).....นายก ถือ
 หนังสือ ฯ พณ ฯ สมุหนายกบอกลสั่งหนังสือข้าหลวงเจ้าเมือง
 กรมการเมืองพระตะบอง ให้นำข้าหลวงเพ็ชรบริบาลเข้าไปว่า
 ข้าหลวง เจ้าเมือง กรมการ แแต่ให้หลวงเพ็ชรบริบาลออกไป
 ไปสืบราชการ พระยาราชนายก พระเมือง ซึ่งอยู่ตำบลสมอแครง
 พระยาวิเศษสุนทรซึ่งอยู่ตำบลกระพองปรัก ให้คนไปกับหลวง
 เพ็ชรบริบาลออกไปสืบ พบเขมรมาลาดตระเวนอยู่นอกตำบล
 กระพองปรักออกไปพวกหนึ่งคนประมาณ ๒๐๐ คน หลวงเพ็ชร
 บริบาลเลยออกไปถึงตำบลลงทวยแขวงเมืองโพธิสัตว์ พบปลัด
 เมืองลาดประเอย มาตั้งชุมนุมรักษาตำบลอยู่คนประมาณ ๑๐๐
 ได้พูดจากันลับหลวงเพ็ชรบริบาล ฯ ตามถึงพระยาพิบูลย์ พระยา
 มหาเสนา พวกเขมรบอกว่าพระยาพิบูลย์พระยามหาเสนา
 พระยาแสนซิบตั้งอยู่ ครั้นหลวงเพ็ชรบริบาลกลับมา
 พระยาราชนายก พระราชรัถย์ มีหนังสือมาว่า ทางตำบลสมอแครง
 ตำบลฉนวนราชการตั้งอยู่ ฯ ข้า ฯ ได้เห็นเอาหนังสือออกทั้งสอง
 ๕๓
 ครั้งขมกราบมังคมทูลพระกรุณาทราบได้ทั้งสอง ฯ แล้ว ทรง
 พระกรุณาตรัสเห็นเกล้า ฯ สั่งว่า ความซึ่งพระยาวิเศษสุนทร
 บอกรว่าพระยาพิบูลย์ยกมาตั้งอยู่ห่างกับพระยาวิเศษสุนทรทาง
 ๖๐ เส้น แล้วพระยามหาเสนา พระยานรินทร์ เจ้าเมืองกรวง

จะยกมาทางด่านสมอแครง ด่านฉนวน ด่านพะเนา ความทาง
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงแคลงพระทัยอยู่ ด้วยพระยาราชน
 นายก พระเมือง พระราชรักษ์ ก็ออกไปอยู่รักษาด่านทางต่อเคียง
 กับพระยาวิเศษสุนทร ก็หาได้มีหนังสือบอกขอราชการเข้ามา
 ปรากฏใดไม่ จึงโปรดเกล้าฯ คำรัสถามขมึนมนเทียรพิทักษ์
 ว่าราชการซึ่งพระยาวิเศษสุนทรบอกมาทรง เจ้าพระยาบดินทร
 เตชา ที่สมุหนายก และข้าหลวงเจ้าเมืองกรมกลางเมืองพระ
 ตะบองเห็นความประการใด ขมึนมนเทียรพิทักษ์กราบทูลพระ
 กรุณาว่า ยังหาเจอเอาหนังสือพระยาวิเศษสุนทรเป็นแน่นอน
 ที่เดียวไม่ แต่เป็นข่าวที่พิศก็จัดแจงกองทัพยกเพิ่มเติมออกไป
 ยังตั้งให้กันออกไปสืบอยู่นั้น พระยาวิเศษสุนทรก็นั้นเป็นคิน
 ขลาดเบาความไม่ได้เลียงไต่สวนให้แน่นอน เจอเอาแต่ถ้อยคำ
 ขุนมหาภักดี พระยาวิเศษสุนทรต้นศกใจมีหนังสือเข้ามา พระยา
 เสนาญเบศ พระยารามกำแหง หลวงราชเสนา ข้าหลวง พระยา
 อภัยภูเบศ กรมการ ตั้งให้หลวงเพ็ชรบริบาลออกไปสืบแจ้ง
 ด่านสมอแครง ด่านฉนวน ด่านกระพงปรัก ไม่พบพระยาพิบูลย์
 และกองทัพเขมรที่แห่งใด พบแต่เขมรมาอยู่รักษาด่านสงคราย
 ๑๐๐ คน ได้พูดจากับเขมรรักษาด่าน บอกว่าพระยาพิบูลย์
 พระยามหาเสนาอยู่บ้านจาอยู่ ตามความซึ่งบอกเข้าไปแต่ครั้ง
 ก่อน ความอันนั้นโปรดเกล้าฯ ว่า ซึ่งพระยาพิบูลย์ พระยามหา
 เสนามาติดตามพระยาสังคโลก ยังตั้งอยู่ที่บ้านจาอยู่แขวงเมือง

โพธิ์สัควันนั้น องค์จันท์ไซ้มาหรือยวนจะกดขี่ให้มาโดยร้ายด
 ประการใดก็ยิ่งหาญความแน่นอนไม้ ถ้าเขมรพวกที่มาติดตาม
 พระยาสังคโลก ท้าองอาจล้วงเกินเข้ามาประการใด ข้าหลวงอยู่
 ที่เมืองพระตะบองก็หลายคน เจ้าเมืองกรมการเมืองพระตะบอง
 ของเราก็พร้อมอย่าให้ลบลดให้เขมรล้วงเกินเข้ามาได้ ได้
 ทำแล้วก็ให้ทำให้หนัก ถ้าเขมรแตกถอยหนีไปก็ให้กองทัพยก
 ติดตามเข้าเค็มลงไป เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก เห็น
 การจะทำได้เพียงใด ก็ให้ท่านเอาให้ได้แต่เพียงนั้น อย่าให้เสียที่
 คิดอ่านเอาผู้คนมาใส่บ้านใส่เมือง ให้เป็นกำลังพลของเราชน
 อื่นให้ได้ให้มาก ถ้าราชการผันแปรประการใดก็จะโปรดให้ข้า
 ราชการยกพลเพิ่มเติมออกมา ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่
 สมุหนายกใช้สอยอีก พระยาเพชรพิชัยก็ได้ให้เตรียมผู้คนไว้
 พร้อมคอยฟังราชการอยู่ณกรุงเทพ ฯ แล้ว ถ้าเขมรชงมาติดตาม
 พระยาสังคโลก มาว่ากล่าวพูดจาแต่โดยดี ก็ให้พูดจาโต้ตอบ
 ตามทำนองความโดยดี อย่าเพื่อไปทำกับเขมรเข้าก่อนเลย ถึง
 ว่าราชการควรนบนทักหาหนักหนาที่จริง แต่ยังไม่หาพอพระทัยจะ
 ให้ทำไม่ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก จัดแจงครอบ
 ครว้ผ่อนปรนเข้ามาตั้งเข้าเรือนเสียให้สำเร็จ ตามซึ่งทรงพระราช
 ดำริคำสั่งเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก ออกมาแต่เดิม
 ที่บ้านเมืองใดมีเสบียงอาหารอยู่ พอจะพัก ครอบครว้ อาศัย
 เเสบียงอาหารไว้ได้บ้างมากน้อยเท่าใด ก็ให้ผ่อนปรนเอาไว้ให้พอ

กับเสบียงอาหาร อย่าให้ครอบครัวอดอยาก จะเอานาเมืองอรัญ
 ประเทศได้เท่าใด ก็ให้เอาเข้ามาจัดแจงเข้าเรือนให้ครอบครัว
 นายไพร่อยู่ให้เป็นพวกภูมิลำเนาทันทีไร่นา ให้ทันบำรุงพระยา
 สังกโลก พระยาพระเชมรและครอบครัวให้รื่นเริง ให้กสิศัพท์
 เลื่องลือปรากฏออกไปว่าครอบครัวได้เข้ามาอยู่เย็นเป็นสุข กับให้
 จัดหาเข้าเสบียงไว้ที่เมืองอรัญประเทศ ให้พ่อครอบครัวรับพระ
 ราชทานตลอดปี กว่าครอบครัวจะทำไร่นาได้ ที่เมืองพระตะบอง
 ก็ให้จัดซื้อเข้าชนไว้สำหรับราชการ และที่เมืองปราจีนนั้นก็ให้มี
 ครกกำหับมาเถิงพระยาประชาชีพ ให้จัดซื้อข้าวชนฉางไว้ให้ได้จ้ง
 มาก ตามหนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มีเข้ามา
 เถิงพระยาประชาชีพ

ขอเรียนมาณวันจันทร์เดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะโรงจัตวา
 สก (พ.ศ. ๒๓๗๕)

ร่างตราที่ท่านเจ้ากรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ ท่านปลายเชือก
 หลวงสรเสนา ทำเอากราบเรียน ฯ พล ฯ โทษาธิบดีแล้ว

ณวันเดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ เพลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จออก
 ณพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย ท่านเจ้ากรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ
 เอาร่างตรากราบทูลพระกรุณา ให้หลวงสรเสนาอ่านทูลเกล้า ฯ
 ถวาย มีพระราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งแหกรกลงบ้าง วง
 กษาเสียบ้าง แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีไปตามร่าง
 นเกิด

วันเดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำปีมะโรงจัตวาศก ได้ส่งตราให้
ขมมนเทียรพิทักษ์ ปลัดกรมพระตำรวจพระราชวังบวรถือไป

เหตุการณ์ในปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๗๖

ความตึงเครียดระหว่างสยามกับญวน สืบอนุสนธิ์มาแต่
เหตุตามที่เล่าไว้ในตอนแรกนั้น เมื่อจะสรุปให้สั้นคงปรากฏใน
กระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็
มีความสำคัญอยู่ว่า ตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลก ญวนขอเอาเมืองพุทไธมาศ ครั้นแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็กันเอาเมืองเขมรไปเป็นสิทธิ์
ของตัว มาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ (คือรัชกาลที่ ๓ ตอนต้น)
ญวนถกกันเอาเขตแดนเมืองเวียงจันทน์ไปอีกเล่า จึงเหลือที่จะ
อดทน ทอรุ่งชนบมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๗๖ พวกญวนที่เมืองไซ่ง่อน
เป็นกบฏต่อพระเจ้าเวียดนามมินมวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า เป็นโอกาสที่จะเอาเมืองเขมรคืน
และให้ญวนหายกำเริบเสียบ้าง จึงโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) สมุหนายก เป็นแม่ทัพใหญ่ผู้สำเร็จราชการ
ยกทัพยกไปตีเมืองเขมร แต่ถ่วงเดือนอ้ายแรม ๕ ค่ำ แล้วให้
ศหวัเมืองญวนลงไปจนเมืองไซ่ง่อน และให้เจ้าพระยาพระคลัง
เป็นแม่ทัพเรือยกไปตีหัวเมืองเขมรและญวนตามชายทะเล แล้ว

ไปสมทบกับกองทัพภาคที่เมืองไซ่ง่อนด้วยกัน พอเขมรทราบว่า
 ไทยยกทัพใหญ่ออกไป สมเด็จพระอภัยราชา (นักองค์จันทน์)
 ก็รีบหนีออกนอกแดนเขมร เข้าไปอยู่ในความบ้องกันของญวน
 ส่วนทางเหนือและทางภาคอีสาน ก็โปรดเกล้าฯ ให้กองทัพ
 ทักษกนแยกกันขึ้นไปอีก ๓ กอง คือ (๑) กองพระมหามงกุฏ
 และพระยาวิเศษศักดิ์ ยกขึ้นไปทางเมืองมหาชัย, เมืองพ็อง,
 เมืองพลาน (๒) กองพระวชิรเมธียกขึ้นไปทางเวียงจันทน์ ไป
 ตั้งเมืองพวนบรรจบกับกองทัพฝ่ายเหนือ (๓) กองทัพฝ่ายเหนือ
 เจ้าพระยาธรรมราชาธิบดี (สมบุญ) เป็นแม่ทัพ ยกออกจาก
 กรุงเทพฯ ๑๖ วัน เดือนยี่ ขึ้น ๖ ค่ำ เดินทางขึ้นไปทางเมืองพิชัย ไป
 ตั้งรวมพลที่ปากหลาย เพื่อบรรลุขึ้นไปตั้งเมืองแกลงหัวพันแก้ว
 เอกสารต่อไปนี้ จะบรรยายให้เห็นความพิสดารตามสมควร
 แต่เสียดายที่เอกสารได้มาไม่บริบูรณ์ ข้อความจึงมีเท่าที่ปรากฏ
 ในท้องตราอย่างเดียว

ฉบับที่ ๑

ตราตั้งเจ้าเมืองมุกดาหาร ครอบเรื่องรับผลเวร ชิง

บ้านใบ ตามจำนวนเกณฑ์

และชี้แจงข้อราชการบ้างเล็กน้อย

หนังสือ เจ้าพระยาจักรี ฯ มาแจ้งพระจันทสุริยวงศ์ เจ้าเมืองมุกดาหาร ด้วยบอกหนังสือแต่งตั้งให้ท้าวอุปฮาด ท้าวจันทชุมภู ท้าวเพี้ย กุมผลเวร จำนวนปีมะโรงจัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๗๕) หนัก ๔๔ หนาบ กับชพง ๒ หนาบ บ้านใบ ๒ หนาบ จำนวนเกณฑ์ลงไปทุกเหล่าฯ ถวาย แล้วได้แต่งตั้งท้าวเพี้ยไปสืบราชการทางเมืองมหาชัย เมืองชุมพร เมืองพ็อง เมืองพลานเมือง ๆ มิได้ขาดราชการสงบอยู่ กับว่าเพี้ยเมืองคุก ท้าวเพี้ยเมืองมุกดาหาร ซึ่งไปตักค้างอยู่ต่างเมือง พาครอบครัวกลับคืนมา เป็นคนมาแต่เมืองมหาชัยชายหญิงใหญ่น้อย ๒๑๕ คน มาแต่เมืองชุมพรชายหญิงใหญ่น้อย ๖๕ คน มาแต่เมืองปากกัณฑ์ เมืองอบลชายหญิงใหญ่น้อย ๑๑ คน (รวมเป็น) ๓๙๑ คน แล้วณเดือนยี่ข้างขึ้น ได้แต่งตั้งให้ท้าวเพี้ยไปกวาดเอาครอบครัวเมืองมุกดาหาร ซึ่งตักค้างอยู่แขวงเมืองชุมพร เมืองพ็อง เมืองพลาน ได้อีก ชายหญิงใหญ่น้อย ๘๐๖ คน เข้ากัน ๑๐๕๗ คน กับว่าณเดือน ๔ ข้างขึ้น ได้แต่งตั้งให้ท้าวสุวอ เพี้ยเซียงเหนือ ไปฟังราชการณเมืองนครพนม ได้ความว่า ณวันขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๔ ญวนม็ชอนาบไพร่

๓๐ คน กับพวกเมืองมหาชัยนายไพร่ ๑๐๐ เศษ ลงมาถึง
 ทำแขก คงค่ายชาวต้นละ ๑๕ วา สูง ๘ ศอก แต่พวกญวน
 มาถึงประมาณครู่หนึ่ง แล้วกลับคืนไปเสีย ยังประจำค่ายอยู่แต่
 พวกเมืองมหาชัย ได้ความว่าญวนให้มาตั้งอยู่ แล้วณบ่มะโรง
 จัตุวาศก อาณัติพระราชมาญรทำไว้แก่เสีย ๒ ส่วน ได้ผลส่วน
 หนึ่ง เวียกข้าวขนนางได้แค่ ๖๐๐๐ ถัง ได้ส่งไปเมืองนครพนม
 ๑๕๐๐ ถัง ข่ายข้าหลวงไทยลาวไปมาราชการ ๑๖๐๐ ถัง แยกจ่าย
 ครอบครัวที่ได้คืนมา ๒๖๐๐ ถัง ทุกวันนี้ราษฎรได้รับพระราช
 ทานข้าวแจกกลอยใจม้นอยู่ทุกวัน นั้น ได้นำเอาหนังสือบอกขึ้น
 กรบบังคมทูลพระกรุณา ท้าวอุปฮาด ท้าวจันทิขมภู ท้าวเพ็ช
 เข้าเฝ้าทูลละออง ฯ ทรงพระกรุณาตรัสถามด้วยข้อราชการเมือง
 มหาชัย ท้าวอุปฮาดให้กราบทูลพระกรุณาว่า ลูกกำเมืองมหา
 ชัยมากำชายพูดกันว่า ญวนให้ลาวต่อเรือสำน้ำพลิกนา เมือง
 มหาชัย ๖ ลำ ว่าจะบรรทุกครัวพระบรมมาทำแขก จึงทรงพระ
 กรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า ซึ่งพระจันทสุริยวงศ์ให้ท้าวเพ็ช
 ขึ้นไปฟังราชการที่เมืองนครพนมได้ความว่า ญวนประมาณ ๓๐
 กับลาว ๑๐๐ ลงมาตั้งอยู่ที่ทำแขก แต่ญวนนั้นกลับคืนไปเสีย
 แล้ว ความทรงนเป็นความคิดญวน ด้วยญวนจะให้พระบรมพา
 ครอบครัวยังตั้งอยู่ที่ทำแขก พระบรมได้ให้ท้าวทั้ง พระนคร ท้าว
 เพ็ช พาครอบครัวยังแต่ก่อนหลายพวกแล้ว นายทัพนายกองซึ่ง
 รักษาเมืองนครพนม ไม่ให้ท้าวทั้ง พระนคร ท้าวเพ็ชตั้งอยู่พัก

ฝั่งข้างโน้น ท้าวทั้ง พระนคร ท้าวเพี้ย พาครอบครัวข้ามมาอยู่
 ฝั่งข้างเมืองนครพนมสน ครั้นยวนจะให้พระบรมพาครอบครัว
 มา ก็กลัวนายทัพนายกองฝ่ายเราจะไม่ให้ตั้งอยู่ท่าแขก ยวน
 กับสาวเมืองมหาชัยจึงเอาผู้คนมามาก จะมาคูดูดูทางที่นายทัพ
 นายกองซึ่งอยู่รักษาเมืองนครพนม ครั้นมาได้พูดจาและได้
 หนังสือนายทัพนายกองไป ก็จะไปบอกกล่าวลัดอานกัน
 ยวนรู้ความที่นายทัพนายกองฝ่ายเราแล้ว จะให้พระบรมพาครอบครัว
 มาหรือจะแต่งผู้คนมาหลอกลวงประการใดอีก ก็ยังห้าม
 หนังสือบอกพระสุนทรราชวงศา นายทัพนายกองลงไปไม่ และที่
 เมืองนครพนมก็ได้โปรดมีตราให้ขุนภักดีภูมินทร์ นายกอง กอง
 ลาวเวียงจันทน์ถือขึ้นไปแต่ก่อนว่า ถ้ายวนจะมาพูดจาด้วยครอบครัว
 เขตต์แดนประการใด สุดแต่ฝ่ายเราไม่ให้เขตต์แดนของเราถ่าย
 เดียว ถ้ายวนพาพระบรมและครอบครัวมาพูดจาแต่โดยดี การ
 ไม่ควรจะวิวาทก่อนก็อย่าเพื่อวิวาท ให้นายทัพนายกองทำดีไว้
 แต่ปาก บอกข้าราชการลงไปณกรุงเทพฯ ฯ ถ้ายวนพาพระบรม
 ครอบครัวยกเป็นกระบวนทัพมา การถึงจะวิวาทรบพุ่งกัน ก็ให้
 นายทัพนายกองต้านทานไว้ บอกข้าราชการไปแจ้งหัวเมืองที่ใกล้
 และเมืองนครราชสีมา จะได้รับยกทัพไปโดยเร็ว ช่วยกันรบพุ่ง
 รักษาเขตต์แดนไว้ กว่ากองทัพกรุงเทพฯ ฯ จะขึ้นไปแจ้ง ความ
 แจ้งอยู่ในท้องตราซึ่งโปรดขึ้นมาแจ้งนายทัพนายกองเมืองนคร
 พนมแต่ก่อนทุกประการแล้ว แต่ซึ่งอุปหาตให้กราบทูลพระกรุณา

ว่า ญวนให้ลาวต่อเรืออยู่ที่เมืองมหาชัยว่าจะบรรทุกครัวพวก
เมืองนคร มาตั้งอยู่ที่ท่าแขกนั้น แต่ก่อนที่เมืองมหาชัยก็หาเคย
ต่อเรือไม่ ถ้าแม้ญวนให้ต่อเรือจริง เห็นจะคิดราชการ ซึ่งว่า
จะบรรทุกครัวเมืองนครพนมมานั้น ความหาจริงไม่ และฝ่ายพระ
จันทสุริยวงศ์อุปฮาดท้าวเพี้ย ก็มีได้คิดอ่านแต่งผู้คนไปสืบสวน
เอาความให้แน่ไม่ว่า การรักษาเขตต์แดนบ้านเมืองจะประมาณแก่
ราชการนั้นไม่ได้ ให้พระจันทสุริยวงศ์ อุปฮาด ท้าวเพี้ย ก็คิดอ่าน
แต่งคนแล้ครอตไปสืบให้รู้ความว่า ญวนให้ต่อเรืออยู่ที่แห่ง ก็
ตำบล จะเห็นเรือกล้า ญวนจะคิดอ่านประการใด ให้สืบสวน
เอาความให้แน่นอนจงได้ อย่าให้มีความประมาณไว้ใจแก่ราชการ
ก็ให้แต่งกองลาดตระเวนสืบสวนราชการอยู่อย่าให้ขาด ถ้าได้
ความประการใดก็ให้บอกไปถึงเมืองนครพนม และหัวเมืองที่ใกล้
ให้รู้ราชการถึงกัน จะได้ช่วยกันคิดอ่านครุฑของราชการ ก็ให้
เร่งรีบบอกลงไปณกรุงเทพฯ ฯ โดยเร็วจะได้รู้ข้อราชการ ซึ่งว่า
เกลี้ยกล่อมครอบครัว และแต่งคนไปจับได้เอาครอบครัวกลับ
คืนมาบ้านเมืองใหม่มะโรงจัตวาสลได้ปนครัว ๕๐๐๐ เศษนั้น ก็
เป็นความชอบอยู่แล้ว แต่ครอบครัวเมืองมุกดาหารก็กระจัด
พลัดพรายไปอยู่ต่างบ้านต่างเมืองเป็นอันมาก ให้พระจันทสุริย
วงศ์อุปฮาดท้าวเพี้ย คิดอ่านเกลี้ยกล่อมเอาครอบครัวกลับคืนมา
คงบ้านคงเมืองให้สิ้น จะได้เป็นกำลังรพลของเจ้าเมืองท้าวเพี้ย
ทั้งปวงสืบไปภายหน้า ก็บซึ่งว่าได้จัดแจงส่งเข้าไปเมืองนครพนม

๑๕๐๐ ถังนั้น นายทัพนายกองจะได้จับย้ายราชการ และผลเร็ว
 สดง บ้านใบ จำนวนเกดเท่าซึ่งส่งลงไปนั้น ได้ให้ทำอุปโภคทำ
 เพียคุมไปส่ง เจ้าพนักงานซึ่งได้ผลเร็วจำนวนปีเถาะ ๑ หาบ ๕๓ ซึ่ง
 ปีมะโรง ๕๓ หาบ ๕๓ ซึ่ง ๕๕ หาบ ๕๖ ซึ่ง สดงหนัก ๑ หาบ
 ๖๒ ซึ่ง บ้านหนัก ๒ หาบ ๑ ซึ่ง รับประทานแล้ว และผลเร็วจำนวน
 ปีมะโรงย้งข้าง ๖ หาบ ๕๗ ซึ่ง สดงข้าง ๒ หาบ ๘ ซึ่ง บ้านข้าง
 ๕๕ ซึ่งนั้น ให้พระจันทสวียวงสท้าวเพียจัดส่งลงไปให้ครบจำนวน
 อย่าให้ขาดค้างล่วงงวดล่วงไปต่อไปได้เป็นอันขาด

หนังสือมาลงวันศุกร์ เดือน ๗ ขน ๑๓ ปีมะเส็งนักมัตต-
 เบญจศก (พ.ศ. ๒๓๐๗๖)

ร่างตราทานปลายเชือกทำ ครั้นณวันเดือน ๗ ขน ๑๒ ปี
 เพลาบ่าย ๓ โมง ๓ สมุหนายกว่าราชการณจวน หลวงราชเสนา
 ได้เอาร่างตราอ่านทราบเวียน สั่งให้ตกนทรกลงบัง วงกาเสี่ย
 บัง แล้วสั่งว่าให้รีบไปตามร่างนี้เถิด

วันขน ๑๔ ถ้าเดือน ๗ ปีมะเส็งเบญจศก ได้สั่งตราให้
 ทำอุปโภครับไป

ฉบับที่ ๒

ตราสั่งหัวเมือง เรื่องให้เจ้าพระยาธรรม (สมบุญ) เป็นแม่ทัพ

(ต้นฉบับขาด)

ขอให้การตั้งกันว่า องค์ท่านอนุตรเจ้าเวียงคานามคนเก่า
มีหนังสือลงมาถึงองพองายซึ่งอยู่เมืองไซ่ง่อน ให้ชักชวนพวก
องตาทุกญคนเก่าคิดเป็นการกบฏขึ้น ซึ่งเมืองตั้งเกี่ยวเนื่องเกี่ยว
อาณัติได้นัดหมายให้พวกเมืองตั้งกบฏคือเจ้าเวียงคานามให้
พร้อมกันกับเมืองไซ่ง่อน ครั้นองพองายรู้หนังสือแล้ว จึงชัก
ชวนจีนบางเป็นจีนผู้ใหญ่อยู่ในเมืองไซ่ง่อน ไปลดเอาขุนนาง
ขององตาทุกญคนเก่า ซึ่งเจ้าเวียงคานามให้ไว้ กับคนโทษในคุก
เมืองไซ่ง่อนออกได้สาม ศอกพร้อมใจกันจับองตาทุกญเจ้าเมือง
ไซ่ง่อนคนใหม่กับขุนนางผู้ใหญ่นำเสีย แล้วเกลี้ยกล่อมได้ยวน
เข้าเพศจริง ยวนตั้งเกี่ยวกับพวกจีนเข้าช่วยเป็นอันมาก องพอ
งายกับพวกกบฏตั้งกันเป็นองมหากญ องหวักญ องเค็งนญ อง
เสียนทอง แบ่งกันคุมกองทัพยกลงมาตีเมืองต้องให้ เมืองสัมถ่อ
เมืองโจดกเมืองพุกโฆมาศ ตีได้สามแล้ว กวาดเอาเสบียงอาหาร
เครื่องศาสตราวุธปืนใหญ่ปืนน้อย ขึ้นไปไว้ในเมืองไซ่ง่อนสน
ยวนก็ยังไม่เข้ากับพวกกบฏ รวบรวมไพร่พลเข้าได้ แต่เครื่อง
ศาสตราวุธปืนน้อย ยกลงไปตีพวกกบฏเมืองไซ่ง่อน พวกกบฏเอา
ปืนใหญ่ยิงศาสตราตออกมา พวกซึ่งเข้าข้างเจ้าเวียงคานามถูกปืน

ล้มตาย แดกกระชัคกระจาย แล้วกลับรวบรวมกันยกไปตี
 พวกกบฏอีก พวกกบฏตีแตกทุกครั้ง สู้รบกันมาแต่เดือน ๑๐
 จนเดือน ๑๑-๑๒ ผู้คนตายประมาณ ๑๐๐๐๐ พวกกบฏรวบรวม
 ไทล่พลเข้าไว้ในกำแพงเมืองไซ่ง่อนได้มาก พร้อมทั้งเสบียง
 อาหารเครื่องสาตราวุธ แดกก็ห้ามกองทัพเมืองเว้กลงมากระทำ
 กับพวกกบฏไม่ ข้างเมืองตรเกลขนนกว่ายกกองทัพลงมาเมื่อ
 เดือน ๘ ข้างชน ญวนคงเกลศหัวเมืองชงชนกับเมืองเว้ได้ ๕
 หัวเมืองแล้ว ชงรบพุ่งกันอยู่ เจ้าเว้ตนามต้องรักษาบ้านเมือง
 เป็นพระว่าพระวัง ไม่ได้ให้กองทัพลงมาตีพวกกบฏที่เมืองไซ่ง่อน
 จึงทรงพระราชดำริเห็นว่า จีนมีชื่อ ๒๗ คน เป็นจีนอยู่ในบ้าน
 ในเมือง ได้รู้เห็นถนัด ความเป็นแน่นอนอยู่แล้ว เมืองญวน
 เกิดการกบฏขึ้นที่เสองฝาย พวกกบฏก็มีกำลังมาก จะรบพุ่ง
 กัน เห็นการจะยัศยวไปอยู่ และเมืองเขมรหัวเมืองลาวฝาย
 แตนกรุงเทพ ฯ ญวนมาครอบงำเกลศกันเอาไว้แต่ครั้งกรุงย้ง
 เป็นสกลคิดพันอยู่กับพะม่า และครั้งเวืองซันที่เป็นกบฏ กับ
 ครอบครวเมืองเวียงซันที่ ครวหัวเมืองลาวฝายตะวันออก ไป
 ตักค้ำอยู่ตามหัวเมืองเหล่านี้มาก ทรงพระราชดำริจะให้
 กองทัพไปตีจีนเอาบ้านเมืองครอบครวมา คงเป็นไพร่พลข้าขอบ
 ขันธเสมากรุงเทพ ฯ ตามเดิมเหมือนแต่ก่อน แต่เห็นการ
 ชงหาเป็นยากไม่ จะหนักแรงทนแกล้วทหารพล จึงโปรด
 ให้งตรอมมา บัสนการไตท่วงที่ จะไปตีจีนเอาบ้านเมืองครอบครว

ของเรามา เห็นได้โดยง่ายไม่สู้ลำบากหนักแรง ทั้งเทศกาลนี้
 ก็เป็นฤดูแล้วอยู่แล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกทัพใหญ่กรุงเทพฯ ฯ
 ทิ้งทัพบกทัพเรือออกไปให้พร้อมกัน และทัพบกทางเมืองพระ
 ตะบองนั้น โปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา กับสมุหนายกเป็น
 แม่ทัพใหญ่ผู้สำเร็จราชการสฤษดิ์ชาติ คุมรพลกองทัพพร้อมไป
 ด้วยนายทัพนายกอง เครื่องศาสตราวุธปืนใหญ่น้อย ชกออกไป
 ไปคิดราชการกันเอาเมืองเขมรแต่ณวันเดือนอ้าย แรม ๕ ค่ำ ป
 มะเส็ง เบญจศก (จ. ศ. ๑๑๖๕ พ. ศ. ๒๓๑๖) ฝ่ายทางเมือง
 มหาชัย เมืองพอง เมืองพลาหมัน ก็ได้ให้พระมหาเทพ พระยา
 วิเศษศักดิ์ คุมกองทัพกรุงเทพฯ ฯ กองทัพหัวเมืองฝ่ายตะวันออก
 ออกยกขึ้นไปแล้ว บัดนี้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาธรรมมาเป็น
 แม่ทัพคุมกองทัพกรุงเทพฯ ฯ ยกขึ้นมาจากเมืองพิษณุ ออกไปถึง
 อยู่ณปากหลาย จัดให้พระยาพิชัย ให้กรมการ คุมกองทัพ
 เมืองพิษณุ ๕๐๐ คนยกไปเมืองหลวงพระบาง บรรจบกับกอง
 ทัพเมืองหลวงพระบาง ยกไปตีเมืองแดงหัวพันทั้งหก ซึ่งต่อ
 แแดนเมืองหลวงพระบางทางหนึ่ง จะได้จัดกองทัพเมืองพิศณุโลก
 เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิจิตร ปากเหือง เมือง
 เพ็ชรบูรณ์ เมืองแพร่ เมืองน่าน ยกไปทางเมืองเชียงกัน
 ไปตีเมืองพวนทางหนึ่ง และทางเมืองพวนก็ได้โปรดให้พระ
 ราชรินทร์คุมกองทัพยกขึ้นไปทางเมืองเวียงจันทน์ทาง ไปตีเมือง
 พวนบรรจบกองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือด้วยแล้ว กำหนดเจ้า

พระยาธรรมมาแม่ทัพได้ยลจากกรุงเทพฯ ฯ ณวันเดือนยี่ ขึ้น ๖ ค่ำ
 ไปมะเส็ง เบญจศก ให้พระสุริวงษาเจ้าเมืองหล่มสักดี พระยา
 พิศณุโลก พระยาสุวรรณคโลก พระยาสุโขทัย พระพิจิตร
 พระยาพิชัย พระอนุพินาส พระยาเพชรบูรณ์ เจ้าเมืองเลข
 เจ้าเมืองแก่นท้าว กรมการ คู่มือกองทัพเมืองพิศณุโลก ๑๐๐๐ คน
 เมืองสุวรรณคโลก ๕๐๐ คน เมืองสุโขทัย ๖๐๐ คน เมืองพิจิตร
 ๑๕๐ คน เมืองพิชัย ๕๐๐ คน ปากเหือง ๒๐๐ คน กองทัพเมือง
 เพชรบูรณ์ เมืองหล่มสักดี เมืองแก่นท้าว เมืองเลข สหรัเมืองเป็น
 คน ๑๓๕๐ คน ให้พร้อมสรรพไปด้วยเครื่องศาสตราวุธ โคต่าง
 ช้างม้าสระเบียงอาหาร ตามท้องตราแต่ก่อน ้วยยกไปเข้ากองทัพ
 เจ้าพระยาธรรมมา ณเมืองพิชัย ถปากหลาย โดยเร็ว เจ้าพระยา
 ธรรมมาจะได้จัดกองทัพให้ยกไปตีเมืองพวนหัวพันทั้งหก ถวาดเอา
 ครอบครัวเมืองเวียงจันทน์ ครัวหัวเมืองลาวซงเป็นข้าขอบขัณฑ์
 เสมอ กรุงเทพฯ ฯ คินมาให้สัน จัดแจงบ้านเมืองครอบครั
 เสียให้สำเร็จในระหว่างชวณยังรบพุ่งกันอยู่ จะไม่ได้หนักแรง
 มือทแกล้วทหารและไพร่พล ลักกองทัพหัวเมืองใด ตัดกวาด
 ไล่ครอบครัวมา ก็จะได้เอาไปใส่บ้านใส่เมืองเป็นกำลังรพล
 ต่อไป ถ้าและเจ้าพระยาธรรมมาแม่ทัพ เจ้าเมือง กรมการ
 นายทัพแยกกอง ยกกองทัพขึ้นไปถึงปากหลายแล้ว ก็ให้
 จัดกองทัพเมืองพิชัย ให้พระยาพิชัยรบยกขึ้นไปคุมกองทัพ
 เมืองหลวงพระบาง ขลขึ้นไปตีเมืองแดงหัวพันทั้งหกให้ทัน

ท่วงที และซึ่งจะยกไปตีเมืองพวนนั้น โหมหนังสือกำหนด
 วันไปเถิงกองทัพพระราชอินทร์ ซึ่งตั้งอยู่ณเมืองหนองคาย
 ให้รู้คตหมายวันก็ยกไปตีเมืองพวนบรรจบให้พร้อมกัน และ
 ซึ่งโปรดเกล้า ๆ ให้เจ้าพระยาธรรมมาแม่ทัพยกขึ้นมาจัดแจงกองทัพ
 ยกไปตีเมืองพวน เมืองแกลงหัวพันทั้งหกครั้ง ได้มีพระ
 ราชโองการดำรัสสั่งเจ้าพระยาธรรมมาขึ้นมากทุกประการแล้ว ให้
 เจ้าเมือง กรมการ นายทัพนายกองพึงบังคับบัญชา เจ้าพระยา
 ธรรมมาแม่ทัพพร้อมมูล ตั้งใจทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ
 อย่าให้เสียราชการไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ถ้าเจ้าเมือง กรมการ
 นายทัพนายกองคุมไพร่พลยกไปไม่ทันท่วงที จะเอาตัวเป็นโทษ
 ตามอาญาศึก ถ้าเจ้าเมือง กรมการ ได้ยกไปจากเมืองวันใด
 เป็นคนนายไพร่ทำไต่ จัดให้ผู้ใดอยู่รักษาบ้านเมืองนายไพร่มาก
 น้อยเท่าใด ให้บอกลงไปให้แจ้ง อนึ่งโปรดเกล้า ๆ ให้พระยา
 ชัยบูรณ์ ถือตราภยันตรายกองทัพเมืองพิชัย เมืองพิศณุโลก
 เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองแพร่ เมืองน่าน ขึ้น
 มาให้พระยาพิศณุโลก แต่งกรมการถือตราเมืองพิชัย เมือง
 สวรรคโลก เมืองสุโขทัย ไปสั่งให้เจ้าเมืองกรมการโดยเร็ว
 แต่ตราเมืองแพร่ เมืองน่าน นั้น ให้พระยาชัยบูรณ์ถือขึ้นไปส่ง
 ให้กับพระยาแพร่ พระยาน่าน แล้วพระยาชัยบูรณ์จะได้พูดจา
 ว่ากล่าวให้พระยาแพร่ พระยาน่าน ให้จัดแจงเสบียงอาหารไป
 ส่งกองทัพพลปากหลาย แล้วโปรดให้พระยาชัยบูรณ์อยู่ด้วยเจ้า

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะได้จัดแจงเร่งรัดระเบียบ

อาหาร แจกจ่ายไฟร่พลกกองทัพ

หนังสือมาดเว้นอังคาร เดือนอ้าย ขน ๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๕๕ บัณเฑาะว์ เบญจศก

วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขน ๑๐ ค่ำ บัณเฑาะว์ เบญจศก ได้ส่งตราเร่งกองทัพเมืองพิษณุโลก เมืองพิชัยเมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิจิตร ให้พระยาชัยบูรณ์เมืองพิษณุโลก ถูไป

วันเดือนอ้าย ขน ๑๒ ค่ำ บัณเฑาะว์ เบญจศก ได้ส่งตราเร่งกองทัพเมืองเพชรบูรณ์ ให้ทูลวงวังเมืองเพชรบูรณ์ ถูไป

ระเบียบที่ ๓

ตราถึงพระยาแพะ พระยาน่าน

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงพระยาแพะ พระยาน่าน ด้วยทรงพระกรุณาตรัสแทนเกล้า ฯ สั่งว่า มตราชนมาแต่ก่อน ว่า ราชการฝ่ายข้างเมืองญวนสืบได้ความทางบกทางเรือต้อง ถิ่นว่า บุตรเจ้าเวียงคนมองก๊กก่อนชงเป็นบุตรเลี้ยงองตาทกญู กับ พุมาหลาน ถีบบาเลนแม่ของตาทกญูคนเก่าอยู่ที่เมืองไซ่ง่อน คิด ชักชวนได้เงินญวน ชงเข้าเพศฝรั่งกับญวนแถวชงอยู่ในเมือง ไซ่ง่อน เมืองขึ้นแะ เป็นอันมาก ให้ถอลบุตรเจ้าเมืองพุทไธ

มาสกับพวกจีนญวนเน็ดโทมซึ่งต้องเวนจำออกให้เข้าด้วย จับ
 เจ้าเมืองไซ่ง่อนคนใหม่ฆ่าเสียแล้ว แต่งกองทัพไปตีเมืองสมถ่อ
 เมืองล่องไห้ เมืองสะแตก เมืองพุทไธมาส จับเจ้าเมืองกับ
 ขุนนางฆ่าเสียเป็นหลายคน ตั้งแต่งเจ้าเมืองขึ้นใหม่ รบกันมาแต่
 ธเดือน ๘ ขึ้นเดือน ๑๒ ปีมหาสงขโม้นัน กรุงเทพ ฯ กับกรุง
 เวียดนามเป็นทางพระราชไมตรีกัน แม้นเจ้าเวียดนามมีพระราช
 สาราเข้ามาขอลองทัพ ภารทวจะช่วยก็จะไปช่วย ถ้าไม่ลวจะ
 ช่วยก็ไม่ช่วย ประการหนึ่งพวกกบฏได้แผ่นดินเมืองญวน พวก
 กบฏหาได้เป็นไมตรีกับกรุงเทพ ฯ ไม่ เขตต์แดนกรุงเทพ ฯ
 กับเขตต์แดนเมืองญวน ก็คือแดนเมืองลาวเมืองเขมรผ่าบตะวัน
 ออก และทางฝ่ายเหนือต่อกันกับแดนเมืองหลวงพระบางจะไว้ใจ
 กับราชลาวหาได้ไม่ ให้เกณฑ์กองทัพใหญ่ลงกรุงเทพ ฯ ทิ้งทัพ
 บกทัพเรือ และกองทัพหัวเมืองเตรียมไว้ให้พร้อมสรรพ ถ้ามี
 ราชการกองทัพเมืองแพร์ เมืองน่าน จะได้ยกไปทางเมืองหลวง
 พระบาง บรรจบกองทัพเมืองฝ่ายเหนือ แม้นแผ่นดินเมืองญวน
 เห็นจะเป็นของพวกกบฏแล้ว จะได้ยกกองทัพไปตีเมืองพวน
 หัวเมืองลาว ซึ่งชนกับเมืองเวียงจันทน์ไม่แน่นอนซึ่งพระญวนอยู่หลาย
 เมือง ถวาคเอาไพร่พลครอบครัวมาใส่บ้านใส่เมือง ไว้รักษา
 พนเอาตัวอันเจ้ จนยัง จนมช้อเข้ากัน ๒๘ คนเข้ามาแจ้งความ
 ว่า จนมช้อ ๒๘ คนได้ญวนเป็นภรรยา..... (ลบ.....
 เมือง..... (ลบ)..... อยู่เมืองไซ่ง่อน ๕ คน เมืองล่องไห้

๒๒ คน เมืองพุทไธมาศ ๑ คน พาทั้งลงเรือหนีมา พระยา
 จันทบุรีกรมการส่งตัวเงินม้อเข้าไปณกรุงเทพ ฯ ตามเงินม้อ
 ให้การตั้งค้ำกันว่า อดเขียนอาณัติเจ้าเวียงคานามคนเก่า มี
 หนังสือส่งมาแจ้งองพองายซึ่งอยู่นเมืองไซ่ง่อน ให้ชักชวนพวก
 พ้ององตาทุกุญคนเก่าคิดเป็นการกบฏขึ้น ข้างเมืองตั้งเกษนั้น อด
 เขียนอาณัติได้แนบมาขอให้พวกเมืองตั้งเกษ คิดกบฏต่อเจ้าเวียงค-
 นามให้พร้อมกันกับเมืองไซ่ง่อน ครั้นองพองายรู้หนังสือแล้ว
 จึงชักชวนเงินม้อบางเป็นเงินผู้ใหญ่อยู่ในเมืองไซ่ง่อน ไปถอดเอา
 ขุนนางขององตาทุกุญคนเก่าซึ่งเจ้าเวียงคานามให้จำไว้ กับคนโทษ
 ในคุกเมืองไซ่ง่อน ออกได้สิ้น คิดพร้อมใจกันจับ องตาทุกุญ
 เจ้าเมืองไซ่ง่อนคนใหม่กับขุนนางผู้ใหญ่ฆ่าเสีย แล้วเกลี้ย
 กล่อมได้ยวนเข้าเพศฝรั่ง ยวนตั้งเข้ากับพวกเงินเข้าด้วยเป็น
 อันมาก องพองายกับพวกกบฏตั้งกันเป็น ท้องแหกกุญ อง
 ทวีกุญ อดเคียนกุญ องเสียมหวง แบ่งกันคุมกองทัพลงมา
 ตีเมืองล่องไห้ เมืองสมิต้อ เมืองโจสก เมืองพุทไธมาศ ตีได้
 สิ้นแล้วกวาดเอาเสบียงอาหาร เครื่องศาสตราวุธนั้นใหญ่น้อยขน
 ไปไว้เมืองไซ่ง่อนสิ้น ยวนที่ไม่เข้ากับพวกกบฏรวบรวมกันเข้า
 ได้ไพร่พลมากอยู่ แต่เครื่องศาสตราวุธน้อยยกไปตีพวกกบฏ
 เมืองไซ่ง่อน พวกกบฏเอาปืนใหญ่ยิงกวาดสาธิตออกมา พวกซึ่งเข้า
 ข้างเจ้าเวียงคานามถูกปืนล้มตายแตกกระจัดกระจาย แล้วกลับรวบรวม
 รวมกันยกไปตีพวกกบฏออก พวกกบฏแตกทุกครัว สู้รบกันมา

แต่เดือน ๑๐ จนเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ ผู้คนตาชประมาณ ๑๐๐๐๐เศษ
 พวกกบฏรวบรวมไพร่พลได้มาก พร้อมทั้งสะสมเสบียงอาหารเครื่อง
 สาคาวุธ แล้วก็ห้ามกองทัพเมืองเวียงคองมากระทำกับพวกกบฏ
 ไม่ ฆ่าเมืองตงเกษนทกว่ายกกองทัพลงมาเมื่อเดือน ๕ ข้างชน
 ฉวนตงก็ยกทัพเมืองขงชนกับเมืองเวได้ ๕ หัวเมือง แล้วจึงรบ
 พงกันอยู่ จึงทรงพระราชดำริเห็นว่า จนมีชื่อ ๒๘ คนเป็นจีน
 มีภรรยาฉวนอยู่ในบ้านในเมือง ได้รู้เห็นล้วนกลัวความเป็นแน่
 นอนอยู่แล้ว เมืองฉวนเกิดการกบฏขึ้นทางสองฝ่าย พวกกบฏก็
 มีกำลังมาก เขตต์แดนเมืองฉวนกับแดนเมืองลาวเมืองเขมรต่อ
 กัน และเมืองเขมร พุกไซเพ็ชรกับเมืองพวน เมืองมหาชัย
 เมืองพอง เมืองพลาณ เมืองชุมพร เมืองคำเกิด เมืองคำมวน
 หัวพันทั้งหก หัวเมืองทั้งปวงนี้เป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพ ฯ
 มาแต่ก่อน แล้วครอบครัวเวียงจันทร์ ครั้นหัวเมืองลาวไปตก
 ภายใต้วังมาก ครั้นจะละทิ้งไว้ตามไปแผ่นดินเมืองฉวนเป็นของ
 พวกกบฏแล้ว ฉวนพวกกบฏก็จะครอบงำเอาบ้านเมืองไพร่พล
 ครอบครว้ทางนเถย จะไปตีกันเอาบ้านเมืองครอบครว้มากก็จะหนัก
 แร้งพล เถิงมาทว่าแผ่นดินเมืองฉวนยังเป็นของเจ้าเวียงคองมา ๆ
 เป็นทางพระราชไมตรีกับกรุงเทพ ฯ ก็จริง แต่เจ้าเวียงคองมา
 เบียดเบียนเอาบ้านเมืองเหล่านี้ ซึ่งเป็นเขตต์แดนกรุงเทพ ฯ
 ไปไว้ การครว้นเป็นทกรุงเทพ ฯ จะยกกองทัพไปจัดแจงกัน
 เอาบ้านเมืองปลายเขตต์แดนเสียให้สำเร็จ ในระหว่างพวกกบฏ

ยังไม่ได้แผ่นดินเมืองญวน ทงจะได้ฟังราชการข้างเมืองญวนด้วย
 และทางเมืองเขมรนั้น ได้โปรดให้กองทัพใหญ่ทั้งทัพบกทัพเรือ
 พร้อมไปด้วยแม่ทัพนายกองรพลเป็นอันมาก ยกออกไปแต่ณวัน
 เดือนอ้ายแรม ๕ ค่ำ ฝ่ายทางเมืองมหาชัย เมืองพอง เมืองพยาน
 นั้น ก็ได้ให้พระมหาเทพ พระยาวิเศษศักดิ์ คุมกองทัพ
 กรุงเทพ ฯ กองทัพหัวเมืองฝ่ายตะวันออกยกขึ้นไปแล้ว บัดนี้
 จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาธรรมมาแม่ทัพคุมกองทัพ
 กรุงเทพ ฯ กองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือ ยกขึ้นไปก็คิดราชการจัดแจง
 กองทัพเมืองพิษณุ เมืองหลวงพระบาง บรรจบกันยกไปตีเมือง
 แดงหัวพันทั้งหก ซึ่งต่อแดนกับเมืองหลวงพระบางทางหนึ่ง จะ
 ได้จัดทัพยกไปตีเมืองพวนทางหนึ่ง และทางเมืองพวนก็ได้โปรด
 ให้พระวชิรนทร์คุมกองทัพยกขึ้นไปทางเมืองเวียงจันทน์ ทางหนึ่ง
 ไปตีเมืองพวนบรรจบกองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือด้วยแล้ว กำหนด
 เจ้าพระยาธรรมมาแม่ทัพได้ขอลจากกรุงเทพ ฯ ณวันเดือนยชน
 ๖ ค่ำปีมะเส็งเบญจศก เจ้าพระยาธรรมมาแม่ทัพจะได้ยกขึ้นไปจัด
 แจงกองทัพออกปากหลาย และกองทัพเมืองนคร เมืองเชียงใหม่
 เมืองตาก เมืองเกิน ระยะทางไกลจะยกไปเห็นจะไม่ทัน อย่า
 ให้พระยาแพร์ พระยาน่าน คอยกองทัพเมืองนครเมืองเชียงใหม่
 เมืองเกิน ให้พระยาแพร์ พระยาน่าน บุตรีหลานแสนทั่ว เร่งคุม
 กองทัพเมืองแพร์ ๕๐๐ คน เมืองน่าน ๒๕๐๐ คน ให้พร้อมสรรพ
 ไปด้วยเครื่องสาตราวุธโคตต่างข้างมาสะเบียงอาหาร รับประทานเข้า

กองทัพเจ้าพระยาธรรมมาตปากทลาย ให้พร้อมกันทันท่วงทีโดยเร็ว
 เจ้าพระยาธรรมมาแม่ทัพจะได้จัดกองทัพยกไปตีเมืองพวนหัวพันทั้ง
 หก ทวาดเอาครอบครัวเมืองเวียงจันทน์ครัวหัวเมืองลาวซึ่งเป็นข้า
 ขอบขันธสีมากรุงเทพ ฯ คืนมาให้สิ้น จัดแจงบ้านเมืองครอบครัว
 ครัวเสียให้สำเริงระหวางญวนยั้งรบพุ่งกันอยู่ จะไม่ได้หนักแรง
 มือทะเล้นทหารไพร่พล ถ้ากองทัพเมืองไตทวาดได้ครอบครัว
 มา ก็จะได้เอามาใส่บ้านใส่เมืองเป็นกำลังรพศออกไป และกองทัพ
 ซึ่งยกขึ้นไปพร้อมกันตปากทลายครั้งนี้ ไพร่พลกองทัพถึง ๘๐๐๐
 เสือ ๘๐๐๐ เมืองหลวงพระบางก็ต้องยกกองทัพไปกับกองทัพ
 เมืองพิชัย ไปตีเมืองแดงทางหนึ่งแล้ว ทั้งส่งเสบียงกองทัพทาง
 เมืองแดงทางปากทลายด้วย กำลังเมืองหลวงพระบางเมืองเดียว
 จะส่งเสบียงกองทัพทั้งสองทางเห็นไม่ทัน กองทัพตปากทลาย
 จะขัดเสบียงอาหารก็จะเสีบราชการไป การเสบียงอาหารเป็น
 กำลังศึกสงครามสำคัญนัก เมืองแพร์ เมืองน่านจะไปปากทลาย
 ทางไกลกว่าเมืองหลวงพระบาง ให้พระยาแพร์พระยาน่านเห็น
 กับราชการแผ่นดิน ช่วยคิดอ่านจัดแจงข่าวที่เมืองแพร์เมืองน่าน
 บรรทุกช้างโคต่างไปส่งกองทัพตปากทลาย เพิ่มเติมกันกับเข้า
 เมืองหลวงพระบาง แยกจ่ายไพร่พลกองทัพกรุงเทพ ฯ กองทัพ
 หัวเมืองฝ่ายเหนือ ทั้งกองทัพเมืองแพร์เมืองน่านให้พอทั่วถึงกัน
 อย่างใดกองทัพอดอยากเสบียงอาหารได้ จะได้คิดราชการโดย
 สะดวก และซึ่งโปรดให้เจ้าพระยาธรรมมาแม่ทัพยกขึ้นไปตี

ราชการครั้งนี้ ได้มีพระราชโองการดำรัสสั่งเจ้าพระยาธรรมมาขึ้นมา
 ทุกประการแล้ว ให้พระยาแพร์ พระยาน่าน บุตรีหลานแสนทั่ว
 นายทัพนายกองทั้งปวงฟังบังคับบัญชาเจ้าพระยาธรรมมาแม่ทัพ ให้
 พร้อมมูลกันอย่าให้เสียราชการใด ให้พระยาแพร์ พระยาน่าน
 ตั้งใจฉลองพระเดชพระคุณ ให้ได้ไพร่พลกองทัพยกไปให้ทัน
 ทั่วทั้ง ^๕เนสสะเบียงอาหารซึ่งจะตำเลียงส่งกองทัพณปากหลาย
 ก็ให้ได้ทันเจ้ายกกองทัพ ขัดแจ้งให้ได้ราชการทั้งสองอย่าง จะ
 ได้เป็นบำเหน็จความชอบกับพระยาแพร์ พระยาน่าน บุตรีหลาน
 แสนทั่วทั้งปวงมากยิ่งขึ้นไป

หนังสือมาณวันอังคาร เดือนอ้าย ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก
 (พ.ศ. ๒๓๗๖)

วันเดือนอ้ายแรม ๗ ค่ำ ใต้ส่งตราเมืองแพร์เมืองน่าน ให้
 พระยาชัยบูรณ์ถือไป

ฉบับที่ ๕

ตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

... (ลข) ฤทธิหนังสือไปว่า โปรดให้กำนันบรรพตข้าวจ้าวสาร
 ๕๐ เกวียนออกมาพระราชทานเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ มีหนังสือ
 ไปให้พระยาพิชัยรวมฤทธิส่งข้าวจ้าวสารให้พระฤทธิสงครามฯ ขุนพร
 โภชนาท่านเมืองกระพองโสม แล้วให้กำนันไปลาดตระเวนติดปากน้ำ

เมืองพุทไธมาสไว้ และว่าข้าวจึงจะขนออกไปทางท่าสวาระยะทาง
ไกล จะขอรับพระราชทานข้าวเปลือกที่เมืองจันทบุรี เมืองตราด
๔๐๐ เกวียนครึ่งเป็นข้าวสาร..... ได้มีหนังสือมาแทนให้
เจ้าเมืองกรมการเมืองจันทบุรี กรมการเมืองตราด สืบข่าวจัดคน
และเรือบรรทุกข้าวบรรทุกเกลือไปส่งณะเมืองกระพงโสม จะ
จัดเกวียนมารับขนไป ณ ออกมัยชัยะระยะทางไกล ๓ คับ ๔ คับก็ถึง
ท่าลำบากกับไพร่พลหนักไม่ และหนังสือซึ่งมีเข้าไปถึงพระยา
ราชสุภาวดี ใจความว่า การซึ่งจะคิดกระทำต่อไปข้างหน้า ขอ
สติปัญญาพระยาราชสุภาวดีช่วยฟังกระแสพระราชดำริ ให้ถ้วนถึ
นั้น ได้นำหนังสือบอกขณกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบได้ฝ่า
ละออง ฯ ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ ว่า การศึกสงคราม
ควรระบกับกัน ควรจะพูดก็พูดกัน ชอบด้วยราชการแล้ว ความ
ประการหนึ่งประการใดก็ได้มีตราโปรดเกล้า ฯ ออกมาแต่ก่อน ๆ
ทุกอย่าง เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ คิดราชการเห็นการประการใด
ก็ให้ผ่อนปรนไปตามการ อย่าให้เสียชั้นเชิงกับญวนได้ บัดนี้
โปรดเกล้า ฯ ให้นายสีหิ นายเวนมหาดเล็ก กลับออกมาฟังราช
การณออกมัยชัยก นายสีหิ นายเวนมหาดเล็ก - - - - -
- - - - - (คั้นละบับขาด) - - - - -

เหตุการณ์ในปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๓๗

กองทัพบกทัพเรือไทยไปรบญวนจนถึงเมืองโจดก บัง
เอิญกองทัพเรือทำการอ่อนแอ วันที่สุดทัพไทยต้องถอยหมด
เจ้าพระยาพระคลัง (โต) บุนนาค) ถอยทัพเรือมาพักอยู่จันทบุรี
แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) จึงถอยทัพกลับมา
ตั้งมั่นอยู่เมืองปัตบอง

ฝ่ายเขมรรู้ว่ากองทัพไทยทำการไม่สำเร็จต้องถอยกลับ ก็
พากันก่อการกำเริบต่อสู้กองทัพไทย บรรดาที่ตั้งรักษาเมือง
สำคัญของประเทศ และระดมทำร้ายกองทหารไทยย่อย ๆ ที่ล่า
กลับจากเมืองญวนเสียหายนาน

นายทัพนายกองของไทยและเขมร ที่เจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) ให้อยู่รักษาเมืองพนมเปญ มีอาทิคือ
พระยาวชิรไชย จมื่นสมุหพิธาน พระยาอภัยภูเบศ (เชต)
เจ้าองค์อม เจ้าองค์ตวง เมื่อทราบว่าเขมรหลายเมืองก่อการกำเริบ
ซึ่งอาจจะสมทบกันไประดมตีเมืองพนมเปญอีก เกรงว่ากำลังที่มี
อยู่จะต่อต้านไม่ไหว จึงรีบกวาดต้อนครัวเมืองพนมเปญ ออกมา
พักอยู่เมืองโพธิสัตว์ พวกเขมรกำเริบ ก็ได้ตามมาทำร้าย กอง
ทัพไทยที่ตั้งรักษาตามทางในระหว่าง ก็ช่วยป้องกันชาวเมืองพนม
เปญ และนับได้พวกเขมรแตกพ่ายไป

ฝ่ายของเตียนญู แม่ทัพญวน เห็นว่ากองทัพไทยถอย

กลับหมดแล้ว จึงให้องค์จีนเบย์คุมพล ๑๐๐๐ พาสมเด็จพระ
 อู่ทัยราชา (นักองค์จีนที่) ขนมาตั้งอยู่เมืองพนมเป็ญ ถึง
 เดือนยสมเด็จพระอู่ทัยราชาประชวนไขพิศม์ถึงพราลย์ ญวน
 จึงยกนักองค์จีน เจ้าหญิงราชธิดาสมเด็จพระอู่ทัยราชา ให้เป็น
 เจ้าเมืองพนมเป็ญโดยตำแหน่ง (เพราะราชบุตรไม่มี) แต่
 ราชการทั้งปวงสิทธิขาดอยู่กับญวนสืบ

ส่วนที่เมืองพัทลุง พระยาอภัยภูเบศ (เซต) จึงอนิขกรรม
 จึงทรงพระกรุณาโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
 สมุหนายก แม่ทัพใหญ่ ผู้สำเร็จราชการ ดำเนินการ
 ตามกระแสพระบรมราชโองการ ให้ยกเจ้าองค์อิมขึ้นเป็นผู้ครอง
 เมืองพัทลุงไปพลาง จนกว่าเหตุการณ์ในเมืองเขมรสงบเรียบ
 ร้อยแล้ว จึงจะทรงพระราชดำริเขตขุอิสรศักดิ์ของเจ้านายเขมร
 ให้สมควรยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก แล้วโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา
 (สิงห์ สิงหเสนี) กลับเข้ามากรุงเทพฯ ฯ

ทางเหนือและทางภาคอีสาน กองทัพไทยยกขึ้นไปโดย
 สะดวก ทำการเกลี้ยกล่อมบ้าง กวาดต้อนบ้าง ตามสมควร
 แก่เหตุการณ์ ขยายเขตต์ไปจนถึงเมืองพวน

เมืองพวนนั้นอยู่ใกล้อาณาเขตต์นครเวียงจันทน์ และดิน
 แดนด้านตะวันออกก็ติดต่อกับอาณาจักรญวน

ต่อไปนี้จึงตรวจดูเอกสารต่าง ๆ ซึ่งจะให้หลักฐานประ
 กอบความรู้แจ่มแจ้งขึ้นมา

ฉบับที่ ๑

ตราขอเจ้าพระยาธรรม (สมบุญ)

เรื่องกวาดต้อนเมืองพวน

การฉลองพระเดชพระคุณสืบไป
 สันครอบครัวหลบหลีกแอบแฝง
 ฐานบ้านเรือนต่อไป ก็จะเป็นทาง
 ยวนไปข้างหน้า ให้วักล่าวกับเจ้า
 เพี้ยพวกเมืองพวนและเจ้าเมือง
 ผู้คนไปเกลี้ยกล่อมเอาครอบครัว
 ถ้าในปีมะเมียฉศก (พ.ศ. ๒๓๗๗) นั้นเห็นว่าจะเกลี้ยกล่อม
 เอาพวนไม่สิ้น จะตักค้างอยู่บ้าง ก็ให้กำชับเจ้าเมือง ท้าว
 เพี้ย เมืองหนองคาย, เมืองหนองหาร, เมืองไชยบุรีให้
 แต่งผู้คนรักษาด่านทางสืบสวนฟังข้อราชการจงหวัดชั้น ให้ระวัง
 ระไวอย่าให้พวนซึ่งกวาดมาแล้วหนีกลับไปบ้านเมืองได้ เข้า
 ฤดูแล้งก็ให้คิดเกลี้ยกล่อมเอาพวนซึ่งตักค้างอยู่นั้นต่อไป ถ้าจะ
 เอามาได้โดยดีก็ให้เกลี้ยกล่อมเอาไป ถ้าเห็นว่าจะเอาไม่ได้โดยดี
 สิ้นพวนยังตักค้างอยู่ จึงจะไปรดให้กองทัพไปตีกวาดเอาไปให้
 สิ้น อย่าให้เป็นเชื้อสายทางสะเบียงอาหารกับข้าศึกต่อไปได้
 และครอบครัวพวนซึ่งได้มานั้น จะจัดแจงไว้ท้าวเมืองตามท้อง
 ตราซึ่งโปรดขันมาครั้งนั้น ถ้าเจ้าเมือง ท้าวเพี้ย จะวิวาทว่า

กล่าวเกี่ยวข้องกับตัวครอบครัวประการใด ก็ให้พระราชวังบังคับ
บัญชาตัดสินให้เป็นอันสำเร็จให้ว่ากล่าวประณบประนอม อย่า
ให้มีความอริวิวาทร้ายฉานแก่กันให้เกิดความเคืองโต้งใจละออง ๆ
จะได้ช่วยกันรักษาเขตต์แดนบ้านเมือง ทำราชการฉลองพระเดช
พระคุณต่อไป

หนังสือมา ณ วัน พุธ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปี มะเมีย จอศก
(พ.ศ. ๒๓๗๗)

วันศุกร์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมียจอศก ได้ส่งตราตอบ
ส่งสำเนาหนังสือบอกเจ้าพระยาธรรมฯ ให้ขุนวิจิตรสงคราม ปลัด
กรมอาษาวิเศษซ้ายถือไป เป็นคน ขุนวิจิตรสงคราม ๑ พลพาย ๑๐
(รวม) ๑๑ คน เรือยาว ๑๑ วา

ฉบับที่ ๒

หนังสือทงเจญวนเกลียดกล่อมชาว ไทยภาคอีสาน

หนังสือทงเจ ชุนนางเมืองเวียตนาม เป็นจกเมือง
แ่งอานเมืองहांคิน ได้จัดแจงบ้านเมืองไพร่พลเสบียงอาหาร
ทำหนังสือมาประกาศสั่งสอนหัวเมืองลาวทั้งปวงทุกตำบล เต็ม
ไทยหาตั้งอยู่ในยติธรรมไม่ว่า ไม่มีเหตุไม่มีวิวาท ยกกองทัพ
มาตีเมืองญวน เบียดเบียนหัวเมืองทั้งปวง ได้สู้รบกับกองทัพ
ญวน กองทัพไทยไปถึงไหน ก็เผาบ้านเผาเมือง กวาด

ตอนเขาครอบครัวผู้คนไปเป็นกำลัง ไปถึงไหนก็ทำตั้งนั้นทุก
 เมือง พวกสาวหลงเชื่อหาที่คิดไม่ เข้าเกลือกกล่อมให้ใช้
 สอย ความรู้ไปเล็งเจ้าเวียงคานาม จึงให้ยกทัพใหญ่ลงมาปราบ
 ปราบ กองทัพญวนยกมาถึงบ้านเมืองตำบลโต เห็นกองทัพ
 ไทยเผาบ้านเผาเรือนเสียสิ้น แล้วเห็นภรรยาล้มตายลำบาก
 เวทนาอยู่เป็นอันมาก ความทราบไปถึงเจ้าเวียงคานาม ก็มีความ
 พระทัยทนสังเวชหาได้ไม่ กองทัพญวนจับลาวได้คนหนึ่งชื่อ
 ชูเพี้ย ซักถามได้ความว่าเป็นคนเมืองมหาชัย กองทัพไทย
 จับเอาไปได้ มีรับสั่งเจ้าเวียงคานามว่า ชูเพี้ยคนนี้เป็นคน
 ใจ หารู้ความว่าไรไม่ หลงเชื่อพวกไทยเกลือกกล่อมหาได้คิด
 ร้ายต่อญวนไม่ กรุงเวียงคานามโง่บุญ มีความเมตตาปล่อย
 ให้ชูเพี้ยกลับไปบ้านเมือง เราเห็นว่าเจ้าเวียงคานามเจ้าของเราใจ
 บุญ มีความเมตตาทั่วกัน แต่ก่อนมาหัวเมืองทั้งปวงได้ฟัง
 บุญ ชนชมอยู่เย็นเป็นสุขมาช้านาน ครั้นแต่คนตีทัพจับได้
 ก็หาเอาโทษไม่ ปล่อยให้กลับไปบ้านเมือง ด้วยมีความ
 เมตตาอย่างนี้ ลาวทั้งปวงจะไม่คิดเห็นจริงหรือ จึงเอาหนังสือ
 ประกาศคำสั่งสอน มอบให้ชูเพี้ยกลับมาแจก บอกกล่าว
 กันให้ทั่วทุก ๆ เมือง เมืองไทยกับเมืองญวน ใหญ่เล็กไม่
 เหมือนกัน แข็งอ่อนรู้จักกันไม่ได้ พวกลาวทั้งปวงจะไม่รู้ไม่
 ได้ยินหรือ บัดนี้พวกไทยไม่ต้องอยู่ในอย่างธรรมเนียม ก่อ
 เหตุก่อน เหวตามนุษย์ก็ชวนกันโกรธ ทำความอับปราชัยใส่

ตัวเอง แต่ทหารไทยไพร่พลทั้งปวง พวกญวนจับฆ่าเสียบ้าง
 จมน้ำตายบ้าง ทนตายบ้าง สัก ๑๐,๐๐๐ คน เมืองประเทศอื่น
 ทั้งปวงเขารู้เข้า ก็กะหัวร่อประมาณว่า เป็นคนใจโลภ รัก
 แต่จะทำลาบ ไปเถิงเมืองไหน ก็เผาบ้านเผาเมืองกวาดต้อน
 ไปให้อยู่แต่แผ่นดินเปล่า ความทั้งนี้พวกลาวก็ข้อมรู้ขู่สั้น
 ทำไมจึงมีใจยินดีไปเข้าด้วย เราเห็นว่าจะเป็นตัวยกตัวอำนาจ
 เข้าด้วย ทำไมไม่คิดดูหรือว่าพวกไทยมาเกลี้ยกล่อมเมืองทั้งนั้น
 เอาแต่อำนาจ มีไทยมาแต่ ๕๐ คน ๗๐ คน ทั้งนายทั้งไพร่ พวก
 พ้องก็ไม่มากสักเท่าไร เป็นแต่มีชื่อไม่มีตัว เอาแต่พวกที่
 เกลี้ยกล่อมได้เป็นกำลัง เมืองลาวทั้งปวง ถ้ามันจะมาเข้า
 ด้วยกับพวกญวนแล้ว พวกไทยจะทำไม่ได้ เดียวมา
 ขอมตัวเป็นชะเลยไทย ก็ให้หัวให้เขาไซ้ มีลูกชายหญิง
 และข้าวของสิ่งใด ก็จะเป็นของไทยสิ้น พวกลาวจะได้อะไร
 เป็นลาภของตัวหรือสักเท่าเส้นผมก็ไม่มี ถ้ามันกองทัพญวน
 มารบกับไทย หอกดาบปืนไฟก็จะถึงตัวลาวก่อน พวก
 ลาวทั้งปวงมารีบหน้าตายก่อน มีไซ้จะตายแต่ตัวคนเดียว ตัว
 ตายแล้วลูกเมียข้าวของอยู่ที่เมืองไทย ก็กะกวาดต้อนเก็บไปสิ้น
 ทั้งพวกพ้องก็หาเหลือไม่ ได้ก็ความเดือดร้อนน่าเวทนานัก เรา
 ได้ยินได้ฟังแล้ว น่าใจเราทนหาได้ไม่ และได้ก็ความเดือด
 ร้อนแค้นเข็ดขยี้ทน ก็ข้อมแจ้งขู่สั้น ถ้าไปเข้าด้วยไทยซึ่ง
 ทำผิดต่อไปก็เหมือนหนึ่งละลาภเสีย ไปหาความทุกข์ ละ

ความสุขไปหาความเดือดร้อนใจเห็นชอบแล้วหรือ ภายหลัง
 เมืองฉวนจะยกทัพไปตีเมืองลาว ว่าโทษที่ไปเข้ากับไทยทำผิด
 โทษทั้งนั้นจะหาพ้นตัวไม่ เร่งคิดชวนกันกลับใจเสียโดยเร็ว
 รักษาอย่างธรรมเนียมไว้ให้ดี จะได้คุ้มครองพวกพ้อง เลี่ยง
 มุครภรรยาให้เป็นสุข กับทักตักคนนั้นใครจะคิดว่า ภายหลัง
 เมืองไทยและเมืองอื่นจะยกมาตี และเกลี้ยกล่อมพวกชาวเจ้า
 หงปวง ถ้าชวนกันรบสู้ไว้ได้ ไม่ต้องให้เขาจับไปเป็นชะเลย
 จะมิดนักหนาหรือ ถ้ากำลังสู้รบไม่ได้ ก็ให้หลบหนีไปให้
 พ้น เขามาไม่พบคน เขาไม่ได้ช่อง อยู่ไม่นานเขาก็จะ
 กลับไป แล้วก็จะได้กลับเข้ามาอยู่บ้านเมือง ทำมาหากิน
 ตามเดิม ก็จะไม่เสียที ทั้งจะได้ความชอบ ถ้าแม้นคิด
 ตามพวกซึ่งทำผิดต่อเหตุต่อการณ์ ก็จะไม่ผิดแต่ตัวที่ตัวเข้า
 คิดบ่วงทุกข์ จะตลอดถึงลูกหลานทุกชั่วไม่หยุด ร้ายคดียน
 ตัวของใครก็คิดใส่ตัวเอง คิดทำตามอย่าให้ผิดหนังสือประกาศ
 สั่งสอน หนังสือให้มาถึงเมืองเหมราช ท้าวเพ็ญผู้ใหญ่เจ้า
 เมือง ๔ เมืองมุกดาหาร ท้าวเพ็ญผู้ใหญ่เจ้าเมือง ๓ ฉะบับ
 เมืองอุบล ท้าวเพ็ญผู้ใหญ่เจ้าเมือง ๓ ฉะบับ เมืองยโสธร
 ท้าวเพ็ญผู้ใหญ่เจ้าเมือง ๓ ฉะบับ เมืองมหาชัย ท้าวเพ็ญ
 ผู้ใหญ่เจ้าเมือง ๓ ฉะบับ เขากัน ๕ เมืองเป็นหนังสือ ๑๖ ฉะบับ
 อักษรเรื่องความเหมือนกัน ปิตตราแดง อักษรในดวงตรา
 ๘ ตัว ว่าแง่อาน ห่าคิน จงดกกวางน อันแปลออกเป็น

คำไทยว่า ปรากฏตมเมืองแฉ่งอัน เมืองท่าดิน หนังสือทำ
 มินมาง ๑๕ ปี เดือน ๘ ค่ำ ขน ๑๕ ค่ำ (วันศุกร์ชน ๑๕ ค่ำ
 เดือน ๘) ค่ำ หนังสือญวน ๑๖ ฉบับ อยู่เสมียนตรา
 หมันนรา นายเวนกรมท่า

ฉบับที่ ๓

หนังสือหลวงราชเสนา มหาศไทย
 ถึงพระยานครเสียมราบ

หนังสือหลวงราชเสนา มหาศไทย มาถึงพระยาอภัยสง-
 คราม พระยานครเสียมราบ. . . ด้วย ๙ พณ ๙ สมท
 นายกเจ้าคุณแม่ทัพใหญ่ผู้สำเร็จราชการ... ประสาทสั่งว่า จมน
 สรวรรักษ์ ขุนนางจ้านง เชิญ... ท้องตราพระราชสัห
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ออกมาฉบับหนึ่งว่า ราชการซึ่ง
 . . . ส่องอยู่ในท้องตราพระราชสัห โปรดให้จมนสรวรรักษ์
 ขุนนางจ้านง ถิ่นมา และราชการทางเมืองกระพงสวายนั้น
 บ้านเมืองฝ่ายเราเขตต์แดนต่อกันอยู่จะประมาทไว้ใจมิได้ ให้
 ตรีตรองจงรอบคอบ ช่วยกันรักษามันเมืองเขตต์แดนของ
 สมเด็จพระพุทธเจ้า. . . ให้เสียท่วงทักกับข้าศึกได้ แล้วให้
 แต่งกองลาดตระเวน. . . ทางบกทางเรือจงสามารถ จับเอาเขมร
 ญวน จีน ชาวเมืองพนมเปญและหัวเมือง. . . ของเขมรซึ่ง

ไปมาหากินและมาตระเวน จับเอาตัวมาสืบสวนราชการให้จงได้
กระทำให้ถูกต้องตามห้องตราพระราชสิทธิ์ซึ่งโปรดเกล้าฯ ออกมา
จงทุกประการ

ได้มอบปืนใหญ่กระสุน ๒ นิ้ว กึ่ง ๒ ปอก ปืนใหญ่กระ
สุน ๓ นิ้ว กึ่ง ๑๒ ปอก ปืนหลักกระสุน ๒ นิ้ว ๓ ปอก ปืน
ท้ามแล่นกระสุนนิ้ว กึ่ง ๓๐ ปอก (รวมเป็น ๕๗ ปอก)

ได้มอบกระสุน ๒ นิ้ว กึ่ง ๒๐๐ กระสุน กระสุน ๓ นิ้ว กึ่ง
๑๒๐๐ กระสุน ๒ นิ้ว ๓๐๐ กระสุนนิ้ว กึ่ง ๕๐๐๐ กระสุน
คาบศิลา ๒๐๐๐๐ (รวมเป็น, ๒๕๗๐๐)

สินค้า $\frac{1}{4}$ ฟาน ๒๐๐ อัน กะทะใบบัวขนาดกลางหุง
ดิน ๖ ใบ ออกมาไว้สำหรับ... นครเสียมราบ ให้นายทองสุข
บุตรพระยาสมัครเสียมราบคุมมาด้วยแล้ว

หนังสือมา ณ วันเสาร์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปี มะเมีย จอ สก
(พ.ศ. ๒๓๗๗)

วันเสาร์แรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ เฟลา ๓ ทุ่ม ได้ส่งสำเนาห้อง
ตราให้นายสุขบุตรพระยา....(นครเสียมราบ).....

ฉบับที่ ๕

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
ถึงเจ้าพระยาอนุรักษธรรมา (ทองอิน อินทรกำแหง)

TUDC 01/08/2564

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มาถึงเจ้าพระ

ยานครราชสีมา ด้วยเจ้าพระยานครราชสีมาบอกหนังสือให้ขุน
 เทพนารายณ์ต่อมาแจ้งราชการว่า เจ้าพระยานครราชสีมายกขึ้นไป
 ถึงเมืองนางรองณวันชน ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย ฉอศก หลวง
 สุริยามาศย์บอกข้าราชการว่า พระยาสุรราชเดโช พระยา
 บำเรอภักดี พระยาทศภูษิตจตุรงค์ กวาดครอบครัวทางเมือง
 สมบูรณ์เมืองสมบูรณ์ มาตั้งอยู่ณเมืองอุบล เมืองป่าสักดินน
 ฝ่ายพระยาสุรราชเดโช พระยาบำเรอภักดี พระยาทศภูษิตจตุ
 รงค์ . . . บอกข้าราชการไปณเมืองปัตบอง ข้าราชการถูกต้อง
 กันอยู่

หนึ่งอยู่ณวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย ฉอศก จมื่น
 ศรีบริรักษ์ ขุนนางจันทกั เชียงทองตราพระราชสีห์โปรด
 เล้าฯ ออกมาละบับหนึ่ง ใจความ. อยู่ในท้องตราพระราชสีห์ที่
 จมื่นศรีบริรักษ์ ขุนนางจันทกั ถิ่นมา และราชการทาง
 เมืองโพธิสัตว์นั้น ได้จัดให้จมื่นสมุหพิมาน พระพล
 หลวงศรีสิทธิสงคราม นายไพร่ ๑๐๐๐ เศษยกไปตีครัวป่ากระ...
 ณวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ เรายังจะยกหนุออกไป ตั้งอยู่ค่าน สมอ
 แกร จะแต่งกองแยกกันออกไปตีจับชาวค่านแขวงเมืองโพธิสัตว์
 ยัวเข้าอย่าให้รวบรวมตั้งตัวทำไร่นาได้ และราชการทางเมือง
 เขมรนั้นให้เจ้าพระยานครราชสีมาตรีครองไว้ จะได้ช่วยกัน
 ฉลองพระเดชพระคุณกระทำศึกสงครามต่อไปข้างหน้า กับการ
 สะเบียงอาหารที่จะเลี้ยงกองทัพนั้น ให้เจ้าพระยานครราชสีมา

เวียงจันทน์แห่งนั้น . . . ให้เห็น กองทัพที่อยู่รักษาเมืองบัตบอง
 กษัตริย์แห่งนั้น . . . อากาศที่นั่นคงจะได้เป็นกำลังราชการ
 ความชอบของเจ้าพระยาบดินทรเดชา สักจะมียุทธวิธีอันมาก

หนังสือมาณวันจันทร์แรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย ฉอสก

(พ.ศ. ๒๓๗๗)

วันจันทร์แรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ ขุนเทพเสนาเมืองนางรอง
 ถวายไป

ฉบับที่ ๕

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

ถึงเจ้าองค์อ้อม, เจ้าองค์ด้วง, พระองค์แก้ว

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก แม่ทัพ
 ใหญ่ มาถึงเจ้าองค์อ้อม, เจ้าองค์ด้วง, พระองค์แก้ว
 ด้วยจมนสรบริรักษ์ ขุนนางจันทบุรี ถวายพระพรราชสีห์
 โปรดเกล้าฯ มาว่า นายทัพ นายกอง ทางทะเลได้ครวญวน
 ส่งเข้าไปทุก . . . ถวาย โปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ณบางโพ จะจัด
 ให้เป็นกองทหารปืนใหญ่ไว้สำหรับคารสกัดสงคราม และมีผู้เข้า
 ไปแจ้งความให้พระยาสุรเสนาทราบทุกพระกรุณาว่า เจ้าองค์
 อ้อม เจ้าองค์ด้วง พระองค์แก้ว กับนายทัพนายกอง ทาง
 บกได้ครวญวนมามากอยู่นั้น ห้ามอย่าให้นายทัพนายกอง เอา

ครวญวนเหล่านี้ไว้แต่คนหนึ่งได้ จึงให้จมนสรบริรักษ์ ให้
ขุนนางจางค์ ให้พระยาวิเศษสุนทร ถูตรามาชำระครวญวน
ซึ่งตกอยู่ตามหัวเมือง ถ้าครวญวนตกอยู่หัวเมืองใดก็ให้ . . .
เจ้าองค์อม เจ้าองค์ตวง เจ้าเมืองกรมการ แต่งคนคุม
ออกไปณเมืองปัตบอง จะได้บอกส่งเข้าไปณกรุงเทพ ฯ

หนังสือ มา ณ วัน พุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย ฉอสก
(พ.ศ. ๒๓๗๗)

ณ วัน พุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ เวลา ๕ โมงเย็น ได้ส่งตราให้
ขุนนางจางค์ ถูไป มงคลบุรี ๑ สวายจิต ๑

ฉบับที่ ๒

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

ถึงพระยาราชนิกุล, พระยาพิชัยสงคราม

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก แม่ทัพใหญ่
มาถึงพระยาราชนิกุล พระยาพิชัยสงคราม พระยาอภัยสง-
คราม พระยานครเสียมราบ ด้วยจมนสรบริรักษ์ ขุน
นางจางค์ ถูตราพระราชสีห์โปรดเกล้า ฯ มาว่า นายทัพ
นายกอง ทางทะเลได้ครวญวนส่งเข้ามาทุกเกล้า ฯ ถวาย โปรด
ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่บางโพ จะจัดให้เป็นกองทหารบนใหญ่
ไว้สำหรับราชการศึกสงคราม มีผู้เข้าไปแจ้งความให้พระยา

ศรีสหเทพกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า นายทัพนายกอง ทาง
เมืองนครเสียมราฐได้ครัวญวนมากอยู่นั้น ห้ามอย่าให้นาย
ทัพนายกอง พระยาพระเชมร เบียดบังเอาครอบครัวญวนเหล่า
นี้ไว้แต่คนหนึ่งได้

อนึ่งให้ขมื่นศรีบริรักษ์ ขุนนาถจ้านงศ์ พระยาวิเศษ
สุนทร ถอดรามาชำระครัวญวนซึ่งตกอยู่ตามหัวเมือง ถ้า
ครัวญวนตกอยู่ที่เมืองใดให้ข้าหลวง เจ้าเมือง กรมการ แต่ง
คนคุมเข้าไปส่งณเมืองปัตบองให้สิ้น อย่าให้ปิดบังอำพรางไว้
แต่คนหนึ่งได้เป็นอันขาด

อนึ่งครัวเชมรซึ่งนายทัพนายกองกวาดได้มานั้น ถ้าเป็น
ครัวเชมรใหม่ ก็ให้แต่งคนคุมเข้าไปส่งณเมืองปัตบอง จะได้
บอกส่งเข้าไปณกรุงเทพฯ ฯ ถ้าได้มาเป็นครัวเดิม เมืองสุรินทร์
เมืองสังขะ เมืองขุขันธ์ เมืองศรีสะเกษ ก็ให้มอบให้ขุนนาย
คุมไป... เมืองตามเดิมให้สิ้น

หนังสือมาณวันพุธแรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปี มะเมีย ฉอศก

(พ.ศ. ๒๓๓๓)

วันพุธแรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ เพลา ๕ โมงเย็นได้ส่งตราให้ขุน
นาถจ้านงศ์ถือไป

ฉบับที่ ๗

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

ถึงพระยาจำแลน, พระยาณรงค์พิชัย,

พระยาปราจีนบุรี

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มาถึงพระ
 ยาจำแลนบดี พระยาณรงค์พิชัย พระยาปราจีน ด้วยจมน
 สรวรรักษ์ ขุนนางจ่านงค์ ถอดตราพระราชสิทธิ์โปรดเกล้า ฯ ออก
 ไปฉบับหนึ่งว่า นายทัพนายกองทางชล ได้ครัวญวน
 ส่งเข้าไปทูลเกล้า ฯ ถวาย โปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่บางโพ จะ
 จัดให้เป็นกองทหารปืนใหญ่ไว้สำหรับการศึกษาสงคราม และมี
 ผู้ไปแจ้งความพระยาสุรสีห์เทพภวาทูลพระกรุณาว่า นายทัพ
 นายกองทางบก ได้ครัวญวนมากอยู่ ให้ชำระครัวญวน
 ส่งเข้าไปเป็นหลวงให้สน ท้ามอย่าให้ผู้ใดเอาไว้แต่คนหนึ่งได้
 ถ้าพระยาจำแลนบดี พระยาปราจีน พระยาณรงค์พิชัย นายทัพ
 นายกองได้ญวนมาเท่าใด ก็ให้ส่งเข้าไปทูลเกล้า ฯ ถวายให้สน
 และให้พระยาปราจีนคอยตรวจตราดูผู้ใดจะได้อญวนเข้าไป ก็
 ให้พระยาปราจีนซักเอาญวนบอกส่งเข้าไปณกรุงเทพ ฯ และ
 ครัวญวนซึ่งพระยาจำแลนบดีให้สน ก็ให้ส่งเข้าไปทูลเกล้า ฯ
 ถวายด้วย บุตรชายญวน ๑๑ คนนั้นก็ส่งเข้าไปภายหลังจะ
 ได้อยู่ให้พร้อมมูลกัน ถ้าพระยาณรงค์พิชัย พระยาจำแลน

บัดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 ใบบอกไปให้แจ้ง

หนังสือ มา ณ วัน พุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย ฉศก
 (พ.ศ. ๒๓๗๗) วันพุธแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ เพลาเช้า ๕ โมง
 ได้ส่งต้นหนังสือให้พระพิทักษ์บัณฑิตถือไปแล้ว

ฉบับที่ ๘

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มาถึงพระยา
 มหาอำมาตย์ ให้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบได้ฝ่า
 ละครอง ฯ ด้วยครวเมืองโพธิสัตว์เข้ามาแต่ครั้งพระยาสังคโลก
 เป็นสมักรพรรคพวกญาติพี่น้องพระยาวงศานุชาติค้างอยู่ เมือง
 บัดบองเป็นคน ชายฉกรรจ์ ๑ ครว ๑๕ เป็น ๒๖ ค้างอยู่เมือง
 อรัญเป็นคนชายฉกรรจ์ ๒ ครว ๔ เป็น ๖ (รวมเป็น) ๒๖ คน
 พระยาวงศานุชาติ ขอรับพระราชทานเอาเข้าไปไว้ณเมืองราชบุรี
 ให้พร้อมมูลกัน ได้ให้พระยาวงศานุชาติคุมครวชายฉกรรจ์ ๓
 คุมครวชายหญิงใหญ่น้อย ๒๓ (รวมเป็น) ๒๖ คนเข้ามาด้วยแล้ว
 หนังสือมา ณ วันพฤหัสบดี แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย

วันพฤหัสบดีแรม ๕ เดือน ๖ เพลาเช้า ๓ โมง ได้ส่งหนังสือ
บอกให้พระพิพิธ.....ถือไป

ฉบับที่ ๗

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

ถึงพระยาศรีสหเทพ

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มาถึงพระยา
ศรีสหเทพ ด้วยแต่งให้หมื่นจงอักษรคุมเอาของกิน ๕๐ ชะลอม
ออกไปให้หมื่นชอบใจอยู่แล้ว การของกินอาหารนั้นอย่าให้ส่ง
เสียเป็นธุระอีกเลย เถิงจะบรรทุกเกลียนไปเท่าใดก็หาพอไม่
ด้วยนายทัพนายกองมาก ต้องเจ้องานไปทุกแห่ง เป็นนิสสัย
ไปราชการทัพก็ต้องอดอยากเป็นธรรมดา ให้พระยาศรีสหเทพ
ตั้งใจแต่ที่ตรงราชการ กับให้บอกกระแสนพระราชดำริออกไปให้
รู้เนื้อ ๆ จะได้ฉลองพระเดชพระคุณให้ถูกกับพระราชดำริ
กับทการวัดจักรวรรดิราชวาสนั้น จะขัดสนไปก็ให้เอาเป็นธุระ
หาไปส่งให้บ้าง ให้ทันการด้วย จะได้เป็นกองการกุศลสืบไป

หนังสือมาณวันพฤหัสบดีแรม ๕ ค่ำเดือน ๖ ปีมะเมียฉอดศก
วันพฤหัสบดีแรม ๕ ค่ำเดือน ๖ เพลาเช้า ๓ โมงได้ส่งหนังสือบอก
ให้หมื่นจงอักษรถือไป ๆ

ฉบับที่ ๑๐

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

ถึงพระยาราชมนตรี

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มาถึงพระยาราชมนตรี หลวงศรีเสนา ด้วยหมื่นศรีบริรักษ์ ขุนนางจ้านง ถอดตราพระราชสีห์โปรดเกล้า ฯ ออกมาฉบับหนึ่งว่า ต้องพระราชประสงค์ครัวญวนครัวเขมรเข้าไปตั้งบ้านเรือนไว้เป็นหมวดเป็นกอง จะให้เป็นกองทหารปืนใหญ่ไว้สำหรับการศึกษาสงครามสืบไป และนายทัพนายกองผู้ใดได้ครัวญวน ครัวเขมรมา ที่ไม่ควรจะได้ ก็อย่าให้เอาไว้ และพระยาปราจีนได้ครัวเขมรมาเป็นครัวชายฉกรรจ์ ๑๒ ครัวชายหญิงใหญ่น้อย ๑๑ (รวมเป็น) ๒๓ คนนั้น ให้พระยาราชมนตรี ให้หลวงศรีเสนา..... ข้าระเอาครัวเขมรที่พระยาปราจีนให้กรมส่งเข้าไปณกรุงเทพฯ ฯ อย่าให้พระยาปราจีนเอาครัวเขมรไว้แต่คนหนึ่งใดเป็นอันขาด

หนังสือมาณวันพฤหัสบดีแรม ๕ ค่ำเดือน ๖ ปีมะเมียจอกศก
วันพฤหัสบดีแรม ๕ ค่ำเดือน ๖ เพลาเช้า ๓ โมงได้ส่งตรา
ให้พระพิพิธวาทถือไป

นิพนธ์ที่ ๑๑

หนังสืออุปฮาดเมืองหลวงมอเตง

มาถึงเจ้าเมืองหลวงมอเตง พระนครพนม ท้าวจรบุตร
(ต้นฉบับเป็นอักษรไทยเหนือ เจ้าอุปราช เจ้าเหม็น แปด)

หนังสืออุปฮาดผู้น้อง อุกาสสวัสดิมาเถิงเจ้าพเจ้าน้อง และ
ศาลุงหงษ์ปวงไค้แข็ง ข้าอยู่ข้างนี้ ก็อยู่ด้วยบุญด้วยคุณแก่
ทั้งสามพระรัตนครัย และบารมีเจ้าฟ้าสามกวันหลวง ซึ่งว่าบ้าน
เมืองของเราใครก็ไม่ได้อะไรแก่กัน หากเป็นบรบบ้าน
เวรเมือง หากเจ้าพราภอภกัน ข้าก็ทุกขยากไม่มีใคร ข้าก็ขอ
อาศัยพึ่งบุญเจ้าพเจ้าน้อง อย่าให้ช่องขี้ตสน คนทั้งปวงก็หากได้
ลงมาสู่พระราชสมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณกรุงเทพ ๆ
ข้างนหมดแล้ว ข้าอยู่โน้นบ่าวไพร่ยังมีมากน้อยเท่าใด ก็ขอไว้
อยู่กับข้าทำราชการกับเจ้าฟ้าสามกวันหลวงไปก่อน สุดแต่บุญ
เราเจ้าข้าทั้งหลายเกิด ขอหนังสือรายข่าวเรากับข่าวเจ้าพระนคร เจ้า
วรบรมมาจัดแจงให้ศรีรามวงศ์กับบิดา นายกองรักษาไว้มีข่าว ๔๑
ขุ่นมน แต่ข้ามาเถิงข่าวยังมีแค่ ๔ ขี่ ข้าแบ่งปันกับพวกอยู่บ้าน
กินก็หมดแล้ว ออว่าข้าไม่ให้ไม่ปันกันกัน ข้าก็ไม่ได้ว่าบ่าวไพร่
ข้างโน้นข้างนี้ แม้นว่าคนอยู่กับข้าจะไปหาข้างโน้น ข้าก็ไม่ว่า
อะไร และหิตดวงกับลาพรหมขนมมากับเจ้าพระนคร เขาเจ็บไข้
ลงไปไม่ได้ ข้าไม่ได้เกาะกุมไว้ ถ้าที่พระนครเป็นบ้านเป็นเมือง

ปกติก็นั่งแล้วเมื่อใด ข้าไม่ว่าจะเอาของพี่ของน้องตอก และ
นางอนให้ลงไปหานั้น ข้าไม่ว่าอะไร นางอนก็ลงไปไม่ได้
นางอนก็ยังไม่มาเถิงข้า ยังอยู่ข้างใต้โน้น เอาแต่ใจนางอน
จะอยู่ข้างนี้ก็ตาม จะไปข้างโน้นก็ตาม

หนังสือมาณวันเสาร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน พฤศจิกายน ปี
มะเมียฉอก

หนังสืออุปฮาดเมืองหลวงมุลอง มาเถิงเจ้าเมืองหลวงมุลอง
พระนคร ท้าวบรรบุตร ซึ่งมาตั้งอยู่ณบ้านอุเทน

ฉบับที่ ๑๒

โบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ที่สมุห
นายก มาเถิงพระยามหาอำมาตย์ ด้วยมีตราพระราชสีห์โปรด
เกล้า ๆ ให้ส่งครัวพระยาพิศณุโลก พระยามหาธราช เข้าไปตั้ง
บ้านเรือนอยู่ณเมืองฉะเชิงเทรานั้น ๆ ข้า ๆ ได้ทราบเกล้า ๆ
และครัวพระยาพิศณุโลก พระยามหาธราชนั้น ๆ ข้า ๆ ได้จัดแจง
ให้เดินเข้ามาพักอยู่ณเมืองตะโนดแต่ณวันแรมค่ำหนึ่ง เดือน ๖
ปีมะเมียฉอก ๒๕๐๓ ๒๕๐๓ ๒๕๐๓ ๒๕๐๓
มาก ชายสกรวรรจ์ ๒๔ คน ครัว ๑๔ คน เป็น ๓๘ คน มากครั้ง

พระยาสังคโลก ทางเรือพวกพระยาสาครสงคราม ชาย นาย ๑
ชาย โพร ๑๕ เป็น ๑๖ ครวี่ ๕๓ เป็น ๖๕ (รวม) ๑๖๗ คน
ครวี่เหล่านี้ช่วยเป็นไข ออกทรมันก็มีอยู่บ้าง แต่ทศอุยนั้น
จะให้ส่งเข้าไปก่อน ได้ให้พระยาปลัดเมืองปัตบองมาจัดแจง
ทำบัญชีอยู่ ๆ ข้า ๆ ได้ให้พระพิพิชวาที หลวงปลัดเมือง
นครสวรรค์ พระยาวงसानุชิต กะลาภาษเอก หลวงขุนหมื่น
เมืองราชบุรี.....ครวี่เข้ามาส่ง ได้ให้เสมียนส่งช่วยป้องกัน
ครวี่เข้ามาด้วย จำนวนสามะโนครวี่ชายหญิงใหญ่น้อย กอง
พระยาพิศณุโลก พระยามหาธรรมา พระยาวงसानุชิต และครวี่
มาทางเรือนั้น แจ่งมาในทางว่าเวพระยาปลัดเมืองปัตบองแล้ว

อนึ่งเลขพระยาวงसानุชิตเมืองราชบุรี เกณฑ์ไปราชการทัพ
๔๓๐ บุตรภรรยาอยู่เมืองโพธิสัตว์ให้ชักไว้มอบหลวงศรีสมบัติ
กองเกียรนองสาธิตา ๓๐ คน ๆ สนองมากกว่าได้.....แต่
๔๓๕ คน ให้ตรวจตราจำนวน.....สนองมากกว่าเลิก จำหน่าย
ตาย ๒๕ คน จำหน่ายหนี ๓๕ คน บัวยค้างอยู่พนมเป็ญ ๓๒ คน
(รวมเป็น) ๑๐๐ คน คงไปตีครวี่ปากกระวาร นายโพร ๕๐ คน
เข้ามาจับสนองมก ๒๘๕ คน เป็น ๓๓๕ คน (รวมเป็น) ๔๓๕ คน
จวนข้ามด่านหน้าอยู่แล้ว ๆ ข้า ๆ จึงให้พระยาวงसानุชิตกับ
นายหมวดนายกองคุมนายโพรกลับไปณเมืองราชบุรี จะได้ทำไร
นาเป็นกำลังราชการสืบไป อนึ่งภรรยาองค์หนึ่งที่ช่วยค้างอยู่ณ
เมืองปัตบองคนหนึ่ง...เชิญทูลเกล้าพระราชสัถ์ ๒ ฉบับโปรด

เกล้า ๆ ออกไปเถิง.....ใจความว่าพระยาอภัยภูเบศเด็ง
 แก่อดีญญกรรมเสียแล้ว เมืองปัตบองต่อแดนกันกับเมือง
 เขมร, ราชการศึกสงครามขี้จะคิดกระทำกับญวนเขมรต่อไป
 อยู่ จะต้องจัดแจงให้มีผู้ใหญ่ว่าราชการรักษามันเมืองให้สำเร็จ
 ครั้นจะจัดแจงพระยาปลัด พระพิทักษ์บดินทร์ พระยาพระเขมร
 ที่เป็นผู้ใหญ่ จึงแต่งขนตามลำดับให้รักษามันเมืองเถา ก็ทรง
 เห็นว่า เจ้าองค์อม เจ้าองค์ดวง สององค์พี่น้องออกมาอยู่ณเมือง
 มงคลบุรีแล้ว เจ้าองค์อม เจ้าองค์ดวง เป็นเชอวงศ์เจ้าในแผ่นดิน
 เมืองเขมร เจ้าองค์อมเป็นพี่เจ้าองค์ดวง ควรจะให้เจ้าองค์อม
 ว่าราชการบ้านเมืองไปพลางไต่อยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ
 ให้เจ้าองค์อมมาเป็นผู้ใหญ่อยู่ณเมืองปัตบอง ว่าราชการบ้าน
 เมือง ปกครองพระยาพระเขมรไพร่พลราษฎร ในแขวงเมือง
 ปัตบองเมืองขึ้นกับเมืองปัตบอง สำเร็จกิจราชการบ้านเมืองไป
 พलग่อน เมื่อการศึกสงครามราบคาบลงข้างหน้าประการใดแล้ว
 จึงจะทรงพระราชมาริจจัดแจงต่อไป ให้ข้าพระพุทธเจ้าปรึกษ
 ประคองสั่งสอนเจ้าองค์อม ให้ว่าราชการบ้านเมืองปกครอง
 โอบอ้อมทะนุบำรุงสมณชีพราหมณ์ พระยาพระเขมรไพร่บ้าน
 พลเมือง เมืองปัตบองเมืองขึ้นกับเมืองปัตบอง ให้เจ้าองค์อม
 บังคับบัญชา ตัดสินสำเร็จกิจสุขทุกข์ของอาณาประชาราษฎร
 โดยยุติธรรมตามจารีตประเพณีบ้านเมือง อย่าให้เสียขนบธรรมเนียม
 เมืองปัตบองสืบมา อย่าให้พระยาพระเขมรไพร่บ้านพล

เมืองเด็คร้อนได้ ให้พระยา.....พระภักดีบรรณ
พระพิทักษ์บัณฑิต พระยกรบตรี กรมการ พระยาพระเชมร
ผู้ใหญ่น้อยในเมืองปัตบอง เจ้าเมืองกรมการหัวเมืองชนกับ
เมืองปัตบอง สดับฟังบังคับบัญชาเจ้าองค์อมให้พร้อมมูลกัน
อย่าให้เสียราชการ และเจ้าองค์ตวงนั้น จะมาช่วยเจ้า
องค์อมว่าราชการณเมืองปัตบอง หรือใจจะรักอยู่ณเมืองมงคล
บุรีประการใด ให้ข้าพระพุทธเจ้าปรึกษาหารือตามแต่ใจเจ้า
องค์ตวง และข้าพระพุทธเจ้าจะเห็นชอบด้วยราชการ ก็ว่าจั้น
เชมรมาให้การว่าองพะเวพวกกมภูในเมืองไซ่ง่อน ออกรบกับ
พวกที่ล้อมเมืองไซ่ง่อน แล้วเก็บเอาเสบียงอาหาร ขึ้นใหญ่
ขึ้นน้อยเข้าไว้ในเมือง ความทางสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรง
แคลงพระทัยอยู่ อย่าให้ข้าพระพุทธเจ้ามีความประมาทกับราช
การ ให้คิดอ่านแต่งผู้คนไปจับเอาเชมรมาสืบราชการเมืองญวน
เมืองเขมร ให้ได้ความจงแน่น ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้า ฯ
ในท้องตราซึ่งโปรดออกไปทุกประการ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้
เจ้าองค์อมว่าราชการ สำเร็จสักขีทุกข์ของอาณาประชาราษฎร
ในเมือง ปัตบอง และเมืองชนกับเมืองปัตบองนั้น พระยาปลัด
พระภักดีบรรณ พระพิทักษ์บัณฑิต พระยาพระเชมร ผู้ใหญ่
ผู้น้อย อาณาประชาราษฎรทั้งปวง ชนสมันต์พร้อมกันทงสน
ข้าพระพุทธเจ้าได้เอาตราสำหรับพระยาอภัยภูเบศร์ มอบให้
เจ้าองค์อมว่าราชการบ้านเมืองแล้ว และเจ้าองค์ตวงนั้นให้ไป

อยู่รักษาเมืองมณฑลบุรี ยังหาอาณาเมืองปัตตบองไม่

อนึ่งทางเมืองโพธิสัตว์นั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้บอกให้
 จมื่นเพชรภักดีถือเข้ามาแต่ก่อนว่า ได้แต่งให้พระยามโนไมตรี
 หลวงมนตรีในชุดกาย ไปจับเขมรมาสืบราชการยังหากลับมาไม่
 แจ่มในบอกแต่ก่อนนั้นแล้ว ณวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๕
 ปีมะโรงฉศก (พ.ศ. ๒๓๗๗) พระยามโนไมตรี พาเอาตัว
 อ้ายกลาบาญชศรี อ้ายหัด อ้ายเมียด อ้ายหมก เข้ามาณเมือง
 ปัตตบอง แจ้งราชการว่า พระยามโนไมตรีสืบรู้ว่าอ้ายกลาบาญ
 ชศรีอยู่บ้านปะทะเวียนแขวงเมืองโพธิสัตว์ เคยไปมาหาสู่
 นายสุกบ่าวพระยามโนไมตรีณบ้านเบงแขวงเมืองระสือ พระยา
 มโนไมตรีใช้ให้นายสุกไปล่อดวงเอาอ้ายกลาบาญชศรี อ้ายหัด
 อ้ายเมียด อ้ายหมก เข้ามาณเมืองระสือ ข้าพระพุทธเจ้า
ตามอ้ายกลาบาญชศรี ให้การว่า อ้ายกลาบาญชศรี
 เป็นบ่าวพระยามหาเสนา ได้ยินพระยามหาเสนาพูดว่าที่เมือง
 ไช้ก่อนนั้น องค์พะเวพวกลกบฏรบพุ่งกันอยู่ยังหาสำเร็จไม่ องค์
 ญวนซึ่งเป็นแม่ทัพมาแต่เมืองว้ ให้้องจับหญิงลับซนมาอยู่
 รักษาเมืองพนมเบญจกับองทางฎก องค์อันสาท ไพร่ญวนประมาณ
 ๒๐๐๐ คน กับว่าสมเด็จเจ้าพระยาอุไทยราชา เจ้าเมืองสำโรง
 ทองบ้วยตาบแล้ว พี่ทะเลสะหน่นบ้วยหนัก และ.....
 อยู่รักษาเมืองโพธิสัตว์ พระยาจักรี พระยามหาเสนา พระยา
 วงศาธิราช กับเจ้าเมืองชลุง เมืองกรอง เมืองบริบูรณ์ ไพร่

เขมรประมาณ ๑๐๐๐ คน ญวนนายหนึ่งจะซื้อไวหารู้จักซื้อไม่
 กับไพร่ญวน ๕๐ คน แต่พระขามหาเสนา นั้น องค์จัน
 กับญวนตั้งให้เป็นพระยาสังคโลก เจ้าเมืองโพธิสัตว์ แล้ว
 ว่าพระยาบรมราช จะมา ปลัดพระยาจักรี ให้ลงไปเมืองพนมเปญเมื่อ
 ๓ วันก่อน ผู้ข้างขึ้น องค์โตยเหี้ยวญวนมาจอดเรือที่ปากน้ำ
 เมืองโพธิสัตว์ ให้มาบอกกับญวนที่อยู่เมืองโพธิสัตว์ว่า
 นาม ใช้ให้้องโตยเหี้ยว ถูหนึ่งสี่เข้ามาณเมืองปัตบอง
 ให้ญวนที่อยู่รักษาเมือง โพธิสัตว์ จัดแจงส่ง้องโตยเหี้ยวเข้ามาณ
 เมืองปัตบอง ญวนนายไพร่ ๕๐ คนก็ลงเรือมาจัดแจงส่งอยู่ที่
 ปากน้ำเมืองโพธิสัตว์ขังหาดลับไปไม่ และเสบียงอาหารที่
 เมืองโพธิสัตว์ขัดสนนัก พระยาจักรี พระขามหาเสนา เกณฑ์
 ให้เจ้าเมืองขลุง เจ้าเมืองกรอง เจ้าเมืองบริบูรณ์ เจ้าเมือง
 ลาบเวีย เฉลยเอาเข้าของที่ครอบครัวมาส่งบ้าง ก็หาพอรับ....
 พระราชทานไม้ กองทัพรับพระราชทานเต็มไม้แต่กลอย ไพร่
 ในกองทัพเขมรพากันหนีไปเมือง ๆ ครอบครัวเมืองโพธิสัตว์
 นั้นลงไปตั้งทำไร่นาอยู่แขวงเมืองตะบองบาง เมืองขลุงบ้าง เมือง
 กรองบ้าง ครอบครัวเมืองตะป้อ เมืองขลุง เมืองกรอง เมือง
 บริบูรณ์ เมืองลาบเวีย ทำไร่นาได้อยู่บ้าง แต่หาเต็มภาคภูมิ
 ไม่ ยังสะดุ้งสะเทือนกลัวว่ากองทัพกรุงเก่า ๆ จะยกไปอีก
 และอาัยกลาบาญชสร อาัยหค อาัยเมยต อาัยมก ๕ คนนั้น
 ครั้นให้ยศเอาตัวไว้เล่าก็คิดด้วยเกล้า ๆ เห็นว่า จะได้เป็น

ทางสืบราชการเมืองโพธิสัตว์สืบต่อไปข้างหน้า จึงให้พ้าอัย
 กลาบาญชศรีไปหาเจ้าองค์อ้อม แต่พอให้เขมรรู้ว่าโปรดเกล้าฯ
 ให้เจ้าองค์อ้อมว่าราชการบ้านเมือง ได้ให้เจ้าองค์อ้อมพูดกับอัย
 กลาบาญชศรีว่า กระทบความผิดต่อกรุงแพฯ ก็แต่องค์ชั้น
 คนเดียว อาณาประชาราษฎร์เมืองเขมรทั้งปวงหาได้มีความผิด
 สิ่งใดไม่ อย่าให้สตั้งสะเทือนกลัวเลย ให้ทำมาหากินเป็น
 ปกติเถิด เคยไปมาหาสู่ญาติพี่น้องอย่างไร ก็ให้ไปตามเคยได้
 ให้พระยามโนไมตรีพาตัวอัยกลาบาญชศรี อัยหัด อัยเมียด
 อัยนกล ไปส่งแขวงเมืองโพธิสัตว์ แต่ณวันนั้นค่ำหนึ่ง เดือน ๕
 แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าให้ไปสืบสวนฟังราชการทางเมืองกระพง
 สวาย เมืองโพธิสัตว์อยู่อีก ได้ข้อราชการประการใด ข้าพระ
 พุทธเจ้าจะบอกเข้ามาให้ทราบครั้งหลัง ข้าพระพุทธเจ้าได้คัด
 คำให้การกลาบาญชศรีส่งเข้ามาแล้ว

อนึ่งชาวทเมองมัตบองแขวงเมืองนครเสียมราบ น้อยเบา
 บาง ข้าพระพุทธเจ้าจึงให้เจ้าพระยานครราชสีมา กุมไพร่พล
 ขึ้นไปฟังราชการอยู่ณเมืองนางรอง เจ้าพระยานครราชสีมา
 แจ้งว่าณบมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๗๖) ได้เกณฑ์ให้ทำนาไว้
 ทเมืองนางรอง มีชาวอยู่รับจะส้างวสารให้ได้ ๑๐๐ เกวียน
 ส่งลงมาเลี้ยงกองทัพณแขวงเมืองมัตบองให้ทันมิให้ขัดสน เมื่อ
 ณเดือน ๘ ปฐมมาสกข้างขึ้น เจ้าพระยานครราชสีมาได้ส่งชาวสาร
 มาณเมืองมณฑลบุรีแต่ ๑๘ เกวียน ๓๔ สัด แล้วเจ้าพระยานครราชสีมา

สืบมาบอกไปถึงข้าพระพุทธเจ้าว่าจะส่งข่าวมาอีกห้ามข้างมีเกวียน
 ไม่ ต้องส่งเลียงข่าวขึ้นไปรับครอบครัว . . . ซึ่งพระมหากษัตริย์พระราช
 วันสั่งมา เจ้าพระยาบวรราชนิกรว่าข่าวสารมีอยู่ณเมืองนางรอง
 ๕๐ เกวียน ให้จัดคนและเกวียนขึ้นไปรับขนข่าว ข้าพระพุทธ
 เจ้าได้ให้พระยาราชนิกร พระยาพิชัยสงคราม พระยาอภัย
 สงคราม พระยามนตรีเสียมราบ พระองค์แก้ว กรมการ จัด
 คนในกองทัพ คนนอกจากเกณฑ์ทำนาหุงกิน พระบรรจง
 พานิช พระพิพิธโกศ หลวงวิเศษวานิช จัดเกวียนไปขน
 ขั้วณเมืองนางรอง แต่ลวันเดือน ๘ ปฐมมาสาดแรม ๑๐ แล้วได้
 ให้ขุนวิสูตรพลเดชไปเร่งข่าวที่เกณฑ์ ให้ พระองค์แก้ว กรม การ
 พระบรรจงพานิช หลวงพิพิธโกศ หลวงวิเศษวานิช ไป
 ขน และขุนวิสูตรพลเดช . . . ทิ้งสือไปณเมืองปัตบอง ว่าหลวง
 วิเศษวานิชแจ้งว่า ขุนเกวียนขึ้นไปขนข่าวที่เมืองนางรองห้าม
 ขั้วในฉางไม้ กรมการเมืองนางรองนำไปเอาข่าวที่เมืองประโคน
 ชัยก็ได้ข่าวสารแต่ ๘ เกวียน ๒ สัต ๘ ทณาน . . . ส่งมาถึงเมือง
 ปัตบองแล้ว ข่าวที่เกณฑ์ให้กองทัพเมืองนครเสียมราบพระองค์
 แก้วไปขนก็ยังไม่มาถึง

หนึ่งข่าวสารเมืองปราจีน เมืองอรัญชนส่งมาณเมืองปัตบอง
 รายขุนแก้วกุมมา ๔ เกวียน ดวงได้ ๓ เกวียน ๖๒ สัต . . . ราย
 เสมียนส่งกุมมา ๒๕ เกวียน ๑๐ สัต ดวงได้ ๒๗ เกวียน ๑๐ สัต
 รายเกณฑ์ข้างในหลวงอินทกษัตริย์ไปขนเมืองอรัญมา ดวงได้ ๖

เกวียน ๔๑ สัก รายหลวงยศกำแหงคุมเรือไปบรรทุกเมือง
 อรัญทวงใต้ ๑๑ เกวียน ๔๑ สัก รายขุนมหาศไทยเมืองบัวชุม
 บรรทุกเรือกุมมา เดิม ๕ เกวียน ๘๕ สัก ตวงใต้ ๕ เกวียน
 ๘๑ สัก (รวมเป็น) ๕๔ เกวียน ๓๕ สัก กับข้าวจำนวนเงิน
 หลวงมอบให้กรมการเมืองปัตทอง เมืองนครเสียมราบ จัด
 ซ้อเงิน ๔๓ ชั่ง ๑๘ ตำลึง ๑ บาท ๑ สลึง เป็นข้าว ๓๖๕ เกวียน
 ๗๕ สัก แจงมาในบอกครั้งก่อนแล้ว ได้จ่ายให้นายทัพนาย
 กองไพร่พล และครอบครัวข้าหลวงไปมาราชการรับพระราชทาน
 แด่ณเดือนยี่ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๗๖) มาจนถึงเดือน
 ๘ ทศยสาทปีมะเมียฉอศก (พ.ศ. ๒๓๗๗) ยังมีข้าวอยู่ ๒๑
 เกวียน ๒๑ สัก ณเดือน ๘ จ่ายเมล็ดขกกองทัพรับพระราชทานได้
 ข้าวสารแก่คนละ ๑๐ ทะนาน ข้าพระพทขเจ้าให้กรมการเที่ยว
 ส้ารวจจัดซื้อให้พระยาพระเชมรราชกูร ณแขวงเมืองปัตทอง
 แขวงเมืองนครเสียมราบ แขวงเมืองสวายจัต ราคาเกวียน
 ละ ๔ ตำลึง ๕ ตำลึงก็ห้ามเมล็ดข้าวช้อขายกันไม่ ราษฎรชาวบ้าน
 ต้องไปเที่ยวหามันหากสอย นอนค้างทงวันหนึ่งบ้าง ๒ วันบ้าง
 จึงได้มารับพระราชทาน แต่ก่อน ๆ ข้า ๆ ได้ผ่อนคนในกองทัพ
 ให้หลวงเพ็ชฎา พระบัวชุม ขุนเทพทวยหาญ นายไพร่ ๕๖๕ คน
 คุมเรือมาคอยรับข้าวอยู่ณเมืองอรัญ แล้วได้แต่งคนให้ไปเร่ง
 รัตักหาใต้..... ทั้นจ่ายในเดือน ๑๐ เดือน ๑๑ ข้าวขาดมอหา
 มีจ่ายกองทัพต่อไปไม่ ไพร่พลในกองทัพก็จะระส่ำระสายเกลือก

จะเสวยราชการ ครั้นจะกักเอาไพร่พลไว้มากจะพากันออกอยาก
 สะเบียงอาหาร ข้าพระพุทธเจ้าจึงให้พระยาราชโยธาคุมหลวงขุน
 หมื่นและไพร่ ๗๗๔ คน เข้ามาคอยฟังราชการอยู่ณเมืองปราจีน
 ให้พระยาราชโยธาหลวงขุนหมื่นเร่งรัดส่งข้าวออกไปให้ถึง พรหม
 โหด.....ให้ถึงเมืองอรัญโดยเร็ว

อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าบอกเข้ามาแต่ก่อนว่า ... ที่เมืองปัตบอง
 เมืองนครเสียมราบ เมืองสวายจืด เมืองมณฑลบุรี เมือง
 ตะโนน เมืองหินแร่ ได้ปักดำลงแล้วประมาณ ๒ ส่วน ยังส่วน
 หนึ่ง ต้นข้าวที่ปักดำเมื่อเดือน ๗ เดือน ๘ ปฐมาศมาส สูงสอก
 หนึ่งบ้าง กับหนึ่งบ้าง แจกมาในใบบอกครั้งก่อนนั้นแล้ว ครั้น
 ณวันเดือน ๘ ทศมาส แรม ๑๒ ค่ำ ฝนตกมาจน ณ วันเดือน ๘
 ๒ ค่ำ น้ำหลากนอกมาเข้าทุ่งท่วมต้นข้าวของราษฎรแขวงเมือง
 ปัตบอง เมืองมณฑลบุรี ทุ่งลุ่มปักดำต้นเมื่อเสวยส่วนหนึ่งงามดี
 อยู่ส่วนหนึ่ง ข้าวที่ปักดำที่หลังอ่อนต้นน้ำท่วมเสียไป น้ำ
 ในท้องนาลดลง ราษฎรจะได้ปักดำทำต่อไปอีกกว่าจะสิ้นฤดู
 นา แลอาการน้ำฝนต้นข้าวแขวงเมืองนครเสียมราบ เมือง
 สวายจืดเป็นปกติคืออยู่

อนึ่งทนายนักไทยภรรยาองค์หนึ่งที่ป่วยค้างอยู่ พระองค์แก้ว
 ส่งมาณเมืองปัตบอง ชายฉกรรจ์ ๑ หญิงฉกรรจ์ ๑ (รวม) ๒ คน
 กับฝ่าบาตร ๒ เชิงบาตร ๒ ที่ค้างอยู่ระดับเสร็จแล้ว ข้าพระ
 พุทธเจ้าได้ให้หลวงขจรบัตรเมืองปราจีนถือ... บอก และคำให้

การอภัยโทษแลบุญศรกรรมทานกรรมของค้ำจั้นที่ชาย ๑ หญิง ๑ (รวม) ๒ คน กับเภยาตร ๒ เขิงบาตร ๒ เข้ามาส่งณกรุงเทพฯ ด้วยแล้ว
หนังสือมาถวันพฤหัสบดีเดือน ๕ ขน ๑๐ คาบมะเมยฉอสก
ในวันเดียวกันนี้ เพลาบายได้ส่งหนังสือบอกกันให้หลวงยก
บัตรถือไป

ฉบับที่ ๑๓

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มาถึง....
ด้วยคนในกองทัพรักษาเมืองปัตบองพากันหลบหนี เป็นคน
รักษาค่ายลวงกูบ ชมนสิทธิแสนยรักษ์ ปลัดนาย ๑ กรมตำรวจ
วังหน้าออกราชการ ไพร์ ๑ (เป็น) ๒ นายตรวจ นายเวนมหาดไทย
วังหน้า นาย ๑ ไพร์ ๑ (เป็น) ๒ (รวมเป็น) ๔ เป็นคนกอง
พระยาอัสดา เลกสมพระยาอัสดา นายแก้ว ๑ นายจีนไสค ๑
นายช่างไสค ๑ นายเสาศไสค ๑ นายแก้วม้าย ๑ นายโพ ๑
นายอิน ๑ นายอิม ๑ (รวม) ๘ คน เอาขึ้นสถาบศิลาหลวงไป
ด้วย ๖ บอก เป็นคนเลกหลวงพิทักษ์คลังมหาสมบัติวังหน้า
นายพิถอำแดงเสน ๑ นายเดือน ๑ เลกอภกรมขวังหน้า
นายวัน... กองพระปลัดสพัน ลองเรือ เลกเมองพรหมขุนอิน
อำแดงมี ๑ นายรัก อำแดงเพชร ๑ นายอิม อำแดงเพชร ๑

นายบัว อำแดงกลีบ ๑ นายอู่ อำแดงเพ็ง ๑ นายจันไสต ๑
 นายจัน อำแดงทอง ๑ นายก็ อำแดงขำ ๑ (รวม) ๘ คน เอา
 ขึ้นคาบศิลาหลวงไป

เสกพระอินทรเศษ นายเมฆ อำแดงเก็ก ๑ นายชูไสต ๑
 นายอู่ไม่รู้จักชื่อเมีย ๑ (รวม) ๓ คนเอาขึ้นคาบศิลาหลวง...

นายจันทรพิชายหลวงเทพเสนีในกองพระยาเสนาภูเบศร์ ๑
 นายโตบัววขุนวิเศษโยธามหาศไทย ๑ เข้ากัน ๒๘ คน ขึ้น
 คาบศิลาหลวง ๑๒ บอกนั้น คนเหล่านี้ใจเบา..... ล่วงบท
 พระอัยการศึก ผิดเป็นเมหันตโทษข้อใหญ่.....

ฉะบับที่ ๑๔

ไบบชักเมืองสระบุรี ขอเรือดำเลี้ยงกองทัพลงมากรุงเทพฯ ฯ

หนังสือพระยาสระบุรี บอกมายังท่านหลวงอักษรสุนทร
 เสมียนตราศไทยให้ทราบ ด้วยกองทัพกลับลงมาตั้งเมือง
 สระบุรี ฯ ข้า ฯ ได้เอาเรือหลวงรองงานจ่ายบรรทุกสิ่งของนาย
 ทักษณายกลงมาถกรุงเทพพระมหานครหลายลำ เรือรองงาน
 ณเมืองสระบุรีสิ้นเชิง หัวเมืองลงมาตั้งเมืองสระบุรีก็ตั้งข้าง
 เข้าเรือส่ง ขอคุณได้โปรดช่วยชำระเอาเรือหลวงรองงานที่พระ
 ราชนิ ๓ ลำ พระจันทกาทิพ ๒ ลำ พระพรหมธิบาลลำ
 หนึ่ง หลวงจำเมืองนอกราชการลำหนึ่ง ขุนพินิจโวหาร

ลำหนึ่ง ขุนสรสังหารกรรมนาเอาลงมาลำหนึ่ง ถ้าคุณชำระ
ได้เร็วมากน้อยเท่าใด ก็ให้มอบให้นายจำปา นายโม คน
มีชอกุมแพกงทับพาสลงมาส่ง เอาเรือหลวงรองงานกลับไป
จะได้จัดแจงยาไว้สำหรับราชการ

บอกมาณวันอังคารเดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ บรมะเมียนกษัตริ
มอศก

ฉบับที่ ๑๕

ตราตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
เรื่องถอยทัพจากเมืองโจดก

หนังสือ เจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่
สมุหนายก ด้วยบอกหนังสือแต่งตั้งให้หมื่นศรีบริรักษ์ ขุนนาคจ้านง
ถือเข้าไปแจ้งราชการว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก
นายทัพนายกองถอยจากเมืองโจดก มาตั้งอยู่ณเมืองเชิงกระชุมได้
๒ วัน ญวนตามชนมาทางบกทางเรือเป็นคน ๒๐๐ เศษ ให้กอง
ทัพไปสกัดหาทันไม่ ญวนถอยทัพกลับไปเสียก่อน แลณวันขึ้น
ค่ำหนึ่งเดือน ๕ พระยาราชโยธา จมื่นสมุทพิมาน หลวงราชเสนา
พระยาออกัญญเบสร์ เจ้าองค์อิน เจ้าองค์ดวง ซึ่งอยู่เมืองพนมเปญ
ให้ขุนนาคจ้านงถือหนังสือไปว่า ให้หมื่นดีไปสืบทัพพระยาราช
นิกุลทางเมืองบาพนมกลับมา ได้ความว่าพระยาเสนาราชกุเชนทร

กองหน้า พระยาจ่าแสนบดี ได้รับพุ่งกันกับเขมร แล้วว่า
 พระยาราชนิกุลลอยมาตั้งอยู่บ้านโขมง พระยาจักรี พระยา
 ยมราช จะมาตีทัพพระยาราชนิกุล พระยาจ่าแสนบดี
 ก็ว่าเขมรออกสะกดตีพวกกองทัพไทยเป็นหลายตำบล และ
 ครอบครัวเขมรเมืองพนมเปญนั้น พระยาราชโยธา หลวง
 ราชเสนา ขมนสมุหพิมาณ พระยาอภัยภูเบศร์ องค์กร
 องค์กรด้วง ให้กวาดต้อนครอบครัวชนมาแจ้งค่ายกระพง.... ยก
 มาตั้งกองทัพ ๆ ยิงถูก เขมร แขนง จีน ตาย ๕๐ คนแตกไป
 ทัพเรือเอาปืนใหญ่ยิงพวกครัวตายเป็นอันมาก ทั้งเรือ เสีย หนึ่ง ชน
 ฝั่งตะวันออก กองทัพเผาเรือเสีย..... ครัวเหลืออยู่เป็น
 พรรคพวก องค์กร องค์กรด้วง พระองค์กรแก้ว..... กับ
 ปืนใหญ่ ๓๖ ปืนทาม ๓๔ ปอก ปืนคาบชุด คาบศิลา
 (รวม) ๔๘๐ ปอก ใหญ่..... สุน ๗ นิ้ว ๑ ปอก ๖
 นิ้ว ๑ ปอก ๕ นิ้ว ๕ ปอก (รวม) ๗ ปอก กระสุนใหญ่....
 บัดบองแล้ว พระยาราชโยธา พระยาอภัยภูเบศร์.....
 อยู่เมืองโพธิสัตว์ เจ้า.....

ฉบับที่ ๑๖

ตราตอบเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
 เรื่องถอยทัพจากเมืองไซตคมมาตั้งอยู่เมืองเชิงกระชุม

หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่

สมุหนายก ด้วยบอกหนังสือแจ้งให้จมนสรบริรักษ์ ขุนนางจ้านง
 ถือเข้าไปแจ้งราชการว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก
 นายทัพนายกองถอยจากเมืองโจดก มาตั้งอยู่ณเมืองเซิงกระชุม
 ได้ ๒ วัน ญวนลามชนมาทั้งทางบกทางเรือเป็นคน ๒๐๐ เศษ
 ให้กองทัพไปสกัดหาทันไม่ ญวนถอยทัพกลับไปเสียก่อน แล
 ณวันเดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ พระยาราชนิกูล ขันสมุหพิมาณ หลวง
 ราชเสนา พระยาอภัยภูเบศร์ องค่อม องค์ด้วง ซึ่งอยู่เมือง
 พนมเป็ญ ให้ขุนนางจ้านงถือหนังสือไปว่า ให้หมื่นนัตไปสืบ
 ทัพพระยาราชนิกูลทางเมืองบาพนมกลับมาได้ความว่า พระยาราชน
 เสนาภูเชนทร กองหน้า พระยาเจ้าแสนบดี ได้รบพุ่งกันกับเขมร
 แล้วว่าพระยาราชนิกูลถอยมาตั้งอยู่บ้านโขมง พระยาจักรี พระ
 ยายมราช จะมาตีทัพพระยาราชนิกูล พระยาเจ้าแสนบดี ก็ว่า
 เขมรออกสกัดตีพวกกองทัพไทยเป็นหลายตำบล แลครอบ
 ครัวเขมรเมืองพนมเป็ญนั้น พระยาราชนิกูล หลวงราชเสนา
 ขันสมุหพิมาณ พระยาอภัยภูเบศร์ องค่อม องค์ด้วง ให้
 ทวาดก่อนตรอบครัวชนมาถึงค่ายกระพงหลวง เขมร แซก จีน
 ยกมาตีกองทัพ ๆ ยิงถูกเขมร แซก จีน ตาย ๕๐ คน แลกลับไป
 ทัพเรือเอาปืนใส่อยู่ยิงพวกครัวตายเป็นอันมาก ทั้งเรือเสียหนี
 ขนฝงตะวันออก กองทัพเผาเรือเสีย.....(ความขาด).....
 ครัวที่เหลืออยู่เป็นพรรคพวกเจ้าองค่อม เจ้าองค์ด้วง พระองค์แก้ว
(ความขาด).....ฉบับนี้ใหญ่ ๓๖ บอกล บันทึมหามแต่น

๓๔ บอก ปืนคาบชูดคาบศิลา ๕๕๐ บอก ปืนใหญ่.....(ความ
 ชาติ)...กระสุน ๘ นิ้ว ๑ บอก ๖ นิ้ว ๑ บอก ๕ นิ้ว ๔ บอก
 รวม ๘ บอก กระสุนใหญ่.....(ความชาติ)..... พระตะบอง
 แล้วพระราชโยธา พระยาอภัยภูเบศร์.....(ความชาติ).....อยู่
 เมืองโพธิสัตว์.....(ความชาติ).....

ฉบับที่ ๑๖

รายงานของพระยาราชนิกุล เสนอแม่ทัพใหญ่

หนังสือพระยาราชนิกุล มาแจ้งหลวงอนุรักษภูเบศร์ ได้
 นำขนิกราบเรียน ฯ พณ ฯ สมุหนายก เจ้าคุณแม่ทัพใหญ่
 ผู้สำเร็จราชการ ล้วน.....บอกมาว่า นายทัพนายกองออกไป
 แจ้งเมืองอุบลราชธานี พระพรหมราชวงศา อุปฮาด ท้าวเพี้ย แจ้ง
 ความกับ ฯ ข้า ฯ ว่า ณวันเดือน ๓ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมะเมียฉอสก
 (พ.ศ. ๒๓๓๗) เพี้ยนามวงศ์ซึ่งพระพรหมราชวงศาแต่งตั้งให้ไป
 รักษาด่านท่าจ๊กขุ ถิ่นหนังสืออุปฮาดบ้านลับป่องฉบับหนึ่งเข้า
 มา เพี้ยนามวงศ์แจ้งความแก่พระพรหมราชวงศาว่า เพี้ย
 สวัสดิราชถือนหนังสืออุปฮาดเมือง.....บ้านลับป่องเข้ามาแจ้งด่าน
 ท่าจ๊กขุ เพี้ยสวัสดิราชถือนหนังสือท้าวจิ่งอาถนึ่งหนังสืออุปฮาดสั่งให้
 เพี้ยนามวงศ์ถือนเข้ามาแจ้งพระพรหมราชวงศา โจความในหนังสือ
 อุปฮาดนั้นว่า อุปฮาดท้าวเพี้ยพรรคพวกครอบครัวพร้อมกัน

สมัครงจะเข้ามาทำราชการฉลองพระเดชพระคุณเป็นข้าสมเด็จพะ
 พุทธเจ้าอยู่หัว ขนอยู่กับเมืองอุบล ถ้าพระพรหมราชวงศา
 มีความเมตตาว่ากล่าวแก่นายที่หมายกองกรุงเทพ ฯ ให้อุปฮาดกับ
 ท้าวเพี้ยสมักรพาครอบครัว พวก บ่าวไพร่ ตบบ้านเรือน อยู่ณแขวง
 เมืองอุบลได้ อุปฮาดกับท้าวเพี้ยก็จะพาครอบครัวเข้ามาอยู่ณ
 เมืองอุบล ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ฯ ข้า ฯ
 จึงให้พระพรหมราชวงศามีหนังสือไปแจ้งอุปฮาดบ้านลับป่องว่า ถ้า
 อุปฮาดจะสมักรเข้ามาทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ ขนอยู่กับ
 พระพรหมราชวงศาณเมืองอุบล ก็ให้อุปฮาดท้าวเพี้ยยกครอบครัว
 เข้ามาอยู่ตามใจสมักร ฯ ข้า ฯ จึงจัดให้ หลวง ยกรบัตร
 เมืองสิงหนายไพร่ ๑๐ คน กำกับเพี้ยเวียงแกเมืองอุบล ไปคอย
 ฟังราชการอยู่ณด่านท่าจักษ์ ถ้าอุปฮาดบ้านลับป่อง จะยก
 ครอบครัวเข้ามาโดยดี ก็ให้หลวงยกบัตรป้องกันเอาเข้ามา
 ให้แจ้งเมืองอุบล แล้ว ฯ ข้า ฯ ได้มีหนังสือไปแจ้งพระมหา
 เทพ พระราชวิน ให้รู้ราชการด้วยฉบับหนึ่ง แล้ว ฯ ข้า ฯ
 ได้เร่งรัดให้พระพรหมราชวงศา อุปฮาด ท้าวเพี้ย ทำค่าย
 เมืองอุบล เสาค่ายใหญ่รอบ ๒ กี่ ๒ กี่ กี่ ยาว ๓๗ เส้น
 กว้าง ๕ เส้น สูง ๗ สอก มีบ้อม ๗ บ้อม มีหอรบทุกประตู และ
 ให้อุปฮาดวางข้าวข่อ ๓ วา ๒ สอก ยาว ๗ วา ๓ สอกกับ ๗ ห้อง
 หลังหนึ่ง โรงบั้นหลังหนึ่ง ตักดินหลังหนึ่ง ไว้สำหรับเมือง
 ทำแล้ว ๓ ส่วนยังส่วนหนึ่ง ยังเร่งรัดให้ทำอยู่ ฯ ข้า ฯ นาย

ทพนายกองยกไปเถิงเมืองนครจำปาศักดิ์ แต่ณวันชนค้ำหนึ่ง
 เดือน ๔ บัมมะเม็ชฉอสก พระยาบำเรอภักดิ์ หลวงราชมน
 ชังโตเท้า พระกรุณาเจ้า ให้ส่ง ไปอยู่รักษาเมือง นคร จำปาศักดิ์
 แจ้งความแก่ ๆ ซ้ำ ๆ ว่าณวันเดือนอ้ายแรม ๑๓ ค่ำ บัมมะเม็ชฉอสก
 พระยาบำเรอภักดิ์เจ้านครจำปาศักดิ์ได้จัดให้เพ็ชรหม โศชชาว
 เมืองพ็อง ซึ่งมาเป็นเขยสู้อยู่ณเมืองนครจำปาศักดิ์ ถือ
 หนังสือไปเกลี้ยกล่อมเมืองพ็อง เมืองพลาน เมืองตะโปน
 เมืองวัง เมืองพิน และสักราชการด้วย ครั้นณวันแรม ๑๑ ค่ำ
 เดือน ๓ เพ็ชรหมโศชรถกลับมาเถิงเมืองจำปาศักดิ์ แจ้งความ
 กับพระยาบำเรอภักดิ์เจ้านครจำปาศักดิ์ว่า เพ็ชรหมโศชรออก
 ไปเถิงเขน้ามวก เห็นครอบครัวตั้งกระบวนทัพอยู่ที่ฝั่งเขน้ามวก
 ชายหญิงใหญ่น้อยประมาณ ๑๐๐๐ เศษ เพ็ชรหมโศชรทำเป็นลูก
 ค้าถามชื่อข้าวกครัว ๆ บอกว่าข้าวกถึงสะบาทก็ห้ามที่ชื่อไม้ พวกครัว
 รับพระราชทานแต่บุกกกลอยรกกะทากอยู่ช้านาน ชัดสนสะเบียง
 อาหารเหลือกำลัง เพ็ชรหมโศชรต่อไปเถิงเมืองตะโปน แต่
 ณวันแรม ๕ ค่ำ เดือนอ้ายบัมมะเม็ชฉอสก พบเจ้าเมืองตะโปน ๆ
 คอบรับพูดจากับเพ็ชรหมโศชรเป็นปกติคืออยู่ เพ็ชรหมโศชร
 จึงเอาหนังสือเกลี้ยกล่อมออกให้เจ้าเมืองตะโปนกรมการดู เจ้า
 เมืองตะโปนกรมการพร้อมกันว่า บุญคุณเจ้านครจำปาศักดิ์หาที่
 สุตมิได้ ณเดือน ๑๑ บัมมะเม็ชฉอสก เจ้าเมืองตะโปนกรมการกับ
 เจ้าเมืองชุมพร เจ้าเมืองพิน เจ้าเมืองพลาน กิดพร้อมกันจะเข้า

มาสู่พระบรมโพธิสมภาร ทำราชการชนกับเมืองนครจำปาศักดิ์
 องชฎวนมาอยู่ที่เมืองตะโปน รู้ความห้ามเจ้าเมืองตะโปน เจ้า
 เมืองพ็อง เจ้าเมืองพลาน เจ้าเมืองพินเสีย ทนให้เข้ามาเมือง
 นครจำปาศักดิ์ไม่ เจ้าเมืองตะโปน เจ้าเมืองพ็อง เจ้าเมือง
 พลาน เจ้าเมืองพินจึงปรึกษากันจัดให้ราชบุตรเมืองชุมพรลง
 ไปเฝ้าเจ้าเวียดนาม ให้กราบทูลขอทำช่วยส่งแต่เมืองลาวเมือง
 ชฎวนตามอย่างแต่โบราณสืบ ๆ มา ราชบุตรไปเมืองเวียดนาม
 บังหากกลับมาไม่ ครั้นรุ่งขึ้นเพลเช้าเจ้าเมืองตะโปนพาเจ้าเมือง
 ชุมพร เจ้าเมืองพิน เจ้าเมืองพลาน กับโกลายมุกองไซยาเมือง
 พ็อง มาพร้อมกันฟังหนังสือเกลี้ยกล่อมและปรึกษากันว่า เราจะ
 สมัคทำราชการเข้าไปพึ่งเจ้านครจำปาศักดิ์จะพร้อมกันหรือไม่
 โกลายมุกองไซยาเมืองพ็องว่า ถ้นเจ้าเมืองตะโปน เจ้าเมืองพิน
 เจ้าเมืองพลาน จะเข้าหาเมืองนครจำปาศักดิ์ โกลายมุกอง
 ไซยาจะไปบอกองชฎวนให้กันเอาครอบครัวไว้ เจ้าเมืองกรมการ
 เมืองพิน เมืองพลาน ก็นิ่งความเสีย แต่เจ้าเมืองตะโปน
 ว่า ถ้าราชบุตรกลับมาแต่เมืองเวียดนาม เจ้าเมืองตะโปนจะ
 แต่งให้พี่น้องบุตรหลานกรมการเข้ามาแจ้งราชการณเมืองนครจำป
 าศักดิ์ ถ้าเพชพรหมโคตรจะกลับเข้าไปณเมืองนครจำปาศักดิ์
 แล้วให้กลับออกไปคอยรับพี่น้องบุตรหลานกรมการ เมือง ตะโปน
 ซึ่งเจ้าเมืองตะโปนจะใช้เข้ามาณทุ่งปางเป็นพรมแดน เมือง ตะโปน
 กับเมืองคำทองใหญ่ต่อกัน ในเดือน ๔ ข้างแรมบั้งมะเม็ยฉอสก

ให้จึงได้ เพี้ยพรมโคตรไปอยู่ที่เมืองตะโปนได้เดือนเศษ เห็น
 ญวนมาอยู่ที่เมืองตะโปน ๑๑ คน ๑๒ คน มาอยู่ ๒ คืน ๓ คืน
 แล้วก็กลับไปเมืองญวน เพี้ยพรมโคตรถามชาวบ้านว่าญวนมา
 ด้วยกระบังไร ชาวบ้านบอกว่าญวนผลัดเปลี่ยนกันมาเยี่ยมเยือน
 บ้านเมืองอยู่เนือง ๆ มิได้ขาด ครั้นอยู่ณวันเดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ
 ปีมะเมียฉศก เพี้ยพรมโคตรได้ย่นราษฎรชาวเมืองตะโปนพูด
 กันว่า ท้าวบัวศรีเจ้าเมืองพ็องราชวงศ์ แต่งให้นาขรวบหรวบ
 ถูหนึ่งสี่ไปเกลี้ยกล่อม เจ้าเมืองกรมการราษฎรทั้งปวงยังหาเข้า
 เกลี้ยกล่อมไม่ ครอบคร้วเมืองพ็อง เมืองชุมพรซึ่งตั้งอยู่เข้านามวก
 แดกต้นเข้าไปตั้งอยู่แขวงเมืองตะโปนต่อแดนญวน แต่เข้านามวก
 ไปเมืองพินทางวันหนึ่ง แต่เมืองพินไปถึงเมืองตะโปนทางคืน
 หนึ่ง แต่เมืองตะโปนไปถึงด่านญวนทาง ๒ คืน ครั้นณวัน
 ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเมียสัปตศก เพี้ยพรมโคตรก็ลาเจ้าเมือง
 ตะโปนกลับมา พระยาบำเรอก๊กดี เจ้านครจำปาาศักดี ได้ให้
 เพี้ยพรมโคตรกลับไปคอยรับพวกเจ้าตะโปนอยู่ณทุ่งปางแล้ว
 อยู่ณวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเมียฉศก พระอภัยราชวงศา
 เจ้าเมือง สัทนนคร บอกส่งต้นหนังสือ พระศรีสุลาศเจ้าเมือง
 เชียงแตง มาถึงพระยาบำเรอก๊กดีละบบหนึ่งใจความว่า เพี้ยชา
 เนตรออกไปบ้านไสพวกแขวงเมืองเชียงแตง เห็นเขมรประมาณ
 ๕๐ คนมาตั้งอยู่ณบ้านไสพวก ชาวบ้านบอกกับเพี้ยชาเนตรว่า
 เขมรจะมากวาดเอาครอบครัวบ้านไสพวกไป เพี้ยชาเนตรมาแจ้ง

ความแก่พระศรีสุลาต ๆ แต่งให้อุปฮาดเมืองเชียงแตงคุมไพร่ ๑๐๐ คนยกไปบ้านไสพวก อุปฮาดบอกมาถึงพระศรีสุลาตว่า เขมรกวาดเอาครัวบ้านไสพวกไปหมดสิ้น เห็นแต่ไฟไหม้บ้านเรือนบ้านไสพวกอยู่ อุปฮาดขอกำลังอิกร้อยคนสรรพไปด้วยเครื่องสาตราอาวุธ อุปฮาดจะยกไปติดตามเอาครอบครัวมา พระศรีสุลาตได้แต่งให้ราชวงศ์คุมไพร่ ๑๐๐ คนยกตามอุปฮาดออกไปณบ้านไสพวก อุปฮาดติดตามได้ครัวหรือไม่ได้ อุปฮาดยังหาบอกถึงพระศรีสุลาตไม่ แต่บ้านไสพวกเป็นแขวงเมืองเชียงแตง แต่เมืองเชียงแตงจะไปบ้านไสพวกทาง ๓ คืน แต่บ้านไสพวกไปเมืองสมบูรณ์ทาง ๓ คืน ครัวบ้านไสพวกเป็นครัวเมืองเชียงแตง เมืองสมบูรณ์ปนละวณกันอยู่ จะเป็นครัวเมืองเชียงแตงเมืองสมบูรณ์มากน้อยเท่าใดยังให้ไปสืบอยู่ พระยาบำเรอก๊กก็ไม่ไว้ใจแก่ราชการ จึงมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองสีทันดรเจ้าเมืองแสนปาง ให้แต่งท้าวเพี้ยที่มีสติปัญญาคุมไพร่ ๑๐๐ คนลงไปรักษาเมืองเชียงแตงให้ลาดตระเวนอยู่ด้วย แล้ว ๆ ข้า ๆ เห็นว่าเป็นแต่สาวจะไว้ใจแก่ราชการมิได้ ๆ ข้า ๆ จึงจัดให้พระสันทบุรีคุมไพร่ ๓๐๐ คนยกเพิ่มเติมไปรักษามืองเชียงแตงอีก พระสันทบุรีจะได้ยกออกจากเมืองนครจำปาศักดิ์ แต่วันชนค้ำหนั่งเดือน ๔ บมมะเม็ขลอสกแล้ว

อนึ่งอยู่ณวันศุกร์เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ บมมะเม็ขลอสก พระยาภักดีเตโชมีหนังสือบอกส่งต้นหนังสือขุนจิตรสงคราม นายค้ำบ้าน

ละลอกใจความว่า ขุนจิตรสงครามแต่งให้นายบางนายบุตรนาย
 ไชยนาयरัก ลงไปสืบราชการณเมืองกระพงสวาย ลงไปถึงบ้านหัว
 หน้าแขวงเมืองกระพงสวาย ไปอาศัยอยู่ณเรือนนายอก นายบาง นาย
 บุตร นายไชย นายรัก ตามนายอกว่า พระยาเดโชรามคิดราชการ
 ประการใดบ้าง นายอกบอกว่าหาได้ยนิคิดราชการสิ่งใดไม่ แต่
 ขุนหมื่นนายด่านบ้านนอก บอก หนังสือ มาถึง พระยาเดโชราม ใจ
 ความว่า กองทัพไทยจะยกลงมาตีเมืองเขมรเป็นอันมาก พระยา
 เดโชรามจึงมีหนังสือบอกไปถึงเจ้าองค์จันทรทัมเมืองพนมเปญ ว่า
 ครัวเขมรหนีไปสมัครอยู่ในเขตต์แดนลาวเป็นอันมาก เจ้าองค์
 จันทรจึงใช้ให้สมเด็จพระยาพระยาสุภาชัชราช คุมกำลัง ๒๕๐๐
 คนมารักษาอยู่ที่เมืองกระพงสวาย สนองน้อยกับไกรแปนนั้น
 สมเด็จพระยาและพระยาสุภาชัชราชใช้ให้คุม กำลัง ๕๐๐ คนมา
 ตั้งอยู่ณบ้านสะโทองกับไกรบึง

อยู่ณวันเดือนยี่แรมค่ำหนึ่งปีมะเมียชอกสก องทองถูกญวน
 ใช้ให้ภานา ไชยเดวเรื่อง สือกกับไพร่ ๕๐ คน ขึ้น ไปสู่พระยาเดโชราม
 ว่าจะยกทัพไปรบกับไทยจริงหรือไม่จริง ถ้าไม่มีทัพใหญ่ยกมา
 แล้ว ให้บอกกับสมเด็จพระยาและพระยาสุภาชัชราช พระยา
 เดโชราม ให้เกณฑ์เอาไพร่พลในเมืองกระพงสวายยกไปรบ
 องพะเวช่วยเจ้าเวียดนาม ด้วย องพะเวตี เจ้าเวียดนาม แดก
 ไปแล้ว

ครั้นณวันเดือนยี่แรม ๘ ค่ำ ปีมะเมียชอกสก องกัจฉนทมิ

หนังสือให้พระยานันทนุชิต ถิ่นมาแจ้งสมเด็จพระยาและ
พระยาสุภาวราช พระยาเดโชรวมว่า ให้ฆ่าภาษาโดยเครื่องสื่อ
กับไพร่พล ๕๐ คนเสียให้สิ้น อย่าให้เกณฑ์เขาทำลงไปได้
ด้วยองค์จันทร์กับแค้นตัวนัก

ครั้นอยู่ณวันเดือนยี่ แรม ๘ ค่ำ ปีมะเมียลอสก มีหนังสือ
มาแต่เมืองพนมเปญว่าองค์หายไป ท้าวว่าไปอยู่แห่งหนตำบล
ใดไม่ สมเด็จพระยาและพระยาสุภาวราช พระยาเดโชรวม
จึงจัดให้ม้า ๓ ม้าไปสืบดูองค์จันทร์ยังหากลับมาไม่ นายบาง นาย
บุตรนายรักก็กลับมา

ครั้นณวันเดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเมียลอสก พระยาภักดี
เดโชบอกส่งตัวหมื่นโชอันชิต ซึ่งพระยาภักดีเดโชใช้ให้ไปสืบ
ราชการทางเมืองสะโทง เมืองกระพงสวาย มาณเมืองจำปาศักดิ์
ฯ ข้าฯ ตามหมื่นโชอันชิตด้วยข้าราชการแจ้งอยู่ในคำให้การหมื่น
โชอันชิตนั้นแล้ว ฯ ข้าฯ มีไว้ใจแก่ราชการ ได้จัดให้พระ
มหาดไทยเมืองนครราชสีมา กองไพร่ ๕๐๐ คนยกส่งไปพึ่งราชการ
ทางพระยาภักดีเดโช และทางพระวิเศษสังขจัน ขุนจง ด้วยแล้ว
ให้ลาดตระเวนจับเอาเงินจามญวนเขมร แขวงเมืองสะโทง
เมืองกระพงสวาย มาสืบตามเอาข้าราชการให้ได้เป็นแน่นอน
ถ้าครอบครัวเมืองสะโทงเมืองกระพงสวาย ตั้งพักแรมอยู่
ใกล้แขวงพระยาภักดีเดโช ก็ให้พระมหาดไทยคิดกวาดเอา
อย่าให้เขมรตั้งบ้านเรือนลงเป็นปกติได้ พระมหาดไทยได้ยกไป

จากเมืองจำปาศักดิ์ แต่เดิวันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ป
มะเมียแล้ว

ครั้นวัน เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปมะเมียฉศก พระสันทบุรี
บอกหนังสือแต่งตั้งให้ขุนจำเมือง ๆ สิ้นคุมเอาตัวอ้ายเสา อ้ายคง
เขมรเมืองกระพงสวายมาณเมืองจำปาศักดิ์ ๆ ข้ำ ๆ ตามอ้าย
เสา อ้ายคง ๆ ให้การต้องค้ำกันไว้ เป็นบ่าวพระยาเตโชรวม
ตั้งบ้านเรือนอยู่ณบ้านกวง แขวงเมืองกระพงสวาย อดสะเบียง
อาหารขนมาหาข้าวกินณบ้านเมืองแสน แขวงเมืองสีทันดร แจ็ง
อยู่ในคำให้การอ้ายเสา อ้ายคง นั้นแล้ว

ครั้นวันเดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ ปมะเมียฉศก พระยาภักดีเตโช
แต่งตั้งให้หลวงภักดีวิเศษบุตรเขยพระยาภักดีเตโช พาเอาตัวนาย
สุขเขมรขนมาณเมืองจำปาศักดิ์ ๆ ข้ำ ๆ ตามนายสุขด้วยข้อ
ราชการแจ็งอยู่ในคำให้การนายสุขนั้นแล้ว ๆ ข้ำ ๆ ได้ส่งตัวนาย
สุข อ้ายเสา อ้ายคง และคำให้การหมั้นโชอันชิต คำให้การ
นายสุข อ้ายเสา อ้ายคง ให้นายเอี่ยมมหาตเล็กบุตรพระสพบุรี
ถือหนังสือบอกคุมเอาลงไปแจ้งราชการณกรุงเทพฯ ๆ ด้วยแล้ว

อนึ่งวันเดือน ๔ แรม ๗ ค่ำ ปมะเมียฉศก พระราช
วินิจฉัยหนังสือให้เพี้ยเวียงแก เมืองเขมรราชถือมาณถึง ๆ ข้ำ ๆ
ว่านายทัพนายกองทางเมืองนครพนม จะได้ยกข้ามช่องไปกวาด
ครัวเมืองพ้อ เมืองพลาณ เมืองพิน เมืองชุมพร เมืองวัง
ณวันเดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปมะเมียสัปตศก ๆ ข้ำ ๆ ก็ได้เตรียม

กองทัพทางเมืองจำปาบาสักตีไว้ ๑๐๐๐ หนึ่ง จะได้ยกไปช่วย
 บ็องกันครอบครัว ๆ ข้า ๆ ได้มีหนังสือไปแจ้งพระมหาเทพ พระ
 ราชรินว่า ถ้าทัพทางเมืองนครพนมจะได้ยกไปวันใด กำหนด
 ทัพให้พร้อมกันที่ไหน ก็จะให้ทัพทางเมืองจำปาบาสักตียกไป
 บรรจบให้พร้อมกัน เพี้ยเวียงแกได้ถือหนังสือกลับไปจากเมือง
 จำปาบาสักตี แล่นวันเดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ปีมะเมียฉอกแล้ว
 หนึ่ง ๆ ข้า ๆ ได้เร่งรัดให้เจ้านครจำปาบาสักตี เจ้าอุปราช
 ท้าวเพี้ย ทำค่ายเมืองจำปาบาสักตี เสาค่ายใหญ่รอบ ๒ กำ
 ๒ กำกิ่ง ยาว ๓๑ เส้น กว้าง ๘ เส้น ๑๐ วา สูง ๑ ศอก ๓ ตัน
 มีบ้อม ๖ บ้อม ๆ กว้าง ๕ วา ๖ เหลี่ยม มีหอรบทุกประตู และ
 ให้ปลูกฉางข้าวชื่อ ๓ วา ๒ ศอก ยาว ๑๖ วา ๓ ศอก กว้าง ๑๖ หน่อ
 หลังหนึ่ง โรงปั้นหลังหนึ่ง คักดินหลังหนึ่ง ไว้สำหรับเมือง
 ทำแล้วส่วนหนึ่งยัง ๔ ส่วน ๆ ข้า ๆ ยังเร่งรัดให้ทำอยู่ หนึ่ง
 จำนวนข้าวขึ้นฉางเมืองจำปาบาสักตีหนึ่งเป็นข้าว ๒๓๕ เกวียน
 ๔๕ ถึง ปีมะเมียฉอกนี้ ได้ตวงข้าวขึ้นฉางไว้ได้ ๗๓ เกวียน
 ๗๑ ถึง ได้ย้ายกองทัพและข้าหลวงไปมาคิดราชการเก่าใหม่ สัน
 ข้าว ๕๐ เกวียน ยังคงฉางอยู่ ๒๓ เกวียน ๗๐ ถึง ยังเร่งรัด
 กันอยู่ บัดนี้ ๆ ข้า ๆ แต่งให้เพี้ยศรีมหาโคตรเมืองจำปาบาสักตี
 นายไพร่ ๑๑ คน ถือหนังสือและคำให้การหมั้นโชอันซิด นาย
 สุข อ้ายเสา อ้ายคง มากราบใต้เท้าพระกรุณาเจ้าด้วยแล้ว
 กวรมีควรแล้วแต่จะไปรด

บอกมาณวันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ปีมะเมียจอกศก

ฉะบับที่ ๑๗
คำให้การหมื่น ไซอันชิต

๑ ข้าฯ หมื่นไซอันชิตให้การว่า ๑ ข้าฯ เป็นบ่าวพระภักดี
เตโชฯ ตั้งให้ ๑ ข้าฯ เป็นนายด่านบ้านแสนประทาน ได้ไปหนึ่ง
บ้านแสนประทานเป็นพรมแดนกับเมืองกระพงสวาย แต่บ้าน
แสนประทานจะมาย้ำพระยาภักดีเตโชตั้งอยู่ ทางคันทันหนึ่ง แต่
บ้านแสนประทานจะไปเมืองกระพงสวายทาง ๕ คันทัน ครั้นอยู่ณวัน
เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเมียจอกศก พระยาภักดีเตโชแต่ง
ให้ ๑ ข้าฯ กับไพร่ ๕ คนไปสืบราชการณเมืองสะโทง เมือง
กระพงสวาย ๑ ข้าฯ ได้ไปจากแสนประทาน แต่ณวันเดือน ๓
แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะเมียจอกศก นอนทางคันทันหนึ่งถึงบ้าน ข.....
แขวงกระพงสวาย ๑ ข้าฯ ไปสำนักที่เรือนนายเสาเป็นบ่าวพระ
ยาเตโชรามคันทันหนึ่ง นายเสาเป็นพี่ภรรยา ๑ ข้าฯ แต่บ้านบา
นองจะไปเมืองกระพงกระพงสวาย ทาง ๔ คันทัน ๑ ข้าฯ เห็นครัว
มาเที่ยวขอข้าวที่บ้านขนองประมาณ ๑๐ เล่มเกวียน คนชายหญิง
ใหญ่่น้อยประมาณ ๓๐ คน ๑ ข้าฯ สืบถามราชการกับนายเสาฯ
จึงท้าวครัวมาตามคันทัน ๑ ข้าฯ ว่าอยู่เมืองใหม่ ครัวนอก
๑ ข้าฯ กับนายเสาว่าอยู่เมืองสะโทงบ้าง เมืองกระพงสวายบ้าง

แล้วกริ้วบอกว่า พระยาจักรีมีหนังสือมาแจ้งพระยาเดโชรามเจ้าเมืองกระพงสวายว่าเดือนหายไปแล้วยังแต่ดาว ให้พระยาเดโชราม พระยาพระเชมรคิดแจ้งจงทุกคนเกิด และราษฎรนั้นมันจะไปล้างโหนกตามใจของมัน อย่าให้ขัดขวางไว้เหมือนแต่ก่อนเลย ทุกวันนั้นพระยาพระเชมร และราษฎรเมืองสะโทง เมืองกระพงสวาย สะตุงสะเทือนทุกบ้านทุกเมือง แต่ยังสามารถหนีออกจากบ้านจากเมืองไม่ แล้วกริ้วบอกว่าครอบครัวเมืองบาพะนม เมืองศรีสุนทร เมืองไพรนัง พวกนี้ทำสะพานข้ามแม่น้ำช่องที่ท่าระกาโถง ผ่อนครอบครัวมารวมรวมกันอยู่ณเมืองกระพงเสียมข้างฝั่งฟากตะวันตก คราวที่ถ้ำญวนมาเกณฑ์เอากำลังไปรบกับองพะเวว ก็จะไม่สู้รบกันกับญวนหาได้ไม่ และทุกวันนี้เมืองสะโทง เมืองกระพงสวาย และแขวงเมืองสะโทง เมืองกระพงสวาย ขัดด้วยเสบียงอาหารนัก ครอบครัวหาได้ทำไร่นาเต็มพากภูมิไม่ ทำได้บ้างเล็กน้อย... (ต้นฉบับลบเลือน)... ..

ฉบับที่ ๑๗

คำให้การนายสุข

๑ ข้าฯ นายสุขให้การว่า อายุ ๑ ข้าฯ ได้ ๓๔ ปี บิดา มารดา ๑ ข้าฯ ^{TULO} ตายเสียแต่อายุ ๑ ข้าฯ ได้ ๑๕ ปี ภรรยา ๑ ข้าฯ ชื่ออันแดงเลบหาบุตรมิได้ ๑ ข้าฯ เป็นบ่าวพระยา

ภักดีเตโช บ้านเรือน ๆ ข้า ๆ อยู่บ้านตอนขณะเมา แขวง
เมืองสีกันตร ครั้นณวันเดือน ๑๒ ข้างขมบมะเส็งเบญจศก
ๆ ข้า ๆ กับ..... ..ๆ ข้า ๆ เข้านั้น ๓ คนพากันเอาผ้าขาวผ้า
ลายเอาผ้าย บรรทุกเกวียนไปขายณเมืองกระพงสวาย ๆ ข้า ๆ
ไปถึงเมืองสะโทงณวันเดือน ๑๒ แรมค่ำหนึ่ง ๆ ข้า ๆ ไปสำนัก
อยู่ที่เรือนนายบุญศรีเป็นพี่น้อง ๆ ข้า ๆ ๆ ให้นายบุญศรีช่วย
เอาสิ่งของ ๆ ข้า ๆ ไปจำหน่ายกับคุ่มชอชาวบ้าน ได้เป็นกระบือ
ผู้เมีย ๑๕ ตัว ๆ ข้า ๆ ก็อยู่กับนายบุญศรีประมาณเดือนเศษ
ครั้นณวันเดือนอ้าย บมะเส็ง เบญจศก ข้าวลือไปว่ากองทัพ
กรุงเทพ ๆ พาเอาตัวเจ้าองค์อม เจ้าองค์ด้วง ออกมาครอบครอง
เมืองขมรกับองค์จันท์ พระยาแสนตราเจ้าเมืองสะโทง และ
กรมการจึงปลุกษาพร้อมกันว่า ถ้ากองทัพไทยพาเอาเจ้าทั้งสอง
มาจริงก็จะพากันออกต้อนรับกองทัพ ครั้นณวันเดือนยบมะ
เส็งเบญจศก เจ้าเมืองขึ้นนครมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองสะโทงว่า
กองทัพไทยยกขึ้นมาถึงด่านพรมสอแล้ว ประมาณคนไทย
กองทัพ ๒๐๐๐๐ เศษ ครั้นณวันเดือนยี่ข้างแรมกองทัพยกขึ้น
ไปถึงเมืองสะโทงแต่ตัวหาได้อยู่ไม่ ออกไปอยู่ณบ้านกระบือ
กับนายขสเพื่อน ๆ ข้า ๆ ทางไกลเมืองสะโทง ๒ คืน ครั้น
ณวันเดือน ๓ ขึ้นค่ำหนึ่ง ขุนสุภมาตรา ขุนศรีมงคล เมืองอ่า
ทองกับผู้ช่วยแปนเมืองสวายจิต ยกขึ้นมาถึงบ้านกระบือ ขุน
สุภมาตรา ขุนศรีมงคล ผู้ช่วยแปน ถาม ๆ ข้า ๆ ว่าอยู่บ้าน

โหนพุดไทยได้ใหม่ ๆ ข้า ๆ บอกว่า ๆ ข้า ๆ เป็นบ่าวพระยา
 ภัคดีเดโชมาค้าขายค้างอยู่ ขุนศรีมงคล ขุนสุภมาตรา ผู้ช่วย
 แปนก็เอา ๆ ข้า ๆ ไปด้วย พวก ๆ ข้า ๆ ทั้งไทยทั้งเขมรประ
 มาณ ๕๐ คนกับหลวงพิพิชโกศา นายไพร่เข้ากัน ๑๐๐ คนอยู่ ครั้น
 ๓ ข้างแรมได้ยินข่าวว่า กองทัพกับเขมรเกิดฆ่าฟันกัน
 วนวายชน เขมรเมืองกระพงสวายแขวงเมืองกระพงสวาย ก็พา
 กันกำเรียบขึ้นทุกบ้านทุกเมือง ไล่ฆ่าฟันกองทัพซึ่งอยู่รักษาเมือง
 กระพงสวายแตกกระจัดพริ้วพรายไป ท้าวว่าใครไปอยู่แห่งหน
 ตำบลใดไม่ ๆ ข้า ๆ ก็หนีเข้าไปอยู่ในป่าดงกับพวกชาวบ้านอยู่
 ประมาณเดือนเศษ ครั้นเดือนเดือน ๔ ข้างแรมปีมะเส็งเบญจศก
 ๆ ข้า ๆ รู้ว่ากองทัพกรุงเทพ ๆ ถอยกลับมาสิ้นแล้ว ครั้นเดือน
 เดือน ๕ ข้างขึ้นปีมะเมียฉศก ๆ ข้า ๆ ก็ออกมาอยู่บ้านกระบือ
 บ้านนายยศเพื่อน ๆ ข้า ๆ ดังเก่า ครั้นเดือนเดือน ๕ ข้างแรม
 องค์จันทน์หนังสือขณมาณเมืองกระพงสวาย ตั้งให้พระยาโยธา
 สงครามเป็นพระยาเดโชเจ้าเมืองกระพงสวาย แต่พระยาเดโช
 ไปคนเท่านั้น องค์จันทน์ให้หาตัวลงไปเมืองพนมเป็ญแล้วถอด
 เสียบ จะผิดด้วยสิ่งใด ๆ ข้า ๆ หาทราบไม่ ครั้นเดือนเดือนข้าง
 แรม พระยาเดโชรามเจ้าเมืองกระพงสวายคนใหม่ มีหนังสือออก
 ไปประกาศข่าวร้องทุกกำนันบ้าน แต่บรรดาชนกับเมืองกระพง
 สวายให้สืบเสาะหาพวกกองทัพไทยซึ่งบ่าวเจ็บตกค้างอยู่ยังไปมิ
 ได้ จะเที่ยวแอบแฝงอยู่ณบ้านใด ตำบลใด ก็ให้กำนันพันนาย

บ้านขวนขวายจับเอาตัวมาฆ่าเสียให้สิ้น อย่าให้หลงเหลืออยู่แต่
 คนหนึ่งได้ ๆ ข้า ๆ กลัวซ่อนตัวอยู่กับนายยศเพื่อน ๆ ข้า ๆ
 ณบ้านกระเบื้องจนเดือน ๑๐ ปะเมียบลอสก นายยศกลัวความ
 ผิดเห็นจะปกปิด ๆ ข้า ๆ ไว้ไม่ผิด นายยศจึงพา ๆ ข้า ๆ ไปหา
 พระยาเดโชรามให้ทำราชการอยู่กับพระยาเดโชราม ๆ ตาม ๆ ข้า ๆ
 ว่า เอ็งมาอยู่เมืองเขมรแต่เมื่อไร เอ็งมาพร้อมกับกองทัพไทย
 หรือให้บอกไปตามจริง ๆ ข้า ๆ จึงบอกว่า ๆ ข้า ๆ มาค้า
 ขายค้างอยู่ก่อนกองทัพไทยหลายปีแล้ว พระยาเดโชจึงว่ากับ
 ๆ ข้า ๆ ว่าถ้าสมัครมาทำราชการด้วยกันแล้วก็ให้เข้ามาเกิด
 ๆ ข้า ๆ ก็อยู่ณบ้านพระยาเดโช ๆ ให้ ๆ ข้า ๆ เป็นเสมียน
 เขียนหนังสือแลการเล็กน้อยในเรือน ครั้นวันเดือน ๑๑
 ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปะเมียบลอสก มีหนังสือองค์จันทมา ให้หาตัวพระยา
 เดโชรามลงไปณเมืองพนมเปญ ๆ ข้า ๆ ก็ไปด้วยพระยาเดโชราม
 ๆ ข้า ๆ เห็นองค์จันทจอดเรืออยู่หน้าเมืองพนมเปญ ๗ ลำ
 เป็นเรือศรีสมากบัง เรือโกโอบ้างยาวประมาณ ๑๑ วา ๑๒ วาจอด
 เคียงติดกันอยู่ แต่ท่าสะพานเดินลงไปจนถึงเรือไกลฝั่งประ
 มาณเส้นหนึ่ง องค์จันทให้ปลุกโรงเสาไม้จริงไว้สำหรับราชการ
 ริมฝั่ง ๕ ห้องหลังหนึ่ง พระยาเดโชไปหาองค์จันทที่โรง
 หมอบอยู่ที่แผ่นดินหามีเสาปูไม้ ๆ ข้า ๆ ก็ตามเข้าไปหมอบ
 อยู่ห่างพระยาเดโชประมาณ ๕ วา และลูกเมียองค์จันทจะมี
 อยู่มากน้อยเท่าใด ๆ ข้า ๆ หาเห็นไม่ ๆ ข้า ๆ เห็นครวญวนตั้ง

บ้านเรือนแลโรงร้านตลาดช่อชายกันอยู่ณเมืองพนมเป็ญ ทั้ง
 สองฝั่งปากแม่น้ำ อยู่บนบกบ้างบนเรือบ้างเป็นอันมากจะเป็น
 ครวญวนเมืองไหน ๆ ข้า ๆ หากทราบไม่ว่า ข้า ๆ ได้
 ยินองค์จันท์ส่งพระยาเดโชรามว่า ให้จัดแจงตั้งค่ายไว้ทุกตำบล
 ทุกทาง ให้เกณฑ์ไพร่พลไว้ให้พร้อมทั้งบ้านเมือง อย่าให้ไป
 หากินทางไกล แล้วพระยาเดโชรามก็กลับมาเมืองกระพงสวาย
 ๆ ข้า ๆ ก็มาด้วย พระยาเดโชรามจึงเกณฑ์สำนอญน้อยคุมกำลัง
 ๒๕๐๐ คนไปตั้งค่ายณเมืองสะโห่งค่ายหนึ่ง เสาค่ายไม้กระดาน
 หน้าใหญ่ประมาณ ๑๒ นิ้วหน้าน้อยประมาณ ๔ นิ้ว กว้างประ
 มาณ ๓ เส้น ยาวประมาณ ๔ เส้น มีคนรักษาค่ายอยู่ ๕๐๐ คน
 แล้วให้ไกรเหมงไกรแปนคุมกำลัง ๕๐๐ คนไปตั้งค่ายณเมืองซี
 แกรงค่ายหนึ่ง เสาค่ายใหญ่รอบ ๒ กำ กว้างประมาณ ๓ เส้น
 ยาวประมาณ ๔ เส้น ครั้นณวันเดือน ๑๒ ข้างแรม องค์จันท์ให้
 สมเด็จพระเจ้าพระยาสุทนต์พระยาสุภาชวราช คุมกำลัง ๑๕๐๐ คนข้าม
 มาตั้งค่ายอยู่ที่เมืองกระพงสวายค่ายหนึ่ง เสาค่ายไม้ไผ่กว้างประมาณ
 ๕ เส้น ยาวประมาณ ๖ เส้น พูนสนามเพลาะสูง ๔ ศอก หน้า ๔
 ศอกทาง ๔ ด้าน ครั้นณวันเดือน ๑๕ ค่ายมณเฑียรเมืองสกล พ้า
 ทะละหะกับองค์จันท์ญวนมีหนังสือมาแจ้งสมเด็จพระเจ้าพระยา พระ
 ยาสุภาชวราช พระยาเดโชราม ใจความว่า องค์จันท์ญวนคุมไพร่ ๕๐๐๐
 คนมาตั้งค่ายอยู่ที่เปรียบพระสุทนต์แห่งหนึ่ง องค์จันท์ญวน
 ขมราชศีกุมกำลังญวนเขมร ๑๐๐๐๐ เศษ มาตั้งอยู่ที่เปรียบมัจจุร

แห้งหนึ่ง ครั้นวันเดือนอาษาแรม ๖ ค่ำ พ้าทะเลหะมีหนังสือ
 มาถึงสมเด็จพระยา พระยาสุภาชราช พระยาเศโชราม ๆ นึก
 หนังสือออกอ่าน แล้ววางหนังสือเสียพัก เกตุดเข้าตอมใจใหญ่
 นิ่งอยู่ทั้ง ๓ คน แล้วเอาหนังสือซ่อนเสียมิให้ผู้ใดเห็น แล้ว
 พูดปรับทุกข์กันว่า ทนเราจะฟังใครเล่า ครั้นวันเดือนย
 ชน ๕ ค่ำ มะเมียลอสก มีหนังสือพ้าทะเลหะมาถึงสมเด็จพระ
 เจ้าพระยา พระยาสุภาชราช พระยาเศโชราม ใจความว่าองค์
 จันทน์ขวยเป็นไข้หนัก กับว่าองค์จันญ์เอายามาให้องค์จันทน์กินด้วย
 หนึ่ง ได้ประมาณ ๖—๗ วันองค์จันญ์จึงให้หาตัวพระยาธรรม
 พระยาวัง ผู้พยาบาลองค์จันทน์มาถามว่าองค์จันทน์ขวยนั้น ค่อย
 คลายขึ้นแล้วหรือยัง พระยาธรรม พระยาวัง บอกกับอง
 จันญ์ว่า องค์จันทน์คลายเสียแล้ว องค์จันญ์ลงไปในเรื่องเปิดโรง
 ขันตุ องค์จันญ์จึงว่ามีไข้ขององค์จันทน์ดอก องค์จันญ์ว่าพระยา
 ธรรม พระยาวัง ปดหาบอกตามจริงไม่ ให้ฆ่าพระยาธรรม
 พระยาวังเสียทั้งสองคน อยู่ณวันเดือนยข้างแรมปีมะเมียลอสก
 องค์จันญ์ พ้าทะเลหะ มีหนังสือมาถึงสมเด็จพระยา พระ
 ยาสุภาชราช พระเศโชราม ใจความว่า องค์จันทน์หนีไปบวชเสีย
 แล้ว ครั้นอยู่ณวันเดือน ๓ ข้างขึ้น มีหนังสือองค์จันญ์
 หนังสือพ้าทะเลหะมาถึงสมเด็จพระเจ้าพระยา พระยาสุภาชราช
 พระยาเศโชรามอีกฉบับหนึ่ง ใจความว่าให้หาตัวสมเด็จพระ
 พระยา พระยาสุภาชราช พระยาเศโชราม ลงไปหาองค์จัน

ญัตตเมืองพนมเป็ญ สมเด็จพระเจ้าพระยาจักรีปกษาพระยาสุภาช
 ราช พระยาเตโชรามาว่า เราจะลงไปหรือไม่ไป พระยาสุภาช
 ราช พระยาเตโชรามาว่าไม่ไปแล้ว สมเด็จพระเจ้าพระยาจักรี
 พระยาสุภาชราช พระยาเตโชรามาว่าไม่ไปแล้ว สมเด็จพระเจ้าพระยา
 ก็ไม่ไปแล้ว ๆ ข้า ๆ ได้ยินสมเด็จพระเจ้าพระยา พระยาสุภาชราช
 พระยาเตโชรามาพูดกันว่า แต่พระยาธรรมาพระยาวังนั้น อง
 จันญ์ยังฆ่าเสียแล้วเราจะไปทำไม แล้วสมเด็จพระเจ้าพระยา
 พระยาสุภาชราช พระยาเตโชรามา ก็หาไปไม่ ครั้นณวัน
 เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ ๆ ข้า ๆ ก็ลาพระยาเตโชรามาว่าจะมา
 ทวงลูกหนัดบ้านกันดารแขวงเมืองกระพงสวาย ๆ ข้า ๆ มา
 อยู่บ้านด่านได้ ๒ วัน เจ้าเมืองราชาโช มาแต่เมืองกระพง
 สวาย ๆ ข้า ๆ จึงถามเจ้าเมืองราชาโชว่า มาด้วยราชการ
 สิ่งใด ราชาโชบอกกับ ๆ ข้า ๆ ว่ามีหนังสือฟ้าทะเลหะ
 มาแต่เมืองพนมเป็ญฉบับหนึ่ง ใจความว่า เกณฑ์ให้พระ
 ขามนตรีเสนาหาเจ้าเมืองไพรกตี่ ตัดเสามา ๒ คัน พระยา
 เตโชรามา ๓ คัน โหญ์รอบ ๗ กำ ขาว ๑๑ ๓ กับให้พระยาเตโช
 รามาเก็บเอาเงินกับตัวเล็กเสมอคนละ ๒ บาท ส่งลงไปเมือง
 พนมเป็ญจะได้ทำบุญ ครั้นรุ่งเช้า ๆ ข้า ๆ ก็ลาราชาโชมาถึง
 บ้านหมอประดับที่ไกรเหมาอยู่ ๆ ข้า ๆ เห็นแก้วียนครว้อย
 ที่บ้านไกรเหมา ๒๕ เล่ม ประมาณคนชายหญิงโหญ์น้อย ๕๐ เศษ
 ๆ ข้า ๆ ถามไกรเหมาว่าครวบ้านไหน ไกรเหมาบอก ๆ ข้า ๆ

ว่าเป็นครัวเมืองสะโทงเมืองกระพงสวาย หาข้าวกินแล้วไกรเหมา
 ตาม ๆ ข้า ๆ ว่าจะไปข้างไหน ๆ ข้า ๆ แกล้งบอกไกรเหมาว่า
 มาตามกระบือผู้ร้ายลักมา ๆ ข้า ๆ นอนอยู่ณบ้านไกรเหมาคืน
 หนึ่ง รุ่งขึ้นณวันเดือน ๔ ขึ้นค่ำหนึ่งปุ้มมะเมียลอสก ๆ ข้า ๆ ก็
 ลไกรเหมาว่าจะไปตามกระบือ ๆ ข้า ๆ มาถึงด่านแสประทาน
 เป็นด่านพระยาภักดีเดโช ๆ ข้า ๆ หยุดอยู่ที่ด่านแสประทาน
 ๒ คืน ๆ ข้า ๆ มาจากด่านแสประทานถึงบ้านพระยาภักดีเดโช
 แต่ณวันเดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำปุ้มมะเมียลอสก พระยาภักดีเดโช
 จึงแต่งตั้งให้หลวงภักดีวิเศษ บุตรีเขยพระยาภักดีเดโช พาเอาตัว
 ๆ ข้า ๆ ขึ้นมาส่งณเมืองปากสัก และเมื่อ ๆ ข้า ๆ อยู่ณเมือง
 กระพงสวายนั้น ๆ ข้า ๆ เห็นแสนทานุชิตเจ้าเมืองกระพงแลง ขึ้น
 มาบอกพระยาเดโชรวม ว่าครัวญวนพากันมาตั้งอยู่ณเมืองกระพง
 แแลง ๖๐ ครัว อยู่ณเมืองกระพงเสียม ๘๐ ครัว อยู่ณเมืองกระพง
 ฉนัง ๕๐ ครัว จะเป็นฉกรรจ์สามะโนครัวมากน้อยเท่าใด และ
 ครัวญวนจะมาอยู่เมืองไหนอีกเท่าใด ๆ ข้า ๆ หาได้ยินพูดกันไม่
 แต่ ๆ ข้า ๆ ได้ยินข่าวลือไปว่ากองทัพกรุงเทพ ๆ จะยกออก
 ไปตีอีก พระยาพระเชมรและราษฎรเมืองกระพงสวาย และ
 แขวงเมืองกระพงสวาย พากันระส่ำระสายสะดุ้งตกใจอยู่ หาเป็น
 อันที่จะทำไร่นาลงเป็นปกติไม่ ทำได้บ้างเล็กน้อย แล้วข่าวปลุก
 ก็ขัดสน ราษฎรต้องรับพระราชทานแต่ต้นมะละกอกับศรชะ
 กล้วยปนกันกับข้าวอยู่เป็นนิจ รกคาวัวเปลือกรราษฎรชื้อขาย

แก้กัน ถึงเขมร ๔๐ ทนานเป็นกระบือตัวหนึ่ง คิดเป็นราคา
๑ คำถึง ๑ บาทเงินไทย ห้ามเม็ดข้าวจะซื้อขายกันไม่ ราชบุตร
ได้ความลำบากยากแค้นเดือดร้อนนัก เป็นความสัตย์ความจริง
ฯ ข้าฯ แต่เท่านั้น

ฯ ข้าฯ อ้ายเส้าอ้ายคงให้ถารต้องคำกันว่า ฯ ข้าฯ อ้าย
เส้าอ้ายคง เป็นบ่าวพระยาเตโชรามเจ้าเมืองกระพงสวาย บ้าน
เมือง ฯ ข้าฯ อยู่บ้านหลวงแขวงเมืองกระพงสวาย แต่บ้านหลวง
จะไปตีเมืองกระพงสวายทาง ๓ คับ อยู่ณวันเดือนยี่ข้างแรมปี
มะเมียฉอสก พระยาเตโชรามเจ้าเมืองกระพงสวายใช้ให้พระยา
ทิพยราชาชนมาเกณฑ์คนบ้านระเวียง บ้านนาโทม บ้านตะแกง
บ้านพานอง บ้านหลวง บ้านบึง บ้านฉนวนเข้ากัน ๘ บ้านเป็น
คน ๒๐๐ ให้ไปตั้งค่ายมั่นไว้หน้าท่ากระพงกรม เส้าค่ายไม้จริงทาบ
เปลือกใหญ่รอบกำกึ่ง ๒ คับ ค่ายยาวประมาณ ๓ เส้น กว้าง
ประมาณ ๒ เส้นเศษ พุนสนามเพลาะสูง ๒ สอกหนาสอกคืบ
ตั้งอยู่ปากห้วยข้างโน้น แต่ห้ามเขมรญวนมาอยู่รักษาประจำค่าย
อยู่ไม่ แล้วพระยาทิพยราชาส่งชาวบ้านระเวียง บ้านนาโทม
บ้านตะแกง บ้านพานอง บ้านหลวง บ้านบึง บ้านฉนวน
๘ บ้าน ให้ผลัดเปลี่ยนกันลาดตระเวนรักษาค่ายอยู่ แล้วพระยา
ทิพยราชากลับไปเมืองกระพงสวาย แต่ท่ากระพงกรมที่ค่ายอยู่นั้น
จะไปเมืองกระพงสวายทาง ๓ คับ ฯ ข้าฯ ได้ยินพระยาทิพยราชา
พูดว่า ถ้ากองทัพไทยจะยกมาจริง เติงปืนแรมนี้้อยก็จะสู้รบได้

ด้วยเรากันเอาน้ำไว้ แล้วระยะทางแต่หนองน้ำทรัพย์จะมาที่ค่าย
 ตั้งอยู่ที่ไกลกันถึง ๕๐๐ เส้นเศษ แต่ค่ายที่ตั้งอยู่บ้านกระพงกรม
 จะมาบ้านพระยาภักดีเศโฆทางกั้นหนึ่ง และทำกระพงไซยนั้น
 ๆ ข้า ๆ ได้ยินชาวบ้านพูดกันว่า พระยาไกรเหมาอยู่บ้านถมอ
 ปรระดับแขวงเมืองกระพงสวาย เกนเอาพวกเขมรป่าดงมาทำค่าย
 ไว้ณทำกระพงไซยค่ายหนึ่ง เสาค่ายไม้จริงใหญ่รอบ ๒ กำกั้น
 พุนสนามเพลาะรอบกว้างยาวเข้ากันกับค่ายทำกระพงไซยค่ายหนึ่ง
 เสาค่ายไม้จริงใหญ่รอบ ๒ กำกั้น พุนสนามเพลาะรอบกว้างยาว
 เข้ากันกับค่ายทำกระพงกรม แต่ทำกระพงไซยจะไปเมืองกระพง
 สวายทาง ๔ คืบ แต่ทำกระพงไซยจะมาที่พระยาภักดีเศโฆทาง ๒
 คืบ พระยาไกรเหมาเล่นให้ชาวบ้านทำกระพงไซย บ้านป่าดงเสียด
 เปลี่ยนกันมาลาดตระเวนรักษาด่านทางอยู่ แล้วพระยาไกรเหมาก็
 กลับไปบ้านถมอปรระดับ ๆ ไกลกันกับค่ายทำกระพงไซยทางวัน
 หนึ่ง และนอกจากนี้จะมีค่ายที่แห่งใดตำบลใดอีกนั้น ๆ ข้า ๆ
 หาได้ยินผู้ใดพูดไม่ อยู่ณวันเดือนขางแรม ๆ ข้า ๆ อยู่ณบ้าน
 ถมอ บ้าน ๆ ข้า ๆ ๆ พบนายโลกชาวมืองสะโทง มาหากินณบ้าน
 ๆ ข้า ๆ นายโลกบอก ๆ ข้า ๆ ว่า ชายหญิงชาวเมืองสะโทงพูดกัน
 ว่า ได้ยินข่าวลือกันมาแต่เมืองพนมเปญ ว่าองค์จันที่หายไป
 หารู้ว่าไปอยู่แห่งหนตำบลใดไม่ ยังติดตามหากันวันวายอยู่ แล้ว
 ว่าครอบครัวเมืองสะโทงเมืองกระพงสวาย ก็พากันสะตุงสเทือน
 ระสำระสาขอยู่ หาได้ทำไร่นาเต็มพวกภูมิไม้ ทำได้บ้างเล็กน้อย

ชาวลื้อไปว่ากองทัพกรุงเทพ ๆ จะยกออกไปตีอีก จึงพากันระส่ำ
 ระสายอยู่ หาได้ตั้งบ้านเรือนทำไร่นาเป็นปกติเหมือนดังเก่าไม่
 และราคาข้าวเปลือกณเมืองสะโทงเมืองกระพงสวาย ราษฎรซอ
 ขายแก่กันถึงเขมร ๔๐ ทะนาน เป็นราคา ๑ ตำลึง ๑ บาทเงินไทย
 แพงนัก ห้ามมีเมตข้าวจะซื้อขายกันไม่ จะหาบุกกลอยมารับพระ
 ราชทานก็ขัดสน ครอบครัวเมืองสะโทงเมืองกระพงสวาย และ
 แขวงเมืองสะโทงเมืองกระพงสวาย ได้ความอดอยากยากแค้นนัก
 อยู่ณวันเดือน ๓ ข้างขึ้น ๆ ข้า ๆ จึงพากันมาหาข้าวกินที่บ้านนาย
 ออนเป็นพกรรยา ๆ ข้า ๆ อยู่บ้านเกาะเมืองแสนแขวงเมืองแสน
 ปาง นายออนบอก ๆ ข้า ๆ ว่า ข้าวนเมืองสีทันดรเมืองแสน
 ปางมีบริบูรณ์อยู่ นายออนชวน ๆ ข้า ๆ ไม้ ๆ ข้า ๆ พาครอบครัว
 มาแอบแฝงหากินอยู่ณบ้านเกาะเมืองแสนกับนายออน ๆ ข้า ๆ
 ก็กลับคืนไปบ้าน ๆ ข้า ๆ ครั้นณวันเดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ ๆ ข้า ๆ
 ก็พามาติดตามพกรรยา ๆ ข้า ๆ และบ้านและน้องเขย ๆ ข้า ๆ
 เพื่อนบ้าน ๆ ข้า ๆ ชายหญิงใหญ่่น้อยเข้ากัน ๑๔ คน เกวียน ๓
 เล่มบรรทุกเหล็กกลับน้ำตาล คิดกันมาทำเป็นค้ำขายคูบ้านเมือง
 ถ้าเห็นบริบูรณ์เป็นสุขอยู่ จะกลับไปรับบุตรภรรยาและญาติพ
 น้อง มาแอบแฝงทำมาหากินอยู่ ๆ ข้า ๆ มาถึงบ้านเกาะเมือง
 แสนแขวงเมืองแสนปาง ณวันเดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ ๆ ข้า ๆ มา
 หยุดเกวียนอาศัยอยู่ณบ้านนายออนได้ ๒ คืน พระสันตบุรีแต่งตั้งให้
 ข้าหลวงทั่วเพชกรมการเมืองสีทันดรไปรับเองตัวพวก ๆ ข้า ๆ ๆ

หนีไปได้ ๑๒ คนจับได้แต่ ๙ ข้ำ ๙ ส่งขานมณเมืองปากกัณฑ์ และ
 บ้านกวางไสยอยู่ มีเรือนอยู่ ๑๐ หลังเรือน คนชายหญิงใหญ่น้อย
 ประมาณ ๕๐ เศษ และเมืองพนมเป็ญ เมืองบาราย เมือง
 กระทบเสียม เมืองสุสุนทร เมืองไพรแวง เมืองบาพนม เมือง
 ตะบงขมูม จะขัดสนเสบียงอาหาร เจ้าเมืองกรมการและพระยา
 พระเชมระคิดขอราชการประการใด และวาทาข้าจะถูกแพง
 มาณ้อยเท่าใด แล้วกองทัพญวนเชมระจะมาตั้งอยู่แห่งใดตำบล
 ไต ๙ ข้ำ ๙ ทาทรบไม้ เป็นความสัจย์ความจริงของ ๙ ข้ำ ๙
 แต่เท่านั้น

ฉบับปีที่ ๑๗

รายงานพระสุนทรราชวงศาเสนาแม่ทัพใหญ่

๙ ข้ำ ๙ พระสุนทรราชวงศาเจ้าเมืองบไสสร ผู้รักษาราชการ
 เมืองนครพนม และอุปฮาดราชวงศากรมการ บอว่าปรนนิบัติมายัง
 ท่านหลวงราชเสนา ได้เอาบอก ๙ ข้ำ ๙ ขนกราบเวียน ๙ พด๙
 สมุหนายก เจ้าคุณแม่ทัพใหญ่ ผู้สำเร็จราชการ ณเมืองปัตบอง ให้
 ทราบ ด้วยโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นไปรักษาราชการณเมืองนครพนมนั้น
 ๙ ข้ำ ๙ ก็ได้เกณฑ์เอาท้าวเพี้ยตัวเล็กไปอยู่รังด้วย ๑๕๒ คน ป็น
 หลวง ๑๐๐ บอก ป็นราชการ ๓๐ บอก ช้างพลายพัง ๔ ช้าง
 ม้า ๓ ม้า ดินดำ .. ทาบ กะสุน ๓๕๐๐ กะสุน สี่ตา ๒๐๐ ปัก
 อยู่ณวันเดือนบ่มะเส็งเบญจศก ท่านพระมหากาฬแม่ทัพ คุณทัพ

หลวงชนมมาถึงเมืองนครแล้ว ๆ ข้าฯ ได้จ่ายกระสุนไป ๒๕๐๐ ลูก
 ดินดำ ๒ ทาบ สีลา ๒๐๐ ปาก แล้วคืนค่ายกัเมือง ๆ ข้าฯ
 อยู่ ๕ ค่ำ แล้ว ๆ ข้าฯ ได้เตรียมเสบียงไว้สำหรับเมือง นายไพร่
 ๖๕๘ คน ปืนชะเลข ๑๐๐ บอก ดินดำ ๕๐ กลก ลูกกระสุน
 ๓๐๐๐ ช้างสำหรับทัพ ๑๐ ช้าง โคต่าง ๒๐ ม้า ๕ ม้า อนึ่ง
 ๆ ข้าฯ จ่ายคืนค่าให้เมืองสุวรรณภูมิหนัก เมือง
 มุกดาหาร ๓๐ กลก ๓๐ วันเดือนขบมะเมียฉอสก พระมหาเทพ
 คุมทัพหลวงขึ้นมาอีก แล้วเกณฑ์เอาเลิกในเมือง ๆ ข้าฯ นาย
 ไพร่ ๒๐๐ คน ปืน ๖๐ บอก ดินดำ ๓๐ กลก ลูกกระสุน
 ๓๐๐๐ ช้างสำหรับทัพ ๑๐ ช้าง โคต่าง ๒๐ หลัง ม้า ๕ ม้า
 และเลิกยังคงอยู่รักษาเมืองนายไพร่ ๕๕๕ คน ได้เก็บข้าวใน
 เมืองขนไปเลี้ยงกองทัพ ๒๐๐๐ ถึง ยังไว้สำหรับเมือง ๓๐๐๐ ถึง
 อนึ่ง ๆ ข้าฯ พบบ่าวไพร่ครอบครัวทำไร่นาในขบมะเมียฉอสก
 ๓ เดือน ๕ เดือน ๑๐ ฝนตกชุก ต้นข้าวพอเป็นกลาง ถึงเดือน ๑๑
 เดือน ๑๒ ฝนแล้ง ข้าวตายฝอยเสียมมากได้ผลเม็ดข้าวน้อย ๆ ข้าฯ
 ได้เกณฑ์เอาข้าวกับบ่าวไพร่หลวงขนมาได้ ๕๐๐ ถึง หลวงเทพนทร์ได้
 ข่ายเลี้ยงทัพหลวงกองทัพกับครอบครัวสิ้นแล้ว ข้าราชการทาง
 เมืองมหาชัย เมืองคำเกิดนั้น ท่านพระมหาเทพขึ้นมาแล้ว จึงแต่ง
 หนังสือให้พระสงฆ์ และคนถือเข้าไปเกลี้ยกล่อมอยู่ ไว้แก่
 ราชการไม่ได้ ๆ ข้าฯ ยังได้แต่งขึ้นไปสืบข้าราชการลากระเวน
 ทางเมืองมหาชัยเมืองคำเกิดเมือง ๆ อยู่มิได้ขาด อนึ่งมีท้อง

ตราพระราชสิทธิ์โปรดเกล้า ๆ ให้เพี้ยชานนท์เจริญเอาขันทมาเถิง
 ๆ ข้า ๆ แต่บ่มีมะโรงจัตวาสกใจความว่า ให้ ๆ ข้า ๆ เก็บเอาเงิน
 เลกช่วยฟ้าขาวแต่บ่มีมะโรงบ่มีมะเส็ง จัตซ้อขาวเถียงนายทัพนาย
 กองและครอบครัวณเมืองนครพนม อย่าให้ขัดสนอดอยาก ๆ ข้า ๆ
 ก็ทราบเกล้า ๆ แล้ว ๆ ข้า ๆ และขุนภักดีภูมินทร์ หมั้นพรหมรักษา
 ข้าหลวง พร้อมกันเก็บได้เงินบ่มีมะโรงทั้งข้าวกิตเข้ากันเงิน ๘ ชั่ง ๕
 ตำลึง บ่มีมะเส็งเงิน ๖ ชั่ง ๑๖ ตำลึง ๑ บาท ๓ สลึง ๑ เฟื้อง ได้
 เก็บเอาเงินเลกคงเมืองได้ ๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ๒ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง
 ได้รับเงินหลวง ให้หลวงเทพนทร์ถือขึ้นไปเงิน ๕ ชั่ง ให้ค่าข้าว
 ลูกหลวงและลูกค้าเมืองพระบาง เที่ยงกองทัพและครอบครัว
 ต่ออยู่นิ่งพระเทพวงษาเจ้าเมืองเขมราฐ แต่งให้ท้าวเพี้ยคุมเอา
 เงินอากรเมืองสระเม็ย เมืองเจียมขันทมาเถิง ๆ ข้า ๆ ขุนภักดี
 ภูมินทร์แต่ณวันเดือน ๘ บ่มีมะเส็งเบญจสก เมืองเจียม ๘ ชั่ง ๘
 ตำลึง ๓ สลึง ๑ เฟื้อง กิตทั้งขาวเข้ากันเป็นเงิน ๘ ชั่ง ๕ ตำลึง
 ๓ สลึง ๑ เฟื้อง เงินอากรบ้านค้อ ๑ ชั่ง ๕ ไพ ๆ ข้า ๆ และ
 ขุนภักดีภูมินทร์ และหมั้นพรหมรักษา เงินเมืองสระเม็ย ๕ ชั่ง ๑๔
 ตำลึง ๓ บาท ๓ สลึง ๑ เฟื้อง ทั้งเงินค่าข้าวเข้ากันเงิน ๕ ชั่ง ๑๖
 ตำลึง ได้จำหน่ายช้อขาวเถียงและครอบครัวสัน แต่บ่มีมะเส็ง
 เบญจสก เงินอากรหัวเมืองข้าวแกนหัวเมืองข้าวน้ำใจส่งขันทมา
 ๆ ข้า ๆ นั้น ๆ ข้า ๆ ได้บอกส่งไปณกรุงเทพฯ แต่ณวันเดือน ๕
 บ่มีมะเส็งเบญจสกแล้ว ๆ ข้า ๆ ได้เอาเงิน ๆ ข้า ๆ จัตซ้อเถียง

บ่าวไพร่ ปี่มะโรง ปี่มะเส็ง.....
 ทุกวันนี้ครอบครัวข้าตสนอต่ออยากชาวศิโยลัมตายเป็นอันมาก ได้
 เอาข้าว ๓ ข้ำ ๓ แจกจ่ายเลี้ยงครอบครัวบ่าวไพร่ ปี่มะโรง ๕๐๐ ถึง
 ปี่มะเส็ง ๑๑๐ ถึง ปี่มะเมียบ ๑๘๘ ถึง ณวันเดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ
 ปี่มะเมียบฉอก แม่ทัพทางเมืองหนองคายบอกมาแจ้งพระมหาเทพ
 ณเมืองนครพนมว่า ได้ใช้ปลัดขุนเลิศรอดเข้าไปบ้านทรวงแขวง
 เมืองเชียงขวาง เห็นบ้านรางโกลัมเมืองเชียงขวาง ไปเล็งทุ่งเชียง
 ค่ำ เห็นพวนตั้งค่ายที่ทุ่งเชียงค้ำประมาณกิน ๑๐๐๐ เศษ ยวน
 ชายหญิง ๒๐ คน พระพิเรนทรเทพจะยกเข้าไปตีเมื่อวันเดือน ๔
 แรมค้ำหนึ่ง ปี่มะเมียบฉอก เพี้ยโคตรศรีเมืองบ่าว ๓ ข้ำ ๓ พระ
 ปทุมเทวา ขอขึ้นไปทำราชการ ณเมืองหนองคาย พระปทุมเทวา
 ตังเพี้ยโคตรศรีเมืองให้เป็นเมืองแพนอยู่เมืองหนองคายลงไปคอย
 ตัวเป็นข้าอยู่ในสมเด็จพระเจ้าสุกเชอ พระองค์เจ้าสุวิวงศ์ จึง
 โปรดเกล้าฯ มีตราจางวางพวงให้เพี้ยเมืองแพนถือขึ้นมาแจ้งฯ ข้ำฯ
 กรมการ ว่าสมัครพรรคพวกเพี้ยเมืองแพนคอกอยู่กับเมืองฯ ข้ำฯ
 ถ้าได้เลิกมากน้อยเท่าใดให้บอกไปให้ทราบ ครั้น ๓ ข้ำ ๓ จะจัด
 แกรงให้เพี้ยเมืองแพนมากน้อยก็กลัวอยู่ จึงได้บอกมากราบได้
 เท้าพระกรุณาเจ้าสุคแล้วแต่จะโปรด แต่สำเนาทราบนั้นได้ส่งมา
 ด้วยแล้ว อนึ่งโปรดให้เอาเรือลงมาแต่เมืองเวียงจันทน์ไว้สำหรับ
 ราชการนั้น ครั้นมาถึงเมืองมุกดาหารแล้ว..... ค้แตก
 ขึ้นไปถึงเมืองแต่ ๕ ค่ำ ขำรุดเสีย ๕ ค่ำ ยังใช้ราช

การอยู่แต่ ๒ ตำ หนึ่งโปรดให้เอาโกลกลงไปเลี้ยงปรนปรีอไว้
 เดิมตัวผู้ ๑๑ ตัวเมีย ๑๐ เป็น ๒๑ ตัว สายผู้ ๕ เมีย ๖ เป็น ๑๕ ตัว
 คงอยู่ผู้ ๒ เมีย ๔ เป็น ๖ ตัว ลูกผู้ ๑๒ ลูกเมีย ๘ เป็น ๒๐
 ตัว เข้ากัน ๒๖ ตัว หนึ่งโปรดเกล้าฯ สมสั่งว่าให้ ๑ ข้ำ ๑ เอาของ
 อ้ายโยปาสักตังกงกัฟได้ไว้นั้น ๑ ข้ำ ๑ ข้ำระได้กับเพี้ย.....
เครื่องสายทองคำสายหนึ่ง ๑ ข้ำ ๑ จัดแจงได้ข้างพัง
 สูง ๔ สอก ๑ กับ ๕ นิ้ว ๑ ข้างลูก ๑ เป็น ๒ ม้าผู้แดง ๒ สอก
 ๔ นิ้ว ๑ ม้าผู้เหลือง ๒ สอก ๔ นิ้ว ๑ เป็น ๒ ของอุปฮาดม้าผู้
 แดงสูง ๒ สอก ๘ นิ้วม้าหนึ่ง ให้เมืองขวาให้พันโนราช ให้
 เพี้ยวงษา เพี้ยกลบต กับไพร่มีชื่อมากับได้เท่าพระกรุณาเจ้าด้วย
 ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด สิ่งใดจะชอบด้วยราชการขอบุญบุญญา
 เป็นที่พึ่ง..... มาณวันศุกร์เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ ปี
 มะแมสัปตศก

ปรนนิบัติมาณวันศุกร์เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ ปีมะแมสัปตศก

ฉบับที่ ๒๐

ระงทางเรือไปไปเมืองญวน

ข้าพระพุทธเจ้า พระภักดีวานิจ พระสุนทรวานิจ พระ
 ไมตรีวานิจ หลวงจันเรณูวานิจ รับใส่เกล้าฯ ได้ไปปรึกษากับได้ถั่ง
 จันญวน พร้อมกันทำระชะทางทูลเกล้าฯ ถวาย แต่เมืองเว้จะเข้า

มาเมืองไซ่ง่อน ถ้าเดือนยี่ เดือน ๓ เดือน ๔ เดือน ๕ เป็นฤกษ์ลม
 ตะวันออกลมตีมาได้ก็ล่อง ๕ วัน ๑๐ วันถึงเมืองไซ่ง่อน ถ้าจะกลับ
 ไปในเดือนยี่ เดือน ๓ เดือน ๔ ลมต้านหน้าไปไม่ได้ ต่อเดือน ๕
 พอแล่นก้าวไปได้บ้าง ๑๙ วัน ๑๘ วัน จึงจะถึงเมืองเว้ เดือน ๖
 เดือน ๗ เดือน ๘ เป็นฤกษ์ลมสำเนา สลาตัน ลมซัด เมืองเว้จะลง
 มาเมืองไซ่ง่อนไม่ได้ ถ้าจะกลับไปลมสลาตันส่งท้ายไปล่อง ๕
 วัน ๑๐ วันถึงเมืองเว้ เดือน ๙ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ เป็นฤกษ์ลม
 ตะวันออก ลมอุตรา ลมตะวันตก ลมแปรปรวนหาขึ้นไม่ เมือง
 เว้จะลงมาเมืองไซ่ง่อน ต้องแล่นก้าวเข้ามา ๒๑ วัน ๒๒ วันจึงจะ
 ถึงเมืองไซ่ง่อน ถ้าจะกลับไปต้องแล่นก้าว ลมไม่เป็นประตุเดียว
 ไป ๒๕ วัน ๒๖ วันถึงเมืองเว้ เดือน ๑๒ เดือนอ้าย เป็นฤกษ์ลม
 ว่างลมอุตรากลับ คลื่นใหญ่เกิดพายุฝนตกหนัก เมืองเว้จะลงมา
 เมืองไซ่ง่อนไม่ได้ ถ้าจะกลับไปเป็นลมพายุฝน คลื่นใหญ่ตีเข้าฝั่ง
 ถึงจะแล่นก้าวก็ไม่ได้

ระยะทางนอกแต่เมืองเว้ จะมาเมืองไซ่ง่อนที่จะแฉะเข้าตักน้ำ
 หาพื้น ถ้าลมตีแล่นมาแต่เมืองเว้ วันหนึ่งถึงเขาหันสอหน้า
 เมืองหุบฮาน แต่เขาหันสอแล่นมาครึ่งวันถึงเกาะเจียมปีดหลอ
 แต่เกาะเจียมปีดหลอมาวันหนึ่งถึงเกาะวิวิท ตรงปากน้ำเมืองกวาง
 ง่าย แต่เกาะวิวิทแล่นมา ๒ วันถึงปากน้ำเมืองกุกญูญิน แต่ปากน้ำ
 เมืองกุกญูญินแล่นมาวันหนึ่งถึงปากน้ำเมืองกุกเอียน แต่ปากน้ำเมือง
 กุกเอียนแล่นมาวันหนึ่งถึงปากน้ำเมืองอยาตริง แต่ปากน้ำเมืองอยา

ครึ่งแค้นมา ๒ วันถึงวัดภูมิปากน้ำเมืองไซ่ง่อน แต่เมืองไซ่ง่อนจะ
 มาเมืองพุทไธมาสทางนอก ถ้าเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ เดือนอ้าย เป็น
 ฤกษ์ลมตะวันออกมาคล่อง ๕ วัน ๕ วันถึงเมืองพุทไธมาส เดือน ๒
 เดือน ๓ เดือน ๔ เดือน ๕ แล่นก้าวมาได้ ถ้าเป็นฤกษ์ลมว่าวต้อง
 แล่นก้าวยัง มา ๖ วัน ๗ วันจึงถึงเมืองพุทไธมาส ถ้าจะกลับไป
 ไปเมืองไซ่ง่อนต้องแล่นก้าวไป ๓ วัน ๔ วันถึงเกาะมัน แต่เกาะ
 มันจะไปเมืองไซ่ง่อน ลมตะวันออกลมว่าวต้านหน้าไปไม่ได้ ถ้า
 เดือน ๖ เดือน ๗ เดือน ๘ เดือน ๙ เดือน ๑๐ ทำเดือนเป็นลม
 สลาตันลมสำเภากลั่นลมกล้า เมืองไซ่ง่อนจะมาเมืองพุทไธมาส
 ไม่ได้ ถ้าจะกลับไปได้คล่อง ลมตะวันออกลมว่าวท้ายไป ๕ วัน ๖ วัน
 ถึงเมืองไซ่ง่อน แต่ปากน้ำเมืองไซ่ง่อนมาทะเลทางใน ถ้าลมดี
 ครึ่งวันถึงปากน้ำเมืองสมถื่อ แต่ปากน้ำเมืองสมถื่อมาครึ่งวันถึง
 ปากน้ำเมืองล่องไห้ แต่ปากน้ำเมืองล่องไห้มาครึ่งวันถึงปากน้ำ
 เมืองปากสักดิ์ แต่ปากน้ำเมืองปากสักดิ์มาครึ่งวันถึงเกาะอุยเตย
 ถ้าคลื่นลมกล้าเรือเดินในเกาะอุยเตย ถ้าคลื่นลมปกติเรือเดิน
 นอกเกาะอุยเตยในเกาะมัน ๆ กับเกาะอุยเตยตรงกัน ห่างกันทาง
 ประมาณครึ่งวัน ถ้าเรือสำเภา เรือปากใต้แล่นนอกเกาะมัน ถ้า
 เรือสำเภาขนาดยาว ๑๑ วา ๑๒ วา เดินทางในเกาะมันในเกาะอุยเตย
 ก็ได้ แต่หัวเกาะอุยเตยมาวันหนึ่งจึงจะตลอดท้ายเกาะอุยเตย
 ออกจากท้ายเกาะอุยเตยแลเห็นปากน้ำเมืองเขมา แต่เมืองเขมา
 มาวันหนึ่งถึงเมืองเตกเซย แต่เมืองเตกเซยมาวันหนึ่งถึงเมือง

พุทโธมาศ แต่เมืองพุทโธมาศมาครั้งวันถึงเมืองกำปอต แลเห็น
 เกาะคูนอยู่ทิศสำเภาประมาณครึ่งวัน แต่เมืองกำปอตมาครั้งวัน
 ถึงฉองตมิ่งสำหรับเรือไปมาแวะเข้าตักน้ำหาพน แต่ตมิ่งมา
 วันครึ่งถึงเมืองกระพงโสม แต่เมืองกระพงโสมมาวันครึ่ง มา
 แต่ไซ่ง่อนทาง ๖ วัน ๗ วันถึงเกาะกง แต่เกาะกงมาวันหนึ่งถึง
 เกาะกูด เกาะช้าง หน้าเมืองตราด แต่เกาะช้างมาวันหนึ่งถึง
 แลลมสิงห์ปากน้ำเมืองจันทบุรี แต่ปากน้ำเมืองจันทบุรีมาวัน
 หนึ่งถึงเกาะเสม็ด แต่เกาะเสม็ดครั้งวันถึงปากน้ำเมืองระยอง
 แต่ปากน้ำเมืองระยองมาครั้งวันถึงช่องแสมสาร แต่ช่องแสม-
 สารมาวันหนึ่งถึงเกาะสรวงหน้าเมืองบางละมุง แต่เกาะสรวง
 วันหนึ่ง แต่ไซ่ง่อนมา ๑๓ วัน ๑๔ วันถึงปากน้ำเจ้าพระยา แต่
 ปากน้ำเมืองไซ่ง่อนเรือใหญ่จะเดินทางนอก ๒ วันถึงเกาะมัน
 ออกจากเกาะมันมาวันครึ่งถึงขวางใหญ่ แต่ขวางใหญ่มาวันหนึ่ง
 ถึงขวางน้อย แต่ขวางน้อยจะเข้ามา ถ้าเดือนยี่ เดือน ๓ สอง
 เดือนเป็นฤดูแลมตะวันออกลมอุดรฯ ต้องแล่นแลขบฝั่งตะวันออก
 มา ๓ วัน ๔ วันถึงหน้าเกาะช่องกำปั่น มาแต่เกาะช่องกำปั่น
 วันหนึ่งถึงเกาะไผ่ ออกจากเกาะไผ่วันหนึ่งถึงหลังเต่าตรงเข้า
 ปากน้ำเจ้าพระยาเป็นทาง ๕ วัน ๑๐ วัน ถ้าเดือน ๔ เดือน ๕ สอง
 เดือนเป็นลมสำเภาลมสลตัน ออกจากขวางน้อยแล่นข้ามมา
 ๔ วัน ๕ วันถึงหน้าเขาสามร้อยยอด ออกจากเขาสามร้อยยอดครั้ง
 วันมาถึงเจ้าลาย ออกจากเจ้าลายครั้งวันถึงเกาะไผ่ มาวันหนึ่งถึง

หลังแต่ตรงเข้าปากน้ำเจ้าพระยาเป็นทาง ๗ วัน ถ้าเดือน ๖ เดือน
 ๗ เดือน ๘ เดือน ๙ สี่เดือนนั้นฤกษ์ลมสลาคันลมตะวันตกพัดกล้า
 คลื่นใหญ่ เมืองพุทไธมาส ขวางน้อย จะเข้ามาไม่ได้ ถ้าเดือน
 ๑๐ เดือน ๑๑ เดือน ๑๒ เดือนอาบ สี่เดือนนั้นเป็นฤกษ์ลมตะวันตก
 ออกลมสรวะเซ ทางนอกมาไม่ได้ลมพัดกล้าคลื่นใหญ่ ถ้าจะมา
 ต้องมาทางใน ที่จะตั้งกองตระเวนคอยลู่เรือไปมาทางนอกทิศ
 ตะวันออก ที่เกาะกูดแห่งหนึ่ง ที่เกาะช่องกำปั่นแห่งหนึ่ง ข้าง
 ทิศตะวันตกที่สามร้อยยอดแห่งหนึ่ง ถ้าจะตั้งกองตระเวนทางใน
 ตั้งที่เกาะกง เกาะช้าง เกาะกูดเกาะสรวังแห่งหนึ่ง แต่เมือง
 ไซ่ง่อนจะมาเมืองพุทไธมาสเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ เดือนอาบ มาได้
 คล่อง เดือนยี่ เดือน ๓ เดือน ๔ เดือน ๕ ต้องแล่นก่าวจึงมาได้
 เดือน ๖ เดือน ๗ เดือน ๘ เดือน ๙ เดือน ๑๐ มาไม่ได้

เหตุการณ์ในปีมะแม พ.ศ. ๒๓๗๘

ตั้งแต่เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) กลับมาจาก
 เมืองพัทลุงรับราชการอยู่ในกรุงเทพฯ ทางฝ่ายไทยก็เพียงแต่
 คอยระวังมิให้เขมรและญวนรุกล้ำเขตต์แดน หรือแอบแฝงลอบ
 เกลขกล่อมพลเมือง และพยายามสืบสวนเหตุการณ์ในเมือง
 เขมร ได้ความว่า เมื่อสมเด็จพระอุทัยราชาถึงปราศรัยแล้ว ท่วง
 ทญวนจะต้องการรวมเอาดินแดนเขมรเข้าไว้ในอาณาจักรญวนเสีย

ทเดียว ญวนตั้งค่ายใหญ่อยู่เหนือเมืองพนมเปญ แม่ทัพใหญ่
 ของลาว แม่ทัพรองของสองขีน พระยาพระเชมรเกิด
 ระวางญวนมากขึ้น และกลับหวนมาคิดถึงเจ้าองค์อม เจ้าองค์
 ต้วง ซึ่งไทยทนต์บำรุงอยู่ ใครจะขอเชิญไปเป็นกษัตริย์ปกครอง
 เขมร แต่เขมรยังดลในทีกลับกัน ทั้งกำลังส่วนรวมก็ไม่เพียงพอ
 จึงยังคิดทำอะไรไม่ถนัดทุกทาง

ส่วนกองทัพเจ้าพระยาธรรม (สมบัติ) ทียกขึ้นไปฝ่าย
 เหนือและภาคอีสาน บรรดาเมืองหัวพันทั้งหก ขอมอ่อนน้อม
 ขอนกับไทยฝ่ายเดียว โดยไม่ต้องรบร่าฟัน

เมืองหัวพันทั้งหก อยู่ในเขตสี่สิบสองจุไทย แต่ใกล้กับ
 นครหลวงพระบาง นัยว่าเดิมมี ๕ เมือง พระเจ้ากรุงศรีสัตนา
 คนหุต ทรงตั้งท้าวพระยาออกไปเป็นตำแหน่งหัวพันปกครอง ต่อ
 มาเพิ่มชนอกเมืองหนึ่ง จึงเรียกรวมกันว่า เมืองหัวพันห้าทั้งหก
 คือเมืองเขมิม, เมืองเซียงกอ, เมืองซันเหนือ, เมืองจำไต, เมือง
 โสย, เมืองซอน

ฉบับที่ ๑

ตราถึงพระยานครชยศิริ

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงพระยานครชยศิริ ด้วยทรง
 พระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า คราวเขมรเจ้าพระยาบดินทร

เดชา ที่สมุหนายก ส่งเข้ามาแต่เมืองปัตบองเป็นคนชายฉกรรจ์
 ๑๕ คน ครัว ๔๑ รวม ๕๖ คนนั้น โปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานพร้าว
 ๑๖ เล่ม เสียม ๑๖ เล่ม เสื้อ ๒๕ ผืน ซามข้าว ๕๐ ใบ ซามแกง
 ๕๐ ใบ รวม ๑๐๐ ใบ ตุ่มน้ำ ๑๐ ใบ แล้วให้ขุนศรีภักดี กรมพระ
 สัสดี คุมครัวออกมาส่งให้พระยานครชัยศรี ให้กรมการตรวจนั้น
 รับครัวไว้ให้ชนอยู่บ้านเรือนตามพวกตามเหล่า ให้เป็นกอง เป็น
 หมวด แล้วให้พระยานครชัยศรี กรมการเอาใจใส่ตรวจตราดูแล
 จ่ายเสบียงอาหารให้ครัวรับพระราชทาน อย่าให้ครอบครัวอด
 อยากระส่ำระสายหลบหนีไปแต่คนหนึ่งได้ ถ้าตรวจรับได้ครัว
 เป็นคนชายหญิงใหญ่่น้อยเท่าใด ให้บอกเข้ามาให้แจ้งเหมือน
 อย่างแต่ก่อน

หนังสือมาณวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะแม สัปตศก
 (พ.ศ. ๒๓๗๘)

ฉะบับที่ ๒

คำให้การนักขวนให้แก้หมั้นพิทักษ์ปลายแดน

ฯ ข้าฯ นักขวนให้ทราบว่า บิดาชื่อนักทัน มารดาชื่อนักจัน
 มีบุตรชายหญิง ๖ คนทั้งฯ ข้าฯ บิดาฯ ข้าฯ ตายได้ประมาณ ๑๐ ปี
 อายุฯ ข้าฯ ได้ ๓๐ ปี ยังหาภรรยาไม่ได้ อยู่บ้านดินท่าปลายคลอง
(ลบ)..... ใกล้กับปากคลองเกาะกงทางวันหนึ่ง

ๆ ข้าฯ เข้าเกลี้ยกล่อมชนพัทธกันย์ปลายแดน แต่ก่อนที่บ้านคันท่า
 มีบ้านเรือนเขมรอยู่ ๕ เือนทางเรือนๆ ข้าฯ เมื่อมีมะเม็ชฉอสก
 กองทัพเลิกกลับเข้ามาแต่เมืองญวน เขมรที่อยู่บ้านคันท่ากลัว
 เขมรเมืองตะพอกจะมาจับไป พวกนี้เลิกบ้านเรือนเข้ามาอยู่เมือง
 เกาะกิงสัน แต่กร้วๆ ข้าฯ ๕ คนด้วยกันยังรักษาไว้อยู่ที่บ้านคันท่า
 ครนณวันเดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปมะเม็ชฉอสก (พ.ศ. ๒๓๖๗)
 เวลาเช้ามารดาๆ ข้าฯ กับพี่ชายพิสะไก้ๆ ข้าฯ ๓ คน ไปเที่ยวหา
 ปลายังหากลับไม่ ๆ ข้าฯ กับนั้กไปพี่สาว ๆ ข้าฯ อยู่เฝ้าเรือน ครน
 ๓ วันเดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เวลาใกล้รุ่งมีเขมรประมาณ ๒๐ คน ถือ
 เครื่องศาสตราอาวุธมาล้อมเรือนๆ ข้าฯ แล้วบนชนบนเรือน จับ
 เอาตัวๆ ข้าฯ กับนั้กไปพี่สาวๆ ข้าฯ มัดไว้ แล้วเก็บเอาทรัพย์สิน
 สิ่งของ แล้วพาๆ ข้าฯ ลงมา ๆ ข้าฯ เห็นเขมรตัวนายกลางคน
 ๆ ข้าฯ จำได้ชื่อว่าชอนก่อง นั้กกงอยู่บ้านตงทะเลแขวงเมืองสำโรง
 ทอง แต่ก่อนเคยมากำขายพบ ๆ ข้าฯ ที่เมืองตะพองเนือง ๆ
 นั้กกง นั้กกง ตาม ๆ ข้าฯ ว่าเรือนๆ ข้าฯ มีคนกั้คน ๆ ข้าฯ
 บอกว่ามีอยู่ ๕ คน มารดากับพี่ชายพิสะไก้ ๆ ข้าฯ ไปหาปลา
 แต่เพลาวันนั้น ๆ ข้าฯ อยู่เฝ้าเรือน.....
แล้วนั้กกง นั้กกง ตามว่าที่เกาะกิงกองทัพมาอยู่บ้าง
 หรือไม..... สัพสงมาอยู่คน ๓๐๐๐ เศษ
 นั้กกง นั้กกง พุดกั้ๆ ข้าฯ เท่านั้น.....
 เชอกมัตมือข้ากั้กับนั้กไปพี่สาว ๆ ข้าฯ จูงไปทางวันหนึ่งถึงสำนัก

..... แขวงเมืองตะพง นักร้อง นักร้อง ให้แก้มัด
 ๆ ข้า ๆ ถีบพี่สาว ๆ ข้า ๆ ออกแล้ววักกับ ๆ ข้า ๆ ว่า พี่ทะเลทะเล
 ใช้ให้นักร้อง นักร้องสงมาสืบราชการทางเมืองเกาะกง นักร้อง นักร้อง
 สงมาถึงบ้านกำตรวด พบเขมรถือหนังสือเจ้าเมืองกระพงโสมขึ้น
 ไปถึงพี่ทะเลทะเลละบับหนึ่งว่า เจ้าเมืองกำปอดใช้ให้สนองอู
 มาสืบราชการที่เมืองเกาะกง สนองอุไปถึงบ้านสะทิงปรัก นอน
 อยู่เรือนนักร้องสนายบ้าน กองทัพได้ล้อมเรือนจับเอาสนองอุนัก
 ยศกับเขมรชายหญิงใหญ่่น้อยบ้านสะทิงปรักไปเป็นอันมาก แล้ว
 นักร้อง นักร้อง ตาม ๆ ข้า ๆ ว่าใครจับตนเองอุไป ๆ ข้า ๆ บอกว่า ได้
 ยินว่ากองทัพออกมาตั้งอยู่เกาะกงจับไป ไปได้แต่หาได้เดิน
 ทางบ้าน ๆ ข้า ๆ ไม่เดินพลีมาด ๆ ข้า ๆ หาว่าผู้ใดมาจับไม่ นักร้อง
 นักร้องตาม ๆ ข้า ๆ แล้วนอนอยู่สำนักมะปรางกินหนึ่ง ครั้น
 รุ่งเช้าขึ้นไปจากสำนักมะปราง ทางวันหนึ่งถึงบ้านจอมสันลา
 แขวงตระพง นักร้อง นักร้องขึ้นนอนอยู่บนเรือนนักร้องสวดเขมรนาย
 บ้านกินหนึ่ง นักร้องสวดเขมรก็เลี้ยงดูข้าวปลาหนักนักร้อง นักร้อง ไปจาก
 บ้านจอมสันลาวันหนึ่งถึงด่านกะบั้งปรี แดนเมืองกระพงโสม
 ๆ ข้า ๆ เห็นมีโรงยาวประมาณ ๓ วา กว้างประมาณ ๑
 สอกหลังหนึ่ง เขมรให้นายเตยเขมรเป็นนายคุมไพร่ ๑๕ คน
 มีหอกดาบหน้าไม้ครบมืออยู่รักษาด่าน นอนอยู่ที่ด่านกะบั้ง
 ปรีอีกกินหนึ่ง ออกจากด่านกะบั้งปรีไปวันหนึ่งถึงบ้านคานเว
 มีเรือนเขมรอยู่ ๔ เรือน คนชายหญิงใหญ่่น้อยประมาณ ๒๐

คน นักปรั๊กเป็นนายบ้าน นักองนักกงนอนอยู่ที่เรือนนักปรั๊ก
 คันทหนึ่ง ออกจากบ้านคาเราไปวันหนึ่งถึงบ้านมะละวา มีเรือน
 เขมรอยู่ประมาณ ๖ เรือน คนชายหญิงใหญ่่น้อยประมาณ ๓๐ คน
 นอนอยู่เรือนนักตวนนายบ้านคันทหนึ่ง ออกจากบ้านมะละวา
 ไปวันหนึ่งถึงบ้านคร่งอ้ายวาย มีเรือนเขมรอยู่ประมาณ ๑๒ เรือน
 คนชายหญิงใหญ่่น้อยประมาณ ๕๐ คน นักองนักกงนอนอยู่คันท
 หนึ่ง ออกจากบ้านคร่งอ้ายวายไปวันหนึ่งถึงบ้านสำโรงทอง
 มีเรือนเขมรอยู่ประมาณ ๗ เรือน ๘ เรือน คนชายหญิงใหญ่่น้อย
 ประมาณ ๓๐ คน บ้านสำโรงทองไกลกับบ้านเจ้าเมืองสำโรง
 ทองทางครึ่งวัน นักองนักกงนอนอยู่คันทหนึ่ง ออกจากบ้านสำ
 โรงทองไปทางวันหนึ่งถึงบ้านมหาสัง มีเรือนเขมรอยู่ประมาณ
 ๖ เรือน ๘ เรือน คนชายหญิงใหญ่่น้อยประมาณ ๒๐ คน นัก
 องนักกงนอนอยู่บ้านหม่นมาตนายบ้านมหาสังคันทหนึ่ง ออก
 จากบ้านมหาสังไปวันหนึ่งถึงบ้านดงทะเล ที่บ้านนักองนักกง
 อยู่มีเรือนเขมรประมาณ ๖ เรือน คนชายหญิงใหญ่่น้อยประมาณ
 ๑๖ คน นักกงก็แยกเอาพี่สาว ๆ ซ้ำ ๆ ไปไว้เป็นภรรยาอยู่
 ที่เรือนนักกง แล้วนักองนักกงว่ากับ ๆ ซ้ำ ๆ ว่า อย่าคิด
 หนักกลับไปอยู่เกาะกงเลย นักองนักกงจะช่วยแก้ไขไม่ให้ฟ้า
 ทะละหะจิตต์จำทำโทษ จะบอกกว่า ๆ ซ้ำ ๆ อยู่ปลายคลองเกาะกง
 เป็นปลายเขตต์ปลายแดนหาธุระการสิ่งใดไม่ สมักรจะเข้ามาทำ
 ราชการอยู่เมืองพนมเบ็ญ แล้วนักองนักกงว่ากับออกฟ้าทะเลหะ

อย่างนี้แล้ว เห็นฟ้าทะเลหะจะไห้ ๆ ซ้ำ ๆ กลับมาอยู่กับพี่
 สาว ๆ ซ้ำ ๆ ทบ้านน้กกง ๆ ซ้ำ ๆ ก็รับว่าไม่หนีไปดอก พี่
 สาว ๆ ซ้ำ ๆ อยู่ที่ไหนก็จะอยู่ด้วยกันที่นั่น อยู่บ้านตงทะเล
 ๒ คิน น้กกงน้กกงก็พาแต่ ๆ ซ้ำ ๆ ไปวันหนึ่งถึงบ้านตะบั้ง
 กวง มีเรือนเขมรอยู่ประมาณ ๒๐ เรือน คนชายหญิงใหญ่น้อย
 ประมาณ ๕๐ คน นอนอยู่คันทัน ออกจากบ้านตะบั้งไป
 วันหนึ่งถึงด่านเรือหักแขวงเมืองพนมเบ็ญ ที่ด่านนั้นมีโรงอยู่
 หลังหนึ่ง ทำด้วยไม้ไผ่ล้อมกว้างยาวประมาณ ๑๕ วา ๑๕ วา ล้อม
 รอบ มีรั้วไฟอยู่หน้าค่าย นายค่านนั้นชื่อน้กพอ กุมไพร
 เขมรเฝ้าอยู่ประมาณ ๖๐ คน เครื่องสาตราวุธหอกดาบหน้าไม้
 ครบมืออยู่ท่ด่านเรือหักคันทัน แล้วไปอีกทางวันหนึ่งถึงเมือง
 พนมเบ็ญ ๓ วันเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ น้กกงน้กกงก็พา ๆ ซ้ำ ๆ
 ไปหาฟ้าทะเลหะ ๆ ซ้ำ ๆ เห็นฟ้าทะเลหะอยู่ที่เมืองพนมเบ็ญ
 เก้า อยู่โรง ๓ ห้อง เครื่องไม้ไผ่โรงหนึ่ง โรงน้กจายบุตรชาย
 ฟ้าทะเลหะอยู่โรงหนึ่ง ผู้คนบ่าวไพร่ชายหญิงใหญ่น้อยประมาณ
 ๒๕๐ คน ปลุกโรงเล็ก ๆ ล้อมรอบท่มีระเนียดไม้ ฟ้าทะเลหะ
 ทามน้กกงน้กกงว่า ๆ ซ้ำ ๆ มาแต่ไหน น้กกงน้กกงบอกฟ้าทะเล
 หะว่าน้กกงน้กกงไปสืบราชการปลาทายกลองเมืองเกาะกง พบ
 ๆ ซ้ำ ๆ สม้กรรมทำราชการอยู่เมืองพนมเบ็ญด้วย น้กกง
 น้กกงก็พามา ฟ้าทะเลหะทาม ๆ ซ้ำ ๆ ว่าจะมาอยู่เมืองพะนม
 เบ็ญจริงหรือ ๆ ซ้ำ ๆ ก็บอกว่าจะมาอยู่จริง แล้วฟ้าทะเลหะ

ตามนักร้องนักร้องว่าครว้ ๆ ข้า ๆ มากน้อยเท่าใดอยู่ที่ไหน นักร้องบอกว่า ๆ ข้า ๆ กับพี่สาว ๆ ข้า ๆ มาด้วยกัน ๒ คนก่อนแต่พี่สาว ๆ ข้า ๆ นั้น นักร้องเอาไว้ที่เรือนนักร้อง ครอบครัวหญิงใหญ่น้อย ๓๐ เศษ ยังกังอยู่ที่บ้านกำลวด พี่ทะเลหะตามนักร้องนักร้องว่า ๆ ข้า ๆ รู้ราชการอะไรบ้าง นักร้องนักร้องบอกว่า ๆ ข้า ๆ อยู่ปลายเขตต์ปลายแดน รู้ที่อยู่เล็กน้อยหาถ้วนไม่ แล้วพี่ทะเลหะตาม ๆ ข้า ๆ ว่า ใครขกออกมาอยู่ณเมืองจันทบูรคนมากน้อยเท่าใด ๆ ข้า ๆ บอกว่าเจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่ทัพ คน ๘๐๐๐ ขกออกมาตั้งอยู่ณเมืองจันทบูร แล้วพี่ทะเลหะตามว่า ใครตั้งอยู่เมืองเกาะกงคนมากน้อยเท่าใด ๆ ข้า ๆ บอกว่าพระยาราชวังสัน คน ๓๐๐๐ ตั้งอยู่เกาะกง แล้วพี่ทะเลหะตามว่าจะขกออกไปเมืองเขมรเมืองญวนอีกหรือไม่ ๆ ข้า ๆ บอกว่าหาได้ย็นว่าจะขกออกมาเมืองเขมรเมืองญวนไม่ เป็นแต่ออกมาตั้งรักษาบ้านเมืองยู่ พี่ทะเลหะตามว่า เมื่อไรกองทัพจะเลิกกลับเข้าไปกรุงเทพฯ ๆ ๆ ข้า ๆ บอกว่า ได้ย็นว่าจะตั้งรักษาเมืองอยู่ทั้งหน้าฝนหน้าแล้ง พี่ทะเลหะว่ากองทัพจะมาตั้งอยู่ท่าไมทั้งหน้าฝนหน้าแล้ง ไพร่พลจะมีขาดทำไรทำนาไปหรือ แล้วพี่ทะเลหะว่าจะพา ๆ ข้า ๆ ไปหาองญวน พี่ทะเลหะก็เข้าไปในโรง ๆ ข้า ๆ จึงถามนักร้องนักร้องว่า องญวนที่พี่ทะเลหะจะพาไปหานั่นชื่อไร นักร้องบอก ๆ ข้า ๆ ว่า องใหญ่ช้อง

คำตวง อีก ๒ คนนอนชองอันสาตคนหนึ่ง ชองอันขึ้น
 คนหนึ่ง พอฟ้าทะเลหะออกมาแต่ในโรง แต่งตัวใส่เสื้อใส่
 กางเกงพอกศีรษะเป็นญวน พานักองนักรงกับ ๆ ข้ำ ๆ ไปแต่
 บ้านฟ้าทะเลหะ ประมาณ ๒๐ เส้นถึงค่ายญวน เห็นญวนไพร่
 ใส่เสื้อดำบ้าง เสื้อแดงบ้าง ใส่หมวกปีกขนไก่ถือง้าวถือทวน
 ขึ้นรักษาประตูค่ายอยู่ประมาณ ๒๐ คน ฟ้าทะเลหะให้ญวน
 รักษาประตูเข้าไปบอกองญวนว่า ฟ้าทะเลหะจะเข้าไปหาอง
 คำตวง ญวนก็เข้าไปประมาณครึ่งหนึ่ง กลับออกมาบอกฟ้า
 ทะเลหะ ๆ ก็เข้าไปหาองคำตวง ๆ ข้ำ ๆ เห็นโรงที่องคำตวง
 อยู่หน้าช่อประมาณ ๘ สอก ๘ สอกมีเฉลียงรอบพัน ๒ ชั้นองคำ
 ตวงนั่งเก้าอี้พนักขนมน มีโต๊ะตั้งหน้า อดิของกายขึ้นถือ
 พัดขนนกอยู่ข้างละ ๒ คน องอันสาตองอันขึ้นนั่งอยู่พนักข้าง
 อดิของกายขึ้นอยู่พนักอื่น ๒ แถว ประมาณ ๓๐ คน ๔๐ คน
 ฟ้าทะเลหะขึ้นไหว้องคำตวงอย่างญวนที่พื้นดิน แล้วบอกองคำ
 ตวงว่าฟ้าทะเลหะให้นักองนักรงไปสืบราชการทางเมืองเกาะกงไป
 ถึงปลายคลองเมืองเกาะกง พบนักชวนกับพี่สาวนักชวน สวมค
 ษมาทำราชการอยู่ณเมืองพนมเป็ญตัว นักชวนคนนั้นแต่
 ก่อนบิดาเป็นบ่าวอยู่ในฟ้าทะเลหะ เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่
 เกาะกง แต่ครั้งเจ้าองค์เองเป็นเจ้าเมืองเขมร องคำตวงว่า
 กับฟ้าทะเลหะว่า นักชวนอยู่เกาะกรุงราชการสิ่งไรบ้าง ฟ้า
 ทะเลหะบอกกับองคำตวงว่า ๆ ข้ำ ๆ เป็นคนอยู่ปลายเขตต์

ปลายแดน ตามเจียรราชการก็หาไม่รู้สิ่งไรไม่ แล้วองค์คำดวง
 ให้ญวนเอาเสื่อลายมาปูให้ฟ้าทะเลหะหนึ่งทพันต้น ฟ้าทะเลหะ
 หนึ่งลงแล้วองค์คำดวงว่า นักชวนเป็นคนของฟ้าทะเลหะก็ให้
 เอาไว้เถิด เมื่อฟ้าทะเลหะเข้าไปหาองค์คำดวงนั้น ๆ ข้า ๆ
 หนึ่งอยู่หน้าโรงไกลกับฟ้าทะเลหะประมาณ ๘ ศอก ฟ้าทะเลหะ
 พูดกับองค์คำดวงเป็นภาษาญวนบ้าง ภาษาเขมรบ้าง ที่พูดเป็น
 ภาษาญวน ๆ ข้า ๆ หาทราบว่าจะพูดกันว่าอะไรไม่ แล้วฟ้า
 ทะเลหะก็ลาญวนกลับมา ๆ ข้า ๆ ก็มาอยู่กินหลับนอนที่บ้าน
 ฟ้าทะเลหะกับนักกองนักกง เมื่อฟ้าทะเลหะพา ๆ ข้า ๆ ไป
 หาองค์คำดวงนั้น ค่ายองค์คำดวงตั้งอยู่เหนือเมืองพนมเบ็ญ
 เก้าห่างกับตลิ่งประมาณ ๕ วา ค่ายนั้นทำด้วยเสาไม้จริงใหญ่
 ๓ ก้า ทำ ๒ ซีกปักเป็นค้ำยสูงประมาณ ๖ ศอก กว้างยาวประ
 มาณ ๔ เส้นเศษ พุนดินเป็นเชิงเนินเสมอปลายเสาค้ำย หนา
 ประมาณ ๔ ศอก ขุดคู ๓ ด้าน ๆ หนึ่งหาได้ขุดไม้ มีประตู
 ๔ ประตู มีสระน้ำอยู่ในค่ายสระหนึ่ง กว้างประมาณ ๑๐ วา
 ยาวประมาณ ๑๐ วา มีท่อไชน้ำเข้าไปในสระ ญวนตั้งโรงอยู่
 นอกค่ายริมน้ำประมาณ ๓๐๐๐ คน ตั้งโรงอยู่ในค่ายประมาณ
 ๒๐๐๐ คน มีปืนทองใหญ่กระสุนประมาณ ๗ นิ้ว ๘ นิ้ว ยาว
 ประมาณ ๖ ศอก ๒ ปอก อยู่ในค่ายริมประตูค้ำหน้า ปืน
 ประเว็บบเหล็กนั้นหาเห็นมีไม่ มีโรงใหญ่ ๆ อยู่ในค่ายเป็นหลาย
 โรง ๆ ข้า ๆ หาทราบว่าจะจะเป็นโรงอะไรไม่ ครั้นอยู่ประมาณ

๕ วันนักงนักรง ชวน ๆ ข้า ๆ ไปดูฉนวนหัดทหาร ๆ ข้า ๆ ก็
 ไปกับนักงนักรง ๆ ข้า ๆ เห็นฉนวนออกตั้งหัดอยู่หน้าค่ายฉนวน
 ตั้งเป็น ๒ พวก ๆ ละ ๒๐๐ เศษ ตัวนายข้าข้างผูกสัปกับขึ้นอยู่
 ข้างละข้าง มีกลองตีอยู่ข้างละ ๓ ใบ ฉนวนถือธงแดงกัน ๑ ธง
 ขาวกัน ๑ ธงดำกัน ๑ ข้างละ ๓ กัน โพร่ฉนวนถือปืนคาบศิลาบ้าง
 ถือทวนบ้าง ถือง้าวบ้าง เข้าสู้รบกัน แล้วหัดทเขาทออกที่ใด
 ที่หนึ่ง ถ้าผู้ใดทำผิด ฉนวนนายอยู่บนหลังข้างร้องลงมาด้วยแตร
 ฉนวนสำหรับเขยบนก็เอาตัวไปเขยบนคนละ ๒๐ ที่ ๓๐ ที่ ตั้งหัดอยู่ทุก
 วัน ครั้นเพลายันเลิกหัดแล้ว นักงนักรงก็พา ๆ ข้า ๆ เดินมาข้าง
 หน้าค่ายฉนวนตามริมน้ำ ฉนวนตั้งร้านขายของที่หน้าค่ายตามหนทาง
 เดินเป็นหลายร้าน ๆ ข้า ๆ เห็นเรือแ่งโอแ่งทรายจอดอยู่หน้าค่าย
 ประมาณ ๓๖ ลำ มีปืนหลักหน้าเรือลำละบอก ทรายแ่งข้าง
 ละ ๒ บอก ๓ บอก มีฉนวนประจำอยู่กับเรือลำละ ๒๐ คน ๓๐ คน
 ทุกลำ ๆ ข้า ๆ เดินมาข้างค่ายข้างเหนือ เห็นมีโรงข้างอยู่ริมค่ายด้าน
 เหนือ ๒ โรง ข้างผูกในโรง ๆ ละ ๘ ข้าง ๕ ข้าง ปล่อยกินอยู่ที่
 ทุ่งหลังค่ายประมาณ ๕๐ ข้าง ๆ ข้า ๆ ถามนักงนักรงว่าฉนวน
 เอาข้างมาแต่ไหนนักหนา นักงนักรงบอก ๆ ข้า ๆ ว่าฉนวนให้
 เก็บเอาข้างเขมรมาเป็นข้างของฉนวนสิ้น ฉนวนตั้งให้เขมรเป็นอง
 ควย องโดย นายกองคุมไพร่เขมรประมาณ ๕๐ คน ๖๐ คนสำหรับ
 เลียงข้าง แล้วนักงนักรง ก็กลับมาแวะเข้านั่งพูดอยู่กับกาละ
 พาดลก ๆ ข้า ๆ ก็ไปนั่งอยู่ที่นั่นด้วย กาละภาษลกกว่ากับ

นักร้องนักร้องว่า เมื่อนักร้องนักร้องลงไปสืบราชการที่เมืองเกาะกง
 นั้น ที่เมืองพนมเปญมีเจ้านายก็หาบุญไม่แล้ว ญวนกระทำ
 ข่มเหงได้ความเดือดร้อนนัก จะมีข้างมีน้ำ ญวนก็เก็บเอาไป
 เป็นของญวนเสียสิ้น ทุกวันญวนเกณฑ์ฟ้าทะเลทะเล พระยา
 ยมราช พระยากลาโหม พลัดเปลี่ยนกัน ถึงเพลาคำให้ไปฟัง
 ราชการในค่ายของคำตางทุกวัน พระยาพระเชมรจะไปหาญวน
 แล้วก็ต้องนั่งกางเกงใส่เสื้อโปกสีริษะเป็นญวน ราชการบ้าน
 เมืองสั่งโต ญวนบังคับบัญชาเอาแต่ใจญวนทั้งสิ้น ตั้งแต่เจ้า
 องค์จันท์ตายแล้ว ญวนชายหญิงพากันขึ้นมาตั้งบ้านโรงร้านซื้อ
 ขายมากกว่าแต่ก่อน ประมาณคนชายหญิงใหญ่น้อย ๗๐๐ คน ๘๐๐
 คน ที่ตลาดเมืองพนมเปญซื้อขายกันอยู่เดี๋ยวนี้ญวนมากกว่าเขมร
 เดือนเดือน ๓ ข้างขึ้น ญวนเจาะซื้อทำกาทาแดงไว้ประมาณ ๒๐,
 ๓๐ เศษ ปัดความไม่ให้พระยาพระเชมรรู้ แล้วให้ญวนมาหา
 ฟ้าทะเลทะเล พระยาพระเชมร ว่าเจ้าเว็บตนามมีหนังสือมาให้
 ฟ้าทะเลทะเล พระยาพระเชมร ไปฟังหนังสือในค่ายของคำตางให้
 สันพร้อมกัน พระยาพระเชมรจึงมาพร้อมกันที่บ้านฟ้าทะเลทะเล
 ปรีกษากันว่า ญวนทำชอกาไว้เป็นอันมาก ญวนจะคิดอย่างไรก็
 ยังไม่รู้ ครั้นจะไม่ไปกลัวญวนจะพาลเอาผิด จึงว่าพระยาพระ
 เชมรทั้งปวงก็ไม่มีความคิดสิ่งไร ญวนจะจับจันสีขันนั้นก็ยังไม่แน่
 จะต้องไปฟังดูให้รู้เหตุการณ์ก่อน จึงพากันไป พระยาพระเชมร
 ทั้งปวงหาเข้าไปในค่ายญวนไม่ เข้าไปแต่ฟ้าทะเลทะเล ้องคำตาง

ถามฟ้าทะละหะว่าทำไมจึงมาแต่คนเดียว พระยาพระเชมรทั้งปวง
 จึงไม่มาด้วยเล่า ฟ้าทะละหะจึงว่า พระยาพระเชมรทั้งปวงว่า
 แต่ก่อนมีหนังสือเจ้าเวียคนามลงมาครั้งไร ก็ไปพร้อมกันฟัง
 หนังสือที่ศาลากลางเมืองทุกครั้ง ๆ นี้เอง จะให้หาพระยาพระเชมร
 เข้ามาฟังหนังสือรับสั่งในค่าย พระยาพระเชมรกลัวไม่อาจจะเข้า
 มา อดำตรงจึงบอกฟ้าทะละหะว่า เจ้าเวียคนามมีหนังสือมาว่า
 ขุนนางญวน ขุนนางเขมร ซึ่งพิทักษ์รักษาเจ้าองค์จันทที่อยู่ในเมือง
 พนมเปญ เจ้าองค์จันทที่ป่วยเจ็บไม่ช่วยกันรักษาพยาบาลจน
 เจ้าองค์จันทตาย มีความผิดทั้งขุนนางญวนขุนนางเขมร เรา
 จึงให้หาพระยาพระเชมร.....ให้ฟังหนังสือรับสั่ง ฟ้า
 ทะละหะจึงว่า เจ้าองค์จันทที่เป็นเจ้าได้ชุบเลี้ยงมา พระยาพระ
 เชมรก็มักศอญูรักเจ้าอยากจะให้หายทุกคน แต่ความตาย
 มาถึงแล้วจะทำอะไรได้ อดำตรงจึงว่า ฟ้าทะละหะว่าอย่างนั้น
 เราจะมีหนังสือบอกขึ้นไปถึงเมืองเว้ ว่าท่านนั้นแล้วฟ้าทะละหะ
 ก็ลากลับมาบ้าน ญวนเห็นว่าพระยาพระเชมรรู้ตัวแล้วจะทำการ
 ไม่สนิท ครั้นเพลากำญวนก็เอาขอเอาคาไปทวงนาเสียสิ้นแล้ว
 ญวนก็หาค่าไปตั้งเก้า ญวนให้พระยาวัง พระยาศรีอัครราช
 พระยามหาเสนา คุมไพร่เขมร ๗๐๐ คนไปตั้งรักษาเมืองโพธิสัตว์
 ญวนให้องคโดยกับไพร่ประมาณ ๑๐ คนไปกำกับอยู่ด้วยกาสะภาษ
 ลกเล่าให้น้องนักร้องฟังแต่ท่านแล้ว นักร้อง นักร้อง ๆ ข้า ๆ ก็
 กลับมาอยู่บ้านฟ้าทะละหะ ครั้นณวันเดือน ๔ แรมค่ำหนึ่ง อด

คำตางมาที่ศาลากลางเมืองพนมเปญ ให้ญวนมาหาฟ้าทะละหะ
 ว่าให้ฟ้าทะละหะกับพระยาพระเขมรไปที่ศาลาให้พร้อมกัน ๆ ข้า ๆ
 ก็ตามฟ้าทะละหะไปด้วย ครั้นฟ้าทะละหะกับพระยาพระเขมร
 ไปที่ศาลากลางพร้อมแล้ว ฮ่องคำตางจึงว่า เจ้าเวียตนามมีหนังสือ
 ลงมาให้ขอเอาศพเจ้าองค์จันท์ไปเผาที่เมืองญวน ฟ้าทะละหะ
 พระยาพระเขมรจึงว่า เจ้านายเมืองเขมรแต่ก่อนมาก็คายหลาย
 องค์หาได้เอาศพไปเผาเมืองอื่นไม่ องค์จันท์ก็เป็นเจ้านายของ
 เขมร ซึ่งจะเอาศพส่งไปนั้นเยี่ยงอย่างแต่ก่อนไม่มี พระยา
 พระเขมรจะขอจัดแจงเอาศพไว้เผาที่เมืองพนมเปญ ไร่บ้าน
 พลเมืองจะได้มาทำบุญให้ทาน ถลองพระเดชพระคุณเจ้านาย
 ให้พร้อมกัน ฮ่องคำตางจึงว่าไม่ยอมให้เอาศพไปเผาเมืองญวน
 จะเอาศพไว้เผาที่เมืองพนมเปญ จะได้เผาเมื่อไร พระยาพระ
 เขมรกำหนดช้าเร็วจะกำหนดยังไม่ได้ ด้วยภาระงานสิ่งไรก็ยังไม่
 ได้จัดแจง พุคกันแล้วฮ่องคำตางก็กลับไป ฟ้าทะละหะก็กลับมา
 บ้าน พระยาพระเขมรก็พากันมาที่บ้านฟ้าทะละหะเป็นหลายคน
 ๆ ข้า ๆ รู้จักชอยู่แต่พระยาบรมราช พระยากลาโหม กาล
 ภาษลก ภาณชา นอกกว่านั้น ๆ ข้า ๆ หารู้จักไม่ ฟ้าทะละหะ
 ว่าเจ้านายเราหาบุญไม่ ญวนมาอยู่รักษาเมืองตงตวเป็นเจ้า จะ
 เอาศพเจ้าองค์จันท์ไปเผาเมืองญวน เราทั้งปวงไม่ยอมให้ไป
 ถ้าญวนไม่ฟังขนั้นจะเอาศพเจ้านายเราไปให้ ได้เราก็คงต้อง คือ เอา
 ไว้ถลองพระเดชพระคุณเจ้านายเรา พระยาพระเขมรทั้งปวง

ก็เห็นด้วย แล้วฟ้าทะละหะ ว่าญวนจะขอ เอาศพเจ้าไปเผาที่
เมืองญวนนั้น พระยาพระเชมร ทั้งปวง เห็นว่าญวน จะคิดเป็น
ประการใด พระยาพระเชมร ลางคนว่า ญวนจะเอาศพเจ้า
ไปเผาที่เมืองญวนนั้น เห็นว่าจะให้เราทั้งปวงลงไปให้พื้นบ้าน
พื้นเมือง แล้วก็จะกดขี่ให้ญวนพร้อมกัน จะให้ญวนมาเป็นเจ้า
เมืองเชมร เห็นว่าเราทั้งปวงจะกลัวจะต้องยอมด้วยลงไปแต่ตัว
ความอนันจะกดขี่เราที่ในบ้านในเมืองเห็นว่าเราจะไม่ยอม ลาง
คนก็ว่าถ้าลงไปแล้วเห็นญวนจะจับพระยา พระเชมร ที่เป็นใหญ่ ๆ
เสียก่อน ยิ่งแต่ผู้น้อยก็จะต้องยอมตามใจญวน ฟ้าทะละหะจึง
ว่า ถ้าญวนจะคิดจับเราแล้วเราทุกคนอยู่ในเงอมมือญวน วันน
รอดไปวันหน้าก็คงจะเสียที่ลงวันหนึ่ง ถ้าพระยาวิง พระยาสร
อัครราช คิดเดินเห็นต่อท่านแม่ทัพเมืองบัตบอง ได้เจ้าองค์อม
เจ้าองค์ดวง ออกไปเสวยราชเมืองเชมร พวกเราจึงจะได้เป็นที่
บุตรหนึ่ง ถ้าแต่อย่างนั้นอยู่แล้วเห็นจะไม่มีความสุข พระยาพระ
เชมรก็ว่าความทั้งนี้สุดแต่ฟ้าทะละหะจะคิดอ่าน พุดกันแล้วพระ
ยาพระเชมรก็ลากลับไป ครั้นเพลาย่ำ ๓ ชั่วโมง เห็นฟ้าทะละหะ
เรียกบ่าวไพร่ลงเรือจะไปที่ศพเจ้าองค์จันท์ นักร้องนักร้อง กับ
๓ ชั่วโมง ก็ลงเรือจะไปด้วย ฟ้าทะละหะว่านักร้องนักร้องกับ ๓ ชั่วโมง
เป็นคนฟังมาแต่บ้านนอกอย่าไปเลย ๓ ชั่วโมง กับนักร้องนักร้อง
ก็หาได้ไปไม่ ๓ ชั่วโมง เห็นฟ้าทะละหะนั่งขำขำหัวขำขำมดอกไม้
รูปเทียนใส่พานไปด้วย ครั้นเพลากำฟ้าทะละหะกลับมา คน

ซึ่งไปด้วยฟ้าทะเลหะเล้าให้หนักองนั๊กกง ๆ ข้า ๆ ฟัง ว่าศพ
 เจ้าองค์จนทั้นเอาไว้ในโรงใหญ่ที่บ้านเจ้าองค์จันท์ พระสงฆ์
 สวดทั้งกลางวันกลางคืนทุกวัน เมรุนั้นจัดแจงทำที่โพพระบาท
 ย้งทานแล้วไม่ กำหนดว่าจะเผาศพในเดือน ๖ เขมรเล่าให้ ๆ ข้า ๆ
 ฟังแต่เท่านั้น ครั้นณวันเดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ เพลาเช้า ฟ้า
 ทะเลหะให้เขมรถือหนังสือไปแจ้งพระยาสุวอัคราฉณะบับหนึ่ง ใน
 หนังสือจะว่ากล่าวประการใด ๆ ข้า ๆ ทาทราบไม่ อยู่ประมาณ
 ๓ วัน ๆ ข้า ๆ เห็นเขมรถือหนังสือมาแต่เมืองโพธิสัตว์ มาให้
 ฟ้าทะเลหะ ๆ ได้หนังสือแล้วก็เข้าไปอ่านในเรือน หนังสือนั้น
 จะว่าด้วยราชการสิ่งไร ๆ ข้า ๆ ทาทราบไม่ อยู่ ๒ วัน ๓ วันคน
 ถือหนังสือมาแต่เมืองโพธิสัตว์อีกเมือง ๆ ฟ้าทะเลหะได้หนังสือ
 แล้วก็เอาเข้าไปดูในเรือนทุกครั้ง จะเขียนหนังสือตอบไปก็
 เขียนออกมาแต่ในเรือน ทให้ความแพรงพรายไม่ ครั้นณวัน
 เดือน ๕ ข้างแรม ฟ้าทะเลหะให้หนักองนั๊กกง ๆ ข้า ๆ กับ
 เขมรมีชื่อประมาณ ๘ คน ๘ คน ไปตัดไม้ไผ่อยู่หลายวัน ได้ไม้
 ไผ่ประมาณ ๓๐๐ ต้า ว่าจะปลูกโรงไว้สำหรับใส่ใบดาตแทนให้
 หัวเมืองส่ง จะเอามาเขียนเป็นคัมมุงหลักกานเมรุ ครั้นอยู่ประมาณ
 ๒ วัน ๆ ข้า ๆ ไปซื้อของที่ตลาดกับหนักองนั๊กกง ได้ขึ้นเขมร
 ชาวตลาดพูดกันว่า กบฏในเมืองไซ่ง่อนก็ยังอยู่ในเมือง กอง
 ทัพเมืองเวียงลอมอยู่ กองทัพเมืองเวเพิ่มเติมลงมาอีกเป็นหลาย
 ครั้ง ๆ ละ ๑๐๐๐ บั้ง ๑๐๐๕ บั้ง ว่าจะล้อมไว้กว่ากบฏในเมือง

ไซ้ร้อนจะสิ้นสะเบียงอาหาร ๆ ข้า ๆ ซ้อสังของได้แล้วก็กลับไป
 ไปเรือนฟ้าทะเลหะ ๆ ข้า ๆ อยู่ที่เมืองพนมเปญตั้งแต่วัน
 เดือน ๓ แรม ๗ ค่ำ มาจนเดือน ๕ เทียวไปมาหาเพื่อนที่รู้จักกัน
 ได้ยินเขมรชาวบ้านชาวเมืองพูดอยู่ว่า ทำอย่างไรจะได้เจ้าองค์อ้อม
 เจ้าองค์ตวง มาเป็นเจ้าเป็นนายครอบครองบ้านเมือง จะได้เป็น
 สุขสืบต่อไป พวกกันเมือง ๆ อยู่ แต่ซึ่งพระยาพระเชมรทั้งปวง
 จะคิดเอาใจออกจากญวนนั้น ห้ามผู้ใดแข็งแรงที่จะกล้าคิดไม่
 พระยาพระเชมรกลัวญวนมาก ลูกเมียองค์จันทร์อยู่โพพระบาท
 ขึ้นอยู่บนบ้านที่ไว้ศพองค์จันทร์ หาได้ยินผู้ใดพูดว่าญวนตั้งให้
 บุตรผู้หญิงองค์จันทร์ เป็นเจ้าบังคับบัญชาไพร่บ้านพลเมืองไม่
 การบ้านการเมืองนั้น องค์ตำตางบังคับบัญชาทั้งสิ้นตั้งแต่องค์
 จันทร์ตายแล้ว ญวนพาครอบครัวขึ้นมาเมือง ๆ ไม่ขาด ที่ตลาด
 เมืองพนมเปญญวนขึ้นปลูกโรงตั้งร้านขายของทั้ง สอง ฟาก ถนน
 พวกเขมรต้องช้อของญวนกิน จึงเมืองพนมเปญนั้น ๆ ข้า ๆ
 หาเห็นมีไม้ ญวนที่มาอยู่เมืองพนมเปญ ได้ยินว่าญวนกองทัพ
 ๕๐๐๐ ญวนนอกจากกองทัพทั้งผู้ชายผู้หญิงประมาณสัก ๗๐๐ คน
 ๘๐๐ คนว่าจะอยู่ที่เด็ชว ๆ ข้า ๆ อยู่กับฟ้าทะเลหะทำสนิทให้
 ไซ้สรอยคิดหน้าตามหลังเชื่อว่าไม้หนี่ ครั้นวันเดือน ๕ แรม
 ๑๔ ค่ำ บมระแมสปลศก เพลาทุ่มเศษ ๆ ข้า ๆ ลักข่าวสาร
 ของข่าวฟ้าทะเลหะได้ทะนานหนึ่งแล้ว ๆ ข้า ๆ หนีออกจาก
 เมืองพนมเปญ ลัดป่ามาตามริมทาง ไม่ได้หุงข้าวกิน ๆ แต่ข้าว

สยามมา ๔ วัน เถิงบ้านนักสุขพี่น้อง ๆ ข้า ๆ ตั้งทำไร่อยู่ในป่า
 แขวงเมืองสำโรงทอง ๆ ข้า ๆ อยู่กับนายสุขประมาณ ๑๕ วัน
 ๆ ข้า ๆ ก็ลาพักสุขมาวันหนึ่ง เถิงบ้านป่ามะละว่า เข้าซุ่ม
 นอนอยู่ริมบ้านคืนหนึ่ง ออกจากบ้านป่ามะละว่ามาวันหนึ่งเถิง
 บ้านสลักทองเชิง ๆ ข้า ๆ อาศัยนอนอยู่กับนักมาตพี่น้อง
 ๆ ข้า ๆ ๕ คืน มาจากบ้านสลักทองเชิงวันหนึ่งเถิงสำนักรุงสวาย
 นอนอยู่กลางป่าคืนหนึ่ง มาจากบ้านรุงสวายวันหนึ่งเถิงบ้านจอม
 ศาลา เข้าซุ่มนอนอยู่ในป่า มาจากบ้านจอมศาลามาวันหนึ่ง
 เถิงสำนักมะพร้าว ออกจากสำนักมะพร้าวมาวันหนึ่ง เถิงปลาย
 คลองเกาะกงบ้าน ๆ ข้า ๆ ณวันเดือน ๗ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะเมีย
 สัปตศก หลวงศรีสุนทรข้าหลวงนายกองด่านเอาตัว ๆ ข้า ๆ ไป
 ไถ่ถามแล้ว บอกหนังสือให้ขุนพิทักษ์ปลายแดนคุมตัว ๆ ข้า ๆ
 เข้ามาส่งณเมืองจันทบุรี เถิงเมืองจันทบุรีณวันเดือน ๗ ขึ้น ๑๐ ค่ำ
 ปีมะแมสัปตศก และพระมหาธิบดี พระปัฐญาธิบดี ขุนเทพ
 ภักดี ขุนเสนาธิบดี หมื่นราชรักษ์ กรอบครัว ๑๐๐ เศษ หนี
 ออกไปจากทิศไซ เมื่อณวันเดือน ๑๒ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะเมีย
 ฉอสกนนั้น ว่าญวนฆ่าเสียนั้น ๆ ข้า ๆ หาทราบไม่ ๆ ข้า ๆ
 อยู่ที่เมืองพนมเป็ญหาเห็นญวนฆ่าผู้ใดไม่ ราคาข้าวลูกค้าญวน
 ลูกค้าเขมรช้อขายกัน ข้าวเปลือกตวงด้วยถึง ๒๐ ทะนาน ถึง
 หนึ่งเป็นเงิน ๑๒ แเป คิดเป็นเงินตราถึงละ ๒ สลึง ข้าวสาร
 ถึงละ ๒๔ แเป เป็นเงินตราถึงละ ๑ บาท เป็นความสัจความจริง

๑ ข้ำ ๑ แต่เท่านี้ (วันเสาร์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะแมสัปต
ศก ๑๑๕๗)

ฉบับที่ ๓

หนังสือเจ้าพระยาธรรมาธิบดี ฯ แม่ทัพใหญ่
ถึงเจ้าเมืองหัวพันห้าท่งหก

หนังสือ เจ้าพระยาธรรมาธิบดี ศรีวิชัยวงศ์ พงศกัณฑ์บิดินทร
เตโชชัย มหาสุริยาธิบดี ศรีรัตนมนเคียรบาล อรรคมหาเสนา
บดี อภัยพิริยบรากรมพาท แม่ทัพใหญ่ฝ่ายเมืองด่านเหนือ มา
ถึงเจ้าเมืองหัวพันห้าท่งหกท่งปวง

ด้วยเมืองหัวพันห้าท่งหกกับเมืองพวน เมืองมหาชัย เมือง
คำเกิด เมืองคามอง เมืองวัง เมืองพวน เมืองพรอง เมือง
ชุมพร เมืองตะโปน บรรดาหัวเมืองลาวฝ่ายข้างตะวันออก ซึ่ง
ขึ้นกับเมืองเวียงจันทน์ อันเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพมหานครพระมหา
นครมาแต่เดิม อนเจ้าเมืองเวียงจันทน์เป็นคนไม่มีศรัทธักตัญญู
เป็นกบฏกิดการใหญ่ไผ่สูงเหลือเกินวาสนาบารมี องอาจยกกอง
ทัพลงมาตีเมืองนครราชสีมา อานาจอพระเดชเดชาอนุภาพพระบรม
โพธิสมภาร พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณ
ธรรมอันมหาประเสริฐ อนุทานทานทแก่ลัวทหารรพลกองทัพบกได้
นั้น ก็ได้รับความวินาสฉิบหายยับเยินไป จนกองทัพจับได้ตัวอนุ
ญาตีพัน้องบุตรภรรยา ส่งลงไปณกรุงเทพมหานคร แต่หัว

เมืองชงขณกับเมืองเวียงจันทน์ที่อยู่ปากข้างตะวันออกนั้น ทรงพระ
 มหากรุณาตำรับว่าเป็นแต่หัวเมืองเล็กน้อย หาได้ร่วมคิดกับอนุ
 เป็นกบฏไม่ จึงโปรดเกล้าฯ ว่าให้ตั้งกองทัพไว้มีให้กองทัพยก
 ไปยับยั้งเมือง โดยทรงพระมหากรุณาเมตตาจะมีให้หัวเมืองทั้ง
 ปวงได้ความเชื่อตร้อน ครั้นปราบปรามเมืองเวียงจันทน์ที่ราบคาบ
 โปรดให้จัดแจงตั้งเมืองเวียงจันทน์ขึ้นที่หนองคาย บ้านเมืองก็เป็น
 ภูมิฐานขึ้นได้ ๑๕ ปีมาแล้ว หัวเมืองลาวฝ่ายข้างตะวันออกที่เคย
 ขนกับเมืองเวียงจันทน์มาก่อน ก็ขัดแย้งบ้านเมืองไปขึ้นเสียกับ
 ญวน ญวนก็ไม่ได้คิดถึงทางไมตรีกรุงเทพพระมหานคร อันมี
 บุญคุณกับญวนมาแต่ก่อน ๆ เป็นอันมาก ญวนทำให้เสียทาง
 ไมตรีก่อนหัวเมืองลาวทั้งปวงก็ขัดแย้งบ้านเมือง ละกายอย่าง
 ธรรมเนียมประเพณีบ้านเมืองเสีย พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
 อยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวแก้วท้าวหารยกเป็นกระบวนทัพ
 สรรพไปด้วยเครื่องศัตราวุธยกขึ้นไปเป็นหลายทาง ไปปราบ
 ปรามบ้านเมืองลาวที่ขัดแย้งให้ราบคาบ ครั้นกองทัพได้เมือง
 พวน เมืองมหาชัย หัวเมืองทั้งปวงแล้ว กองทัพจะยกต่อขึ้นไป
 ไปตีเมืองหัวพันทั้งหก จึงแต่งให้เพี้ยศรีอรรคหัตถ์ ซึ่งเคยเป็น
 ถ้ามเมืองหัวพันทั้งหกมาแต่ก่อน ให้ขึ้นไปสืบข่าวราชการ เพี้ย
 ศรีอรรคหัตถ์ มีหนังสือมาถึงนายทัพนายบกองขอให้ตั้งกองทัพไว้
 ว่าเจ้าเมืองท้าวเพี้ยพวกเมืองหัวพันทั้งหกทั้งปวง พร้อมกัน
 สามัคคีต่ออันน้อม กลับคืนมาเป็นข้าขอบขัณฑ์เสมาสมเด็จพระ

พุทธเจ้าอยู่หัวตามเดิม จะขอทำราชการขึ้นกับเมืองหลวงพระบาง
 เจ้าเมืองหัวพันทั้งหลายทั้งปวงจะจัดแจงกันลงมาหากองทัพ นาย
 ท้าบกองบอกความมาถึงกองทัพใหญ่ จึงให้ตั้งกองทัพไว้
 พอเป็นฤดูฝนจึงได้เลิกกองทัพกลับลงไปแจ้งราชการ ณ กรุงเทพ
 พระมหานคร ครั้นเข้าฤดูฝนแล้งปีมะเมียฉอก พระบาท
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ทัพแก้วทหารบกกองทัพ
 ขนไปคิดราชการณเมืองหลวงพระบางอีก ครั้นยกทัพขึ้นมา
 ถึงเมืองพิชัย เพชรบูรณ์ท้าวพาคัวเพชชห้วยเมือง ท้าวพล
 เมืองจำเหนือท้าวพลเมืองเชียงคอง ท้าวเมืองโซย แสหนม
 เมืองซอน ท้าวบุตรเมืองเหยิมลงมา ครั้นจะส่งตัวลงมายัง
 กรุงเทพพระมหานครก็เห็นว่าเป็นแต่ท้าวเพชชผู้น้อย จึงได้พา
 เพชชห้วยเมืองขึ้นไปณเมืองหลวงพระบาง ให้ท้าวเพชชกลับ
 ไปบอกความกับเจ้าเมืองทั้งปวง ถ้าจะสามัคคีโดยสุจริตแล้ว ก็
 ให้เจ้าเมืองทั้งปวงและญาติพี่น้องที่เป็นผู้ใหญ่ลงมาณเมืองหลวง
 พระบาง จะได้พากลงไปแจ้งราชการณกรุงเทพพระมหานคร ภาย
 หลังเจ้าเมืองเหยิมกับปลัดหัวเมือง ปลัดเมืองซอน ท้าวพล
 เมืองจำเหนือ ท้าวเพชชห้วย มาณเมืองหลวงพระบาง แจ้งความ
 ว่าเจ้าเมืองท้าวเพชชเมืองหัวพันทั้งหลาย พร้อมใจกันทุกเมืองจะ
 สามัคคีเป็นข้าขอบขัณฑสีมาตามเดิม หัวเมืองที่ยังไม่มาถึง
 นั้นก็จะจัดแจงกันมาภายหลัง ครั้นจะจัดแจงราชการณเมือง
 หลวงพระบาง. (ความขาด)

จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้กองทัพยกไปปราบปรามหัวเมืองลาวฟาก
 ฟ้าข้างตะวันออก หัวเมืองลาวบรรดาที่ขัดแย้งได้ความเดือด
 ร้อนวินาศไปทันที ก็เพราะอนุคนพาสคนเดียว แต่เมือง
 หัวพันทั้งหกกองทัพยังหาได้ยกไปถึงบ้านเมืองไม่ เจ้าเมือง
 หัวพันเหล่านั้นกลัวความเดือดร้อนจะมาถึงบ้านเมือง
 ก็ดีพร้อมกันสามัคคีคิดกันมาเป็นข้าขอบขัณฑสีมาตามเดิม จะ
 ทำราชการชนกับเมืองหลวงพระบาง อ่อนน้อมมาโดยดี เจ้า
 เมืองเหียม ปลัดเมือง หัวพันสรวเมืองได้ลงมาถึงกรุงเทพพระ
 มหานครแล้ว ควรจะนำเอาความชนกราบบังคมทูลแต่พระบาท
 สมเด็จพระนารายณ์บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ให้ทรงทราบได้ฝ่า
 ละอองธุลีพระบาท ท่านอรรคมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ปรึกษาพร้อม
 กันแล้ว จึงนำเอาชื่อราชการเมืองหัวพันทั้งหกชนกราบบังคมทูล
 พระกรุณา ว่าซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ยกกองทัพขึ้นไปปราบปราม
 เมืองพวน เมืองลาว ฝ่ายข้างตะวันออกที่ขัดแย้งบ้านเมือง
 ทรนกองทัพได้เมืองพวนหัวเมืองลาวทั้งปวงแล้ว ฝ่ายเจ้าเมือง
 หัวเมือง เมืองเหียม เมืองเชียงกือ เมืองข้าหนือ เจ้าเมือง
 ข้าใต้ เมืองไสย เมืองซอน กับหัวเมืองชน ๔๘ เมือง กลัวกองทัพ
 จะย้ายบ้านเมือง กลัวพระเดชเดชาานุภาพพระบารมีพระบรม
 โภธิสมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ปรึกษาพร้อมกันอ่อน
 น้อมสามัคคี มาเป็นข้าขอบขัณฑสีมาตามเดิมสืบไปไม่ชนกับ
 พวน จะขอทำราชการชนกับเมืองหลวงพระบาง เจ้าเมือง

เขียม ปลัดเมืองหัวเมือง ปลัดเมืองซอน ท้าวพลเมืองชำเหนือ
 ท้าวเพี้ยเมืองหัวพัน ๔ เมือง ลงมาณกรุงเทพมหานคร ได้
 รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัจจาถวายสัตขานุสสัยแล้ว แล
 เมืองเซียงคอก เมืองชำไต เมืองโสบ ก็ว่าจะจัดแจงตามกัน
 ลงมาภายหลัง เมืองหัวพันทั้งหกได้สามภักดีอ่อนน้อมกลับ
 คืนมาโดยดีแล้ว จะพระราชทานงดกกองทัพซึ่งจะไปตีเมือง
 หัวพันทั้งหกไว้ก่อน เมืองหัวพันทั้งหกจะขอทำราชการ ขน
 กับเมืองหลวงพระบาง ถ้าพวกหัวพันทั้งหกไม่มีความสุจริต
 กลับคืนแซ่งบ้านเมือง ไม่กระทำตามอย่างธรรมเนียม เมือง
 หัวพันทั้งหกทั้งนั้นเป็นแต่ช่อง เมืองชนเมืองหัวพันเล็กน้อยจะ
 หาพลเมืองที่แก่ล้าทหารกองทัพไม่ ครั้นทรงทราบได้ฝ่าละออง
 ธุลีพระบาทแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบันฑูลสุร
 สิงหนาทดำรัสว่า เมืองหัวพันทั้งหกเหล่านี้แต่ก่อนก็เป็นเมือง
 ชนกับเมืองเวียงจันทน์ เป็นหัวเมืองปลายเขตต์แดนข้าขอบขัณฑ์
 เสมารุงเทพพระมหานครสืบต่อมา เมื่อนั้นเป็นกบฏชักนำเอา
 หัวเมืองเหล่านี้ไปชนกับญวน บัดนี้เมืองหัวพันทั้งหกกลับถือง
 ทัพ สามภักดีกลับคืนมาจะทำราชการ ขนกับเมืองหลวงพระบาง
 ถ้าสามภักดีโดยสุจริตตามเดิมแล้ว บ้านเมืองก็จะป็นปรกติ
 เหมือนแต่ก่อน สั้นเรียงแล้ว จะคอยท่าเมืองหัวพันทั้งหกให้มา
 พร้อมกันก็เห็นจะช้า จึงได้พาตัวเจ้าเมืองเขียม ปลัดเมือง
 หัวเมือง ปลัดเมืองซอน ท้าวพลเมืองชำเหนือ ท้าวเพี้ย ลงไปณ

กรุงเทพพระมหานคร ปรีชากับท่านอรรคมหาเสนาบดีผู้ใหญ่
 พร้อมกันว่า เมืองหัวพันทั้งหกเหล่านี้ไปชนกับเมืองญวน ละคาบ
 อย่างธรรมเนียมเสียช้านานหลายปีมาแล้ว บัดนี้เจ้าเมืองเขมม
 ปลัดเมืองหัวเมือง ปลัดเมืองซอน ท้าวพลเมืองชำเหนือ
 ท้าวเพี้ย กลับสามีกัดตกลงมาณกรุงเทพพระมหานคร ให้ถือน้ำ
 พระพิพัฒน์ สัจจาเสียดตามธรรมเนียมเจ้าพนักงาน จึงได้จัด
 แฉงคิงแก่พระพิพัฒน์สัจจาให้เจ้าเมืองเขมม ปลัดเมือง หัวเมือง
 ปลัดเมืองซอน ท้าวพลเมืองชำเหนือ ท้าวเพี้ย กราบถวายบังคม
 กระทำสัตยานุสตัยสาบาลตัวจำเพาะ พระพักตร์พระพุทธรเจ้า พระ
 ธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า ถวายความสัจต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระ
 บาทสมเด็จพระพุทธรเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประ
 เสวีจุตามอย่างธรรมเนียมแล้ว จึงให้ตามเจ้าเมืองเขมม ปลัด
 หัวเมือง ปลัดเมืองซอน ท้าวพลเมืองชำเหนือ ท้าวเพี้ย
 ผู้ลงไปแจ้งราชการ ให้ทราบว่า แด่ก่อนเมืองหัวเมือง เมือง
 ชำเหนือ เมืองเชียงก่อ เมืองโสข เมืองซอน เมืองเขมม เมือง
 ชำใต้ กับหัวเมืองชน ๔๘ เมือง เป็นเมืองชนกับเมืองเวียงจันทน์
 มาแต่เดิม หาได้ชนกับญวนไม่ ครั้นเมื่ออนุจิตประทุมธูรย้ายต่อ
 กรุงเทพพระมหานคร สूरบกองทัพบมิได้ อนุหน้ไปเมืองญวน
 จึงเอาเมืองหัวพันทั้งหกไปยกให้ชนกับเมืองญวน ญวนจึงแต่ง
 ขุนนางมาจัดแจงบ้านเมือง ให้เมืองหัวพันทั้งหกชนกับเมืองซอ
 ง เมืองซอนแทง เจ้าเมืองท้าวเพี้ย พวกรเมืองหัวพันทั้งหกชนมา

เมืองพองไม้ กลัวญวน จึงต้องเสี้ยมช่วยให้ญวนต่อมา ครั้นเป็น
 มะเส็งเบญจสก กองทัพกรุงเทพพระมหานครยกขึ้นไปตี เมือง
 พวนกลัวกองทัพจะไปตีบ้านเมือง เจ้าเมืองท้าวเพี้ยเมืองหัวพัน
 ทั้งหกคิดพร้อมกันทั้งสิ้น สามีกักคักกลับคืนมาเป็นข้าขอบขัณฑ์
 เสมากรุงเทพพระมหานครตามเดิมสืบไปฝ่ายเดียว ไม่ขึ้นกับเมือง
 ญวนจะขอทำราชการขึ้นกับเมืองหลวงพระบาง จะได้ฟังพระบารมี
 พระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว บ้านเมืองจะได้
 อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนแต่ก่อน จึงทำนอรรถมหาเสนาบดีผู้ใหญ่
 ปรีกษาพร้อมกันว่า เมืองหัวพันทั้งหก เมืองพวน กับเมือง
 ลาวฝ่ายข้างตะวันออกเป็นหลายเมือง ขึ้นกับเมืองเวียงจันทน์
 เป็นปลายเขตแดนแดนขอบขัณฑ์เสมากรุงเทพพระมหานคร หา
 ได้เป็นเมืองขึ้นเมืองออกของญวนไม่ ญวนมาครอบงำเอาหัว
 เมืองลาวเหล่านั้นไว้ เพราะเหตุด้วยอนุ คิลกบฏต่อกรุงเทพ
 พระมหานคร เอามันเมืองลาวฟากข้างตะวันออกไปยกให้ขึ้น
 กับญวน หัวเมืองทั้งปวงก็พากันขัดแย้งบ้านเมืองละอย่าง
 ธรรมเนียมเสีย พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว

ถ้าไม่สุจริตทำให้เสียประเพณีอย่างธรรมเนียม ความเดือดร้อน
 ก็จะมักกับบ้านเมืองหัวพันทั้งหก แลซึ่งอรรถมหาเสนาบดีพร้อม
 กันเห็นว่า เมืองหัวพันทั้งหกได้อ่อนน้อมโดยดีแล้ว จะขอให้ตั้ง
 กองทัพจะไปตีเมืองหัวพันทั้งหกไว้ก่อน จะให้เมืองหัวพันทั้ง
 หกทำราชการขึ้นกับเมืองหลวงพระบางตามสมัคร เมืองหัวพันทั้ง

หกจะสุขจริตไม่สุขจริต จะดูใจพวกเมืองหัวพันทั้งหกไปสักครั้งหนึ่ง
 ก่อนนั้น ก็ตามแต่ธรรมเนียมหาเสนาบดีปรึกษาเห็นพร้อมกันนั้นเกิด
 แลเจ้าเมืองเขมิม ปลัดเมือง หัวเมือง ปลัดเมืองซอน ท้าว
 พลเมืองชำเหนือ ท้าวเพ็ชเมืองหัวพันทั้งหก ซึ่งลงไปกรุงเทพ
 พระมหานครนั้น ก็ได้นำเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทกราบถวาย
 บังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหา
 ประเสริฐ ทรงพระมหากรุณาดำรัสว่า เจ้าเมืองเขมิม ปลัดเมือง
 ท้าวเพ็ชเมืองหัวพันทั้งหก ได้ลงมาถึงกรุงเทพพระมหานครแล้ว
 โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานจัดสิ่งของพระราชทานเมืองเขมิม
 หัวพันเจ้าเมือง เงินตรา ๑๐ ตำลึง เสื้อไหมดเมืองบน ๑ แพร
 จุนติว ๑ แพร่มุ่ง ๑ แพรขาวห่ม ๑ ผ้าเชิงปุม ๑ ท้าวผา ท้าว
 ไค หม่อมบัวศรีทา หม่อมบัวจันเทพา เงินตราคนละ ๕ ตำลึง
 เงินชั่ง ๑ เสื้อผ้าลาย ๔ ผืน แพรจุนติว ๔ ผืน แพร่มุ่ง ๔ ผืน
 ไพร ๖ คน เงินตราคนละ ๖ บาท เงิน ๕ ตำลึง ผ้าลายเพลาะ
 ๖ ผืน ผ้าขาวห่ม ๖ ผืน เสื้อผ้าดำ ๖ ตัว เมืองหัวเมืองเพ็ชสถาน
 ปลัด เงินตรา ๑๐ ตำลึง เสื้อไหมดเมืองบนตัว ๑ แพรท่อน ๑
 ผ้าเชิงปุม ๑ เพียนามบุตรปลัดเงินตรา ๖ ตำลึง เสื้อไหมด
 กวางตุ้ง ๑ แพรจุนติว ๑ แพร่มุ่ง ๑ ท้าวแพง เงินตรา ๕ ตำลึง
 เสื้อผ้าลาย ๑ แพรจุนติว ๑ แพร่มุ่ง ๑ ไพร ๖ คน เงินคนละ
 ๖ บาท เงิน ๕ ตำลึง เสื้อผ้าดำ ๖ ตัว ผ้าขาวห่ม ๖ ผืน ผ้าลาย
 เกาะ ๖ ผืน เมืองซอนแสนหัวพันปลัด เงินตรา ๑๐ ตำลึง เสื้อ

โหมตเมืองบน ๑ แพรชาว ๑ ผัวเชิงปุม ๑ ท้าวเอน เงินตรา ๕
 ตำลึง เสื้อผ้าลาย ๑ แพรจุนตีว ๑ แพรนุ่ง ๑ ไพร่ ๒ คน เงิน
 ครากนตะ ๖ บาท เงิน ๓ ตำลึง เสื้อผ้าดำ ๒ ตัว ผ้าขาว ๒ ผืน
 ผ้าลายเกาะ ๒ ผืน เมืองชำเหนือ ท้าวพลเมือง เงินตรา ๖ ตำลึง
 เสื้อโหมตกวางตั้ง ๑ แพรจุนตีว ๑ แพรนุ่ง ๑ แสมอูทัย
 เงินตรา ๕ ตำลึง เสื้อผ้าลาย ๑ แพรจุนตีว ๑ แพรนุ่ง ๑ ไพร่
 ๒ คน เงินตราครากนตะ ๖ บาท เงิน ๓ ตำลึง เสื้อผ้าดำ ๒ ตัว ผ้า
 ขาว ๒ ผืน ผ้าลายเกาะ ๒ ผืน ตามอย่างธรรมเนียม

จึงโปรดให้พาเจ้าเมืองเขมิม ปลัดหัวเมือง ปลัดเมืองขอนแก่น
 ท้าวพลเมืองชำเหนือ ท้าวเพย ขนมาณเมืองหลวงพระบาง ให้เจ้า
 เมืองหลวงพระบางจัดแจงส่งกลับคืนไปณบ้านเมือง เจ้าเมือง
 หัวพันทั้งหกท้าวเพยทั้งปวงจะได้รู้ความว่า สมเด็จพระพุทธเจ้า
 อยู่หัวทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโทษเมืองหัว
 พันทั้งหกไว้ครั้งหนึ่ง ให้ทำราชการชนกับเมืองหลวงพระบาง ตาม
 ใจพวกเมืองหัวพันทั้งหกคิดอ่านปรึกษาพร้อมกันไว้แต่ก่อน เมือง
 หัวพันทั้งหกที่ยังมิได้ลงไป ก็จะได้ลงไปณเมืองหลวงพระบาง เจ้า
 เมืองหลวงพระบางเห็นควรจะพาออกไปณกรุงเทพพระมหานคร ก็
 จะได้จัดแจงให้พาลงไปแจ้งราชการ ให้เจ้าเมืองท้าวเพยพวกเมือง
 หัวพันทั้งหก รักษาบ้านเมืองเขตต์แดนขอบขันธเสมา ทำราชการ
 ชนกับเมืองหลวงพระบาง ตามอย่างธรรมเนียมประเพณีเมืองน้อย
 ชนกับเมืองใหญ่ อย่าให้เสียอย่างธรรมเนียม ถ้าจะมีเหตุการณ์

บ้านเมืองประการใด ก็ให้มีหนังสือบอกความไปยังเมืองหลวง
 พระบาง เมืองหลวงพระบางจะได้ช่วยคิดอ่านทูลบำรุงรักษาบ้าน
 เมือง แลเมืองหัวพันทั้งหกประการใด บ้านเมืองจะได้เป็นปรกติ
 สมณเซ็พราหมณ์ไพร่บ้านพลเมืองจะได้อยู่เย็นเป็นสุขนั้น ให้เจ้า
 เมืองท้าวเพชเมืองหัวพันทั้งหกทั้งปวง คิดอ่านปรึกษาหารือกัน
 รักษาสัตย์สุจริตกระทำตามประเพณีโบราณ บ้านเมืองจะได้อยู่เย็น
 เป็นสุขสืบไปภายหน้า แลต้องตราขงมขนมานี้ พวกเมืองหัวพัน
 ทั้งหกหาหนังสือไทยไม่ ได้ให้เขียนเป็นอักษรไทยฉบับหนึ่ง
 ลาวฉบับหนึ่งกำกับกันขนมาด้วยแล้ว เรื่องราวต้องกัน

หนังสือมาณวันเสาร์ เดือนอ้าย ขนก้าหนึ่ง จุฬศักราช ๑๑๕๗

ปีมะแมสัปดาห์ (พ.ศ. ๒๓๗๘)

เหตุการณ์ในบ๊วอก พ.ศ. ๒๓๗๘

ทางเมืองเขมรถูกญวนบีบคั้นมากขึ้น ฝ่ายไทยก็คาดหมายว่า
 ต่อไปไทยคงจะต้องเกิดปะทะกับญวน เกี่ยวกับเรื่องเมืองเขมร
 อีกเป็นแน่ เพราะถ้าเขมรหมดความนิยมในญวน ถึงกับพร้อม
 ใจกันต่อสู้เพื่อขับไล่ญวนเมื่อใดแล้ว เขมรก็คงจะต้องการพึ่งไทย
 ให้ช่วยป้องกันชีวิต ถ้าเป็นทีไทยจะต้องกระเดื่องกำลังไว้ให้
 พร้อม เพื่อจะมีโอกาสช่วยเขมรในวาระต่อไป พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์

สิงหนเสนี) ขึ้นไปตั้งกองทำบัญชีพลเมืองทางภาคอีสาน

ส่วนทางเมืองพวน ญวนส่งทหารเข้ามาตั้งค่ายสะสมกำลัง
อยู่บางส่วน แต่จำนวนยังไม่มากนัก

ฉบับที่ ๑

จดถึงเมืองสุวรรณภูมิ

เรื่องตั้งให้อุปฮาดเมืองร้อยเอ็จเป็นท้าวพระรัตนวงศา

หนังสือ เจ้าพระยาจักรีศรีอโศก สมุหนายก อัครมหาเสนา
ธิบดี อภัยพิริยบรมกรมพาทู มาถึงท้าวฝ่ายท้าวเพี้ยเมืองสุวรรณ
ภูมิ ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า
เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก กลับมาจากราชการทัพ
เมืองปัตบอง พาเอาตัวอุปฮาดท้าวสุริยะเมืองร้อยเอ็จ เข้าไป
แจ้งราชการณกรุงเทพพระมหานคร ด้วยเจ้าพระยาบดินทรเดชา
ที่สมุหนายก กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า อุปฮาดเมืองร้อยเอ็จ
เป็นคนเข้มแข็งในการศึกสงคราม ได้ทำราชการฉลองพระเดช
พระคุณครั้งอนุเวียงจันทน์ และไปได้เมืองมหาชัย อุปฮาดได้รบ
พุ่งกับญวนลาวยังยินดี ครั้นพระรัตนวงศาอุปฮาดเมืองสุวรรณภูมิ
ถึงแก่กรรมแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้อุปฮาดเมืองร้อยเอ็จไปอยู่
ว่าราชการบ้านเมืองรักษาเมืองสุวรรณภูมิ และเลิกเมืองสุวรรณ
ภูมิแต่ก่อนพระรัตนวงศาอุปฮาดยังไม่ถึงแก่กรรม พระรัตนวงศา

ท้าวเพี้ยย่นบัญชีจำนวนเลกฉกรรจ์ไว้ ๑๓๔๘ คน

ครั้นณมะแมสัปตศก (พ.ศ. ๒๓๗๘) อ้ายขุนประเสริฐ
 อ้ายขุนชนะโวหารกับอ้ายมีช่อ ขึ้นไปตั้งเกลี้ยกล่อมท้าวเพี้ย
 และไพร่หัวเมืองลาว โปรดเกล้า ๆ ให้จับเอาตัวอ้ายขุนประเสริฐ
 อ้ายขุนชนะโวหาร อ้ายมีช่อ ซึ่งคบคิดกันเกลี้ยกล่อมผู้คน
 พวกท้าวเพี้ยและไพร่เมืองสุวรรณภูมิ ที่เข้าเกลี้ยกล่อมอ้ายขุน
 ประเสริฐ อ้ายขุนชนะโวหาร พวกนั้นหลบหนีแยกย้ายแอบแฝง
 อยู่ อุปฮาดจัดแจงเกลี้ยกล่อมรวบรวมท้าวเพี้ยหัวเมือง
 สุวรรณภูมิซึ่งหลบหลีกแอบแฝงอยู่นอกบัญชี ได้มากงบ้าน
 เมืองนายไพร่ ๑๗๓๘ คน เข้ากันทั้งเลกซึ่งพระรัตนวงศา
 อุปฮาดย่นบัญชีไว้แต่ก่อน เป็นคนฉกรรจ์นายไพร่ ๓๐๘๖ คน
 ได้ผู้คนมากกว่าจำนวนเดิม ๑๓๖๐ เศษ เจ้าพระยาบดินทร
 เตชา ที่สมุหนายก จะขอพระราชทานให้อุปฮาดเมือง
 ร้อยเอ็จ เป็นที่พระรัตนวงศา เป็นเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ จะได้
 จัดแจงบ้านเมือง ชำระรวบรวมท้าวเพี้ยไพร่พลให้มั่งคั่งขึ้น จะ
 ขอพระราชทานเอาท้าวสุริยะ บุตรอุปฮาดคนเก่าเมืองร้อยเอ็จ
 เป็นที่อุปฮาด ท้าวราชบุตร บุตรพระรัตนวงศาคนเก่าเป็นที่
 ราชวงศ์ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป จึงทรงพระ
 กรุณาดำรัสว่า เลกหัวเมืองลาวเจ้าเมืองท้าวเพี้ยย่นบัญชีไว้แต่
 ก่อน ไพร่พลซึ่งระส่ำระสายแตกหนีอนเวียงจันทร์ ยังหากลับ
 คนเข้าบ้านเมืองสันไม ครนบ้านเมืองเป็นปรกติ ไพร่พลกลับ

คนเข้าบ้านเมืองพร้อมมูลแล้ว เจ้าเมืองท้าวเพี้ยหาชำระเลกขน
 บัญชีให้สิ้นจำนวนตามอย่างแต่ก่อนไม่ เคลือบแฝงบีตบัง
 อำพรางเลกไว้ เลกเป็นรพลสำหรับจะบ้องกัน พระบวรพุทธ
 ศาสนารักษาแผ่นดิน ซึ่งอุปฮาดเมืองร้อยเอ็งไปอยู่รักษาเมือง
 สุวรรณภูมิ ชำระรวบรวมได้เลกเมืองสุวรรณภูมิมากขึ้นกว่า
 เจ้าเมืองท้าวเพี้ยคนเก่าขนบัญชีเกิน ๒ - ๓ ส่วน แล้วอุปฮาด
 คนนี้ได้ทำราชการทัพศึกมา ๒ - ๓ ครั้ง เข้มแข็งในการศึก
 สงครามรบพุ่งกล้าหาญยิ่งยงดี เป็นคนจงรักภักดีต่อราชการ
 แผ่นดินมีความชอบมากอยู่ สมควรจะชุบเลี้ยงเป็นผู้ใหญ่ได้
 จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระราชทานท้าวอุปฮาด ลูกประจำทอง
 สาย ๑ คน โทณดำ ๑ กะโถนถมดำ ๑ พานถม ๑ เครื่องใน
 ทองคำ ตลับขาสูป ๒ ตลับสีผง ๑ ซองพลู ๑ ๑
 ๑ สัปทนบั้งศุกัน ๑ เสื้อเข็มขาบตัว ๑ ผ้าห่มนอน
 บั๊กทองผืน ๑ ผ้าแพรสี ๒ ผืน ผ้าขาวผุดดอก ๑ ผ้าปุมผืน ๑
 ผ้าลายม่วงอย่างผืน ๑ ผ้าวิลาสผืน ๑ พระราชทานท้าวสุริยะ
 คนโทเงิน ๑ ถาดหมากเงิน ๑ เสื้อออตลัดพันเขียวตัว ๑ ผ้าห่ม
 นอนไหมผืน ๑ ผ้าแพรผืน ๑ ผ้าเชิงปุมผืน ๑ ให้อุปฮาดเป็น
 ทเจ้าเมือง ให้ท้าวสุริยะเป็นอุปฮาด ให้เอาท้าวราชบุตรเป็น
 ราชวงศ์ ตามเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก กราบ
 บังคมทูลนั้นเถิด บัดนี้ตั้งให้อุปฮาดเป็นที่พระรัตนวงศาเจ้าเมือง
 ตั้งให้ท้าวสุริยะเป็นที่อุปฮาด ตั้งให้ท้าวราชบุตรเป็นที่ราชวงศ์

ขนมนวราชการรักษาย่านเมืองด้วยท้าวเพี้ยเมืองสุวรรณภูมิ ให้
 อุปฮาดผู้เป็นที่พระรัตนวงศา บังคับบัญชาว่าราชการบ้านเมือง
 คัดสินสำเร็จกิจสุขทุกข์อาณาประชาราษฎร์ ด้วยอุปฮาดราชวงศ์
 ท้าวเพี้ย ตามจารัตคลองประเพณีขนบธรรมเนียมบ้านเมืองสืบ
 ไปโดยยุติธรรม ให้อุปฮาดราชวงศ์กรมการ ท้าวเพี้ยผู้ใหญ่
 ผู้น้อยทั้งปวง พึงบังคับบัญชาอุปฮาดผู้เป็นที่พระรัตนวงศา
 เจ้าเมือง แต่ซึ่งชอบด้วยราชการ ให้เป็นสามัคคีรสเป็นน้ำหนึ่ง
 ใจเดียว อย่าให้ถือเปรียบแก่งแย่งกันให้เสียราชการไปแต่สิ่งใด
 สิ่งหนึ่งได้ ให้พระรัตนวงศาอุปฮาดราชวงศ์ท้าวเพี้ย ประณบ
 ประนอมช่วยกันรักษาย่านเมือง ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ
 ให้มีเมตตาโอบอ้อมทะนุบำรุงท้าวเพี้ยไพร่บ้านพลเมือง สมณ
 ชีพราหมณ์ในแขวงจังหวัดเมืองสุวรรณภูมิให้อยู่เย็นเป็นสุข กับ
 ให้สืบสาวเอาท้าวเพี้ยตัวเล็กเมืองสุวรรณภูมิ ซึ่งหลบหลีกแอบ
 แฝงอยู่นอกบัญชา ให้ชำระรวบรวมเอามาทำราชการคงบ้านเมือง
 ให้สิ้นเชิง ให้บ้านเมืองมีไพร่พลมากบริบูรณ์เมื่อกองชน จะได้
 เป็นความชอบมากต่อไปภายหน้า ถ้าชำระบัญชาจำนวนท้าวเพี้ย
 ตัวเล็กได้ชนอกเท่าใด เข้ากันเท่าใหม่เท่าใด ให้บอกลงไปให้
 แจ้ง เมื่อและบ้านเมืองมีไพร่พลมาก ก็จะทรงพระกรุณาชุบ
 เลียงให้สมควร.....พลบ้านเมือง และให้พระรัตนวงศา
 อุปฮาด ราชวงศ์ ถ้าขับห้ามปรามท้าวเพี้ยบ้างไพร่ อย่าให้ขับ
 หากันเป็นใจผู้ร้าย กระทำข่มเหงเบียดเบียนไพร่บ้านพลเมือง

ลุกอำนาจให้ได้รับความเดือดร้อน และกระทำให้ผิดจารีตครอง
 ประเพณีบ้านประเพณีเมือง แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็นอันขาด
 ประการหนึ่ง การศึกสงครามยังหาสำเร็จราบคาบไม่ ให้จักแข็ง
 สะสมสะสมเบี่ยงอาหาร กระสุนดินดำเครื่องสาตราวุธให้พร้อมสรรพ
 ไว้สำหรับบ้านสำหรับเมือง จะมีราชการคุกคามขึ้นประการใด
 ก็ให้ได้ราชการพร้อมมูลทันทั่วทั้งท่อย่าให้เสียราชการได้ ถ้าถึง
 เทศกาลไฉน ก็ให้เอาใจใส่ว่ากล่าวป่าวร้องไพร่บ้านพลเมือง
 ทำไฉนให้ได้เต็มภูมิจนทุกปี ให้บ้านเมืองมีข้าวปลาอาหาร
 บริบูรณ์ จะได้ทำบุญให้ทานบ้านเมืองจะได้อยู่เย็นเป็นสุข ถ้า
 ถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้พระรัตนวงศาเจ้าเมือง
 อุปฮาด ราชวงศ์ ท้าวเพี้ยกรมการ พร้อมกันณพระอุโบสถ
 พระวิหารที่เป็นพระอารามใหญ่ บ่ายหน้าต่อกรุงเทพ ฯ กราบ
 ถวายบังคมกระทำสัตยาณุสัคย์ก่องได้ฝ่าละออง ฯ สมเด็จพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าพระพุทธรเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า
 รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัจจาปีละ ๒ ครั้ง ตามธรรมเนียมจ
 ทุกปี และราชบุตรผู้เป็นที่ราชวงศ์นั้น ตกแสงสว่างราชการแล้ว
 ให้ลงมาเล่นทูลละออง ฯ ณกรุงเทพ ฯ จะได้จัดแจงตั้งแต่งขน
 ไปตามธรรมเนียม ครนท้องตรามาถึงวันใด ก็ให้ท้าวฝ่ายท้าว
 เพี้ย ส่งกฎหมายกิจราชการเก่าใหม่ ตราจ้หนักับเล็กสำหรับที่
 พระรัตนวงศา อุปฮาด ราชวงศ์ คนเก่า ให้กับอุปฮาดผู้เป็น
 ที่พระรัตนวงศา ท้าวสุริยะผู้เป็นที่อุปฮาด ราชบุตรผู้เป็นที่

ราชวงศ์ ทำราชการรักษาบ้านรักษาเมือง ตามท้องตราซึ่งโปรดเกล้า ฯ ขนมานจงทุกประการ

หนังสือมาดวันศุกร์แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีวอกนักษัตรอัฐศก
ร่างครานท่านปลายเชือกทำ ฯ แล้ววันเดือน ๘ แรม ๑๐ ค่ำ
เพลาเช้า ฯ พล ฯ สมหมายกล ว่าราชการอยู่จนจวน ได้เอา
ผ้าครานอ่านกราบเรียนจนสิ้นข้อความ แล้วตกแหงกลางบึง
แล้วสั่งว่าให้มิไปตามร่างนี้เถิด

ฉบับที่ ๒

ข้อศุกอักษรเจ้านครจำปาศักดิ์

เจ้าปาศักดิ์บอกลงมาว่า ณวันเดือน ๘ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เพ็ชร์หา
วงศ์เพ็ชร์อินทโคตร ที่ไปอยู่สอดแนมคู่ค้าขณแก่งพราหมกลับ
มาแจ้งว่าเพ็ชร์หาวงศ์กับไพร่ ๒ คนได้แต่

. (ฉบับลข) แก่งพราหมณ์
กลับมาเห็นองข้มแหงกับไพร่ยวน ๕๐ คน ไพร่ลาวเมืองพิน
เมืองระนอง เมืองพัวง เมืองพลาณ เข้ากัน ๑๐๐ คน มีโรง
อยู่ ๒ หลัง ๆ ละ ๒ ห้อง บันค้ายสีลา ๑๐ บอก ค่ายกว้างยาว
๓ เส้น เสาค่ายใหญ่คั่นหนึ่งแบก ๓ คน สูงพื้นดิน ๖ สอก
เชิงเทียนรอบค่าย หนา ๔ สอก สูง ๕ สอก มีประตูค่าย ๒ แห่ง
คูลึก ๕ สอกกว้าง ๖ สอก แต่ค่ายไปถึงคู ๔๐ สอก หามขึงนาง

ข้าวไม้ พวกลาวหัวเมืองพูดว่าไม่มีข้าวกิน ญวนพากัน
 หนักกลับไป เพี้ยศรีทางสองอยู่ในค่ายได้๒คืน รุ่งขึ้นเองภอองย้า
 เแดงให้พวกลาวหัวเมืองไปหาไม้ไฟ มาทำขวากบักกรมค่ายแล้ว
 เพี้ยศรีทางสองกับบ่าว ๒ คนก็กลับมา ๑ ข้า ๑ จึงบอกให้เพี้ย
 เวียงคำ เพี้ยหมื่นหน้า ถอลงมาแจ้งราชการ และข่าวราช
 ราชการฝ่ายเมืองสมบุค เมืองสมบุรณ์ ยังสงบอยู่ ถ้าเพี้ยพรหม
 โคตร เพี้ยสุวรรณเสนาผู้ไปฟังราชการณเมืองตะโปนเพี้ยสุโพ
 เพี้ยศรีจันทวงศ์ผู้ไปลาดตระเวนสืบข่าวราชการ รับพาไพร่บ้าน
 ทุนกลับมาได้ข่าวราชการประการใด จะบอกส่งเข้ามาครั้งหลัง

ฉะบับที่ ๓

ศุภอักษรเจ้านครจำปาศักดิ์

ศุภกัตถาสัมปัตตา สัมนาคม ภิมย์พรหมสุจริต มหิท
 ธิณาสัย ให้ข้าพระพุทธเจ้า . . (ลข) . . นครจำปาศักดิ์ มี
 มจรจิตต์สนิทเสนาหา มายังท่านอัครมหาเสนาธิบดีนทร์ นรินทร
 มาตย์ อันเป็นสวามีประวาส บาทมุลิกากร บวรรัตนมาตย์
 แห่งพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรวุธอิศวร บรมนาถบรมบพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐคุณเกรงเทพ
 มทานคร ปวงทวาราวดี ศรีอยุธยา มหาคัลกภาพ นพรัฐ
 ราชธานี บูรมย์ อุดมพระราชนิเวศมหาสถาน ได้ทราบด้วย

ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้มีสุภอักษร บอกรับราชการฝ่ายเมือง
 ญวน ให้เพี้ยเมืองแพนถอลงมากราบบังคมทูลพระกรุณาได้ทรง
 ทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทครั้งก่อนนั้น ว่าองหลวงท่านตั้งภาค
 แต่งให้องภวองข้มแทน องด้วยเม็ช คุมเอาไพร่ญวนไพร่ลาว
 ๑๐๐๐ คนออกมาตั้งค่ายณแก่งพรม แขวงเมืองชุมพรค่ายหนึ่ง
 ข้าพระพุทธเจ้าจึงแต่งให้เพี้ยศรีทวงศ์ เพี้ยอินทวงศ์กับไพร่มีชื่อ
 ออกไปสอดแนมดูค่ายณแก่งพรม ทางหนึ่งได้แต่งให้เพี้ยพรม
 โกลธร เพี้ยสุวรรณเหล่า กับไพร่มีชื่อออกไปฟังข่าวราชการอยู่
 ณเมืองตะโปน ทางหนึ่งได้แต่งให้เพี้ยสุโผเพี้ยสัจจันทวงศ์กุม
 ไพร่ออกไปลาดตระเวน อยู่ทางค่ายไพร่บาททูต เป็นพรมแดน
 เมืองปากสัก เมืองถ้อง เมืองชุมพรต่อกัน เข้ากัน ๓ ทาง ครั้น
 อยู่ณวันเดือน ๘ ปฐมาษาณ ขึ้น ๕ ค่ำ บึงอฮัฐสก เจ้าเมือง
 ตะโปนแต่งให้ท้าวมหาราชผู้หลาน กับไพร่มีชื่อ ๑๘ คนลง
 มาแจ้งราชการต่อข้าพระพุทธเจ้าว่า ซึ่งองหลวงท่านตั้งภาคแต่ง
 ให้องจูดากองขดง ออกมาเร่งเอาตัวเจ้าเมืองตะโปน เจ้า
 เมืองพิน เจ้าเมืองระนอง เข้าไปเมืองญวนแต่ก่อนนั้น ครั้น
 ไปถึงท่านตั้งอะหลาวแล้ว เจ้าเมืองตะโปน เจ้าเมืองพิน
 เจ้าเมืองระนอง บอกแก่คิดว่าป่วยเสียไม่เข้าไป เจ้าเมือง
 ตะโปนจึงจัดได้เงินแน่นรวง ๖ แท่ง สฬง ๗ ชั่ง เจ้าเมือง
 พินจัดได้เงินแน่นรวง ๓ แท่ง สฬง ๒ ชั่ง เจ้าเมืองระนอง
 จัดได้เงินแน่นรวง ๒ แท่ง สฬง ๒ ชั่ง แต่งให้เพี้ยเมือง

หมาย กับไพร่มีชื่อคุมเอาเข้าไปขอทุเลากับองหลวงต๋านตงกาด
 แล้วเจ้าเมืองตะโปนก็กลับมาถึงเมืองแล้ว ซึ่งองภองข่ม
 แหวง อด้วยเมี้ย คุมไพร่ญวนไพร่ลาวหัวเมืองตะโปน เมือง
 ฟิน เมืองวัง เมืองระนอง เมืองเขียงรม เมืองผาบัง เมืองคาง
 เข้ากันทั้งญวน ๑๐๐๐ คน ออกมาตั้งค่ายณแก่งพราหมแต่ก่อนนั้น
 ญวนแจกจ่ายเสบียงอาหารให้ไพร่พลหัวเมืองทั้งปวง เจองาน
 กันรับพระราชทาน วันหนึ่ง ๒ คนต่อทะนานบั้ง ๓ คนต่อ
 ทะนานบั้ง หาพอรับพระราชทานไม่ ไพร่พลหัวเมืองทั้งปวงก็เห็น
 ว่าได้สามภักดีเข้ามาเป็นข้าสมเด็พระเจ้าอยู่หัว แล้วก็ไม่
 มีใจจะทำค่ายช่วยญวน ก็พากันหนีกลับไปบ้านเมืองเสียก็มี
 บ้าง ค่ายก็ยังหาทันได้ศิขณแล้วไม่ องภองข่มแหวงอด้วย
 เมี้ย จึงใช้ญวนเข้าไปแจ้งราชการต่อองหลวงต๋านตงกาด องหลวง
 ตงกาดจึงแต่งให้องจูดัง คุมไพร่ญวน ๒๐๐ คนออกมาเพิ่ม
 องภองข่มแหวง อด้วยเมี้ยอีก ญวนเข้ากันเก่าใหม่ ๕๐๐ คน
 จึงได้ค่ายขุนเชิงเทินขึ้นไว้ แต่ข้าวเสบียงนั้น องจู่เท่า องจู่
 และ คุมไพร่หัวเมืองตะโปน เมืองฟิน เมืองระนองไป
 เกนเอาข้าวด้วยค่าไพร่ญวน ออกมาเบ็ดจ่ายให้พวกญวน
 พวกลาวที่ตั้งค่ายนั้น ก็หาได้เมล็ดข้าวมาพอเจออานกันรับพระ
 ราชทานไม่ ว่าตั้งนั้น ครันอยู่ณวันเดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปวอก
 อัฐก เพ็ศรหาวงศ์ เพ็ศอนทวงศ์ ที่ไปสอดแนมคุกค่ายแก่ง
 พราหมกลับมา แจ้งราชการต่อข้าพระพุทธเจ้าและเจ้าอุปราชว่า

เพ็ญศรีหาวงส์กับไพร่มีชื่อ ๒ คน ได้แต่งตั้งเป็นลาวเมืองตะโปน
 ปลอมเข้าไปทำการอยู่ค่ายแก่งพราหม เห็นองกอ อยงี่ยมแทงกับ
 ไพร่ยวน ๕๐ คน ไพร่ลาวหัวเมืองตะโปน เมืองพิน เมืองระนอง
 เมืองพ้อง เมืองชุมพร เมืองพลาณ เข้ากัน ๑๐๐ คน มีตึกสำนัก
 ยวนอยู่ ๒ หลัง หลังละ ๒ ห้อง บันลาบสี่ลาญวน ๑๐ บ่อ
 ค่ายค้ำสะกัศและยาว ๓ เส้นเสมอกัน เสาค่ายใหญ่ต้นหนึ่ง
 แยก ๓ คน สูงพื้นดิน ๖ สอก เชิงเทียนรอบค่าย หมา ๔ สอก
 สูง ๕ สอก บ่อคูค่ายมี ๒ แห่ง มีคลองรอบค่ายลึก ๕ สอก
 กว้าง ๖ สอก แต่คืนค่ายไปเจ็ดต้นคลองกว้าง ๔ สอก ที่ในค่าย
 หาได้มีขุมธางข้าวสักหลังไม้ เพ็ญศรีหาวงส์ได้ถามพวกลาวหัว
 เมืองซึ่งทำค่ายอยู่แต่ก่อน ว่ายวนลงมาทำค่ายมากอยู่ไปไหน
 บ้าง ลาวหัวเมืองแจ้งความต่อเพ็ญศรีหาวงส์ ว่าไม่มีข้าวกิน
 ยวนพากันกลับหันคืนไปหมด เพ็ญศรีหาวงส์อยู่ในค่ายได้ ๒
 คน รุ่งมาองกออยงี่ยมแทงจึงแต่งตั้งให้พวกลาวหัวเมือง ออกไป
 เทียวหาไม้ไผ่ไปลยค้ำวัน มาทำขวกบักตามริมค่าย แล้วเพ็ญ
 ศรีหาวงส์กับบ่าว ๒ คนก็เลยออกมาแจ้งเข้าพระพุทธรเจ้า ข้า
 พระพุทธรเจ้าจึงได้มีสูกอักษรมอกข้อราชการ แต่งให้เพ็ญเวียง
 ค้ำ เพ็ญหม่นหน้า กับไพร่มีชื่อ ถอลงมากราบบังคมทูลพระ
 กรุณา ให้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยแล้ว ซึ่งข้อราช
 การฝ่ายเมืองสมบุค เมืองสมบูรณ นนขั้สงบอยู่ ถ้าเพ็ญพรหม
 โศทร เพ็ญสุวรรณเหล่า ซึ่งไปอยู่คอยฟังข่าวราชการณเมือง

ตะโปน เพ็ญสุโพ เพ็ญสรังทวงศ์ ออกไปลาดตระเวนสืบข่าว
 ราชการอยู่ณค่ายไพร่บ้านทุ่ง ทางใดกลับมาได้ข่าวราชการ
 จะผันแปรแน่นอนเป็นประการใด ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะขอพระ
 ราชทานบอกลงมากกราบบังคมทูล ให้กรุงทรวงทราบใต้ฝ่าละออง
 ธุลีพระบาทต่อภายหลัง คราวนี้แล้วแต่จะโปรด
 สุกกัศณามาณวันเสาร์ เดือน ๕ ขน ๑๕ ค่ำ ปวศกอธิศก
 (พ.ศ. ๒๓๗๕)

ฉบับที่ ๔

ใบบอกเมืองอุบลราชธานี
 เรื่องแต่งทัพไปรักษาราชการทางเมืองมุกดาหาร

ข้าพระพุทธเจ้า พระพรหมราชวงศา อุปฮาด ราชวงศ์ กรมการ
 เมืองอุบลราชธานี ขอบอกปรนนิบัติมายังท่านหลวงอัครสุนทร
 เสมียนตรามหาดไทย ขอให้ข้าพระพุทธเจ้า ๑ ข้าพระพุทธเจ้า ๑ ขนกราบ
 เวียนใต้ท้าวพระกรุณาเจ้าพ่อ พ่อทรงทราบ ด้วยมีท้องตราพระ
 ราชสีห์โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขึ้นมาถึง ๑ ข้าพระพุทธเจ้า ๑ ใจความว่า
 ให้ ๑ ข้าพระพุทธเจ้า ๑ จัดคนเมืองอุบลไปช่วยรักษาราชการณเมืองมุกดา
 หารนั้น ๑ ข้าพระพุทธเจ้า ๑ ก็ทราบเกล้าทราบกระหม่อมทุกประการแล้ว
 ๑ ข้าพระพุทธเจ้า ๑ ได้แต่งให้เพี้ยเชียงเหนือ คุณไพร่ไปอยู่รักษาราชการ
 ณเมืองมุกดาหารแห่งหนึ่ง ท้ายก็อยู่แห่งหนึ่ง ตามมีท้องตรา

พระราชสวามีโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมมานั้น ซึ่งคนจำนวน
 เกินไปอยู่รักษาราชการณเมืองนครพนม ๒๐๐ คนนั้น ๆ ข้าฯ
 ขอรับพระราชทานมาอยู่ช่วยรักษาหน้ากระดาน ที่บ้านธาตุพนม
 แห่งหนึ่ง เมืองมุกดาหารแห่งหนึ่ง บ้านท่าขี้กูดแห่งหนึ่ง ทั้ง
 สามแห่ง ขอให้ได้แก่พระกรุณาเจ้าช่วยโปรด ๆ ข้าฯ ให้
 จงมาก

หนังสือบอกปรนนิบัติมาณวันอังคาร เดือน ๑๑ ขน ๑๕
 ค่ำ บวอกอัฐศก
 วันเดือนอ้าย ขน ๕ ค่ำ บวอกอัฐศก (พ.ศ. ๒๓๓๕) ท้าว
 โพลีสารท้อมา

เหตุการณ์ในปีระกา พ.ศ. ๒๓๓๐

การที่ญวนส่งกองทัพเข้ามาตั้งค่ายอยู่ในเขตต์เมืองพวน
 ตั้งแต่บวอก พ.ศ. ๒๓๓๕ นั้น ข้างฝ่ายไทยเข้าใจว่า ญวน
 หมายถึงเอาเมืองพวนเป็นเมืองหน้าด่าน สำหรับทางเสบียง
 อาหารกองทัพญวนในภายหลัง ไทยจึงคอยหาโอกาสที่จะส่ง
 กองทัพขึ้นไปขับไล่ญวน และจัดการเมืองพวนให้เรียบร้อย
 ส่วนทางเมืองเขมร ญวนตั้งหน้าบับคนและตัดทอนกำลัง
 เขมรหนักลง บรรดาเจ้าหญิงราชธิดาสมเด็จพระอภัยราชา ญวน
 ก็ส่งไปไว้ณเมืองญวน พระยาพระเขมรคนใดที่เข้มแข็งนักก็ถูก

ถ้าจัดเสียบ้าง ส่งไปเมืองญวนบ้าง พระยาพระเชมรทขัยเหลือ
อยู่จึงเดือดร้อนระส่ำระสาย พวกนี้ครุ่นคิดจะสังหารญวน โดย
หวังจะพังกาลงฝ่ายไทยอีก และจะขอเจ้าเขมรออกไปปกครอง
สืบสันตติวงศ์ แต่พวกหนึ่งอยากได้เจ้าองค์อม อีกพวกหนึ่ง
อยากได้เจ้าองค์ด้วง นัยว่าพวกฟ้าทะละหะนิยมเจ้าองค์ด้วงมาก
จึงลอบให้คนมาชักชวนเจ้าองค์ด้วงก่อน

ครั้นต่อมาเจ้าองค์อมฟ้องกล่าวโทษเจ้าองค์ด้วง ว่าพยายาม
เกลี้ยกล่อมชาวเมือง จะพาอพยพหนีไปเมืองพนมเปญ พระ
บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้คุมเจ้าองค์ด้วง
และพรรคพวกเข้ามาชำระในกรุงเทพฯ โดยด่วน แล้วให้เจ้า
พระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) รีบออกไปได้สวนพัว
เหตุการณ์ที่เมืองพัทลุงทีเดียว และถ้าเห็นเป็นการสมควร ก็
ให้จัดการก่อสร้างเมืองพัทลุง เพิ่มเติมสิ่งจำเป็น เพื่อให้
เมืองมั่นคงแข็งแรงดงามมีสง่าขานอีก จะได้เป็นที่เชิดชูเกียรติ
คุณเจ้าองค์อมซึ่งทรงครองอยู่ และสะดวงแก่การที่เขมรจะหนี
ร้อนมาพึ่งเข็นค่อไปด้วย

ฉบับที่ ๑

ตราถึงข้าหลวงและเจ้าเมืองหนองคาย, เจ้าเมืองหนองหาร

หนังสือ เจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงพระพิเรนทรเทพ พระ

ปฐมเทวาเจ้าเมืองหนองคาย พระพทักขเขตรคชนธเจ้าเมือง
หนองหาร ด้วยบอกหนังสือแต่งตั้งให้หมื่นเศษสงคราม หัวหน้า
พระตำรวจ เพชอุปชาเมืองหนองคาย เพชโคตรเมืองหนองหาร
กุมเอาตัว อ้ายหัวพันเชียงเป่า อ้ายทิดตา อ้ายทอง ลาวพวน
๓ คน หางว่าจันวนเลิกพลเมือง ครัวพวนเวียงจันทน์ ๒ ฉะบับ
ส่งไปแจ้งราชการว่า ได้แต่งกองตระเวนไปลาดตระเวน จับได้
อ้ายทวง อ้ายศรี อ้ายนันท อ้ายออน อ้ายสวน อ้ายเชียงเป่า
อ้ายทิดตา ลาวพวน ๘ คน ให้ตามลาวพวนซึ่งจับได้ให้กล่าว
อ้ายท้าวชาติ อ้ายเมืองเปรียนนวย อ้ายเวียงกุด อ้ายเวียงขัน
อ้ายเมืองสุข อ้ายเมืองแสนเชียงดี ให้ให้ท้าวสร เชียงหม
เชียงแมน ไปพุดจากเมืองหลวงพระบาง เดือนเดือนอ้ายเดือนยี่
ปีออกอัฐศก ยัวไม่กลับมา ที่ทุ่งเชียงค่านัน มีค่ายอยู่ค่ายหนึ่ง
ญวน มอญ ผลัดเปลี่ยนกันมาอยู่คราวละ ๑๐๐ คราวละ ๑๐๐ เศษ
มีไพร่พลทั้งเชียงคำ ๓๐๐ คน ๔๐๐ คน ทั้งเมืองเชียงดี ทั้ง
เมืองเชียงขวาง ๑๐๐๐ เศษ ราคข้าวเปลือกซื้อขายแก่กันถึงละ
๑ บาท กับว่าชำระครัวพวนเวียงจันทน์ได้ที่เมืองหนองคาย ครัว
พวนตกค้างอยู่ ๔๔๘ ครัวเวียงเป็นพี่น้องกองทำสาร ๓๕๘ เวียง
หนี่ทำสาร เณร ๒ ชายฉกรรจ์ ๓๑ ครัว ๖๐ (รวม) ๕๑ (รวม)
๕๓ เวียงครึ่งพันพราว เณร ๒ ชายฉกรรจ์ ๔๒ ครัว ๑๘ (เป็น)
๖๑ (รวม) ๖๓ (รวมทั้งหมด) ๑๐๔๒ หัวขหลวง ครัวพวนตกค้าง
อยู่ ๒๐๔ ครัวเวียงทำสารฝากไว้ ๒๑ (รวม) ๒๒๕ (รวม) ๑๒๖๗

เมืองหนองหาร ครว้พวนตกค้าง ๓๕๓ ครว้เวียงพัน้องกองท่าสาร
 ๑๐๑ หนีกลับไปแต่ท่าสารชายฉกรรจ์ ๑๓ กรุงเทพ ฯ ลาวเวียง
 ชายฉกรรจ์ ๘ ครั้งพันพราวครว้ ๑๗ (รวม) ๒๕ อารยิก (อรัญญิก)
 ชายฉกรรจ์ ๓ กอง สระบุรี ชายฉกรรจ์ ๘ เป็น ๑๑ เมืองชนบท
 หนีมาแต่อารยิก ชายฉกรรจ์ ๓ เมืองสระบุรี ๘ เป็น ๑๑ (รวม
 เป็น) ๕๐๓ เข้ากัน พระสงฆ์สามเณร ๓๒๒ ชายฉกรรจ์ ๓๗๕
 ครว้ ๑๐๖๕ (รวม) ๑๔๔๘ (รวมทั้งสิ้น) ๑๗๗๐ คน กำหนดได้
 เดินครว้ออกจากเมืองหนองคาย เมืองหนองหารณวันเดือน ๕
 ขึ้น ๑๐ ค่ำ ครว้พวนครว้เวียงจันท้กองท่าสารจะให้ลงทางเมือง
 ประจัน แต่ครว้เวียงครั้งพันพราวหนีกลับไปข้างระได้ กับครว้
 มารตพันแสน จะให้ลงทางเมืองสระบุรี ก็บว่าลาวเวียงจันท้
 ครั้งพันพราวหนีขึ้นไปอยู่เมืองหนองคาย ๗๓ คน พระปทุมเทวา
 อุปฮาดให้สอยได้ราชการ ตั้งเป็นเพชกวานกำนันบ้านอยู่ ๑๐ คน
 จะขอรับพระราชทานไว้ จะไล่ส่งลงมาแต่ ๖๓ คน และ
 พระพิเรนทรเทพได้จัดแจงชำระเลิกเมืองหนองคาย เมืองหนอง
 หาร เมืองชนบท เมืองซอนแก่น เมืองปากเหือง กับเร่ง
 ท้องเกณฑ์อ่อนเมืองหนองคายอยู่ยังไม่เสร็จราชการ มีข้อความ
 ในหนังสือบอกพระพิเรนทรเทพเป็นหลายประการ ได้นำเอา
 หนังสือบอกกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบได้ฝ่าละออง ฯ แล้ว
 ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า ครว้ลาวพวน ครว้
 เวียงจันท้ในจำนวนส่งลงไปณกรุงเทพ ฯ ยังตกค้างอยู่กับครว้

เวียงจันทน์ที่ครั้งก่อนพากันหลบหนีขึ้นไป ครอบครัวเหล่านั้นมัน
 เกี่ยวพันกันอยู่กับครัวที่ส่งลงไปณกรุงเทพฯ ฯ มันจะหนีไปหนีมา
 หากัน จะหาเป็นอันทำมาหากินและทำราชการแผ่นดินไม่ ก็เป็น
 ลาวพวนเกลือกมันจะหนีเลยไปเมืองพวนเมืองชูน จึงโปรด
 ให้ชำระส่งลงไปให้สิ้น อย่าให้ครอบครัวยกค้างเกี่ยวพันกันอยู่
 ชิงพระพิเรนทรเทพ แม่ทัพ เจ้าเมืองท้าวเพี้ยชำระได้ครอบครั
 ชงหนีขึ้นไปกับครัวพวนครัวเวียงจันทน์ ตกค้างอยู่เมืองหนอง
 คาย เมืองหนองหาร ได้เป็นครัวเก่าครัวใหม่เข้ากัน ๑๗๐๐ คน
 เศษ ได้จัดแจงครอบครัวยกชำระได้ส่งลงไปณกรุงเทพฯ ฯ นั้น
 ก็ชอบตามท้องตรากระแสพระราชดำริ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ขึ้นมาแต่
 ก่อนนั้นแล้ว ซึ่งพระปทุมเทวาจะขอครัวเวียงจันทน์ที่ครั้งก่อนชง
 หนีขึ้นไป ได้ตั้งแต่งเป็นท้าวเพี้ยไว้ ๑๐ คนนั้น ก็ให้พระ
 ปทุมเทวา อุปฮาด ราชวงศ์ ท้าวเพี้ยเอาไว้ทำราชการณเมือง
 หนองคาย ตามหนังสือบอกพระพิเรนทรเทพนั้นเกิด และ
 ซึ่งว่าจับได้ลาวพวน ๘ คนมาตามข้อราชการได้ความว่า ลาวพวน
 ซึ่งออกตงบ้านเรือนอยู่แขวงเมืองพวน คิดอ่านกันแต่งให้เจ้า
 สะท้าวเพี้ยไปเมืองหลวงพระบาง แต่ณเดือนอายุเดือนขยยังไม่
 กลับมานั้น ฝ่ายเมืองหลวงพระบางบอกขอราชการ ให้พระยา
 เมืองแพนถือลงไปแจ้งราชการณกรุงเทพฯ ฯ ว่าเจ้าชายท้าวเพี้ย
 พวกลาวพวนแต่งให้ท้าวจันทุมานาย ๓ โพร้ ๕ คนไปเมืองหลวง
 พระบาง เมื่อณเดือนอายุพวกหนึ่ง ครั้นณวันเดือน ๓ แรม

๒ คำ เจ้าสะลิวโสบพันแสน เพยสวนตาน นาย ๕ คน ไพร ๘ คน ไปณเมืองหลวงพระบางอีกพวกหนึ่ง พวกลาวพวนไปพูดจาว่า จะสามัคคีทำราชการชนกับเมืองหลวงพระบางเหมือนกันกับเมืองหัวพันทั้งหก พ่อเจ้าเมืองหลวงพระบางป่วยเป็นวรรณโรคถึงแก่พิราลัย เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์จัดแจงส่งพวกพวนกลับคืนไปบ้านเมือง จึงทรงพระราชดำริว่า เมืองหัวพันทั้งหก เมืองพวน หนักเอาบ้านเมืองไปขกให้กับญวนเหมือนกัน แต่ญวนเห็นว่าเมืองพวนเป็นเมืองใหญ่กว่าเมืองหัวพันทั้งหก ญวนมาจัดแจงตั้งแต่งบ้านเมืองผูกพันเอาเป็นสนิท มีกองทัพญวนมารักษาบ้านรักษาเมืองอยู่ ญวนหมายจะเอาเมืองพวนเป็นเมืองหน้าด่าน ทางเสบียงอาหารกำลังกองทัพ ญวนไปข้างหน้า และเมืองหัวพันทั้งหกนั้น ญวนเรียกเอาแต่ส่วยให้ชนกับเมืองชองเมืองชองแลง ญวนไม่ได้จัดแจงตั้งแต่งบ้านเมือง ห้ามญวนมารักษาอยู่ไม่ ด้วยเมืองหัวพันทั้งหกกระยะทางไกลเขตต์แดนญวนออกมา เมืองหัวเมืองพันทั้งหกใกล้กับเมืองหลวงพระบาง กองทัพยกขึ้นไปปราบปรามเมืองหัวพันทั้งหกก็หาได้กวาดครอบครว้มาไม่ เมืองหัวพันทั้งหกไม่สร้างถานไปนัก เมืองหัวพันทั้งหกกว่าจะสมัคทำราชการชนกับเมืองหลวงพระบาง จึงโปรดให้เมืองหลวงพระบางรับรองไว้คู้ท่วงที่พวกเมืองหัวพันทั้งหกไปก่อน แต่พวกเมืองพวนหนักกองทัพยกขึ้นไปกวาดเอาครอบครว้มา ที่เราได้ครอบครว้ไว้ก็พอจะไว้ใจได้

พวกที่ยังหลงเหลืออยู่บ้านเมืองกับเจ้าชาติเจ้าสะท้าวเพี้ย ที่ได้พาครอบครัวลงไปกับเจ้าเมืองเชียงขวาง เจ้าสะก็ได้อำนาจไปจนถึงกรุงเทพฯ แล้ว ก็กับคิดกันพาเอาครอบครัวหนีกันไปหาญวน มันวิ่งวานไปกับเรามาหาเหมือนเมืองหัวพันทั้งหกไม่ จะไว้ใจกับลาวพวนซึ่งอยู่กับบ้านเมืองนั้นไม่ได้ และลาวพวน ๓ คนซึ่งส่งลงไปกรุงเทพฯ นั้นโปรดเกล้าฯ ให้ซักถามข้อราชการลาวพวน ๓ คน ให้การว่า เป็นพวกครัวลงมาแต่ครั้งเจ้าเมืองเชียงขวางลงมาอยู่หัวขหลง แต่้ายที่ติดตามนั้นหนีตามครัวไปแต่ครั้งเจ้าสะพาครอบครัวหนี ้ายที่ติดตามไปอยู่เมืองเชียงขวาง เมื่อณบวออก้ายเชียงจำปาขึ้นไปจากหัวขหลง ไปซักชวน้ายที่ติดตามมาอยู่บ้านฉงอ ้ายทวงให้การว่าเมื่อณเดือน ๑๐ บวออกอัฐศก ลาวพวน ๒ คนหนีมาแต่เมืองเชียงขวางมาอยู่กับอุปฮาดบ้านหัวขหลง ้ายทวงจึงตามข่าวถึงญาติพี่น้อง ลาวพวน ๒ คนบอกความกับ้ายทวงว่า ญาติพี่น้องของ้ายทวงอยู่เมืองกัมเมืองงาน ครนณเดือน ๑๑ บวออกอัฐศก ้ายทวงผู้เดียวขึ้นไปสืบหาญาติพี่น้อง ้ายทวงขึ้นไปถึงเมืองโมพบ้ายเชียงศรีหาอ้ายอันอ้ายนั้น ้ายทวงจึงชักชวนพากันลงมาถึงบ้านหัวขหลงณเดือน ๔ ข้างขึ้น ้ายที่ติดตาม ้ายทวงรู้ความว่า ที่ทุ่งเชียงค่านั้นญวนมาตั้งอยู่ ๕๐ คน ๖๐ คน บ้าง ๑๐๐ บ้าง ๑๐๐ เศษบ้าง ญวนมารักษาอยู่เสมอไม่ขาด ญวนแต่งคนให้มาตรวจตราเรียกเอาส่วย กับท้าวเพี้ยครอบครัวดาว

พวนอยู่ทุกตำบล พวนให้พวกสาวพวนบ้านทุ่งเชียงคำเมืองโมซึ่ง
 อยู่ใกล้พวน ไฉ้มนุ่งห่มเป็นพวน พวนก็คิดอ่านจัดแจงจะเอา
 พวกสาวพวนเป็นพวกพวนให้ลัทธชาล กับว่าเจ้าชาติเจ้าสะพัน
 แสนเมืองเชียงคเมืองกษเมืองขงเมืองสอยเป็นพวกหนึ่ง คิดอ่าน
 กันแต่งคนไปเมืองหลวงพระบาง แต่้ายเพชคำเมืองเชียงขวาง
 เพชคางคำบ้านทุ่งเชียงคำ ปลัดขันเมืองโม เป็นพวกหนึ่ง หา
 เข้ากับเจ้าชาติเจ้าสะไม่ และซึ่งพวกสาวพวนคิดอ่านกันไปเมือง
 หลวงพระบางนั้น พวนจะรู้ความไม่รู้ความ และจะเป็นความ
 กิดพวนให้ไป หรือพวกสาวพวนจะคิดอ่านชักชวนกันไปประการ
 ใด สาวพวน ๓ คนหาความรู้ความชัดไม่ และครอบครัวเจ้าชาติ
 เจ้าสะก็อยู่กับพวนบ้านทุ่งเชียงคำ เข้านายท้าวเพชพวกสาว
 พวน ซึ่งออกคองบ้านเรือนอยู่แขวงเมืองพวนทุกวันนี้ เป็นคนอยู่
 ในอำนาจพวน จะหาอาจคิดการล่วงเกินพวนไปไม่ เกลือก
 จะเป็นกลสอบายความกิดพวน แต่งให้สาวพวนไปพูดจาคุท้วงที่
 ทางเมืองหลวงพระบาง จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีตราตอบขึ้นไปถึง
 เมืองหลวงพระบาง ให้ช่วยกันรักษายบ้านเมืองให้รอบคอบ อย่า
 ให้ไว้ใจแก่ราชการ กับให้เมืองหลวงพระบางพูดจากับสาวพวน
 เป็นทางเกลี้ยกล่อมทำดีไว้ แต่พออย่าให้สาวพวนสะตั้งสะเทือน
 ถ้าสาวพวนแต่งกันมาพูดจาณเมืองหลวงพระบางอีก ก็ให้เมือง
 หลวงพระบางส่งตัวพวกสาวพวนลงไปณกรุงเทพฯฯ จะได้ชักถาม
 เอาข้อราชการ ความแจ้งอยู่ในท้องตราตอบไปถึงเมืองหลวง

พระบางนั้นแล้ว ครั้นจะให้กองทัพไปกระทำกับพวนโดยเร็ว
 เล่า พวนซึ่งหนีออกมาตั้งบ้านเรือนอยู่นั้น ยังขัดสนเสบียง
 อาหารอยู่ จะต้องครอไว้ แต่พอพวกพวนทำไร่นามีข้าวปลา
 อาหารพอเลี้ยงกองทัพได้เมื่อใด ก็จะไปรดให้กองทัพยกไป
 ตั้รอนทางเสบียงอาหารกองทัพพวนให้เด็ดขาด บ้านเมือง
 ฝ่ายเราจะได้อยู่เย็นเป็นสุข ตาม ท้องตราซึ่ง โปรดขึ้นมา แต่ก่อน
 และราชการทางเมืองพวนนั้น พระพิเรนทรเทพจัดแจงชำระเลิก
 และราชการซึ่งเกี่ยวข้องเสร็จแล้ว พระพิเรนทรเทพจะกลับลง
 ไปณกรุงเทพ ฯ เสียแล้วก็ดี ให้พระปฐมเทวา ให้พระพิทักษ์
 เขตต์ขันธุ์ อุปฮาด ราชวงศ์ ท้าวเพี้ยท้าวป่วง สืบสวนฟังราชการ
 ทางเมืองพวนให้เสมออยู่อย่าให้ขาด และลาวพวนจะเลิกครอด
 ชนลงไปมาประการใด ก็ให้คอยจับตัวลาวพวนให้ได้ จะได้
 เอามาตามข้อราชการให้รู้ความว่า ลาวพวนออกตั้งบ้านเมือง
 อยู่ก่ตำบล เป็นผู้คนครอบครัวเท่าใด และลาวพวนจะพร้อมมูล
 เขากันทงสนหรือจะเป็นพวกเป็นเหล่ากันอยู่ ลาวพวนญวนจะ
 คิดอ่านราชการประการใดบ้าง กับลาวพวนทำไร่นาพอมีข้าว
 ปลาอาหารขึ้นแล้วหรือยัง ให้รู้ราชการและชี้แจงลาวพวนญวน
 ให้แน่นอน จะได้ทรงพระราชดำริข้อราชการทางเมืองพวนต่อไป
 ได้มีตราไปเถิงพระปฐมเทวา เถิงพระพิทักษ์เขตต์ขันธุ์
 ด้วยเมืองละนะบับ ความตอ้งกันแจ่งอยู่แล้ว

หนังสือมาณวันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ ประการ นพศก

(พ.ศ. ๒๓๘๐.)

ให้เขียนไปถึง พระพิเรนทรเทพ ๑ เมืองหนองคาย ๑
เมืองหนองหาร ๑ (รวม) ๓ ฉบับ

ร่างตรา ท่านปลายเชือกหลวงศรีเสนา ทำแล้วณวันเดือน
๖ แรม ๗ ค่ำ

เพลาห้าเสด็จ ฯ ออกณพระที่นั่งอำมรินทร์วิมลชัย ท่าน
ปลายเชือกได้เอาร่างตรากราบทูลพระกรุณา ให้หลวงอนุชิต
พิทักษ์อ่านทูลเกล้า ฯ ถวายจนสิ้นข้อความแล้ว ฯ ทรง ฯ โปรด
เกล้า ฯ สั่งว่า ให้ไปตามร่างนี้เถิด

ครั้นณวันเดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ เพลาเช้า เจ้าคุณพระยา
ราชสุภาวดี ว่าราชการณทิมตามตำรวจฝ่ายซ้าย ได้เอาร่างตรา
กราบเรียนแล้ว สั่งว่าให้ปิดตราไปตามนี้เถิด

เบิกด่าน เพื่อยูบชาเมืองหนองคาย เพียโคตรเมืองหนอง
หารกลับไป เป็นคนขึ้นไปแต่กรุง ฯ นาย ๕ โพร ๕ (รวม) ๑๔
คน อยู่รักษาข้างเมืองสระบุรี นาย ๑ โพร ๗ (รวม) ๘ คน ข้าง
๒ ข้าง บันคาบศิลาบอก ๑

วันจันทร์เดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ ประทานพสก ได้สั่งตรา ๓
ฉบับนี้ให้ เพื่อยูบชา เพียโคตร ถูไป

ฉบับที่ ๒

บันทึกจำนวนคน กรุงเทพ ฯ และหัวเมือง
 เหนือไปทำเมืองพิทของ

พ.ศ. ๒๓๙๐

เป็นคนกองพระราชวังหลวง พลเรือนนาย ๒๕ ขุนหมื่น
 ๑๗๔ เป็น ๒๐๓ ไพร่หลวง ๑๓๔ ไพร่สม ๓๔๘ เป็น ๔๘๒
 เป็น ๖๘๕

กองพระราชวังหลวง ทหารนาย ๑๐ ทหารขุนหมื่น ๖๓
 เป็น ๗๓ ไพร่หลวง ๕ ไพร่สม ๖๔ เป็น ๖๙ เป็น ๑๔๓
 (รวมเป็น ๘๒๗)

กองพระราชวังบวร พลเรือนนาย ๒๕ ขุนหมื่น ๒๓๓ เป็น
 ๒๖๒ ไพร่หลวง.....๑๐ ไพร่สมนอก ๒๒ เป็น ๓๒
 ไพร่สม ๖๕ เป็น ๙๙ (รวมเป็น) ๓๕๙

กองพระราชวังบวร ทหาร นาย ๘ ขุนหมื่น ๔๔ ไพร่หลวง
 ช้าง ๑ ไพร่หลวงนอก ๗ เป็น ๘ เป็น ๕๒ ไพร่สม ๔๕ เป็น
 ๕๓ เป็น ๑๐๕ (รวมเป็น) ๔๖๔ นาย ๑๖ ขุนหมื่น ๕๑๔ เป็น
 ๕๓๐ ไพร่หลวง ๑๗๕ ไพร่สม ๕๒๒ เป็น ๗๐๗ (รวมเป็น) ๑๒๓๑

จำนวนคนหัวเมือง เมืองนครราชสีมา ๒๐๐๐ ถึง ๑๖๐๐
 ยัง ๔๐๐

เมืองศรีสะเกษ ๕๐๐

เมืองเดชอุดม ๓๐๐

เมืองสุวรรณภูมิ ๑๐๐๐

เมืองบึงขัง ๓๐๐

เมืองขอนแก่น ๓๐๐

เมืองร้อยเอ็ด ๕๐๐

เมืองอุบล ๕๐๐

เมืองนครนายก ไทย ๕ ลาว ๑๐๐ เป็น ๑๐๕

เมืองประจันตคาม ๒๐๐

เมืองกบินทร์ ๓๐๐

เมืองวิเชียร เมืองบัวชุม เมืองชัยบาดาล ๑๐๐ เกิง ๘๐

ขัง ๒๐ เป็น ๖๔๕๐

เมืองลพบุรี ๓ กอง นาย ๕๑ โพร ๓๐๗ เป็น ๓๕๘

คลองท่อม ๒ กอง นาย ๒๕ โพร ๑๐๕ เป็น ๑๒๙

อารยิก (อรัญญิก) ๓ กอง นาย ๕๑ โพร ๒๘๖ เป็น ๓๓๗

เมืองนครนายก ๒ กอง นาย ๓๖ โพร ๑๑๘ เป็น ๑๕๔

เมืองประจันตคาม นายโพร ๒๐๐

เมืองกบินทร์บุรี นายโพร ๓๐๐ เป็น ๑๔๗๙ เป็น ๗๙๒๙

กรุงนาย ๕๙๐ โพร ๗๐๑ เป็น ๑๒๙๑ หัวเมืองนายโพร ๗๙๒๙

รวมเป็น ๙๒๒๐ คน

กองทัพพระราชวังหลวง พระราชวังบวร พลเรือนนาย ๒๗

ขุนหมื่น ๑๓๕ เป็น ๒๐๖ โพร่หลวง ๑๕๕ โพร่สม ๕๒ เป็น ๒๕๑ (รวม) ๔๕๗

กองทัพพระบาทหลวง พระราชวังบวร ทหารนาย ๒๕ ขุนหมื่น ๑๒๗ เป็น ๑๕๒ โพร่หลวง ๕ โพร่สม ๑๑๐ เป็น ๑๑๕ (รวม) ๒๖๗

นาย ๕๒ ขุนหมื่น ๓๐๖ เป็น ๓๕๘ โพร่หลวง ๑๖๘ โพร่สม ๒๐๒ เป็น ๓๗๐ (รวม) เป็น ๗๒๘

กองโคได้ข้กไปชนข้าวชนเกลือ ณเมืองกบินทร์บุรี ไปเมืองบักบอง เป็นคนนาย ๑๕ โพร่ ๒๐๕ เป็น ๒๒๐ คน โคต่าง ๑๕๐๐ หลัง ได้ข้กไปหากเมืองสระบุรี แลวันเดือนอ้ายแรม ๕ คำช่วยแล้ว

วันเดือน ๓ แรมคำหนึ่ง ให้หลวงบูรินทามาด้วยกุมพระสงฆ์คุมโหร กุมพรหมณ์ และสิ่งของออกไปบักบอง เป็นคนพรหมณ์ พธ พระครูเสด็จอารย ๑ พรหมณ์เมฆ ๔ เป็น ๕ ทมอ เจ้าหลวงอินทร์ฤไชย ๑ พรหมณ์เมฆ ๕ เป็น ๗ เป็น ๑๖

โหร ขุนพิชัยฤกษ์ ขุนโลกาภิตย์ ขุนพิทักษ์เทวา ขุนญาณประสิทธิ์ ๔ คน (รวม) เป็น ๒๐ คน กับคุมเอาเทิบนชัยเล่ม ๑ เส้าหลักเมืองหลัก ๑ สีลารองลกแผ่น ๑ แผ่นเงินชตาเมืองหลัก ๑ แผ่นเงินปิดต้นเส้า ๑ แผ่นเงินปิด ๑ เป็น ๒ เป็น ๓ แผ่นทองแดงอาถรรพณ์ใหญ่ ๑ แผ่นสีลาอาถรรพณ์ใส่ป้อม ๕ แผ่นสีลาอาถรรพณ์ ๘ กิส ๔ รูปราชสีมาตรง ๑ รูปข้าง

ดวง ๑ รูปเท่าดวง ๑ เป็น ๓

ฉบับที่ ๓

บันทึกราชการบอกรายการขนาดเมืองพัทลุงเป็นต้น

เมืองปัตตานีสร้าง กว้าง ๑๒ เส้นยาว ๑๘ เส้น กำแพง
 สูง ๘ สอก หน้าตึก ๒ สอก ๑ กีบ หน้าปลาย ๒ สอก บ้อม
 ไหล่มุม ๒ บ้อม ๘ เหลี่ยม ๆ ละ ๖ วา บ้อมมุม ๒ บ้อม
 ๘ เหลี่ยม ๆ ละ ๕ วา ๕ เหลี่ยม เข้านัน ๔ บ้อม ๆ กลาง ๒
 บ้อมยาว ๑๐ วา เหลี่ยม (ต้นฉบับขาด).....คน
 ครั้งหลังพระยาศรีพิพัฒน์ เจ้าพระยาอมราช คนกองวังหลวง
 ทหาร นาย ๑๐๒ โพร ๓๓๖ เป็น ๔๐๘

กองวังบวร พลเรือน นาย ๒๖๑ โพร ๖๒ เป็น ๓๒๓

กองวังบวร ทหาร นาย ๓๓๓ โพร ๓๓๓ เป็น ๓๐๖ เป็น

๖๒๕ นาย ๖๘๕ โพร ๒๐๒๖ (รวมเป็น) ๒๘๕๘.....

หัวเมืองกตาโหม เมืองราชบุรี ๖๕๓ เมืองเพชรบุรี ๕๐๐

เมืองกุย ๒๔ เมืองปราง ๒๐ เป็น ๔๔ (รวม) ๑๖๐๑

หัวเมืองกรมท่า เมืองพนัสนิคม ๑๐๐ เมืองนนทบุรี ๘๒

เป็น ๑๘๒

TUDC

01/08/2554

หัวเมืองกรุงเก่าคง ๓๕๐ คน เกิน ๑๔๖ ใต้ ๑๑๕ ขาด

๒๓ เมืองแก้ว ๕๓ ยังไม่เก็บ ๑๑ คาบ ๑๑ เป็น ๒๒

หัวเมืองกรมมหาดไทย เมืองอ่างทอง ๑๘๓ คน เกษ
 ๑๐๐ ได้.....ชาติ ๒๐ ทาย กรมการ ๒ คงมาบก ๓๘ คงมาเรือ
 ๔๐ เป็น ๗๘ เมืองสวรรคโลก ๑๓๑ เกษ ๗๔ ได้ ๕๕ ชาติ ๑๕
 ทาย ๑ คงมาบก ๒๒ คงมาเรือ ๓๖ เป็น ๕๘ เมืองชัยนาท
 เกษเมือง ๑๕๔ เกษมออบเมืองส่วย ๗๕ เป็น ๒๒๙ คน
 เกษเมือง ๖๐ ได้ ๖๐ เกษมออบเมืองส่วย ๗๕ ได้ ๑๕
 ชาติ ๖๑ เป็น ๗๕ ได้ ๔๓๑ ชาติ ๑๗๒ เป็น ๖๐๓ ทาย ๑ คง
 มาบก ๑๗ คงมาเรือ ๕๖ เป็น ๗๓

เมืองสิงห์ เกษเมือง ๑๒๘ เกษมออบเมืองส่วย ๓๕
 เป็น ๑๖๓ คน เกษเมือง ๘๔ ได้ ๖๘ ชาติ ๑๖ : เกษ
 มออบเมืองส่วย ๓๕ ได้ ๑๒ ชาติ ๒๓ เป็น ๔๐ ทาย ๓ คงมา
 บก ๑๖ คงมาเรือ ๖๑ เป็น ๗๗

เมืองมโนรมคง ๔๕ เกษเจ้า ๒๘ ได้ ๒๘ คงมาบก ๑๕
 คงมาเรือ ๕ (รวมเป็น ๒๓๘๖)

เหตุการณ์ในปีจอ พ.ศ. ๒๓๘๑

เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ออกไปเมือง
 พัดบอง สอบสวนเรื่องที่เขาองค์ดวงคิดเตรียมอารจะอพยพหนี
 ไปเมืองพนมเปญเสร็จแล้ว คุมจับการสร้างเมืองพัดบองจน
 สำเร็จเรียบร้อย รุ่งชนบจ่อ พ.ศ. ๒๓๘๑ เดือน ๖ เจ้าพระยา

บดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) จึงกลับคืนมาเฝ้า กราบบังคม
ทูลขอแจ้งข้อราชการณกรุงเทพมหานคร

พระบัตินี้ ๑

ให้เมืองตะเข็งเทรารักษาเกวียน
และกระบือของเจ้าองค์ด้วง

หนังสือพระยามหาอำมาตย์ ฯ มาถึงหลวงยกบัตร กรม
กรมเมืองตะเข็งเทรา ต่วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า
เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ ส่งบุตรภรรยาทาสชายหญิง กระบือ
เกวียน ขององค์ด้วงเข้ามาถึงแขวงเมืองตะเข็งเทราแล้วโปรด
เกล้า ฯ ให้ส่งบุตรภรรยาทาสชายหญิงเข้ามาณกรุงเทพ ฯ ให้สัน
แต่กระบือเกวียนของครอบครัวพวกองค์ด้วงนั้น เจ้าองค์ด้วงให้
บ่าวพิทักษ์รักษาไว้ณเมืองตะเข็งเทรานั้น ให้หลวงยกบัตรกรม
กรมตรวจตราดูแล อย่าให้โจรผู้ร้ายลักเกวียนกระบือของ องค์
ด้วงไปได้ และให้หลวงยกบัตรกรมกรมการเร่งจัดเรือแต่งกรมการ
คุมบุตรภรรยาทาสชายหญิงขององค์ด้วง เข้าไปส่งณกรุงเทพพระ
มหานครให้สันโดยเร็ว แล้วให้บอกจำนวนบุตรภรรยาทาสชาย
หญิง กับกระบือเกวียนของครอบครัวพวกเจ้าองค์ด้วงเข้าไป
ให้แจ้ง

หนังสือมาณวันอังคาร เดือน ๖ แรม ๗ ค่ำ ปีจอสัมฤทธิศก

(จ.ศ. ๑๒๐๐)

ร่างตรานี้ ท่านอนุชิตพิทักษ์มาสั่งว่า ท่านปลายเชือกสั่งให้ทำตราออกไปเมืองฉะเชิงเทรา ให้ส่งกรวอังก์ด้วง แต่เกี่ยวนกระบือให้เอาไว้ที่ฉะเชิงเทรา ทำแล้ว

วันเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ ท่านเจ้ากรมมหาดไทยฝ่ายเหนือว่าราชการอยู่ณศาลาลูกขุน ได้เอาร่างตราอ่านกราบเวียนจนสิ้นข้อความ แล้วสั่งว่าให้มิไปตามร่างนั้นเถิด เมื่อสั่งนั้นท่านต้นเชือก พระพิพิธเสนา นายแก้วน นายรักษ์ นั่งอยู่ด้วย ในทันใดนั้น ได้ส่งตราให้ท่านปลายเชือกรับไว้

ฉบับที่ ๒

ตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
เรื่อง ให้ ขุดสร้างเครื่องยศเจ้าองค์ด้วงไว้ กับเมืองปัตบอง

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก ด้วยบอกเข้าไปว่า องค์ด้วงฝากเครื่องยศไว้กับพระยาปลัดเมืองปัตบอง เป็นของลูกประจำทองคำสาย ๑ มาลาขอตทองคำ ๑ แหวนทองคำประดับพลอยไพฑูรย์วง ๑ ประดับพลอยทับทิมวง ๑ เป็น ๒ วง พานทองคำ ๑ ของพลูทองคำ ๑ ของบหรททองคำ ๑ จอกหมากทองคำ ๒ ฝอบทองคำ ๒ ตลับสีผึ้งทองคำ ๑ คณโฑทองคำ ๑ มีดหมากด้ามทองคำ ๑ เครื่องวางสำแหวกทอง

คำสาย ๑ คาพต้ามฝักหุ้มทองคำหลักประดับพลอยเต็ม ๑ โตะ
 เงินใหญ่ ๑ เล็ก ๑ เป็น ๒ ใบ หอกคู่ปลอกทองคำ ๒ ปลอกเงิน ๒
 ปลอกคร่ำทองคำ ๑ เป็น ๕ เล่ม ง้าวปลอกกาไหล่ทองคำเล่ม ๑
 ทวนปลอกเงิน ๒ เล่ม และว่าเสกส่วยกระวานจำนวนปีระกานพ
 สกน^๕ เต็มจะได้ส่งกระวาน ๖๕ หาบ ๓๖ ชั่ง กรันชำระบัญชี
 จำหน่ายป่วยไข้ตาย ๓๐ คน คงจะได้ส่งกระวานครึ่ง ๖๕ หาบ
 ๑๖ ชั่ง ขนกว่าจำนวนปีระกอรูสก ๔ หาบ ๑๖ ชั่ง กับเงินส่วย
 หัวเมืองลาว ๔๐ ชั่ง ซึ่งมอบให้หลวงอภัยพิทักษ์จัดซื้อกระวาน
 รวากหาบละ ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง เป็นกระวาน ๒๖ หาบ ๖๗ ชั่ง ๘ ตำลึง
 แล้วว่าเจ้าองค์อ้อม พระยาปลัด กรมการจัตไตสัง^๕ เจ้าองค์อ้อม
 ๓ หาบ พระยาปลัด ๒ หาบ พระยกรบัตร์ ๑ หาบ พระพิทักษ์
 บดินทร์ ๑ หาบ พระยาเสถียร พระเมือง ๑ หาบ พระนรินทร์โยธา
 ๑ หาบ พระราชณาเขต พระยาภักดีบริรักษ์ ๑ หาบ พระราชรัถย์
 เมืองมณฑลบุรี ๑ หาบ พระยามโนมิตรเมืองระสือ ๕๐ ชั่ง เข้า
 ก็น ๑๑ หาบ ๕๐ ชั่ง มูลเกล้าฯ ถวายฉลองพระเดชพระคุณ ให้
 หลวงอภัยพิทักษ์จางวาง พระมนตรีนายก พระบวรนายก พระ
 สัตร์นชาติ นายกองกระวานคุมผลกระวานส่วยจัดซื้อ คุมเครื่อง
 ขศ สิ้น^๕ เข้าไปส่งนั้น ได้นำเอาหนังสือบอกกราบบังคมทูลพระ
 กรุณาทราบฝ่าละออง ฯ แล้ว ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ
 สั่งว่า ซึ่งเจ้าองค์อ้อม พระยาปลัด พระยกรบัตร์ พระยา
 พระเขมร คิดถึงพระเดชพระคุณ จัดส่งมูลเกล้าฯ ถวายในการ

พระบรมศพนั้น ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงาน
จัดแจงเสด็จดับปลกรรม ทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศล ออก
มากับเจ้าองค์อ้อม พระยาปลัด พระยกรมบัตร พระยาพระเชมรด้วย
แล้ว และซึ่งส่งผลกระวานส่วย ผลกระวานจัดซื้อ กับเครื่องยศ
องค์ด้วงเข้าไปนั้น หลวงอภัยพิทักษ์จางวาง พระมนตรีนายก พระ
บรรณนายก พระสัตรินุชิต นายกอง ได้คุมเอากระวานส่วย กระ
วานจัดซื้อ และเครื่องยศองค์ด้วง ไปส่งเจ้าพนักงานรับไว้ได้ครบ
จำนวนตามบอกแล้ว อนึ่งซึ่งพระยานคร เข้าเมืองเสียมราบจัด
ได้ผลเร็ว ๑๕ ทาบ ได้เสด็จ ๕ ทาบ ให้นายอุมบุตรเขยคุมเข้าไป
ทูลเกล้าฯ ถวายนั้น นายอุมคุมไปส่งเจ้าพนักงานชาวพระคลังซึ่ง
ได้ผลเร็ว ๑๔ ทาบ ๕๑ ชั่ง ซึ่งได้เสด็จ ๔ ทาบ ๘๕ ชั่ง รับไว้แล้ว

หนังสือมาณวันอังคารเดือน ๖ แรม ๗ ค่ำ ปีมจอ สัมฤทธิศก
วันเดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ ท่านเจ้ากรมมหาดไทยฝ่ายเหนือว่า
ราชการณศาลาทูกขุน ได้เอาร่างตราอันกราบเรียนสั่งให้ตก
แชกลงบ้าง วงกาเสียบ้าง แล้วสั่งว่าให้มิไปตามร่างนี้เถิด

ระเบียบที่ ๓

หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงข้าหลวง

และกรมการเมืองปราจีนบุรี

TUC

1 01/002582

หนังสือพระยามหาอำมาตย์ มาถึงพระยาภิรมราชา ข้า

หลวง จมื่นมหาสนิทกรมการเมืองปราจีน ด้วยทรงพระกรุณา
 ตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า หลวงอภัยพิทักษ์จางวางนายกongปลัด
 กongs่วยกระวาน เอาผลกระวานบรรทุกเกวียน ๕๐ เล่มเข้ามา
 ส่ง จะเอาเกวียนกลับออกไปเปล่งเสียเที่ยวบ่วยการเกวียน
 กระบือ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานเกลือกกับพวกพระหลวง
 ชุนหมื่นไพร่ข้าส่วยกongกระวาน ๖๐๐ ถึง จะได้แจกจ่ายกันรับ
 พระราชทานเป็นกำลังราชการ ถ้าหลวงอภัยพิทักษ์จางวางออก
 มาถึงเมืองปราจีนแล้ว ก็ให้พระยาภิรมราชา จมื่นมหาสนิทกรม
 การจ่ายเกลือ ๖๐๐ ถึงให้กับหลวงอภัยพิทักษ์ พระหลวงชุนหมื่น
 ลุกออกไปเมืองบัตบองโดยเร็ว อย่าให้ค้างช้าอยู่ได้ ถ้าได้ส่ง
 เกลือให้หลวงอภัยพิทักษ์พวกส่วยกระวาน แล้วให้บอกจำนวน
 เกลือเข้าไปให้แจ้ง

หนังสือมาณวันพฤหัสบดีเดือน ๗ ขึ้นค่ำหนึ่งปีจอสัมฤทธิศก
 จำนวนคนและสิ่งของเบิกค่าน หลวงอภัยพิทักษ์ จางวาง
 นายกongปลัดกongs่วยกระวานกลับไปเมืองบัตบอง ไปแต่กรุงฯ
 เป็นพระสงฆ์ ๓ สามเณร ๕ เป็น ๑๒ รูป เป็นคนนาย ๓๕ ไพร่
 เขมร ๓๓ ไพร่จีน ๕ เป็น ๓๘ (รวม) ๗๓ หลุย ๕ (รวมเป็น) ๗๘
 คน บันคาบศิลาเต็ม ๓ บอก จัดซื้อ ๑ บอก เป็น ๕ บอก คีบูก
 พระราชทาน ๒ หาบ ๕๐ ชั่ง คีบูกจัดซื้อ ๒ หาบ ๕๐ ชั่ง หล่อฐาน
 พระพุทธรูป ๕ หาบ กะทะเหล็กใหญ่พระราชทาน ๑๐ ใบ จัดซื้อ
 ๑๐ ใบ เป็น ๒๐ ใบ มะพร้าว ๕๐๐ ใบ เวื่อ ๑๔ ตำ อยู่รักษาข้าง

เกวียนนมเมืองปราจีน โพร ๔๓ คน ช้างพลาย ๑ พัง ๑ เป็น
๒ ช้าง เกวียน ๕๖ เล่ม กระบือ ๑๒๘ ตัว ปืนคาบศิลา ๓ บอก
กับให้ขุนทานชกตากเรือส่งให้ถึงน้ำลึก

วันเดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำ ได้เอาจำนวนพระสงฆ์สามเณรและ
นายโพร กับรายสิ่งของเบิกตำหนักกราบเรียนแล้ว สั่งว่าให้มิไป
ตามจดหมายนั้นเถิด หลวงอภัยพิทักษ์ พระมนตรีมาบอก พระ
บรมนายกอยู่ด้วย

เบิกตำหนัก นายอุมออกไปแต่กรุงเทพฯ ๓ เป็นพระสงฆ์รูป ๑
เต็มนาย ๘ เต็มโพร ๑ เป็น ๘ เข้ามา โพรเขมร ๖ โพรจีน ๒ เป็น
๘ (รวมเป็น) ๑๘ คน เป็นเหล็กกล้า ๕๐ ชั่ง กะทะเหล็ก ๒ เก้า ๑๐
ใบ อยู่รักษากระบือเมืองปราจีน นาย ๒ โพร ๓๘ เป็น ๔๐ คน ปืน
คาบศิลา ๑ เกวียน ๒๘ กระบือ ๘๕ นายบึงจะมาเอาหนังสือเบิกตำหนัก

วันเดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำ ได้ส่งตราตอบเมืองปัตตานี ๑ ตรา
แจ้งพระยาศรีมราชา จมื่นมหาสนิท ๑ เข็กกัน ๒ ฉะบับ ให้หลวง
อภัยพิทักษ์จางวางกองกระวานรับไป

พระบัพที่ ๔

จำนวนครัวที่อพยพเข้ามาฟังพระบรมโพนธิ์สมภาร
และแยกย้ายไปอยู่ต่างเมืองตามใจสมัคร

จำนวนครัวทั่วเดือน ท้าวเหม็น ข้ามฟากมาสมัคร จ.ศ.
๑๒๐๐ ไปอยู่ต่างเมือง ครัวเป็นท้าวเดือน ท้าวอยู่เมืองหนองคาย

ท้าว ๓ เพี้ย ๒ ภรรยา ๒ เป็น ๗ สกรรจ์ ๑๐ สามะโนครัว ๓๖
 ทาษ ๘ เป็น ๕๔ เป็น ๖๑

ครัวนายร้อยอังกวศ้อยู่เมืองหนองหาร เพี้ย ๒ ฉกรรจ์ ครัว
 ๒๕ เป็น ๓๓

ครัวเพี้ยนามวงศ์อยู่กับหลวงศรีมหาพรหมห้วยหลวง เพี้ย ๑
 ฉกรรจ์ ๓ ครัว ๑๔ เป็น ๑๘

ครัวเพี้ยไชยอยู่เมืองไชยบุรี เพี้ย ๑ ฉกรรจ์ ๑๐ ครัว ๓๕
 เป็น ๔๖

ครัวนายพ่อบุญอยู่เมืองท่าอุเทน ฉกรรจ์ ๓ ครัว ๕ เป็น ๑๒
 ครัวเพี้ยศรีจันทอง เพี้ยสี่หะพล เวียงจันทน์ที่ทศครัวมาเมือง
 ท่าอุเทนครั้งก่อน ๓๔ เป็น ๔๖

ครัวท้าวเหม็น เพี้ยศรีขันไชย อยู่เมืองนครพนม ท้าว ๑
 แม่ยาย ๑ ภรรยา ๑ บุตร ๒ น้องภรรยา ฉกรรจ์ ๑ เป็น ๖ เพี้ย
 ๑ ครัว ๔ เป็น ๕ ทาษชายฉกรรจ์ ๒ ครัว ๗ เป็น ๙ เป็น ๒๐

ครัวท้าวไชยสารเมืองนคร ท้าวอุปจิต ท้าวขัติย เมืองคำ
 เกิด เกลยกล่อมได้ครั้งหลัง ๑๒๓ คน ครัวเวียงจันทน์ ขวา ๓
 ฉกรรจ์ ๕ ครัว ๒๒ เป็น ๓๔ เมืองนคร ฉกรรจ์ ๒ ครัว ๘ เป็น
 ๑๐ เดิมเมืองคำเกิด เดิมเมืองคำมวน ฉกรรจ์ ๒๐ เวียงจันทน์
 ได้ไปสักเป็นเวียงจันทน์ ฉกรรจ์ ๒๐ ครัว ๕๕ เป็น ๗๕ เป็น ๑๒๓

ครัวท่านเขต ด้านเชียงษา เกลยกล่อมครัวเมืองแสนได้
 ฉกรรจ์ ๗ ครัว ๘ เป็น ๑๕ (รวมเป็น) ๑๓๘ (รวมทั้งหมด) ๓๖๒ คน

เหตุการณ์ในปีกุน พ.ศ. ๒๓๓๒

ความปั่นป่วนในเมืองเขมรอันเนื่องมาแต่ญวนบีบคั้นตั้ง
กล่าวแล้ว ได้กระทบกระเทือนติดต่อกันมาถึงชาวเขมรที่อยู่ใน
ความอุปถัมภ์ของไทย มีเขมรในเมืองฝัดบองเป็นต้น ต่าง
เกลี้ยกล่อมและจับแก่นญวน ควบคุมหาช่องทางจะกำจัดญวน
อยู่เสมอ

ทางกรุงเทพฯ ๓ สัปดาห์ให้เมืองฝัดบองแต่งกองออก
ลาดตระเวน และสอดแนมแถบค่านเมืองโพธิสัตว์ เจ้าองค์อม
จึงให้พระพิทักษ์บดินทร์ (โสม) และพระนรินทร์โยธา (นอง)
เป็นนายกองออกไปสอดแนม อยู่ภายหลังเจ้าองค์อมเอาใจออก
หากจากไทย ร่วมคิดกับพรรคพวก จับกรมการหลายนาย
แล้วเข้าชิงค่ายและเผาเมืองฝัดบอง และกวาดต้อนครัวอพยพ
หนีไปเมื่อพนมเปญ ฝ่ายพระพิทักษ์บดินทร์ (โสม) พระ
นรินทร์โยธา (นอง) ทราบข่าวก็รีบยกมาสะกดจับครัวที่พวก
เจ้าองค์อมกวาดต้อน ได้คนมาเกือบหมด พระพิทักษ์บดินทร์
(โสม) พาครัวเข้าเมืองฝัดบอง ส่วนพระนรินทร์โยธา (นอง)
พยายามไล่ตามจับเจ้าองค์อมต่อไป แล้วกราบรายงานเหตุการณ์
เข้ามายังกรุงเทพฯ โดยด่วน

เมื่อข่าวทราบถึงฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็โปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์

สิงหนเสนี) เร่งยกทัพใหญ่ออกไปโดยเร็ว

เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เดินทัพไป
ถึงเมืองพัทลุงแล้ว จัดให้นายทัพนายกองแยกย้ายไปควบคุม
รักษาค่าย และด้านทางที่สำคัญโดยกวตขัน ในไม่ช้ามี
กองทัพญวนยกมาถึงค่ายด้านพรหมสถิตย์ แต่ถูกกองทัพไทย
ขับไล่ล่าถอยกลับไปตั้งอยู่แขวงเมืองชันแครง

ฉบับที่ ๑

ข้อความใบบอกต่าง ๆ

วันพุธเดือนอ้ายแรม ๑๕ ค่ำ ปีมะแม เอกศก พระยาภิรมราชา
บอกส่งต้นหนังสือขุนสุภมาตราเมืองปราจีนรักษาค่ายเมือง พระ
วงศานุชิตขจรบัตรเมืองมณฑลบุรี พระยามนตรีเสนาหาเจ้าเมือง
ตะโนน

หนังสือขุนสุภมาตราว่าณวันเดือนอ้ายขึ้น ๑๕ ค่ำ หลวง
ปลัดเมืองปราจีนออกไปตรวจค่ายเมืองระสือ ณวันเดือนอ้าย
แรม ๓ ค่ำ องค์อัมปัตประตุมืองจับพระยาปลัด หลวงอภัย

หนังสือพระวงศานุชิต พระภักดีนุชิต กรมการเมืองมณฑล
บุรีว่า ณวันเดือนอ้ายแรม ๓ ค่ำ เพลา ๒ ขามเศษ ปลัด
แก้วมารับมารดาบุตรภรรยา ปลัดแก้วลงว่าญวนเขมรยกทัพ
มาถึงบ้านกระพงปรักมารับองค์อัมกับนักมารดา พระขจรบัตร

กรมการไต่ยกกองทัพตามรบ ปลัดแก้วซึ่งเอาครอบครัวมา
 ใต้ แต่ปลัดแก้วกับนักมารดาและบุตรภรรยาหนีไปได้ ให้
 ขุนอาจ (และ) ไพร่ ๖๐ ปืน ๑๕ ปอก ครั้นวันแรม ๔ ค่ำ
 เดือนอ้าย เพลาไก่ขัน หมื่นเทพหนีมาแต่เมืองปัตบองว่า
 องค์กร นักมารดา พระยาราชรัญ ปลัดแก้ว พระยาพระเชมร
 พวองค์กร คិតกบฏจับพระปลัด พระราชนายก พระสมบัติ
 พระคลัง พระบรมนายก หลวงอภัย จำใส่ตรวนไป แล้วหมื่น
 เทพบอกว่า กองทัพญวนเขมรยกมาถึงบ้านกระพงปรัก บอก
 มาวันเดือนอ้ายแรม ๖ ค่ำ

หนังสือพระยามนตรีเสนาหากกรมการเมืองตะโนตว่า แต่ง
 ให้หมื่นปราบไปสืบราชการ พบหลวงจงภักดีบ้านกงพระงาม
 หนีมาแต่เมืองปัตบองบอกว่า ฅวันเดือนอ้ายแรม ๓ ค่ำองค์กร
 กับพวองค์กร คិតกบฏจับพระยาปลัดฆ่าเสียแล้ว ให้จับพระ
 สมบัติ พระคลัง หลวงอภัยพิทักษ์ กรมการเสียสิ้น แล้วจะ
 กวาดครัวไปเมืองพนมเบ็ญ หลวงจงภักดีเสไปเห็นไฟไหม้
 ทั่วทั้งเมือง

กับหลวงปลัด พระพิทักษ์บดินทร พระนรินทร์โยธา
 หลวงขุนหมื่นออกไปรั้งทัพเมืองระสือบอกมา ฅวันเดือนอ้าย
 แรม ๖ ค่ำ

หนังสือพระยากรมราชว่า ใต้ให้เจ้าเมือง ขกบมิตร กรม
 การเมืองวัฒนานครคุมไพร่ ๓๐๐ ปืนคาบศิลา ๑๐๐ (บอก) ขกไป

ณวันเดือนอ้ายแรม ๕ ค่ำ พระยาภิรมราชา พระกำแพงมหิมา
 กรรมการ กุมไพร เมืองกบินทร์ ๓๐๐ เมืองประจันตคาม ๓๐๐
 (รวม) ๖๐๐ ปันคาบศิลา ๒๐๐ (บอก) ชกไปณวันเดือนอ้าย
 แรม ๑๐ ค่ำ กับมีหนังสือไปแจ้งข้าหลวงกรมการเมืองปัตทอง
 เจ้าเมืองเสียมราบ หลวงขจรบัศร กรมการ เมืองมณฑลบุรี
 ว่าพระยาภิรมจะยกกองทัพ ๑๐๐๐ เศษ ออกมาให้แจ้งเมืองปัตทอง
 ณวันเดือนยชน ๑ ค่ำ ให้ข้าหลวง เจ้าเมือง กรมการ เมือง
 ปัตทอง เมืองนครเสียมราบ เมืองมณฑลบุรี จัดหลวงขุนหมื่น
 ติดตามองค้อมทางบกทางน้ำ จับตัวองค้อมอย่าให้หลบหนีไปได้
 กับให้ลาดตระเวนรักษาค่านทางสักราชการ กำชับกำชาอย่าให้
 ครอบครวัสะตุงสะเทือน กับมีหนังสือให้พระยาปราจินยกตาม
 ออกไป นายเทพหมื่นรามลอบบอกมาณวันเดือนอ้ายแรม ๕ ค่ำ
 หมื่นราม นายเทพ มาจากเมืองปัตทองณวันเดือนอ้าย
 แรม ๓ ค่ำ เพลาบ่าย ๓ โมงเศษ

นายเทพมาแจ้งเมืองมณฑลบุรี วันเดือนอ้ายแรม ๓ ค่ำ
 เพลาใกล้รุ่ง

มาจากเมืองมณฑลบุรีวันเดือนอ้ายแรม ๔ ค่ำ เพลา ๒ ขาม
 หมื่นรามว่าคนออกไปรักษาเมืองปัตทอง คนเมืองปราจิน
 หลวงปลัด ขุนรองปลัด ไพรไทย ๑๐ คนเมืองกบินทร์ ขุน
 ชนะไพริน ขุนหมื่น ไพร ๕๐ คนเมืองประจันตคาม ขุนจ้านง
 ขุนหมื่น ไพร ๖๐ คนเมืองวัฒนานคร แสนโยธา เพ็ชรวงศา

กำลังไพร่ ๕๐ (เป็น) ๑๕๐ (รวม) ๒๐๐ คนแบ่งไปรักษา
เมืองนครเสียมราฐ ขุนรองปลัดไพร่ ๓๐ รักษาเมืองระสือ ขุน
หมื่นไพร่ ๒๐ (รวม) ๕๐ ตรวจด่านด้วยหลวงปลัดไพร่ ๔๕
(รวม) ๙๕ คน ยังอยู่เมืองมัตบอง ขุนหมื่นกรมการ ไพร่
๑๐๕ คน

หมื่นรามมาจากเมืองมัตบองวันเดือนอ้ายแรม ๓ ค่ำ เดือน
กรกฎ ๙ วันเดือนอ้ายแรม ๑๑ ค่ำ

วันเดือนอ้ายแรม ๑๑ ค่ำ เพลาค่ำหลวงกำจรใจราช ถือ
หนังสือบอกพระยาภิรมราชา พระยาปราจีนพาคว้านายนุมนบุตร
พระยาวิเศษสุนทรเข้ามาว่า พระยาภิรมแต่งตั้งให้นายนุมนออกไป
สรับราชการเมืองมัตบอง ณวันเดือนอ้ายแรม ๓ ค่ำ นายนุมนกลับ
มาแจ้งว่า ณวันเดือนอ้ายแรม ๓ ค่ำ เพลาเช้าองค์อมให้ปลัด
แก้ว กับรามโยธาฝรั่ง จับพระยาปลัด หลวงอภัย จำไซ้
ตรวจเอาตัวไปไว้ในเรือนญวน แต่สมบัติพระคลังกุมไว้ใน
กั้นแพง เพลาย่ำ ๓ โมงผู้ช่วยหนีออกจากเมืองมัตบอง พระยา
ปราจีนจะยกไปวันเดือนอ้ายแรม ๑๑ ค่ำ คน ๒๐๐ คำนายนุมน
ว่าพระยกรบัตร์ไปรักษาค่ายที่ประเสทางไกล ๓๐๐ พระภักดี
บริรักษ์ทำโรงพักแขวงมณฑลบุรี พระยาราชนายก หลวงแพ่ง
ไปทำโรงพักทางเมืองตะโนต พระยากระสัตร พระบวรนายก
พระเมือง พระวง หากทราบว่าไปอยู่ที่ไหนไม่

พระยาภิรมราชา พระยาปราจีน บอกเข้ามาว่าณวันเดือน

อ้ายแรม ๘ ขุนพลพิทักษ์คุมโคต่า ๑๐๐๐ คัว ได้จ่ายเกสือ ๒๐
ได้ขกออกจากเมืองปราจีนณวันเดือนอ้ายแรม ๑๐ คัว

วันเดือนอ้ายแรม ๑๓ คัวปลุนเอกศก หลวงศรีเสนาถือ
หนังสือบอก หลวงปลัดปราจีน หลวงสำรวจโคราช พระพิทักษ์
บดินทร์ พระนรินทร์โยธา เข้ามาณวันเดือนอ้ายแรม ๔ คัว
เพล่าบ่าขง ๒ โมงเศษ เขมรหนีไป บอกว่าวันเดือนอ้ายแรม ๓
คัวเพล่าเข้า อังก้อมจับพระยาปลัด พระยาพระเชษฐแล้วไล่กรัว
ไปทางค่ายทูปเต ทางนนทรี ทางกระพง พระพิทักษ์บดินทร์เข้า
หลวงกรมการคุมคน ๔๐๐ ยกมาสะกักกรัว แต่งกันออกไล่สะกัก
กรัวได้มาทัง ๓ ทาง ข้าพวกอังก้อมตาย ๓๖ คน ไล่กรัวกลับมา
บ้านเมืองสน ณวันเดือนอ้ายแรม ๕ คัวเพล่าพลบ ได้จัดให้พระ
นรินทร์พระพลคุมไพร่ ๒๐๐ เรือกขมวงตัญยาว ๘ วา ๕ วา ๑๐ ล้า
ไปตามจับอังก้อมแล้ว ได้เกณฑ์คน ๔๐๐ คนเข้ารักษาเมืองบัตบอง
กัจับได้สลาเมียดกับ่าว ๕ คน พวกอังก้อมซึ่งค่ายเพล่าเมือง
มาฆ่าเสียทัง ๑๐ คน กับว่าอังก้อมจับจำไป พระยาปลัด
พระขจรบัตร์ พระยากระสักรา พระบรรณายก หลวง
อภัยพิทักษ์ หลวงภักดีชุมพลบุตรเขยปลัด หลวงเสนาหา
พิมพ์รองกระสักรา สมบัติพระคลัง หมันภักดีบุตรสมบัติ
พระคลัง พระอรัญญภักดี พระราชานุชิตน้องเจ้าพระยาโคราช
จับกรรยาไป ภรรยาพระนรินทร์โยธา ๑ พระพล นายแก้วบุตร
พระยาปลัด พระยาราชนายก (รวม) ๕ จับกรัวไปด้วย กรัว

พระยาปลัด พระขจรบัตร พระยากระสัตรา พระบรรณาชกหลวง
 อภัยพิทักษ์ หลวงเสนหาพิมล พระสมบัติพระคลัง หลวง
 ภูคัจมพล หมื่นภักดี (รวม) ๕ บุตรภรรยาหนีได้ ภรรยาพระ
 มนตร์นายก ภรรยาพระราชานุชิต ภรรยาพระอรัญภักดี
 (รวม) ๓ บุตรสมบัติพระคลัง นายสิน นายเมื่อก นายฉิม
 (รวม) ๓ บุตรพระขจรบัตร นายสวก ๑ (รวม) ๔

จำนวนบันกระสุน ปืนใหญ่คงอยู่พร้อม ปืนคาบศิลา
 ที่ค่ายคง ๑๕๐ ๗ ขี่ ๗ รักษา ๒๓๕ บอก หาย ๘๑ (บอก)
 ดินดำ ๔ บาท กระสุน ๑๗๐๐ เศษ สีลาปากนก ๑๐๐ คงอยู่
 ปืนคาบศิลาในเมืองปัตบองกรมการรักษ่า ปืนชำรุดใช้ไม่ได้ ๑๐๐
 ปืนใช้ได้ ๑๐๐ เศษ ดินดำ ๑๔๐ หีบ กระสุนสีลามีน้อย เกลือ
 มีน้อย บอกมาณวันเดือนอ้ายแรม ๘ ค่ำ

วันอังคารเดือนยี่ชน ๓ ค่ำ ปักนุเอกสก ขุนสารวัตเมือง
 นครนายกถือบอกเมืองนครเสียมราบบอกพระยาภิรมราชา เข้ามา
 แจ้งราชการ โบบอกพระขานนครเสียมราบว่า ณวันเดือนอ้าย
 แรม ๕ ค่ำ พระยามโนเสฎฐนายด่านมัทย์บอกหนังสือมาว่า องค์
 อัมกบฏจับพระยาปลัด พระยาพระเชมร ไล่ครอบครัวไปทางบก
 ทางเรือเป็นอันมาก องค์อัมพระยาพระเชมรไล่ครัวมาถึงด่าน
 มัทย์วันเดือนอ้ายแรม ๔ ค่ำ เพลา ๒ ยามเศษ แล้วพระนคร
 บาด จึงมีชื่อหนีไปจากเมืองปัตบองบอกว่า องค์อัมจับพระ
 ยาพระเชมรไป พระขานนครเสียมราบได้ให้พระหลวงออกสะกัศ

ทางด่านมัทธกะหาหน่องค้อมไม้ ได้จัดแจงรักษาด่านทาง และ
มีหนังสือไปแจ้งเมืองป่าดงให้ยกมาช่วย บอกมาวันเดือนอ้าย
แรม ๔ ค่ำ

บอกพระยาภิรมราชาว่า ยกไปแจ้งอ่างศิลา วันเดือนอ้าย
แรม ๑๑ ค่ำ พบชาวด่านส่งต้นหนี่งื่อหลวงภักดีนครปลัดซ้ายเมือง
อรุณมาว่า ได้จัดให้หมื่นรองสุภา หมื่นสถาน ไพรี ๒๐ คนเข้ากอง
พระยาสังคโลก ไปสืบราชการเมืองปัตบอง วันเดือนอ้ายแรม ๘
ค่ำ พบหลวงปลัดเมืองปราจีน พระพิทักษ์บดินทร์ไล่ครัวทางบก
ซึ่งพากันหนี่งื่อสาระสายเข้าไว้ในเมืองปัตบอง ๘๐๐ คน ๕๐๐ คน
กับว่าพระนรินทร์โยธาไปตามครัวทางเรือหนี่งื่อครัวกลับมา แต่
พระนรินทร์โยธาตามครัวต่อไป กับว่าหลวงปลัดซ้ายได้เกณฑ์
คน ๑๐๐ ให้หลวงบุตรคุมไปช่วยราชการ ได้ยกไปแจ้งเมือง
ปัตบองแต่เดือนอ้ายแรม ๘ ค่ำแล้ว บอกมาวันเดือนอ้าย
แรม ๑๑ ค่ำ ปักกุม เถึงกรุงวันเดือนยี่ ขึ้น ๓ ค่ำ

วันเดือนยี่ขึ้น ๖ ค่ำปักกุมเอกศก จมื่นชัยภูษา ขุนรักษ์โยธา
เมืองวิฆนานคร ถือบอกหลวงปลัดเมืองปราจีน พระพิทักษ์
บดินทร์ พระนรินทร์โยธา เข้ามาว่า พระนรินทร์โยธาไปตามองค
ค้อมแจ้งด่านมัทธกะหาหน่องค้อมไม้ แต่ด่านมัทธกะไปแจ้งแดนต่อแดน
ทางวันหนึ่ง พบแต่เรือครัวหนี่งื่ออยู่ในป่าระนามได้กลับมาบ้าง หนี่
งื่อแยกไปทางเมืองนครเสียมราบบ้าง พระนรินทร์ พระพล ได้
กวาดค้อมครัวตามป่าระนาม พระนรินทร์โยธา พระพล กลับมา

ถึงเมืองปัตบองณวันเดือนอ้าย แรม ๘ ค่ำ บอกลาณวันเดือน
อ้าย แรม ๘ ค่ำ

ก็มีจดหมายมาว่า องค์อิมจับพระยาพระเชมรจัตรวนไป
พระยาปลัด พระยกรบัตร์ พระบรรณายก หลวงอภัย (รวม) ๔
พระราชนุชิต พระเสนหาพิมล พระเพชรสงคราม หมื่นภักดี
หมื่นเสียบบุตรเชบ หมื่นวิเศษ หลวงภักดีชาพล หมื่นชำนาญภาค
หลาน พระมนตรีนายก พระยาปลัด นายโสมบุตรเชบพระพิทักษ์
บดินทร์ หมื่นมาบุตรพระยกรบัตร์ หลวงชิดนายก เข้ากัน ๑๖
ไม่ได้จำเอาตัวไป พระสมบัติพระคลัง พระภักดีบริรักษ์ พระยา
กระสักราธิบดี พระมนตรีไชยัน พระพิพิธ หลวงสุภา หลวง
ภักดีนุชิต หลวงเสนหานายก นายต่าน หลวงรามนุชิต พระ
ยาโกษา โสม นอกราชการ พระยานราชราช ๑๑ (รวม) ๒๗ ไถ
คร้วเขมร หลวงมนตรีนุชิต หลวงวันษาสัตรี หมื่นชำนาญภักดี
(รวม) ๓ คร้วฝรั่ง หลวงรามโยธา หลวงปลัดตวน เจ้ากรมมด
(รวม) ๓ (รวม) ๖ คน

ไบบอกเจ้าคุณว่า ได้ให้พระพรหมบริรักษ์คุมคนกรุง ๔๔
เมืองกบิ่นทร์ ๒๑๓ เมืองประจันตคาม ๒๔๖ เมืองวัฒนานคร ๒๐๐
(รวม) ๗๐๓ คน จะได้ยกจากปราจีนณวันเดือนอ้าย ขึ้น ๕ ค่ำ ให้ไป
รักษาเมืองระสือ เจ้าพระยาบดินทรเดชาจะได้ยกจากเมืองกบิ่นทร์
ณวันเดือนอ้าย ขึ้น ๗ ค่ำ กับว่าพระยานครเสียมราบ ให้พระองค์
แก้วคุมคนเมืองเสียมราบ ๓๐๐ คนไปรักษาเมืองปัตบอง แต่ณวัน

เดือนอ้าย แรม ๘ ค่ำ กับเมืองเสียมราฐจับอ้ายแก้วอ้ายสาเขมร
เมืองซีแกรงได้ส่งเข้ามา และบอกส่งต้นหนังสือบอกเมืองขุขันธ์
เมืองนครเสียมราฐ คำให้การอ้ายแก้วอ้ายสาเมืองซีแกรง คำให้
การรามเสนา นายตน เมืองเสียมราฐบอกมาฉวันเดือนยี่ชน ๔ ค่ำ

ไปบอกพระยานครเสียมราฐว่า ให้พระ องค์แก้ว คุม
ไพร่ ๓๐๐ คนไปรักษาเมืองมัตบองฉวันเดือนอ้าย แรม ๘ ค่ำ แล้ว
ได้เกณฑ์คน พรหมศักดิ์ ๑๐๐ จังกัน ๑๕๐ สวายจิต ๑๐๐ (รวม) ๓๕๐
คนยกไปเข้ากองพระองค์แก้ว กับได้ให้พระมหาตไทย พระ
ภักดีเสนาหา คุมไพร่ ๒๐๐ คนออกไปไล่ครัวด่านมั๊ก ให้ขึ้น
มาเมืองเสียมราฐ พระยาเสนาราชกุเชนทร์ ไพร่ ๒๐๐ รักษาด่าน
พรหมศักดิ์ หลวงเสนาวิชิต หลวงพลไพร่ ๕๐๐ รักษาด่านพรหม
ศักดิ์ได้แต่งไปสืบกลับมาแจ้งความว่า เมืองกระพงสวาย องกุ
ไพร่ฉวัน ๕๐๐ เมืองสะโทงองเชิงส่งไพร่ฉวัน ๔๐๐ เมืองซีแกรง
องกลันบินไพร่ฉวัน ๓๐๐ อยู่รักษาทั่ว ราชการสงบอยู่ บอก
มาฉวันเดือนอ้าย แรม ๘ ค่ำ ปีกุน

การรามเสนา นายตน ให้การว่า ไปสืบราชการพบสนอง
ศุภขานิกตน บอกว่าฉเดือน ๖ ปีกุนองเตียนกฤษซึ่งรักษาเมือง
พนมเบ็ญ เกนให้เมืองโพธิสัตว์ เมืองลวดปะเว็บ เมืองบริบูรณ์
เมืองตรวง ตัดไม้คือเรือซึ่งชำรุด เป็นไม้กระดานเมืองโพธิ
สัตว์ ๔๐ แผ่น สนนองศุภขานิกตน ลากไม้ไปส่งองเตียนกฤษเมือง
พนมเบ็ญ เห็นฉวัน ๔๐๐ คน ฉวันลากเรือชำรุดออกทำซ่อม

แชน ๑๕ ถ้า เห็นฉนวนหล่อปั้นกระสุน ๖ นิ้ว ๗ นิ้ว ๘ บอก ๒
 นิ้ว ๓ นิ้ว ๔๐ บอก ๕ นิ้ว ๖ นิ้ว ๑๐ บอก (รวม) ๑๐๘ บอก ครว้จัน
 อยู่เมืองพนมเป็ญ ฮ่องเต้ยกบุญให้ไปอยู่ที่พระบาท กับว่าพระยา
 จักรเขมรบ้วยตาย ฮ่องเต้ยกบุญให้ฟ้าทะเลหะหว่าราชการสิทธิ์ขาด
 กับเกณฑ์พระยามหาเสนา พระยาสังคโลก ไพร่เขมร ๑๕๐๐
 ไพร่ฉนวน ๑๐๐๐ รักษาเมืองโพธิสัตว์ ฮ่องเต้ยกบุญให้ฉนวนทำนา ๕๐๐
 ไร่ เกณฑ์ร่างปืนบ้าง

ถ้าให้การนายสุกว่า ภอฉนวนเมืองช้แกลงใช้ให้นายสุกกับนาย
 จันมาหานายสร อำแดงหอม นายสรพามาหาพระยาเสนาราชกุ
 เชนทร์ยังหาไม่ถึง ชาวบ้านจับเอาตัว นายสุก นายแก้วได้ แต่
 อ้ายจันหนีไปได้ ถ้าอ้ายสุกว่า ภอฉนวนให้มาหาพระยาเสนาราชกุเชน
 ว่าองค์เตียนบุญจะเอาองค์มีส่งไปเมืองมว เขมรไม่ยอมเกิดรบพุ่ง
 ขึ้น ก็จะไปฟ้องพระยาเสนาราชกุเชน ราชการเมืองพนมเป็ญ วัน
 เดือน ๑๑ ขึ้นค่ำหนึ่ง ฟ้าทะเลหะให้หาพระยาเดโช เมืองกระพง
 สวาย เมืองแคบ เมืองช้แกลง ไปเมืองพนมเป็ญ จะตั้งพระ
 ยาเดโชเป็นที่พระยาจักรี เมืองแคบเป็นที่พระยาหาบูรเทพนาย
 คำน พระยาเดโชเมืองแคบกลับมาว่าเมืองพนมเป็ญวันวาย เจ้า
 เวียดนามมีหนังสือมาเถรเองเตียนบุญ ให้ส่งตัวองค์มีไปเมืองเว้
 เขมรไม่ยอม ฟ้าทะเลหะให้พระยาเดโชออกมาจัดผู้คนเตรียม
 ไว้ ถ้ายอมจะเอาองค์มีไปจริง ก็ให้กำเว้บฆ่าฉนวนเสีย ฟ้า
 ทะเลหะให้พระยาเดโชแต่งคนมาสืบณเมืองเสียมราบ ฆ่าลือไป

ว่า สมองพระยาพระเชษฐาสยามภักดีเข้ามา กรุง ฯ จะยกกองทัพไปทำกับญวน กอญุ่นให้มาสู้รบ ถ้าสู้รบญวนมิได้ จะได้พาครอบครัวเข้ามาหาพระยาเสนาราชกุเชนทร์ ญวนรักษาเมืองกระพงสวาย ๕๐๐ คน อกกอลันบินไพร่ญวน ๓๐๐ รักษาเมืองซีแกรง เมืองสะโทง อกเชียงสูงไพร่ญวน ๔๐๐ ญวนทำค่ายลูกหนึ่งยาวเส้น ๑๐ วาจักรัส สูง ๗ ศอก ทำด้วยไม้จริง ยกเชิงเนินสูง ๔ ศอกแล้ว ๓ ตัน ยังค้ำหนึ่ง

วันเดือนยี่ แรมค่ำหนึ่ง บุกนเอกสก หมั้นจบเมืองนครนายก ถือบอกเจ้าคุณผู้ใหญ่ พระยาภิรม พระยานครเสียมราบ หลวงรักษาเทพ พระยาคุณัน กรมการ เข้ามา ๕ ฉะบับ

บอกเจ้าคุณว่า ยกไปเถิงพระมโหฏ วันเดือนยี่ ขึ้น ๑๐ ค่ำ พระยาภิรม พระยาปรารจिन บอกมาว่า พระยานครเสียมราบบอกมาว่า พระยาเสนาราชกุเชนทร์ แต่งให้นายทิดกับไพร่ ๓ คนไปสืบราชการเถิงหนองบัวแขวงซีแกรง พบนายรตนายเมียวเมืองซีแกรงมาตระเวนบอกความว่า อกกายตกญวนรักษาเมืองซีแกรง ไพร่ญวนไพร่เขมร ๑๐๐๐ คนจะยกมาเมืองเสียมราบ เจ้าเมืองซีแกรงกับจันทิกคุมไพร่เขมร ๒๐๐ คนยกมาก่อน ตั้งอยู่ที่ศาลาหาบกำโอง ไกลกันกับกองทัพเมืองเสียมราบทาง ๒๐๐ เส้นเศษ พระยานครเสียมราบได้ให้ยกบัตรให้มหาดไทย คุมคน ๔๐๐ คนออกไปรักษาด่านพรหมสถิต วันเดือนยี่ ขึ้น ๒ ค่ำ บอกไปเมืองมัตบองวันเดือนยี่ ขึ้น ๓ ค่ำ

เกศ ๑๐๐๐ เมืองเลขอุดม ๓๐๐ (รวม) ๔๓๐๐ คน ได้ยกไป
 เมืองเสียมราบ วันเดือนยี่ ชนค้ำหนึ่ง ได้ไปแค่ ๕๐๐ คน
 จมน้ำช้ำกฐา ให้หมื่นกำราชถือบอกพระยามภิรมราชาเข้า
 มาแจ้งกรุง ฯ วันเดือนยี่แรม ๑๒ ค่ำ โจความว่า พระยามโน
 ไมตรีแต่งให้พระภักดีคชศักดิ์ โพร ๕๐ คนไปลาดกระเวนพบ
 ครวบ้านเกาะสามุด บ้านแสงตง ๒๐๐ คน ครวตีหมักกลับมา
 พระยามโนไมตรีเกณฑ์หลวงวิเศษโคราช หลวงเสนาธิบดี
 คุมไพรไทยไพร่เขมร ๒๐๐ คน ยกไปแจ้งบ้านคุมเสง ได้สู้
 รบกันกับครว ยิงถูกขุนทิพมนตรีที่หลังเท้าแห่งหนึ่ง กลับเข้า
 มาบอกพระพิทักษ์บดินทร์ พระนรินทร์โยธา ฯ จึงเกณฑ์คน ๓๐
 ม้าเร็ว ๓๐ ม้า กับจัดคนเพิ่มเติมไปอีก ๕๐๐ คน ยกไปวัน
 เดือนยี่ แรม ๑๐ ค่ำ ม้าเร็วกลับมาว่าครวข้ามคลองกระพงปรัก
 หนีไปแต่ในวันเดือนยี่ แรม ๘ ค่ำ บอกมาณวันเดือนยี่ ขน ๕
 ค่ำ คนอยู่ที่เมืองเสียมราบ ๑๐๐ กระพงธมเส ราชกุเชนทร์ ๓๐
 กองทัพ ๑๐๐ (รวม) ๒๓๐ เสียมราบ ๕๐ พรหมศักดิ์เสนา
 ราชกุเชนทร์ ๒๐ กองทัพ ๕๐ (รวม) ๑๒๐ (รวม) ๓๕๐ คน

เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ บอกเข้ามาว่า ยกไปแจ้งเมือง
 บัดบองณวันเดือนยี่ ขน ๑๓ ค่ำ ได้จัดให้พระพรหมบริรักษ์ พระ
 รามรงค์ คุมคน ๑๐๔๔ คนไปรักษาค่ายระสือ พระพิเรนทร
 เทพ พระพรหมสุรินทร์ คุมคน ๔๐๐ คนไปรักษาค่ายกระพงพระ
 พระยาราชนิกุล พระยาอภัยสงคราม คุมคน ๑๕๐๐ คนไปรักษา

เมืองนครเสียมราบ ๓ วันเดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ เพลาบ่าย ๒ โมง
 ญวน เขมรยกกองทัพมา ๑๐๐๐ เศษ เข้ามาถึงด่านพรหมศักดิ์
 ได้รบพุ่งกันญวนเขมรล่าถอยไปตั้งอยู่ห้วยกำโอง แขวงเมือง
 ชแครง แล้วได้จัดให้กองทัพกลับไปบ้านเมือง เมืองนครราช
 สีมา ๑๕๐๐ เมืองกุขัน ๑๕๐๐ เมืองสุรินทร์ ๖๐๐ เมือง
 สังฆะ ๔๐๐ เมืองศรีสะเกษ ๖๐๐ เมืองเดชอุดม ๒๐๐ (รวม) ๔๘๐๐
 คน คงอยู่เมืองบัตบอง เมืองระสือ กรุงเทพฯ ๑๓๗๐ กองร้อย
 ทอง ๑๖๒๗ เมืองกบินทร์ เมืองวัฒนานคร เมืองประจันตคาม
 (รวม) ๑๐๐ (รวม) ๓๗๕๗ เมืองเสียมราบ กรุงเทพฯ ๙๐๐
 เมืองสุรินทร์ ๔๐๐ เมืองสังฆะ ๑๐๐ เมืองศรีสะเกษ ๔๐๐ เมือง
 เดชอุดม ๑๐๐ (รวม) นายไพร่ ๑๕๐๐ (รวม) ๕๒๕๗ คน บอก
 มาจากบัตบอง๓วันเดือนยี่ แรม ๑๔ ค่ำ มาถึงกรุง ฯ ๓ วัน
 เดือน ๓ แรม ๑๔ ค่ำ ปีกุนเอกศก พระยาภิรมราชาถ่อมมา ถึง
 เวณนายรัก อ้ายมัน อ้ายจาบ อ้ายกุย บำรุงการเมืองบัต
 บอง ๓ อ้ายหิงทาสจีนเทียบเมืองบัตบอง ๑ (รวม) ๔ คน
 เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ ให้หลวงศรีสรลักษณ์ ให้
 นายฉลองไชนนาค นอกราชการ ถือนั่งสอบอกด้วยข้อ
 ราชการ ๑ ชำระฝืน ๑ ส่งฝรั่งเมืองบัตบอง ๑ (รวม) ๓ คั้นหนังสือ
 พระยารามัญกุล พระยาอภัยสงคราม ชำระฝืน ๑ (รวม) ๔ ค่ำ
 ให้การ พระพิพิธ หมื่นชำนาญ เขมร ๗ คนมาตัดมาดส่งพระ
 อินทรเดช เขมรครัวเมืองบัตบองหนักกลับมา จันทิง.....

มีชอชอพนชายพน (รวม) ๕ (รวม) ๘ ระเบียบ บอกมาจากเมือง
 บัตบองวันเดือน ๓ แรม ๖ ค่ำ มาเถิงกรุง ฯ วันเดือน ๔ ขึ้น ๖
 ค่ำ กั๊บว่ากองเมืองบัตบองกลับเข้ามา ลาวท่าทราน ๘๖๐ คงอยู่
 คนกรุง ๑๘๐๐ หัวเมือง ๑๖๐๐ (รวม) ๓๔๐๐ (รวม) ๔๒๖๐ กั๊บ
 ระสอกลับเข้ามาเก่า เมืองปราจีน ๑๖๐ เมืองกบินทร์ ๒๐๐ เมือง
 ประจันตคาม ๒๐๐ เมืองวัฒนานคร ๑๐๐ (รวม) ๖๐๐ กลับเข้ามา
 ใหม่เมืองปราจีน ๓๐ เมืองกบินทร์ ๑๕๐ เมืองประจันตคาม ๑๗๒
 เมืองวัฒนา ๒๓๐ เมืองอรัญ ๗๐ (รวม) ๖๒๕ (รวม) ๑๒๒๕ อยู่
 รักษาทัพ พระรามณรงค์ พระคำแหงมหิมา หลวงบริบูรณ์
 (รวม) ๒๕ เมืองกบินทร์ ๑๕๐ เมืองประจันตคาม ๑๒๗ เมือง
 วัฒนา ๑๒๗ หลวงคำรอกโคราช ๓๒๕ (รวม) ๗๕๔ (รวม) ๑๕๗๕
 เมืองเสียมราบ กลับไปบ้านเมือง เมืองโคราช ๑๕๐๐ เมือง
 กุขัน ๑๕๐๐ เมืองสุรินทร์ ๖๐๐ เมืองสังฆะ ๔๐๐ เมืองศรี
 สะเกษ ๖๐๐ เมืองเดชอุดม ๒๐๐ (รวม) ๔๘๐๐ คงอยู่ คน
 กรุง ๕๖๐ หัวเมือง เมืองสุรินทร์ เมืองสังฆะ เมืองศรีสะเกษ
 เมืองเดชอุดม (รวม) ๑๐๐๐ (รวม) ๑๕๖๐ (รวม) ๖๓๖๐
 กลับมา ๖๘๘๕ อยู่กรุง ๒๓๖๐ อยู่หัวเมือง ๓๓๕๔ (รวม) ๕๗๑๔
 (รวมทั้งสิ้น) ๑๒๕๕๕

เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ บอกว่าได้ชำระเลกส่วยกระวาน ๕
 กองเป็นคนเต็ม ๑๖๕๘ กระวาน ๖๖ ทัพ ๓๒ ชั่ง จำหน่าย
 ตายชราตายพิการ ๘๖ คน กระวาน ๓ ทัพ ๔๔ ชั่ง อดก้อมกวาด

ไป ๒๓๖ คน กระวาน ๕ หาบ ๔๔ ชั่ง (รวม) ๓๒๒ คน กระวาน ๑๒
 หาบ ๘๘ ชั่ง กิ่ง ๓๓๖ คน กระวาน ๕๓ หาบ ๔๔ ชั่ง ขำระ
 ไต้ลูกหมูชน ๒๐ กระวาน ๘๐ ชั่ง ๔๐ คน เลกพระยาพระเชมร
 สัมภรมาเป็นส่วย ๒๐ กระวาน ๘๐ ชั่ง กระวาน ๑ หาบ ๖๐ ชั่ง
 (รวม) ๑๓๖๖ คน กระวาน ๕๕ หาบ ๔ ชั่ง สังกะวานส่วย ๕๒
 หาบ ๖๘ ชั่ง จักช้อ ๗ หาบ ๔๗ ชั่ง ๖๐ หาบ ๑๕ ชั่ง ให้
 พระพลวาทพระยกรบัตร์ ให้หลวงอนรัักษ์ ผู้ช่วยคุมมา กับจัด
 ให้ นายบุญคงบุตรพระมนตรีนำยกเป็นพระมนตรีนำยก หลวง
 ทิพโยธาเป็นพระบวรนายก หลวงอินทโกษาเป็นพระอรัญภักดี
 หลวงภักดีสนิทเป็นพระเสนาขุนจิต หลวงวงษากริยปลัดกอง
 พระมนตรีขุนจิตคนเก่า บอกมาณวันเดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ เดือน
 กรุงเทพ ฯ วันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ

เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ บอกเข้ามาว่า พระไกรสรราชา
 สงคราม หลวงสรโซ ไปตามข้างเถรด้านกระพงฉะนาพบมนตรี
 เสนหาเจ้าเมืองจรถ ฤทธิพลเจ้าเมืองตะแบง หาให้ตามเข้าไปไม่
 ว่าจะสืบข้างให้ ๔ วันจะให้รู้ข่าว พระไกรสรราชาสงครามพากัน
 กลับมาอยู่บ้านพระเมมา ยังไม่ทันหยุด เจ้าเมืองจรถ เจ้าเมืองตะ
 แบง คุมไพร่ ๘๐๐ คนตามมาตี ได้สู้รบกัน พระไกรสรราชา
 สงครามพากันถอยมาตั้งอยู่บ้านตรวง พระแก้วมนตรียกบัตร์ให้
 หมันชำนาญสาไปสืบ ณวันเดือน ๖ แรม ๔ ค่ำ หลวงภักดีฉะเรงก็
 พระเสนาภูเชนทร์ บอกมาว่า อ้ายเสนาจรถ อ้ายออกญาโช

อ้ายบวรสงคราม โพร ๒๐๐ คน ตั้งอยู่บ้านโพพระเม จึงให้
หลวง.....ส่งต้นหนังสือหลวงอภัยภูเบศ.....ว่าด้วยครอบ
ครัวพระบาทกัศิไช บอกมาจากเมืองปัตบองวันเดือน ๖ ขึ้น ๔
ค่ำ เดือนกรกฎ ๗ วันเดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ กลับไปวันเดือน ๖
แรม ๑๔ ค่ำ

ข้าวกองนาง เมืองปัตบอง ๓๐๘ เกวียน ๑๘ ถึง ๑๐ ทะนาน
เมืองระสือ ๓๔๘ เกวียน ๖๕ ถึง เมืองมณฑบุรี ๓๔๕ เกวียน ๖๖
ถึง ๑๗ ทะนาน เมืองตะโนฏ ๑๗ เกวียน ๔๓ ถึง เมืองสวาย
จิ ๑๑๖ เกวียน ๕๐ ถึง (รวม) เก้าใหม่ ๑๕๒๘ เกวียน ๘๒
ถึง ๗ ทะนาน เมืองนครเสียมราบ ๑๔๒ เกวียน ๓๗ ถึง

วันเดือน ๗ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ๑๗ ๗ พณ ๗ บอกให้
หลวงพิศณุแสนกุมเขมรคนโทษเมืองปัตบองเข้ามาส่ง เป็น จมื่น
ทิพเสนาสารวัตผู้คุม รับไป นายแก้วบุตรพระยาพิพิธกัศิ ๑
ทองภรรยา นายแก้ว ๑ อ้ายจันแสนทาส ๑ (รวม) ๓ เจ้าคุณ
พระยาราชสุภาวดีไปสุพรรณ นายรัศมีโกษาเมียด ๑ อีปรักเมียบ ๑
(รวม) ๒ บุตรชายรุ่นอ้ายวง ๑ หญิงฉกรรจ์ อิมต อีอิด
อิมวน ๓ (รวม) ๔ (รวม) ๖ อ้ายกลาบุญฉิ่ง ๑ อีติเมียบ ๑
(รวม) ๒ บุตรชายฉกรรจ์อ้ายกง ๑ บุตรชายรุ่นอ้ายกี ๑ (รวม) ๒
(รวม) ๔ อ้ายราชนายก ๑ บุตรชายแสนอ้ายโกล ๑ บุตร
หญิงรุ่นอีสวย ๑ (รวม) ๒ (รวม) ๓ อีเกาเมียบอายนม้าย ๑
บุตรชายฉกรรจ์อ้ายโสม ๑ ชายรุ่นอ้ายอ้า ๑ แลนอ้ายแก้ว ๑

แล่นอ้ายตุ๊ก ๑ (รวม) ๒ (รวม) ๔ หมึงฉกรรจ์อีกน ๑ หมึง
 รุนอ๊อแปน ๑ แล่นอ๊อเกม ๑ แล่นอ๊อวส ๑ (รวม) ๒ (รวม) ๔
 (รวม) ๕ (รวม) ๕ อ๊อเอี้ยคเมี้ยอ้ายแก้วม้งกลึงม้าย ๑ บุตรี
 ชายแล่นอ้ายเขก ๑ หมึงฉกรรจ์อ๊อแปน ๑ อ๊อเวก ๑ รุนอ๊ออิม ๑
 (รวม) ๓ (รวม) ๔ (รวม) ๕ (รวม) ๒๗ (รวม) ๓๐ คน

ฉบับที่ ๒

บัญชีกองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
 เมื่อยกไปเมืองพัทลุง

บัญชีกองทัพเจ้าคุณ ยกไปปัตลุงณวันเดือนขีบกุนเอกศก
 พระราชวังหลวง พลเรือน นาย ๒๔ ขุนหมื่น ๒๖๑
 เป็น ๒๕๘ ไพร่หลวงกรมม้า ๖ จำบ ๑๑๓ เป็น ๑๑๙ ไพร่
 สัม ๓๕๔ เป็น ๕๑๓ (รวม) ๗๕๘

ทหาร นาย ๑๐ ขุนหมื่น ๑๓๕ เป็น ๑๔๕ ไพร่หลวง ๓๐
 ไพร่สัม ๑๐๗ เป็น ๑๓๗ (รวม) ๒๘๒ นาย ๓๔ ขุน
 หมื่น ๓๕๖ เป็น ๔๓๐ ไพร่หลวง ๑๔๙ ไพร่สัม ๕๐๑ เป็น ๖๕๐
 (รวม) ๑๐๘๐

พลเรือน นาย ๘๐ ขุนหมื่น ๖๒๕ เป็น ๗๐๕ ไพร่
 หลวง ๓๕๕ ไพร่สัม ๕๑๗ เป็น ๘๗๒ (รวม) ๑๕๗๗

ทหาร นาย ๕๔ ขุนหมื่น ๒๕๘ เป็น ๓๑๒ ไพร่หลวง ๖๒

ไพร่สม ๒๒๖ เป็น ๒๗๘ (รวม) ๕๓๐ นาย ๑๒๕ ขุน
 ทม ๕๒๓ เป็น ๑๐๔๗ ไพร่หลวง ๓๗๗ ไพร่สม ๗๔๓
 เป็น ๑๑๒๐ (รวมเป็น) ๒๑๖๗

พระราชวังบวร พลเรือน นาย ๕๖ ขุนทมน ๓๖๔ เป็น ๔๒๐
 ทิศข้าง ๖ ไพร่หลวงกรมช่าง ๑๓๐ ไพร่หลวงกรมม้า ๑๔
 เป็น ๑๔๔ ไพร่ซ้าย ๔๖ เป็น ๑๕๖ ไพร่สม ๑๒๓ เป็น ๓๑๕
 (รวม) ๗๓๕

ทหาร นาย ๓๔ ขุนทมน ๑๖๓ เป็น ๑๙๗ ไพร่หลวง ๓๒
 ไพร่สม ๑๑๕ เป็น ๑๕๑ (รวม) ๓๔๘ นาย ๕๐ ขุนทมน ๕๒๗
 เป็น ๖๑๗ ไพร่หลวง ๒๒๘ ไพร่สม ๒๔๒ เป็น ๔๗๐
 (รวม) ๑๐๘๗

หัวเมือง เมืองนนทบุรี ๓ กอง นายไพร่ ๓๕๐ กลอง
 ท่อ ๒ กอง นายไพร่ ๑๒๕ อารยิก ๓ กอง นายไพร่ ๓๓๗ นาย
 ไพร่เป็น ๘๑๖ กองร้อนทองเมืองพรหม ๓๒๐ เมืองอ่างทอง ๙๗
 เมืองสิงห์ ๔๓ เมืองสุพรรณ ๑๖๔ เมืองฉะเชิงเทรา ๘๗๖
 เมืองอินทร์ ๑๒๗ นายไพร่ (รวม) ๑๖๒๗ นายไพร่ (รวมทั้ง
 หุ่น) ๒๔๔๓

ขกกองมอญ นาย ๑๑๔ ไพร่ ๘๘๕ เป็น ๑๐๐๓

เกษเตรียม เมืองนครราชสีมา คัดเส้า ๑๕๐๐ เกษ
 ไม้ ๓๕๐๐ กองนอก ๑๐๐๐ เป็น ๖๐๐๐ เมืองสระบุรี ๑๐๐๐
 เมืองเขมราช ๓๐๐ เมืองร้อยเอ็จ ๕๐๐ เมืองอุบล ๕๐๐ เมือง

ศรีสะเกษ ๕๐๐ เมืองเดชอุดม ๓๐๐ เมืองสุวรรณภูมิ ๑๐๐๐
เมืองขอนแก่น ๓๐๐ นายไพร่ ๓๕๐๐ ยกเมืองพนมสนธิคม ๕๐๐
นายไพร่ ๑๐๕๐๐ นายไพร่ (รวมทั้งสิ้น) ๑๑๘๐๓ คน

กรมมหาดไทย ๆ พล ๆ สมุหนายก ๒๕๐ พระราชนิภูต
นาย ๑ ในตัว ๕๐ ไพร่หลวงนุชิต ๕ เป็น ๕๕ (รวม) ๕๖
หลวงเสนีพิทักษ์นาย ๑ ไพร่ ๕ เป็น ๖ เมืองขุโข้ว ๑ เวณ
นายแก้วน ห่มนสวัสดิ์อักษรนาย ๑ เอาเลขนายแก้วนไป ๕
เป็น ๖ เวณนายจรต ขุนพิพิธภักดีนาย ๑ เลขนายจรต ๒ เป็น ๓
เวณนายชำนาญ ห่มนตรมอักษร ๑ หลวงจินตารักษ์นาย ๑ ไพร่ ๘
เป็น ๑๐ หลวงสุริยามาศย์ นาย ๑ ไพร่ ๑ เป็น ๒ หลวง
อนุรักษ์ภูเบศร์ นาย ๑ ไพร่ ๑ เป็น ๒ ทะหลวงพินหมื่นยง ๑
ขุนหมื่น ๒๕ นาย ๘ ขุนหมื่น ๒๖ เป็น ๓๗ ไพร่ ๓๒๘
(รวม) ๓๖๕

กองหลวงพิศณุเทพนาย ๑ ไพร่ ๒ เป็น ๓ ขุนมหาวิชัย
ปลัดนาย ๑ ไพร่ ๕ เป็น ๖ ขุนแสงสะท้อนปลัดนาย ๑ ไพร่ ๑
เป็น ๒ หมื่นพินิจภักดี นาย ๑ ไพร่ ๕ เป็น ๖ หมื่นสวัสดิ์
นาย ๑ ไพร่ ๑ เป็น ๒ (หมื่นถนโมนาย ๑ ไพร่ ๒ เป็น ๓)
สมุหบัญชีนาย ๑ ไพร่ ๑ เป็น ๒ ขุนหมื่นหาเสกมิได้ ๒๑
ไพร่หลวง ๒๖ นาย ๖ ขุนหมื่น ๒๑ เป็น ๒๗
ไพร่หลวง ๒๖ ไพร่สม ๑๕ เป็น ๔๑ (รวม) ๖๘

กองหลวงเทพเพนทร์ ขุนรักษ์โยธาปลัด ๑ ขุนหมื่น ๖

มหาดเล็กเวไนให้ไพร่หลวง ๕ เป็น ๑๒ นายพล ๑ เป็น ๑๓

กองหลวงวาสุเทพ หลวงวาสุเทพเจ้ากรม ๑ ขุนพิศณุ
แสน นาย ๑ ไพร่ ๓๐ เป็น ๓๑ ขุนเพชรอินทรา ปลัด ๑
ขุนหมื่น ๒๐ ไพร่หลวง ๕๒ นาย ๓ ขุนหมื่น ๒๐ เป็น ๒๓
ไพร่หลวง ๕๒ ไพร่สม ๓๐ เป็น ๘๒ (รวม) ๑๐๕ ออก
เรือฉนวนเดือนอ้าย แรม ๑๓ ค่ำ

กรมเกณฑ์แสงปืน ขุนหมื่น ๕ ซ้าย ๑๒ ขวา ๒๕
เป็น ๔๑ พันทนาย ๒๓ เป็น ๖๔ นายพิณมหาดเล็ก บุตรพระ
อัครเสนา ๑ ไพร่หลวง ๑๐ นาย ๑ ขุนหมื่น ๖๕ เป็น ๖๖ ไพร่
หลวง ๑๐ ไพร่สม ๕ เป็น ๑๕ (รวม) ๘๑ ฉนวนเดือนยี่ ขน
ค้ำหนึ่ง

ล้อมพระราชวัง พระรามพิชัย นาย ๑ ไพร่ ๕ เป็น ๖
ขุนหมื่น ๕ ซ้าย ๘ ขวา ๖ เป็น ๑๔ บุตรขุนหมื่น ซ้าย ๒
ขวา ๔ เป็น ๖ นาย ๑ ขุนหมื่น ๒๐ เป็น ๒๑ ไพร่ ๕
เป็น ๒๖ ฉนวนเดือนยี่ ขนค้ำหนึ่ง

ช่างเหล็กเกณฑ์ หมื่นวิเศษ ๑ หมื่นสารพัดช่าง ๑
หมื่นชัยอาวุธ ๑ หมื่นภักดี ๑ นายสมวัต ๔ นายเต้า ๒ เลว ๑๑
นาย ๑๐ เลว ๑๑ เป็น ๒๑

กรมม้า ขุนเพชรสงคราม ๑ ขุนหมื่น ๑๐ ไพร่หลวง ๖
เป็น ๑๗

กองกลางซ้าย ขุนจงใจหาญปลัด ๑ ขุนหมื่น ๓๐ ไพร่

หลวง ๑๐ เป็น ๔๑ ฅวันเดือนอ้าย แรม ๑๓ ค่ำ

โหร ขุนญาณโยค นาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒ ฅวันเดือน
อ้าย แรม ๑๓ ค่ำ

กองกลางขวา หลวงศรีวรรณรงค์ นาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒
ขุนหมื่น ๔๐ โพรหลวง ๑๐ นาย ๑ ขุนหมื่น ๔๐ เป็น ๔๑
โพรหลวง ๑๐ โพรสม ๑ เป็น ๑๑ (รวม) ๕๒ ฅวันเดือนยี่
ขึ้น ๓ ค่ำ

ตำรวจใหญ่ซ้าย พระพิเรนทรเทพ นาย ๑ โพร ๔๐
เป็น ๔๑ ขุนหมื่นพันทนาย ๖๐ โพรหลวง ๒๐ นาย ๑ ขุน
หมื่น ๖๐ เป็น ๖๑ โพรหลวง ๒๐ โพรสม ๕๐ เป็น ๖๐
(รวม) ๑๒๑

ม้าบ้านใหม่ ขุนฤทธิพิชัย ๑ ขุนหมื่น ๑๐ โพรหลวง ๕
เป็น ๑๖ ม้า

อาษาขวา พระบารมคำแหง นาย ๑ โพร ๖ เป็น ๑
หลวงสำแดงฤทธิรงค์ นาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒ หลวงเพชร
คำแหง ปลัด ๑ ขุนหมื่น ๒๒ นาย ๓ ขุนหมื่น ๒๒
เป็น ๒๕ โพรสม ๗ (รวม) ๓๒ ม้า

โพธิ์เรียง ขุนกระชาพล ๑ ขุนหมื่น ๔ โพรหลวง ๕
เป็น ๑๐ ม้า

ตำรวจสนามขวา พระพรหมบริรักษ์ นาย ๑ โพร ๒๔
เป็น ๒๕ ขุนหมื่นเวณ ๑๐ รื่องงาน ๕ เป็น ๑๕ นาย ๑

ขุนหมื่น ๑๕ เป็น ๑๖ ไพร์ ๒๔ (รวม) ๔๐

ตำรวจใหญ่ขวา จมื่นชัยภูษา นาย ๑ ไพร์ ๒๗ เป็น ๒๘
 ขุนหมื่น ๑๓ นาย ๑ ขุนหมื่น ๑๓ เป็น ๑๔ ไพร์ ๒๗
 เป็น ๔๑ ม้า

ตำรวจนอกขวา จมื่นทิพย์รักษา นาย ๑ ไพร์ ๘ เป็น ๘
 ขุนหมื่นพันทนาย ๑๑ นาย ๑ ขุนหมื่น ๑๑ เป็น ๑๒ ไพร์ ๘
 (รวม) ๒๐ ม้า

ตงทองซ้าย พระยาเกียรติ ๑ พระยาสิงหราช ๑ พระยา
 อัครราช ๑ พระยาฤทธิรงค์ ๑ สมิงสิทธิราชปลัด ๑ สมิง
 นนทบุรี ๑ สมิงราชามน ๑ สมิงราชสีหิ ๑ สมิงลสย
 โยธา ๑ นาย ๘ ไพร์ ๒๕๒ (รวม) ๒๖๑

ตงทองขวา พระยาพระราม ๑ พระยาจตุรงค์ฤทธิ ๑
 พระยาสุริยจักร์ ๑ สมิงพิลเบ็ค ๑ สมิงพิลปะ ๑ เป็น ๒
 สมิงราชสงคราม ๑ สมิงทิพพราย ๑ นาย ๑ ไพร์ ๑๕๓
 (เป็น) ๒๖๐

อากะมาตซ้าย พระยาจงใจบุรุษ ๑ สมิงนราฤทธิปลัด ๑
 สมิงธนุคำรวจ ๑ สมิงสิทธิพรหม ๑ นาย ๔ ไพร์ ๑๔๖
 (รวม) ๑๕๐

อากะมาตขวา พระยารัตนจักร์ ๑ พระยากำแหงหาญฤทธิ ๑
 พระยาเนตรผลาญสุก ๑ สมิงดาบเพชรปลัด ๑ สมิงปราบชัย ๑
 สมิงอาจสงคราม ๑ นาย ๖ ไพร์ ๑๔๔ (รวม) ๑๕๐

ปราบอังวะ สมิงสิทธิชัยปลัดกรม ๑ สมิงทรงพลพัน ๑
 สมิงสารสาตรา ๑ . สมิงพิลึกถนรงค์ ๑ นาย ๔ ไพร์ ๕๖
 (รวม) ๑๐๐

พระขนิษฐา สมิงปราบถวายสุนปลัด ๑ สมิงแสงสิทธิ
 กรรม ๑ สมิงชัยชาญศรี ๑ นาย ๓ ไพร์ ๕๗ (รวม) ๖๐

เมืองนครเขื่อนขันธ์ สมิงพิมุขมนตรี ๑ สมิงปราบ
 หงษา ๑ สมิงศรีภูต ๑ สมิงเทวสงคราม ๑ นาย ๔ ไพร์ ๗๖
 (รวม) ๘๐ นาย ๑๑๔ ไพร์ ๔๔๕ (รวมเป็น) ๑๐๐๓

กรมมหาดไทยวังหน้า พระยาราชาโยธา นาย ๑ ไพร์ ๑๕
 เป็น ๑๖ พระเสนาพิพิธ นาย ๑ ไพร์ ๒ เป็น ๓ หลวงเทพนรา
 นาย ๑ ไพร์ ๓ เป็น ๔ หลวงภักดีณรงค์ นาย ๑ ไพร์ ๕
 เป็น ๖ หลวงบูรินทามาตย์ นาย ๑ ไพร์ ๖ เป็น ๗ หลวงรักษ
 เสนา นาย ๑ ไพร์ ๘ เป็น ๙ หลวงพุทธามาตย์ นาย ๑ ไพร์ ๖
 เป็น ๗ ขุนจ้านงภักดี นาย ๑ ไพร์ ๑ เป็น ๒ หลวงอนุรักษ์
 ภักดี นาย ๑ ไพร์ ๑ เป็น ๒ หลวงโยธาสงคราม ๑
 ขุนหมื่น ๓๐ เป็น ๓๑ นาย ๑๐ ขุนหมื่น ๓๐ เป็น ๔๐
 ไพร์ ๔๗ (รวม) ๘๗

กรมเมือง ขุนชนะ นาย ๑ เลกหลวงเทพนาลัย ๒
 เป็น ๓ ขุนสารวัต ๑ ขุนนกร ๑ หมื่นสนิท ๑ หมื่นแก้ว ๑
 นาย ๑ ขุนหมื่น ๔ เป็น ๕ ไพร์ ๒ เป็น ๗

กรมอาลักษณ์ หลวงลิขิตปรีชา นาย ๑ ไพร์ ๑ เป็น ๒

ขุนเสารายบรรจุ ๑ ขุนหมื่นไกรกรม ๗ ข้างสมุด ๖ เป็น ๑๓
ข้างสมุดแถว ๘ นาย ๒ ขุนหมื่น ๒๒ เป็น ๒๔ โพร ๑ เป็น ๒๕

ชาวท้าว ขุนอาสาภิรม นาย ๑ ขุนหมื่น ๕ เป็น ๖

ล้อมวังขวา พระชนนรรณชิต นาย ๑ โพร ๕ เป็น ๖

ขุนจ้านงใจหาญ นาย ๑ โพร ๒ เป็น ๓ ขุนฤทธิสงคราม

นาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒ ขุนศรีสงคราม นาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒

ขุนหมื่นซ้าย ๕ ขวา ๑๒ เป็น ๑๗ โพรหลวงคิดข้างซ้าย ๔

ขวา ๒ เป็น ๖ โพรหลวงจ่าย ซ้าย ๑๐ ขวา ๑๐ เป็น ๒๐

เป็น ๒๖ นาย ๔ ขุนหมื่น ๑๗ เป็น ๒๑ โพรหลวงคิดข้าง ๖

โพรหลวงจ่าย ๒๐ เป็น ๒๖ โพรสม ๘ เป็น ๓๔ (รวม) ๕๖

กรมม้าใน ขุนแสนนพรัตน์ นาย ๑ โพร ๓ เป็น ๔

ขุนหมื่น ๗ นาย ๑ ขุนหมื่น ๗ เป็น ๘ โพร ๓ เป็น ๑๑

กรมม้านอก ขุนมณีภัคเชษฐ์ นาย ๑ โพร ๒ เป็น ๓

แสนขจรกันจง นาย ๑ โพร ๓ เป็น ๔ แสนอาษาสีก นาย ๑

โพร ๑ เป็น ๒ ขุนหมื่น ๔ โพรหลวง ๑๔ นาย ๓ ขุน

หมื่น ๔ เป็น ๗ โพรหลวง ๑๔ โพรสม ๖ เป็น ๒๐

เป็น ๒๗ นาย ๔ ขุนหมื่น ๑๑ เป็น ๑๕ โพรหลวง ๑๔ โพร

สม ๘ เป็น ๒๓ (รวม) ๓๘

กรมข้างใน พระศรีภาง นาย ๑ โพร ๑๒ เป็น ๑๓

หลวงศรีภรณ์ นาย ๑ โพร ๓ เป็น ๔ หลวงอนนทิกชลักษณ์

นาย ๑ โพร ๔ เป็น ๕ หมื่นจ่ากลาง นาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒

นายกวิมลพัชรา นาย ๑ โพร ๓ เป็น ๔ ขุนหมื่น ๓๑ โพร
หลวง ๒๕ นาย ๕ ขุนหมื่น ๓๑ เป็น ๓๖ โพรหลวง ๒๕
โพรสม ๒๓ เป็น ๕๒ (รวม) ๘๘

กรมช่างนอก หลวงอินทโกศล ๑ หลวงจำเริญยศสาร ๑
ขุนหมื่น ๓๔ โพรหลวง ๑๐๑ นาย ๒ ขุนหมื่น ๓๔ เป็น ๓๖
โพรหลวง ๑๐๑ (รวม) ๑๓๗ นาย ๗ ขุนหมื่น ๖๕ เป็น ๗๒
โพรหลวง ๑๓๐ โพรสม ๒๓ เป็น ๑๕๓ (รวมเป็น) ๒๒๕

สนมพลเรือนซ้ายขวา หลวงศรีทิพบาล นาย ๑ โพร ๘
เป็น ๘ หลวงเทพบาลนาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒ ขุนจ้านงักคีนาย ๑
โพร ๒ เป็น ๓ หมื่นโสมโองาจนาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒ ขุน
หมื่นทาเลกมิได้ ซ้าย ๗ ขวา ๑๐ เป็น ๑๗ โพรหลวง ๔ นาย ๔
ขุนหมื่น ๑๗ เป็น ๒๑ โพรหลวง ๔ โพรสม ๑๒ เป็น ๑๖
(รวม) ๓๗

คลังมหาสมบัติ หลวงพิทักษ์สมบัติ ๑ ขุนหมื่น ๓ เลว
กะโถนขันน้ำ ๕ เป็น ๑๓

คลังสุพรรณ หลวงวิสุทธัตถ์นาย ๑ โพร ๓ เป็น ๔ ขุน
ทิพย์ชำนาญ ๑ ขุนหมื่น ๑๐ นาย ๒ ขุนหมื่น ๑๐ เป็น ๑๒
โพร ๓ เป็น ๑๕

คลังวิเศษ หมื่นอินทสมบัติ ๑ ขุนหมื่น ๕ เป็น ๖

คลังในซ้าย หมื่นสำเร็จ ๑ ขุนหมื่น ๒ เลวข้างต้อ ๔
ขุนหมื่น ๗

คลังในขวา หลวงอนันตบริรักษ์ ๑ หลวงยี่สาร ๑ ขุน
หมื่น ๑ นาย ๒ ขุนหมื่น ๑ เป็น ๓

นำส่งขุนพรธรรมา นาย ๑ โพร ๒ เป็น ๓ ขุนหมื่น ๒ นาย ๑
ขุนหมื่น ๒ เป็น ๓ โพร ๒ เป็น ๕

สังฆการี หลวงพรหมอาทิตย์ ๑ ขุนศรีธรรมลังการี ๑ ขุนศรี
ธรรมลังกร ๑ ขุนหมื่น ๑ นาย ๓ ขุนหมื่น ๑ เป็น ๔

กรมเสนา หลวงเทพาวุธ ๑ ขุนหมื่นกำนัน ๑๓ ข้าง
เหล็ก ๔ ข้างทอง ๓ เป็น ๗ เป็น ๒๐ นาย ๑ ขุนหมื่น ๒๐
เป็น ๒๑

ราชยาน หลวงราชพิมาณ นาย ๑ โพร ๒ เป็น ๓ พันเงิน ๑
ขุนหมื่น ๑๗ กุศาย ๒๖ โพรหลวง ๓ นาย ๒ ขุนหมื่น ๔๓
เป็น ๕๕ โพรหลวง ๓ โพรสม ๒ เป็น ๕ (รวม) ๕๐

กรมภูษามาตา หลวงวิจิตรภูษาเจ้ากรม ๑ ขุนมหาพรปลัด
กรม ๑ ขุนสุนทรปลัด ๑ ขุนหมื่นกำนัน ๒๕ นาย ๓ ขุนหมื่น
๒๕ (รวม) ๒๘

อพร้อม พันทอง ๑ ขุนหมื่น ๒๒ กุศาย ๓ โพรหลวง ๓
นาย ๑ ขุนหมื่น ๒๕ เป็น ๒๖ โพรหลวง ๓ (รวม) ๒๙

กรมหมอยา หลวงวิเศษโอสถ นาย ๑ โพร ๗ เป็น ๘
ขุนหมื่น ๖ พัน ๘ เป็น ๑๔ เป็น ๒๒

กรมหมอนวด หลวงประสาทวิจิตร ๑ ขุนหมื่น ๒
พัน ๓ เป็น ๖

กรมหมอประสาน หมั้นสุรามฤตย์ ๑ กรมหมอบาตา
หมั้นแก้วไฉนา ๑ พัน ๒ เป็น ๓

กรมหมองรัง หมั้นแมศรีเวทยา ๑ ขุนหมื่น ๒ พัน ๒
เป็น ๕

กรมหมอฟ้า หมั้นชาติเวทยา ๑ พัน ๑ เป็น ๒ นาย ๖
ขุนหมื่น พัน ๒๖ เป็น ๓๒ ไพร์ ๗ (รวม) ๓๕

ช่างเหล็กแสงตัน หมั้นวิเศษ ๑ หมั้นภักดีอรุธ ๑ นาย
สุมา ๑ นาย พัน ๑ ขุนหมื่น ๔

กรมโหร ขุนญาณประสิทธิ์ ๑ หมั้นปรีชาพินิจ ๑ ขุน
หมื่น ๒

เรือกันชัย หลวงรักษาดุรงค์ ๑ ขุนหมื่น ๓ ไพร์
หลวง ๕ เป็น ๑๒

เรือกันขวา หลวงภักดีโยธานาย ๑ ไพร์ ๓ เป็น ๔ ขุน
หมื่น ๕ ไพร์หลวง ๕ นาย ๑ ขุนหมื่น ๘ เป็น ๘ ไพร์หลวง ๘
ไพร์สม ๓ เป็น ๑๑ เป็น ๒๐

กรมพระยาอภัยสงคราม พระยาอภัยสงครามนาย ๑ ไพร์ ๖
เป็น ๗ หลวงศรีศรีสิทธิ์ ๑ หลวงสวินฤทธิธนาย ๑ ไพร์ ๒
เป็น ๓ ขุนหมื่น ๕ นาย ๓ ขุนหมื่น ๘ เป็น ๑๒ ไพร์ ๘
เป็น ๒๐

พลพันขวา หลวงกำจรโหราชนาย ๑ ไพร์ ๒ เป็น ๓ ขุน
นางจ้านง ๑ ขุนหมื่น ๑๑ ไพร์หลวง ๑ นาย ๒ ขุนหมื่น ๑๑

เป็น ๓ ไพร์กลาง ๑ ไพร์สม ๒ เป็น ๓ เป็น ๑๖

กรมพระยาณรงค์วิชัย พระยาณรงค์วิชัยนาย ๑ ไพร์ ๑๐
เป็น ๑๑ หลวงวิสูตรโยธามาต ๑ หลวงยี่สารเสนามาตย์ ๑ ขุน
หมื่น ๑๑ ไต้เล็ก พันเทพ ๔ นาย ๓ ขุนหมื่น ๑๗ เป็น ๒๐
ไพร์สม ๑๔ เป็น ๓๔

กรมพระรามเดชะ พระรามเดชะนาย ๑ ไพร์ ๒๓ เป็น ๒๔
หลวงวัดกำแพงนาย ๑ ไพร์ ๒ เป็น ๓ ขุนหมื่น ๑๑ นาย ๒
ขุนหมื่น ๑๑ เป็น ๑๓ ไพร์ ๒๕ เป็น ๓๘

กรมพระวิชิตสงคราม พระวิชิตสงครามนาย ๑ ไพร์ ๒
เป็น ๓ หลวงพิพิศเสนา ๑ หลวงนราเสนี ๑ ขุนหมื่นในกรม ๑๓
ขุนหมื่นกองนอก ๑ เป็น ๑๔ นาย ๓ ขุนหมื่น ๑๔ เป็น ๑๗
ไพร์ ๒ เป็น ๑๕

กรมพระฤทธิสงคราม พระฤทธิสงครามนาย ๑ ไพร์ ๓
เป็น ๔ หลวงจงใจภพ ๑ หลวงสบบาศกาล ๑ นาย ๓ ไพร์ ๓
(รวม) ๖

กรมพระรามณรงค์ พระรามณรงค์นาย ๑ ไพร์ ๓ เป็น ๔
หลวงวิชิตราชานาย ๑ ไพร์ ๒ เป็น ๓ หลวงนรารณรงค์นาย ๑
ไพร์ ๑ เป็น ๒ ขุนหมื่น ๕ นาย ๓ ขุนหมื่น ๔ เป็น ๗ ไพร์ ๖
(รวม) ๑๓

พลพันซ้าย หลวงชาติสุเรนทร์นาย ๑ ไพร์ ๕ เป็น ๖
ขุนศรีภักธีราชนาย ๑ ไพร์ ๖ เป็น ๗ ขุนหมื่น ๕ นาย ๒

ขุนหมื่น ๕ เป็น ๗ ไพร์ ๑๑ (รวม) ๑๘

ปืนใหญ่ ขุนยุทธศาสตร์ปลัด ๑ ขุนหมื่น ๑๐ ไพร์หลวง ๕ นาย ๑ ขุนหมื่น ๑๐ เป็น ๑๑ ไพร์หลวง ๕ (รวม) ๑๖

กองกลางซ้าย หลวงอาษาภูธรนาย ๑ ไพร์ ๑ เป็น ๒ ขุนรักษาโยธินปลัด ๑ ขุนหมื่น ๕ ไพร์หลวง ๖ นาย ๒ ขุนหมื่น ๕ เป็น ๑๑ ไพร์หลวง ๖ ไพร์สม ๑ เป็น ๗ (รวม) ๑๘

เลือกหอกซ้าย ขุนนราเรืองเดชนาย ๑ ไพร์ ๑ เป็น ๒ ขุนหมื่น ๘ (รวม) ๑๐

เลือกหอกขวา หลวงพิลึกโยธินนาย ๑ ไพร์ ๒ เป็น ๓ ขุนวิเศษจตุรงค์ ๑ ขุนหมื่น ๕ นาย ๒ ขุนหมื่น ๕ เป็น ๖ ไพร์ ๒ (รวม) ๘

กองพระไกรภพพรตฤกษ์ หลวงรามวิจิตรปลัด ๑ ขุนหมื่น ๖ เป็น ๗

คู่อักซ้าย หลวงฤทธิพลชัยนาย ๑ ไพร์ ๑ เป็น ๒ ขุนหมื่น ๗ ไพร์ ๕ นาย ๑ ขุนหมื่น ๗ เป็น ๘ ไพร์หลวง ๕ ไพร์สม ๑ เป็น ๖ (รวม) ๑๔

คู่อักขวา หลวงเสนาพลสิทธิ์นาย ๑ ไพร์ ๑ เป็น ๒ ขุนวิเศษศาสตร์ปลัดนาย ๑ ไพร์ ๒ เป็น ๓ ขุนหมื่น ๘ ไพร์หลวง ๕ นาย ๒ ขุนหมื่น ๘ เป็น ๑๐ ไพร์หลวง ๕ ไพร์สม ๓ เป็น ๘ (รวม) ๑๘

ตำรวจในซ้าย พระอินทร์บาทนาย ๑ ไพร์ ๑๕ เป็น ๑๖ นาย

เวน ๓ ขุนหมื่น ๘ เป็น ๑๑ ไพร์หลวง ๔ นาย ๑ ขุนหมื่น ๑๑
เป็น ๑๒ ไพร์หลวง ๔ ไพร์สม ๑๕ เป็น ๑๕ (รวม) ๓๑

ตำรวจใหญ่ขวา พระพรหมสุรินทร์นาย ๑ ไพร์ ๑๕ เป็น ๑๖
ขุนหมื่น ๒๐ ไพร์หลวงในกรม ๔ ไพร์หลวงฝ่าย ๒ เป็น ๖
(รวม) ๔๒

ตำรวจนอกขวา หลวงณรงค์วิชิตนาย ๑ ไพร์ ๑๐ เป็น ๑๑
นายเวน ๑ ขุนหมื่น ๓ เป็น ๔ ไพร์หลวง ๔ (รวม) ๑๕

นายบัวน้องพระยาบริรักษ์ ๑ ขุนหมื่น ๑๐ ไพร์เลกพระยา
บริรักษ์ ๒๐ (รวม) ๓๑

ให้พระอินทร์บาลถือท้องตราออกไปถึง ๆ ๗๗๗ สมุหนายก
ให้เกณฑ์เกณฑ์ลาว เขมร ๓๐๐๐๐ เกณฑ์เกณฑ์น้อยเท่าใดแล้วจะ

บอกเข้ามา ๆ ๗๗๗ สมุหนายกเกณฑ์ลาว เกณฑ์เขมร ๓๐๐๐๐ คน

เกณฑ์ใหม่ เมืองนครราชสีมา ๑๐๐๐๐ เมืองสระบุรีไทย
ลาว ๒๐๐ เป็น ๑๕๐๐ เมืองราชบุรีเขมรเก่า ๖๔๔ เขมรใหม่ ๓๑๖
เป็น ๑๐๐๐ กรุง กองมอญ ๓๐๐๐ หัวเมือง ไทย ๑๗๒๕ หัวเมือง
ลาว ๑๔๐๐ เป็น ๓๑๒๕ เป็น ๑๐๐๐๐ (รวม) ๒๒๕๐๐ คน

เกณฑ์เมืองนครชัยศรีเดิมไทย ๘๐ เกณฑ์ ๕๐ เดิม
ลาว ๖๔๑ เกณฑ์ ๔๐๐ เป็น ๔๕๐ เมืองสุพรรณเดิมไทย ๔๐๐

เกณฑ์ ๓๐๐ เดิมลาว ๑๗๗๘ เกณฑ์ ๑๐๐๐ เป็น ๑๓๐๐

กรุงเก่าไทยเดิม ๓๐๐ เกณฑ์ ๑๕๐ เมืองอ่างทองไทยเดิม ๑๕๐

เกณฑ์ ๑๐๐ เมืองพรหมไทยเดิม ๒๕ เกณฑ์ ๑๕ เมืองสิงห์ไทย

เดิม ๕๐ เกน ๕๐ เมืองอินทร์ไทยเดิม ๓๐ เกน ๒๐ เมือง
 นนทบุรีไทยเดิม ๕๐ เกน ๓๐ เมืองสรรค์เจ้าเมืองกรมการ
 กองนอกไทยเดิม ๑๒๐ เกน ๔๐ เมืองชัยนาทไทยเดิม ๑๐๐
 เกน ๖๐ เมืองมโนรมไทยเดิม ๓๔ เกน ๒๐ เมืองอุทัย
 ธานีเจ้าเมืองกรมการไทยเดิม ๒๓๐ เกน ๒๐๐ ตำบลไทยเดิม ๑๐๔
 ตำบลมอญเดิม ๑๕๔ เป็น ๒๕๘ เมืองนครสวรรค์ไทยเดิม ๖๐๐
 เกน ๓๕๐ ส่วยศรีลาสะโบถ เกน ๑๐๐ หลวงกระ
 เซนกองนอก เกน ๑๐๐ เมืองวิเชียรเกน ๕๐ เมืองบัวชุม
 เกน ๕๐ เมืองชัยบาดาลเกน ๒๐ ไทย ๑๗๒๕ ชาว ๑๔๐๐
 (รวมเป็น) ๓๑๒๕ คน

พระยาราชนิกุล พระพิเรนทรเทพ ขันชัยภษา พระอินทร์
 ชีบาล พระพรหมสุริน หลวงณรงค์วิชิต เจ้าพระยานครราชสีมา
 ตัดเสา ๑๕๐๐ เกนไม้ ๒๕๐๐ กองนอก ๑๐๐๐ เป็น ๕๐๐๐
 เมืองพนัสนิคม พระอินทร์อาษา ๔๐๐ ร่อนทอง เมืองอินทร์
 เมืองพรหม เมืองละเซิงเกรา ๘๐๐ เกนเข้า ๕๓๕ เกนใหม่ ๑๔๐๐
 (รวม) ๑๔๐๐

พระยาเกียรติ พระยาพระราม พระยารัตนจักรี พระยา
 รามกำแหง ๑๐๐๐ เมืองสระบุรี ๑๐๐๐

กรมกลาใหม่ ขุนวิสูตรสมบัตินาย ๑ โพร ๓ เป็น ๔
 ขุนพิทักษ์โยธานาย ๑ โพร ๔ เป็น ๕ เป็น ๕

อาษาใหม่ชัย ขุนอินทร์ภิรมปลัด ๑ อาษาใหม่ขวา ขุน

พรหมฤกษ์ปลัด ๑ กำภูชัย ขุนจงโยฤกษ์ปลัด ๑ นาย ๕ โพร ๗
เป็น ๑๒

กรมมหาดไทย ขุนวชนัทธนาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒
ขุนบำรุงนาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒ (รวม) ๔

สมมพลเรือนซ้าย นายสวัสดิภักดี นายเวม นาย ๑ โพร ๒
เป็น ๓

สมมพลเรือนขวา นายมีไธภักดี นายเวม นาย ๑ โพร ๒
เป็น ๓

ชาวที่ซ้าย หมื่นวิจิตรราชา ๑ ชาวที่ขวา ขุนพรภูเบศ ๑
เป็น ๒

กรมวัง ขุนนิเวศพิมาณปลัด ๑ ขุนทิพรสโธธา ๑ เป็น ๒
คลังวิเศษ หมื่นประยาภุษา ๑

กรมซ้าย ขุนศรีมโนมัย นาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒
กรมขวา พันธนาย ๑ โพร ๓ เป็น ๔

คลังในขวา หมื่นจิตรภักดี นาย ๑ โพร ๒ เป็น ๓

กรมนา หลวงวิเศษสาตี นาย ๑ โพร ๓ เป็น ๔ ขุน
พรหมสาตี นาย ๑ โพร ๓ เป็น ๔ (รวม) ๘

เกณฑ์แสงบันซ้าย ๑

ฉบับที่ ๓

ตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
เรื่องให้พระราชทานเสื้อผ้าแก่นายทัพนายกอง

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา
ที่สมุหนายก ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า โปรด
เกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก เป็นแม่ทัพ
นายทัพนายกองคุมไพร่พลยกออกไป คิตราชการณเมืองปัตบอง
และนายทัพนายกอง ซึ่งออกมาในกองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา
ที่สมุหนายกนั้น ยังหาได้รับพระราชทานเสื้อผ้า จึงโปรดเกล้า ฯ
ให้พระยานรราชมนตรี คุมเสื้อผ้าพระราชทานนายทัพนายกองกับ
เสื้อผ้า เสื้อแพร เตรียมทัพสำหรับเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่
สมุหนายก จะได้ออกให้ผู้มีบำเหน็จความชอบ ได้เขียนหางว่าว
จำนวนเสื้อจำนวนผ้าจำนวนแพร กับฉลากติดตัวเสื้อส่งออกมา
แจ้งอยู่ในหางว่าวนั้นแล้ว ถ้าพระยานรราชมนตรีคุมเสื้อคุมผ้า
คุมแพรออกมาแจ้งแล้ว ก็ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก
เอาเสื้อผ้าพระราชทานให้แก่นายทัพนายกอง ตามรายชื่อหางว่าวและ
ฉลากแล้ว ให้รับเสื้อรับผ้ารับแพร สำหรับทัพไว้แจกให้ผู้
มีบำเหน็จความชอบตามสมควร พระยานรราชมนตรีได้คุมเสื้อ
คุมผ้าคุมแพร ออกมาจากฉลากกรุงเทพฯ ฯ ณวันเดือนยชน ๕ ค่ำแล้ว
หนังสือมาณวันพุธเดือนยชน ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๖๑

ปกุนเอกสก

ฉบับที่ ๔

ตราตั้งกรมการเมืองปราจีนบุรีและกบินทร์บุรี

สาตรา ท่านเจ้าพระยาจักรี ฯ ให้มาแก้กรมการเมืองผู้รักษา
เมืองปราจีนและเมืองกบินทร์ ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือ
เกล้า ฯ สั่งว่า โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก
เป็นแม่ทัพนายทัพนายกอง คุมไพร่พลออกไปกิจราชการณเมือง
บัตบอง และนายทัพนายกองซึ่งออกมาในกองทัพเจ้าพระยา
บดินทรเดชา ที่สมุหนายก ยังหาได้รับพระราชทานเสื่อไม้ จึง
โปรดเกล้า ฯ ให้พระยานรราชมนตรีคุมเสื่อผ้าแพรออกไป
สั่งให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก เป็นเสื่อพระราชทาน
นายทัพนายกอง รั้ว ๑๒ แบริ่ง ๑๐ ดอกถี ดอกสะเทิน ๒๖
ดอกทราย ๔๕ อริยา ๒ มังกร ๖ ส่วน ๑ เป็น ๑๐๒ คิว เสื่อ
รั้ว ๑๐ แบริ่ง ๑๐ ดอกสะเทิน ๓๐ ดอกทราย ๕๐ ส่วน ๓๐
อริยา ๒๐ แพรกีน ๑๕๐ ผ้าลาย ๕๐๐ เป็น ๗๐๐ คิว เป็น
เสื่อเป็นผ้าเป็นแพรเตรียมทัพ แพรหงอนไก่ลาย ๒ พับ แพรชุน
คิว ๓ พับ ผ้าขาวยามนิ ๕ พับ ผ้าโกลกลีบ ๑๐ ผืน ผ้าปุม ๑๐
ผืน ผ้าเชิงปุม ๑๐ ผืน ผ้าไหมนุ่ง ๒๐ ผืน ผ้าลายวลาคี ๒๐ ผืน
ผ้าลายกุจรา ๕ กุตี ถ้าพระยานรราชมนตรีคุมเสื่อผ้าแพรออกมา

ไม่ทันเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก ขกออกไปแล้ว ก็ให้
กรมการผู้รักษาเมืองปราจีนเมืองกบินทร จัดแจงข้างจัดแจง
เกี่ยวนบรทุกเสื่อผ้าเสื่อแพร แต่งกรมการคุมออกไปส่งด้วย
พระยานราชมณตรี ให้เฝ้าเมืองบัตบองโดยเร็ว อย่าให้เป็นเหตุ
การแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็นอันชาติก็เดียว

สารตรามาตวันพุธเดือนยชน ๔ ค่ำ ปีกุน เอกศก

ร่างตรา ๒ ฉบับนี้ หลวงสัวเสนาทำ ได้เอากราบเรียน
เจ้าคุณฝ่ายเหนือแล้ว สั่งว่าให้มิไปตามร่างนี้เถิด

วันเดือนยชน ๔ ค่ำ สงขลา ๒ ฉบับกับทางว่าวเสื่อผ้าให้
พระยานราชมณตรีรับไปแล้ว

ท่านพระยาข้าแสนบดีปรนนิ (ลบ).....

ณวันนั้น ให้กรมการ (ลบ)..... ประกาเบญจศก

ฉบับที่ ๕

คำให้การนายถ้อยจวน

..... (ต้นฉบับขาด)

..... ต้องเกณฑ์ด้วย อดวนผู้เกณฑ์คน ๒๐๐ คน คุม
มาส่งที่เมืองพุทไธมาส แล้วถเดือนยชางชน มีหนังสือเจ้า
เวียงตนมาเมืองพุทไธมาส ให้กับพระยาชนมาธิบดี พามา
ณเมืองพนมเป็ญ ถ้อยจวนให้ถรรว่า ตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านอื่น

ทานแขวงเมืองสาแตก เป็นบ่าวองการายกำนันบ้านอินทานยัง
 หาได้เสียส่วยไม้ ๑๑ เดือน ๑๑ ข้างขึ้นปีชวดจัตวาศก ๆ ข้า ๆ
 กับอั้งฮาว ๆ ข้า ๆ กับญวนมีชื่อ ๓ คนเข้ากัน ๕ คน จัดได้
 ข้าราชการได้นำสุรา สิ้นกำลังเล็กน้อย บรรทุกเรือไปขายเมืองพุท
 ไชมาศ ๆ ข้า ๆ ขายของราชการมา ๕ คันทะแลเข้าเมืองโจดก
 หยุคนอนอยู่คนหนึ่ง ๆ ข้า ๆ ถามลูกค้าญวนว่า ได้ยินพูดกันว่า
 เจ้าเวียงคานามเกณฑ์เมืองไซ่งอน เมืองล่องโห เมือง
 สาแตก เมืองสมิต้อ เมืองดงนาย ให้มารักษาเมืองโจดก ลูก
 ค้าญวนบอกว่าองค์ไปซึ่งรักษาเมืองโจดก เกนไพรไปช่วย
 ทำค่ายที่เมืองพุทไชมาศบ้าง ไปรักษาค่ายตามค่ายคลองชุตใหม่
 บ้าง แต่กองทัพเมืองดงนายให้ไปลาดกระแวนที่เกาะดงทางทะเล
 แล้วว่าไพร่ญวนอยู่ในเรือ ๕๐๐ คน เพลาเช้าจะยกไปเมือง
 พุทไชมาศ ครั้นรุ่งเช้า ๆ ข้า ๆ กับเพื่อนลูกเรือลูกค้า ๖ ลำก็
 ตามเรือกองทัพมา ๆ ข้า ๆ รู้ว่าองพอเกอ ๒ นายคุมเรือแจ่งโอ ๕
 แจ่งหงส์ ๑ เป็น ๖ ลำ บรรทุกกองทัพ ๕๐๐ คนกับเสบียงอาหาร
 เครื่องศาสตราวุธไป เมืองพุทไชมาศ ๆ ข้า ๆ เห็นค่ายราชทางตาม
 คลองชุต ๕ ค่าย ญวนกองทัพพายเรือมาขอหมากขอพลูกิน
 ๆ ข้า ๆ ถามญวนกองทัพบอก ๆ ข้า ๆ ว่ามีไพร่รักษาค่าย ละ ๓๐
 คนบ้าง ๔๐ คนบ้าง ๕๐ คนบ้าง ๆ ข้า ๆ มา ๓ คันทะแลถึงเมืองพุทไช
 มาศ องพอเกอ ๒ นายขึ้นไปหาองตนภู องอันสากองไปจับ
 ที่เมืองพุทไชมาศ องตนภูองอันสากองไปจับองถันบินให้อง

พอเกอ ๒ นายไพร่ ๕๐๐ คนไปช่วยทำค่ายปักกาที่แหลม หอตันที่
 ริมชายทะเลมาจนถึงคลองสเมาททางประมาณ ๓๐๐ เส้นเศษ ๆ ข้าฯ
 จอดเรืออยู่ที่หน้าเมืองพุทไธมาศได้ ๕ วัน ครั้นณวันเดือน ๑๑
 แรม ๑๑ ค่ำ ปชาสจัตวาสก องนางขม นาย ๆ ข้า ๆ เกน ๆ ข้า ๆ
 ไปเข้ากระบวนทัพที่เมืองพุทไธมาศ เข้ากององโดยจีน แม่
 กองทำเรือ ๆ ข้า ๆ กับไพร่ฉนวนผลัดเปลี่ยนกันไปทำเรือวันละ ๑๕
 คน เรือแม่โอ ๑๐ เรือ เรือแม่ทราย ๓ เรือ เรือแม่หงส์ ๓ เรือ... ๒
 เป็น ๑๘ ลำเศษ แล้วองตนภู ให้องจันเกอคุมไพร่ผลัดเปลี่ยน
 กันไปลาดตระเวนทางทะเลเที่ยวละ ๒ ลำ ๆ ละ ๒๐ คนทุกวัน เมื่อ
 ณเดือนยี่ข้างแรมปชาสจัตวาสกเห็นฉนวน ๕ คน เรือลำหนึ่งไปที่
 เมืองพุทไธมาศ แจ้งกับองตนภู ว่า เรือลูกค้า ๓ ลำไปถึงค่าย
 ตะโนตจงส่งเขมรประมาณ ๔๐ คน ๕๐ คน เข้าล้อมจับลูกค้าไป
 ได้ชาย ๓ หญิง ๓ เป็น ๖ คน หนีได้ ๓ คน ไปแจ้งกับองโดยจีน
 ที่ค่ายกันจิต องโดยจีนให้ฉนวน ๒ คนพามาแจ้งกับตนภูที่เมือง
 พุทไธมาศ องตนภู ให้องจันเกอ คุมไพร่ ๕๐๐ คนเรือ ๖ ลำ
 ไปลาดตระเวนรักษาค่ายตามคลองขุด ที่เมืองพุทไธมาศเกิด
 ความไข้ตั้งแต่เดือน ๑๑ มาจนเดือน ๔ ข้างขึ้น ไพร่ฉนวนกองทัพ
 ตายประมาณ ๓๐๐ เศษ บัวยเจ็บไข้ราชการไม่ได้ ๒๐๐ เศษ แต่
 ราษฎรชาวบ้านบัวยเจ็บล้มตายบ้างหาเหมือนกองทัพไม่ เมื่อณ
 เดือน ๓ ข้างแรมองตนภูทำบัญชีไพร่กองทัพหัตทหารรบ มีตัวไพร่
 นอกจากบัวยล้มตาย ๕๐๐ คน ให้ไปรักษาค่ายปักกาที่แหลม

หอสน์ที่ ชายทะเลมาเถิงคลอง.....ไม ๓๐๐ คน อยู่ค่าย
 ใหญ่เมืองพุทไธมาศ ๒๐๐ คน อยู่รักษาบ้อมปากน้ำ ๒๐๐ คนรักษา
 ค่ายโตโจฟากตะวันออก ๒๐๐ คน เข้ากัน ๕๐๐ คน มีปืนใหญ่
 ที่ค่ายเมืองพุทไธมาศ ๔ บอก กระสุน ๔ นิ้วกึ่ง ที่ค่ายปากกา
 แลมหอสน์ก็มีปืนหามแล่น ๓๐ บอก ที่บ้อมปากน้ำมีปืนใหญ่กระ
 สุน ๔ นิ้วกึ่ง ๑๐ บอก แล้องตนภู อองอันสาก อองไปจัน อองลิ้ม
 บินว่าข้าวในฉางมีน้อยจะจ่ายได้แค่ ๒ เกวียน ๓ เกวียน อยู่ฉวัน
 เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ เป๋ชาติจัตวาสก อองตนภูให้อองอันสากเอาเรือแ่ง
 หงส์ ๒ ลำไปรับกองทัพเมืองเว้ ที่เมืองล่องโห้ได้ประมาณ ๘ วัน
 อองอันสากกลับมาบอกองตนภูว่าองทองเจม๊ก อองกวานลิ อองเหียบ
 ลิ คุมกองทัพมาแต่เมืองเว้ ๓๖๐๐ คน มาเถิงเมืองบินวา เมือง
 บินทูน อองกวานลิอองเหียบลิ บ่วยเป็นไส้ตาย ๒ คน องทองเจม๊ก
 แบ่งกองทัพ ๑๐๐๐ คน เอาศพอองกวานลิอองเหียบลิไปเมือง.....
 แต่องทองเจม๊กกับกองทัพ ๕๐๐๐ คนมาอยู่เมืองล่องโห้ แล้วว่า
 กองทัพองทองเจม๊กเกิดความไข้ตายเสีย ๕๐๐ คน ยังคงอยู่ที่เมือง
 ล่องโห้ ๑๕๐๐ คน องทองเจม๊กยังคอยกองทัพซึ่งกลับไปเมือง
 เว้ พวกกลับมาเถิงเมืองล่องโห้พร้อมกันแล้ว จะขกมาณเมือง
 ใจตก เมืองพุทไธมาศ ณวันเดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำเป๋ชาติจัตวาสก
 ๆ ข้า ๆ ออกจากค่ายเขาโค่นกรมเพลาแซ่ ๆ ข้า ๆ มาดูลอบที่คลอง
 เขมาพบเขมร ๓ คน ถือเครื่องสาตราวุธไล่จับ ๆ ข้า ๆ ได้แล้วจำ
 ภา มา ๓ วันเถิงพระยาพระเขมรกองตระเวนถามเอาถ้อยคำ ๆ ข้า ๆ

แล้วจึงส่งตัว ๆ ข้า ๆ มาให้หลวงศักดิ์ดาสงคราม ให้พระยาพล
 ญบ้านมโรมหลวง.... ..พระยา..... ให้เขมร ๘ คนกุม ๆ ข้า ๆ
 มาส่งณเมืองพนมเป็ญ และเมื่อ ๆ ข้า ๆ อยู่ที่เมืองสะแตกบ้าน
 ๆ ข้า ๆ เมื่อบุกนแอกศก ได้ยินญวนลือว่า องค์กร้อมพาครอบครัว
 หน้ามาหาองญวนที่เมืองพนมเป็ญ องค์กร้อมส่งลงไปเมืองเว้ ๆ ข้า ๆ
 ได้ยินว่าองค์กร้อมป่วยเป็นแผลที่ข้อเท้าฟกขวมแห่งหนึ่ง ราคาข้าว
 สารทเมืองพุทโธมาศ ซอขายกันถึงญวนหนึ่งเป็นอันแปะ ๒
 พวง ๘ เตียนเป็นถึงไทยถึงละ ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๒ ไพ เกลือ
 ถึงญวนหนึ่งเป็นอันแปะ ๒ พวง ๓ เตียนเป็นถึงไทย.....
 (ต้นฉบับขาด)... ไพร่ญวนเขมร ๑๕ คน มาถึงเกาะ
 เต่าพระยามทมนตร์ได้บอกว่องญวนพาฟ้าทะเลทะเล สมเด็จ
 เจ้าพระยา พระยาภคตาโหมขึ้นมา จะพูดจาปรึกษาราชการณเกาะ
 กระจสวย พระยาจตุรงค์นรินทร์อินทวิไชยคุมไพร่ ๑๐๐ คน เรือ
 ใหญ่น้อย ๑๕ ลำ เครื่องสาตราวุธพร้อม ลงไปถึงเกาะเต่าเห็นเรือ
 แ่งโอ ๔ เรือแ่งทราย ๖ เรือ... .. ๘ ลำเป็น ๑๘ ลำ ไพร่ญวนเขมร
 ประมาณ ๓๐๐ คน แฉวเรือเข้ามาใกล้พระยาจตุรงค์นรินทร์อินท
 วิไชยประมาณ ๒ เส้น เรืออ้ายภาษาตีแ่งวใกล้เข้ามาประมาณ ๕
 วา อ้ายภาษาตีบอกว่ องจันแวง ฟ้าทะเลทะเล สมเด็จเจ้าพระยา
 พระยาภคตาโหม ให้มาบอกว่ ให้พระยาจตุรงค์นรินทร์อินทวิไชย
 นายทัพนายกอง ไปพูดจากันที่เรือฟ้าทะเลทะเล พระยาจตุรงค์
 นรินทร์อินทวิไชยว่ามาทั้งนั้นก็พูดจากัน แต่เรือองญวนล้อมเรือ

ฟ้าทะละหะ สมเด็จพระเจ้าพระยาพระยากลาโหมย จะไปหาได้ไม่
 ถ้าจะพุดจากันให้ญวนถอยเรือไปอยู่ข้างหลัง ให้เรือฟ้าทะละหะ
 เรือสมเด็จพระเจ้าพระยา เรือพระยากลาโหม เข้ามาข้างหน้า จึงจะ
 ไปพุดจากันด้วย ญวนหาให้เรือฟ้าทะละหะ เรือสมเด็จพระเจ้าพระยา
 เรือพระยากลาโหมขึ้นมาข้างหน้าไม่ พระยาจตุรงค์นรินทร์อินท
 วิไชยจึงว่า ถ้าจะพุดจากันให้ได้ ให้ฟ้าทะละหะ สมเด็จพระเจ้าพระยา
 พระยากลาโหมขึ้นไปพุดจากันบนบก ญวนก็หาให้ขึ้นไปพุดจา
 บนบกไม่ แล้วอัยรามเสนาไสมกับไพร่ญวน ๕ คน แลเรือเข้า
 มาถึงเรือพระยาจตุรงค์นรินทร์อินทวิไชย อัยรามเสนาไสมกระ
 ชิบบอก พระยาจตุรงค์นรินทร์อินทวิไชยว่าฟ้าทะละหะให้มา บอก
 ให้พระยาจตุรงค์นรินทร์อินทวิไชยไปพุดกันที่เรือเถิด ฟ้าทะละหะ
 จะได้น้ำมันด้วย พระยาจตุรงค์นรินทร์อินทวิไชยไม่ไป ญวน
 ก็ถอยเรือไปอยู่ค่ายจะโรยตามา พระยาจตุรงค์นรินทร์อินทวิไชย
 กลับมาอยู่ปากน้ำเกาะเด็ย ๓ วัน เดือน ๓ ขึ้น ๔ ค่ำ หลวงศักดิ์
 สงคราม พระยาพลเมืองปัตบอง ซึ่งอยู่ณบ้านมะโรมแขวงเมือง
 พุทโธมาศ ให้หลวงยกบัตรเมืองประโคน ใ้ถือหนังสือคุม
 ตัว อ้ายตุง อ้ายเชิญ ญวน จับได้ทางตะโนตงส่งมา ส่งณเมือง
 พนมเป็ญ อ้ายตุงอ้ายเชิญให้ถำว่าอยู่บ้านเมือกสะไว แขวงเมือง
 สะแตก ๓ วัน เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ บขาลจัตวาสก องควนภูกัน
 โหม้มาแต่เมืองเว้ เกนคนที่เมืองสะแตก ๒๐๐ คน ไปรักษาเมือง
 พุทโธมาศ อ้ายตุงอ้ายเชิญ... (ต้นฉบับขาดไม่จบ).....

ฉบับที่ ๒

ตราถึงเมืองกาฬสินธุ์, ไชยบุรี, สกลนคร
ให้ ไปกวาดต้อนครอบครัวญวนที่ค้าขายนางมา

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงพระอุปฮาด ผู้ว่าราชการ
เมืองกาฬสินธุ์ พระไชยวงษาเจ้าเมืองไชยบุรี พระยาประเทศ
ธานีเจ้าเมืองสกลนคร ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่ง
ว่า พระสุนทรราชวงศา พระบรมราชาอุปฮาดราชวงศ์ ท้าวเพี้ย
บอกหนังสือแต่งตั้งให้ท้าวพรหมจักร์ถือลงไปว่า ได้แต่งตั้งให้ท้าว
เพี้ยไปเกลี้ยกล่อม ให้อุปฮาดเมืองหลวงมุลงกับครอบครัว
ชายหญิงใหญ่น้อย ๑๐๐ เศษ ข้ามมาณเมืองนครพนม พระสุนทร
ราชวงศาให้ท้าวพรหมจักร์พาตัวอุปฮาดเมืองหลวงมุลง นายศรี
บุตรเชยอุปฮาด เสมียนจันทา ลงไปแจ้งราชการณกรุงเทพฯ ฯ
เจ้าพนักงานจัดแจงตั้งนำพระพิพัฒน์เส็งจาง ให้อุปฮาด นายศรีบุตร
เชยอุปฮาด เสมียนจันทา กระทำสัตยานุสัยสาบาตรับพระราช
ทานนำพระพิพัฒน์เส็งจาง ตามอย่างทำเนียมแล้ว ให้ไล่เลียงตาม
ถึงครอบครัว และญวน ซึ่งมาตั้งอยู่ที่ค้าขายนางมา อุปฮาด
ให้การว่า ญวนอยู่รักษาค้าขายนางมาคราวละ ๑๐๐ หนึ่ง ครัว
ละ ๑๐๐ เศษ ญวนแทนเมืองคำเกิด เมืองคำมวน ไปรักษาค้า
เมืองละ ๓๐ คน ๔๐ คน ญวนให้ครัวเมืองคำเกิด เมืองคำมวน
เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่หลังค้าขายนางมา ครัวเมืองคำมวนตั้ง

อยู่หน้าพร้าว เพี้ยพุดทวงนายครัว มีครัวฉกรรจ์ ๒๐๐ ครัวเมืองคำ
 เกิดตั้งอยู่หน้าบ เพี้ยแก้ววิไชยมีครัวชายฉกรรจ์ ๓๐๐ คน กับ
 ครัวเรี่ยรายอยู่ในป่าดง แห่งละ ๒๐ คนบ้าง ๓๐ คนบ้าง เข้ากันทั้ง
 ครอบครัวชายหญิงประมาณ ๓๐๐๐ เศษ ญวนเก็บขกัณฑ์ระวังรักษา
 ครอบครัวอยู่ ญวนให้เรียกเอาเงินส่วยแก่พวกครัวไพร่ฉกรรจ์
 คนละ ๒ สลึงเสมอทุกครอบครัว ชัดสะเบียงอาหาร อุปหาตพา
 ครัวหนีมาจริง ทรงพระกรุณาตำรัสถามทั่วพรหมจักรว่า ครอบ
 ครัวเมืองคำเกิด เมืองคำมวน เมืองมหาชัย เมืองเวียงจันทน์
 ซึ่งตกค้างอยู่ฝากคลองตะวันออกนั้น ได้มีตราโปรดขึ้นมาแต่
 ก่อน ให้พระสุนทรราชวงศา อุปหาตราวงศาทั่วเพี้ยพร้อมมูล
 กัน คิดอ่านยกกองทัพไปตีค่ายญวน กวาดเอาครอบครั้วมา
 เสียให้สิ้น พระสุนทรราชวงศาเจ้าเมือง ท้าวเพี้ยทั้งปวง คิดอ่าน
 ปรีกษาหารือกันประการใด ท้าวพรหมจักรให้กราบบังคมทูลพระ
 กรุณาว่า พระสุนทรราชวงศาได้ปรีกษากันกับท้าวเพี้ย คิดจะ
 ให้กองทัพยกไป ๒ ทาง ไปทางเมืองแก้ว เมืองวาง ทางหนึ่ง
 นายไพร่ ๖๐๐ คน ให้ยกโอบขึ้นไปถึงเชิงเขาภูหลวงหลังค่าย
 นาขนองม้า จะได้สกัดกวาดครอบครั้วมิให้หลบหนีไปได้ จะให้
 กองทัพไปทางบ้านค้ำทางหนึ่ง นายไพร่ ๖๐๐ คน ให้ยกเข้าล้อม
 ค่ายญวน คิดอ่านปรีกษาหารือกันจะไปตีค่ายญวนกวาดเอาครอบ
 ครั้วมา เข้าเมืองอุปหาตราวงศาทั่วเพี้ย เมืองคำเกิด เมืองคำ
 มวน ซึ่งสามภักดิ์มาตั้งอยู่บ้านท่าขอนยาง บ้านแซงกระดาน

แขวงเมืองกาฬสินธุ์ มาว่ากล่าวกับพระสุนทรราชวงศา ว่าจะยก
 กองทัพไปกวาดครอบครัว ๆ จะหลบหนีระส่ำระสาย จะหาได้
 ครอบครัวมาสิ้นไม่ เจ้าเมืองท้าวเพี้ยเมืองคำเกิด เมืองคำมวน
 จะขอคิดอ่านเกลี้ยกล่อมครอบครัวไป ถ้าครอบครัวไม่เข้ามา
 โดยดี จึงให้ยกกองทัพไปตีกวาดเอาครอบครัวมา พระสุนทร
 ราชวงศาจึงตรอให้เกลี้ยกล่อมครอบครัวอยู่ก่อน จึงทรงพระ
 ราชดำริว่า ครอบครัวซึ่งตกค้างอยู่ฟากคลองตะวันออก เกลี้ย
 กล่อมไม่มีใครจะเข้ามาทางนี้ ก็เพราะญวนมาตั้งเกลี้ยกันอยู่ที่ค่าย
 นาขนองม้า ครอบครัวจึงหาใครจะเข้ามาโดยสะดวกไม่ แล้ว
 ญวนก็มาตั้งรักษาค่าย มีญวนแต่ ๑๐๐, ๑๐๐ เศษ กับลาว
 เมืองคำเกิด เมืองคำมวน ญวนเกณฑ์มาไว้ทั้งญวนทั้งลาวอยู่
 รักษาค่าย ๒๐๐ คน ๓๐๐ คน หากจะให้กองทัพกรงยกขึ้นไป
 ไม่ กองทัพกรงยกขึ้นไปก็จะหนักแรงเสบียงอาหาร เมือง
 นครพนมญวนมาตั้งค่ายมีไพร่พลเล็กน้อยเท่านั้น แต่กำลังรพลเมือง
 นครพนม เมืองสกลนคร เมืองกาฬสินธุ์ เมืองไชยบุรี เมือง
 คำเกิด เมืองคำมวน เมืองท่าอุเทน ก็จะทำให้ ครั้นจะละไว้นาน
 ไป ญวนจะรวบรวมครอบครัวตั้งเป็นภูมิมานบ้านเมืองขึ้น ญวน
 จะกดขี่ให้พวกครัวมาสังกัดจับผู้คนฝ่ายเรา ซึ่งข้ามไปลาดตระเวน
 และหากินฟากตะวันออก จะไปมายาก และครอบครัวที่ข้ามมา
 แล้วกับครอบครัวซึ่งค้างอยู่ฟากข้างโน้น ก็เป็นพวกพะวงเกี่ยว
 พันกันอยู่ จะหนีไปหนีมาหากันจะหาเป็นปรกติไม่ ทั้งจะเป็น

ทางระเบียบอาหารกองทัพญวนต่อไปข้างหน้า ครั้นญวนรวบรวม
 ครอบครัวยังเป็นภูมิจานขึ้นได้แล้ว จะยกไปตีก็จะหนักแรงรพต
 จะต้องคิดอ่านตีค่ายญวนให้ยับเป็นเล็กถอนไป อย่าให้ญวนมา
 ตีกันครอบครัวยุได้ จะไต่กวาดเอาครอบครัวมาเสียให้สิ้น
 และข้างทางเมืองฟ้อง เมืองพลาน เมืองชุมพรนั้น ครอบ
 ครัวก็ยังตกค้างอยู่มาก ครอบครัวมถอยเข้าไปข้างในเมืองพิน
 เมืองตะโปน ได้โปรดให้พระเทพวงศาเจ้าเมืองเขมราฐเป็นแม่
 ททัพ คุมกองทัพเมืองเขมราฐ เมืองอุบลราชธานี เมืองมุก
 ตาหาร ยกข้ามไปตีเมืองพิน เมืองเชียงร่มพาบง ให้คิดทำต่อ
 เข้าไปเมืองตะโปน กวาดเอาครอบครัวมา ตัดทางระเบียบอาหาร
 กองทัพญวนให้ขาดห่างไกลออกไป พระเทพวงศาเจ้าเมือง
 เขมราฐ ลงไปเผ้าทูลละออง ๆ กราบบังคมทูลพระกรุณาจะขอยก
 ไปตีในฤดูฝน หัวเมืองลาวฟากตะวันออกและ ครอบครัวยุ
 หลบหลีกอยู่ในป่าดงไม้สั้ระวังตัวจะทำเอาโดยง่าย กำหนดพระ
 เทพวงศาเจ้าเมือง ท้าวเพี้ย เมืองอุบลราชธานี เมืองมุกตาหาร
 จะได้ยกกองทัพไปในเดือน ๕ ปีกุนเอกศก และคลองทางเมือง
 มหาชัยญวนมาตีกันครอบครัวยุยังตกค้างอยู่ฟากคลองตะวันออก
 มา ซึ่งเจ้าเมืองอุปหาราชวงศ์ ท้าวเพี้ยเมืองคำเกิด เมือง
 คำมวน จะขอเกลี้ยกล่อมครอบครัวนั้นก็ให้เกลี้ยกล่อมไปให้พระ
 สุนทรราชวงศ์อุปหาราษฎ์ว่าราชการเมืองกาฬสินธุ์ พระไชวงศา
 เจ้าเมืองไชยบุรี พระบรมราชา พระยาประเทศธานี พระศรีวิกรมราช

เมืองท่าอุเทน อุพาค ราชวงศ์ ท้าวเพี้ยเมืองนครพนม เมือง
สกลนคร เมืองกาฬสินธุ์..... (ต้นฉบับขาด).....

ฉบับที่ ๗

ราชการเพื่อที่พระราชทานนายทัพนายกอง

กรมมหาดไทย พระราชนิกุล เสือเข้มขาบริ้วดี ๑ หลวง
เสนีย์พิทักษ์ หลวงอนุรักษบุศกร หลวงจินตารักษ์ หลวงสุริยา
มาตย์ เสือเข้มขาบลอกสะเทิม ๔ หลวงพิศณุเทพเจ้ากรม หลวง
วาสุเทพเจ้ากรม เสือเข้มขาบก้านแย่ง ๒ ขุนมหาวิชัย ขุน
แพลงสะการ ขุนพิศณุแสน ขุนเพชรอินทรา ขุนรักษโยธา
ปลัดกรม เสืออัครัตตคอกราย ๕ เป็น ๑๒ พระอัครเศวตเจ้ากรม
เสือน้ำขาว ๑ นายพันมหาดเล็ก เสือแพรค้อน ๑
ล้อมวัง พระรามพิชัยเจ้ากรม เสือน้ำขาว ๑
กองกลางขวา หลวงสุวรรณรงค์เจ้ากรม เสือน้ำขาบก้าน
แย่ง ๑

กองกลางซ้าย ขุนใจหาญปลัดกรม เสืออัครัตตรา ๑
กรมม้า ขุนเพชรสงคราม เสืออัครัตตรา ๑
กรมโหร ขุนญาณโยค เสือมังกร ๑ ตำรวจใหญ่ซ้าย พระ
พิเรนทรเทพเจ้ากรม รว เจ้ากรมตำรวจล้อมวัง ๑
ตำรวจใหญ่ขวา ขุนชัยภูษาปลัดกรม เสืออัครัตตคอกถี ๑

ตำรวจนอกขวา ขม้นทีพรั๊กษาปลัด เสืออัครัตตคอกถึ ๑

ตำรวจสนมขวา พระพรหมบรรั๊กษ์เจ้ากรม รวเจ้ากรม

ตำรวจ ๑

อาษาขวา พระยารามกำแหงเจ้ากรม รวมละเลียบ ๑ หลวง
เพชรกำแหง หลวงสำแดงฤทธิรงค์ ปลัด ดอกสะเทิน ๒ เป็น ๓

บ้านใหม่ ขุนฤทธิพิชัยปลัดกรม เสือดอกสะเทิน ๑

โพธิ์เรียง ขุนกระชาพลปลัด เสือดอกสะเทิน ๑

กรมมหาดไทยวังหน้า พระยาราชโยธา รวดี ๑ พระเสนา

พิพิธ ก้านแย่ง ๑ หลวงสุเทพนุรั๊กษ์ หลวงบูรินทามาตย์ หลวง

รั๊กษ์เสนา หลวงฤทธามาตย์ หลวงอนุรั๊กษ์ภักดี หลวงโยธาสง

คราม หลวงภักดีณรงค์ เสือดอกกลาย เป็น ๗ (รวมเป็น) ๕

กรมเมือง ขุนชนะ เสือมังกร ๑ กรมหม่อ หลวงวิเศษ

โอสถ เจ้ากรม เสือคอกถึ ๑

กรมอาลักษณ์ หลวงลิขิตปรีชาเจ้ากรม คอกถึ ๑ ขุน

สารบรรจง ปลัดกรม ดอกกลาย ๑ เป็น ๒

คลังมหาสมบัติ หลวงพิทักษ์สมบัติ ดอกกลาย ๑

คลังสุพรรณ หลวงวิสุทธิรั๊กษ์เจ้ากรม เสือดอกสะเทิน ๑

ขุนทิพย์ชำนาญปลัด เสือดอกกลาย ๑ เป็น ๒

คลังในขวา หลวงอนันตบรรั๊กษ์เจ้ากรม เสือดอกกลาย ๑

คลังแก้ว หลวงพรหมอาทิตย์เจ้ากรม เสือมังกรหนา ๑ ขุนศรี

ธรรมลังการ ขุนศรีธรรมลังการปลัดกรม เสือมังกรบาง ๒ เป็น ๓

น้าสรง ขุนพรชาราเจ้ากรม เสื่อมังกรบาง ๑

แสงใน หลวงเทพาวุธเจ้ากรม ดอกถี ๑ กรมภูษามาลา
หลวงวิจิตรภูษาเจ้ากรม ดอกถี ๑ ขุนมหาภรณ์ ขุนสุนทร
ปลัดกรม ดอกถาย ๒ เป็น ๓

สนมพลเรือน หลวงศรีเทพบาล หลวงศรีเทพบาลเจ้ากรม
ดอกสะเทิน ๒

กรมช่าง พระศรีพาวังเจ้ากรม ก้านแย่ง ๑ หลวงศรี
คชวิน หลวงอินทร์คชลักษณ์ปลัด ดอกถาย ๒ หลวง

อินทร์คชไกร หลวงจันวิญญูคชสาร เสืออริยา ๒ เป็น ๕

ชาวท้าว ขุนอาศน์ภิรมย์ ดอกถาย ๑ กรมม้า
ขุนแสนนพรัตน์ปลัดกรม ดอกถาย ๑

อพิรม พันทองเจ้ากรม ดอกถาย ๑ ราชยาน
หลวงราชพิมาคางวาง ดอกสะเทิน ๑ พันเงินเจ้ากรม ดอก
ถาย ๑ เป็น ๒

เรือกั้นซ้าย หลวงรักษารัตนรงค์เจ้ากรม ดอกสะเทิน ๑

เรือกั้นขวา หลวงภักดีโยธินเจ้ากรม ดอกสะเทิน ๑

ล้อมวัง พระชนะบรรณเสด็จเจ้ากรม ก้านแย่ง ๑

กรมพระยานรงค์วิชัย พระยานรงค์วิชัย รั้วป่อ ๑

หลวงวิสุตโยธา หลวงยี่สารเสนามาตย์ปลัด ดอกถาย ๒ เป็น ๓

กรมพระรามเดช พระรามเดชเจ้ากรม ก้านแย่ง ๑

หลวงรุทธิกำแหงปลัด ดอกถาย ๑ เป็น ๒

กรมพระวิชิตสงคราม พระวิชิตสงครามเจ้ากรม เสือ
 ก้านแย่ง ๑ หลวงพิพิธเสนา หลวงนราเสนีปลัด เสือคอก
 ปลาย ๒ เป็น ๓

กรมพระฤทธิสงคราม พระฤทธิสงคราม ก้านแย่ง ๑
 หลวงจงใจภพ หลวงลบบาตาส คอกปลาย ๒ เป็น ๓

กรมพระรามรงค์ พระรามรงค์เจ้ากรม ก้านแย่ง ๑
 หลวงวิชิตราชา หลวงนรารณรงค์ปลัด คอกปลาย ๒ เป็น ๓

กรมพระยาอภัยสงคราม พระยาอภัยสงคราม รัชชอ ๑
 หลวงศรีสรสิทธิ์ หลวงสุนทรฤทธิปลัด คอกปลาย ๒ เป็น ๓

กรมพระไกรภพ หลวงรามวิชิตปลัด คอกปลาย ๑

กรมตำรวจในซ้าย พระอินทนิบาลเจ้ากรม รัชชอ ๑

ตำรวจในขวา พระพรหมสุนทรเจ้ากรม รัชชอ ๑

ตำรวจนอกขวา หลวงณรงค์วิชิตเจ้ากรม รัชชอ ๑

กรมเลือกหอกซ้าย ขุนนราเรืองเดชปลัด คอกปลาย ๑

กรมเลือกหอกขวา หลวงพิทักษ์โยธินเจ้ากรม คอก

สะเทิน ๑ ขุนวิเศษจตุรงค์ปลัด คอกปลาย ๑ เป็น ๒

พลพันซ้าย หลวงชาติสุนทรเจ้ากรม คอกนี้ ๑ ขุน
 สรสิทธิ์ราชปลัด คอกปลาย ๑ เป็น ๒

พลพันขวา หลวงกำจรใจกรมเจ้ากรม คอกนี้ ๑ ขุนนาถ
 จันทกปลัด คอกปลาย ๑ เป็น ๒

กองกลางซ้าย หลวงอำษาภูธรเจ้ากรม คอกสะเทิน ๑

ขุนรักษาโยธิปัตต์ ดอกกลาย ๑ เป็น ๒

คู่ชกซ้าย หลวงฤทธิพิสัย เจ้ากรม ดอกสะเทิน ๑

คู่ชกขวา หลวงเสนาพลสิทธิ์ เจ้ากรม ดอกสะเทิน ๑

ขุนวิเศษสังตรา ปัตต์ ดอกกลาย ๑ เป็น ๒

ปืนใหญ่ ขุนยุทธสรา ปัตต์ ดอกกลาย ๑ เตรียมสำหรับ

ทัพ เสือรว ๑๐ เสือกันแย่ง ๑๐ เสือดอกสะเทิน ๓๐

เสือดอกกลาย ๕๐ เสือควม ๓๐ เสืออริยา ๒๐ เสือ

แพรงกิน ๑๕๐ เสือผ้าลาย ๔๐๐ เป็น ๑๐๐

เตรียมสำหรับทัพ ผ้าแพรงอนไก่ลาย ๒ พับ แพรงขน

คิ้ว ๓ พับ ผ้าขาวยาวตะนิ ๕ พับ ผ้าโพกกลีบ ๑๐ ผืน

ผ้าปุม ๑๐ ผืน ผ้าเชิงปุม ๑๐ ผืน ผ้าไหมนุ่ง ๒๐ ผืน

พระที่นั่ง ๘

ข้อความโบราณต่าง ๆ

วันเดือนขปุกนออกสก เจ้าเมืองหลวงพระบางบอกลงมาว่า
 ปัตต์หัวเมืองให้ท้าวราช ท้าวเพชรเมืองเหียม ให้ท้าวบุญมา
 ท้าวกิ่ง มากอรับ ไม่นา เมืองสบแอต เมืองช้างเหนือ เมือง
 ช้างใต้ เมืองไชย เมืองเซียวซ้อ เมืองบัว เมืองลาน เมืองช่อน
 ให้เพชรราชถือหนังสือไปบอกหัวพันทั้งหก มาเดือน ๑๒ กับเมือง
 แกลงวันเดือน ๘ อุตราชาคม แรม ๒ ค่ำ ท้าวขุนเมืองงวยแจ้งว่า

อดไปเสถียร ให้ท้าวทิม เมืองแกลง กับไพร่ ๔ คน ตามท้าว
 ขุนเมืองจรรยา เมืองแกลง เมืองหลวงพระบางจะขึ้นไปตั้งหรือ
 เจ้าเมืองหลวงพระบาง ให้พระยาศักกฉัตร ให้เพ็ชรอิน
 ให้พันเมืองจรรยาขึ้นไปจับเอาตัวท้าวทิมกับไพร่ ๔ คนมาเมือง
 หลวงพระบาง ครั้นลาวทรงดำที่เจ้าอภัยสุริยวงศ์เอาไปชุ่มช่อน
 ไวทางไกลกับเมืองแกลงกันหนึ่ง ให้เพ็ชรอิน พันเมือง
 จรรยา นายหนานเทพ ไพร่ ๑๕๐ คน ไปกวาดได้เพี้ยทุ่งกับ
 ครวี่ ๑๑๑ คน ให้พระยาเชียงเหนือ พระยาเชียงใต้ พระยาศรี
 นครโลก คุมเอาตัวท้าวทิม ไพร่ ๔ คน เพี้ยทุ่งครวี่ลาว
 ทรงดำ ๑๑๑ คน กับสัพพหนัก ๔ หาบ ลงทูลเกล้าฯ ถวาย
 หลวงพิศณุแสน พระยาวิเศษภักดี เจ้าเมืองศรีสะเกษ
 พระศรีสุระ เจ้าเมืองเดชอุดม บอกมาว่าชำระได้ครอบครัว
 หลวงภักดีเดช เจ้าเมืองประจันตคามลงมา เป็นคน (ต่อไปนี้)
 เมืองศรีสะเกษ ชาย ชายฉกรรจ์ ๑ แฉก ๓ ชายชรา
 เดิม ๑ พิการชน ๑ ขุนหมื่นเดิม ๒ ฉกรรจ์ชน ๑๐ เป็น ๑๗
 ครวี่ชายหญิง ๔๖ เป็น ๖๓ เป็น ๖๔
 เมืองเดชอุดม ชาย หญิงชรา ๒ แฉก ๘ ขุนหมื่นเดิม ๒
 กงฉกรรจ์เดิม ๘ กงฉกรรจ์ชน ๘ เป็น ๑๘ เป็น ๒๘ ครวี่
 ชายหญิง ๔๖ เป็น ๑๑๔ เป็น ๑๑๖ (รวมเป็น) ๑๘๐ กับ
 ภรรยาชายโตน เมืองศรีสะเกษ ชายหญิง ๘ เมืองเดชอุดม
 ชายหญิง ๑๐ เมืองอุบล ชายหญิง ๒๑ เป็น ๒๘ (รวมเป็น)

๒๐๕ คน

กับสิ่งของพวกกรวมโคผู้ ๑๔ ตัว กระบือ ๕๖ ตัว พระ
สุนทรราชวงศาบอกลงมา ฅวันเดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ บัญ
เอกสก เกลี่ยกล่อมได้ครัวเมืองแทรก องกายโก ๑ ครัว ๓๔
เป็น ๓๕ เมืองมหาชัยครัว ๒๕ เป็น ๖๐ จับได้ญวน ๒ คน
ช่างปลา ช่างพัง ๑๑ ช่าง กับครัวพวกเพี้ยเชียงเหนือ ท้าว ๒
ฉกรรจ์ ๓ ครัว ๔๓ เป็น ๔๘ ครัวกระโชร ชาบฉกรรจ์ ๑๕
ครัว ๓๗ เป็น ๕๖ เป็น ๑๐๔

ครัวอุปหาตเมืองหลวงมูเลงกาม มาเดือน ๖ อุปหาต ๑
ท้าวเพี้ย ๗ ฉกรรจ์ ๑๔ ครัว ๑๐๐ เป็น ๑๒๑ เขยสู
นครพนม ๒ เป็น ๑๒๔ (รวมเป็น) ๒๖๘

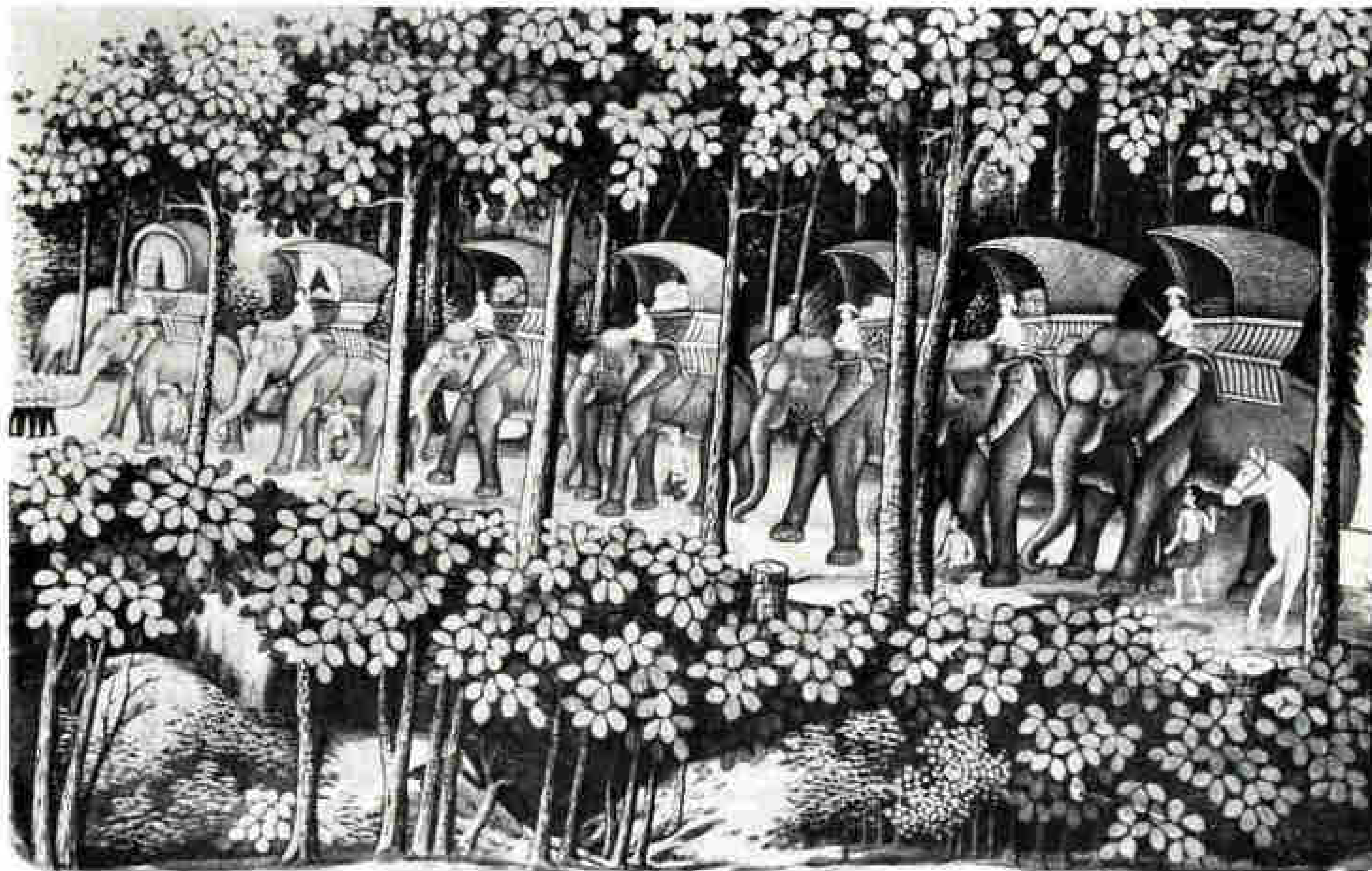
กับว่าฅวันเดือน ๗ ขึ้น ๓ ค่ำ องกายโกเถิงแก่กรรม
หลวงยกบัตรเมืองคบินทร์ ซึ่งไปรักษาเมืองบักบองกลับ
เข้ามาแจ้งว่า ให้ขุนรักษาสไปอยู่เมืองเสียมราบมาให้การว่า
บ้อมกำแพงเมืองเสียมราบตันได้ กำแพงพังเส้น ๘ วา บ้อม
มุมตะวันตกเฉียงใต้พัง ๒ วา บ้อมตะวันตกกพัง ๔ วา บ้อม
ตะวันตกเฉียงเหนือพัง ๑๖ วา บ้อมตะวันออกเฉียงเหนือ
พัง ๘ วา

พระบาทุทัยธานี กรมการบอกลงมาว่า แต่งให้ขุนจาตั้ง
ไปสืบราชการ กลับมาแจ้งความว่าไปเถิงเมืองมรวัดเดือน
เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ เห็นเรือน ๒ เห็นโรง ๑ เป็น ๓ หลัง

นอกเมืองริมน้ำข้างตะวันออกหามีคนอยู่ไม่ เลยออกไปถึงเมือง
 เมาะคำเดิม มรวอกมเล่าความว่าพวกอังกฤษได้สามเฉรพะม่า ๑
 ได้สี่ขยพะม่า ๒ เป็น ๓ คน มาแต่นำมะเว็งพิทักษ์รักษาไว้
 ในเมือง ไม่ให้ผู้ใดไปดู ขุนจาสั่งเห็นกำปั่นนำเมือง ใหญ่ ๑
 ต่ำ เล็ก ๕ เป็น ๖ ต่ำ เห็นต่อกำปั่นใหญ่ลำหนึ่ง บอก
 มา.....ต่ำ เิงกรงฉวันเดือน ๕ ขน ๕ ต่ำ

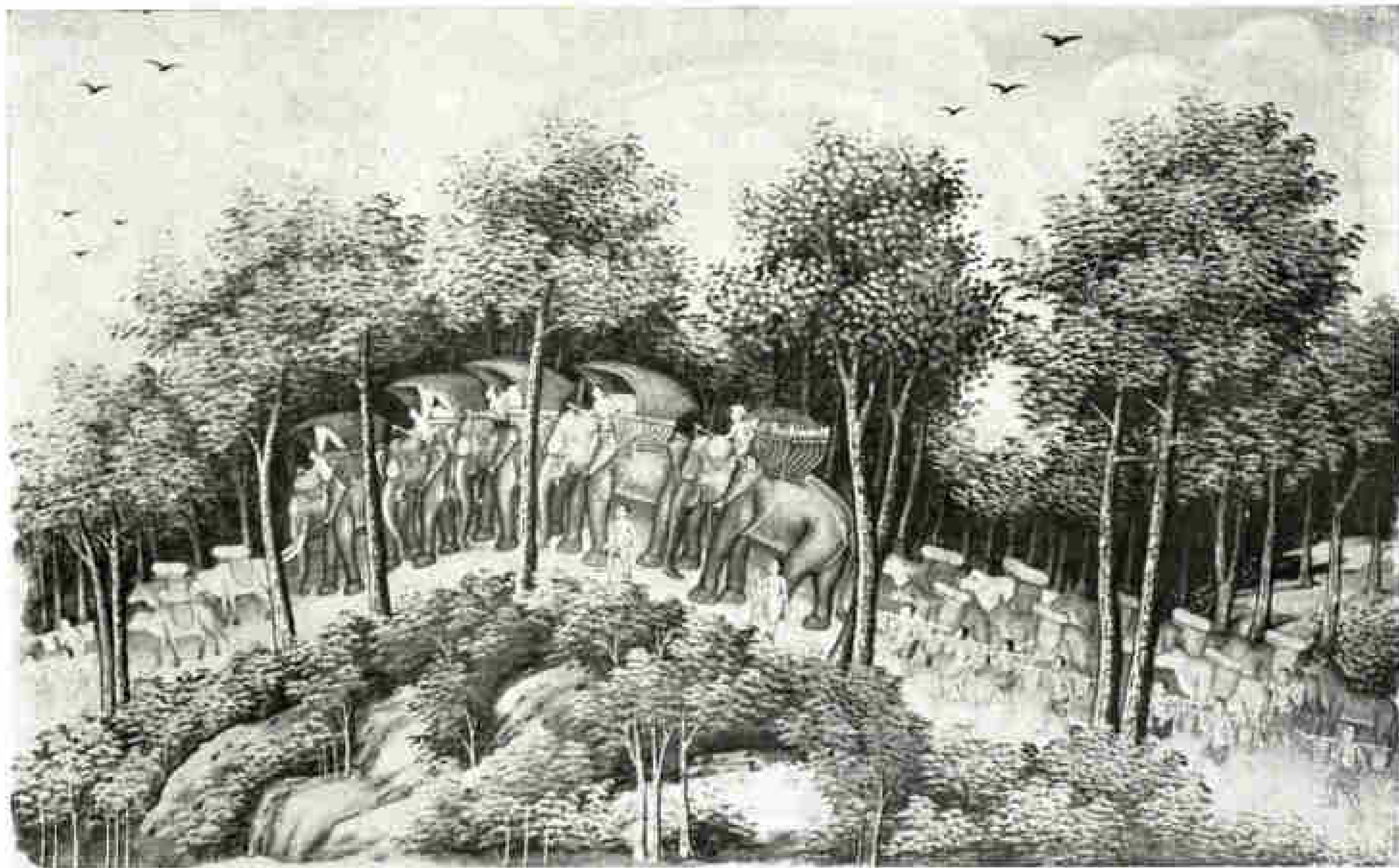
ภาพแสดงการลำเลียงกองทัพ

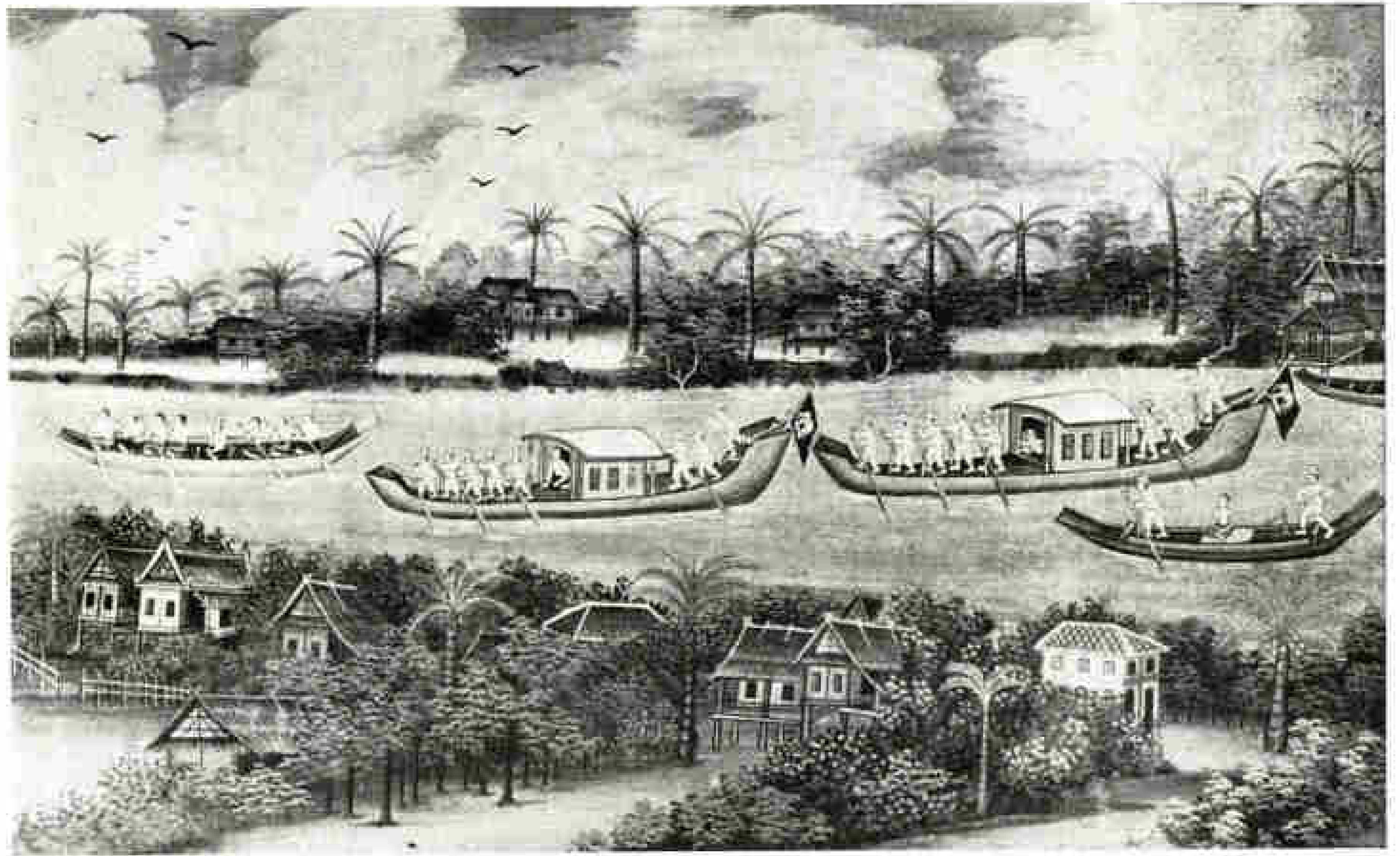
ภาพแสดงการตำเลียงกองทัพ

ภาพแสดงการลำเลียงกองทัพ

ภาพแสดงการเดินขบวนของช้าง

ภาพแสดงการล่ำเลียงกองทัพ